

ریاست جمهوری
مرکز همکاری های تحول و پیشرفت

نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

پیش‌گفتار

گزارش حاضر با هدف ارائه تصویری جامع از روند شکل‌گیری، ساختار نهادی، ظرفیت‌های اقتصادی و زیست‌بوم علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا تهیه شده‌است. این گزارش با بهره‌گیری از منابع معتبر روسی و انگلیسی و تحلیل‌های مراکز مطالعاتی و دانشگاهی، تلاش دارد بستری برای شناخت دقیق‌تر این اتحادیه فراهم آورد تا مخاطبان بتوانند با اتکا به داده‌ها و تحلیل‌های موجود، مسیر تعاملات آتی را با نگاه ملی ترسیم کنند.

در بخش ابتدایی گزارش، مروری بر مفاهیم بنیادین اوراسیاگرایی، مشارکت اوراسیای بزرگ و همگرایی منطقه‌ای صورت گرفته‌است. این مفاهیم به‌عنوان زمینه‌های نظری و سیاسی شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیا معرفی شده‌اند. سپس با بررسی خاستگاه ایده تشکیل این اتحادیه، به تلاش‌های اولیه و روند تاریخی تکوین آن پرداخته شده‌است. در ادامه، ساختارهای اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از جمله این نهادها می‌توان به شورای عالی اقتصادی، شورای بین‌دولتی و کمیسیون اقتصادی اوراسیا اشاره کرد. این بخش به تشریح وظایف، ترکیب اعضا و نحوه تصمیم‌گیری در این نهادها اختصاص دارد و نقش آن‌ها در هدایت سیاست‌های اقتصادی و فناورانه اتحادیه تبیین شده‌است.

بخش مهمی از گزارش به تحلیل ظرفیت‌های اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اختصاص دارد. در این بخش، نقش چین، ترکیه و امارات متحده عربی به‌عنوان سرمایه‌گذاران عمده در منطقه بررسی شده و همچنین به سرمایه‌گذاری‌های ایران در کشورهای عضو اشاره شده‌است. زیرساخت‌های اقتصادی، روندهای کوتاه‌مدت و میان‌مدت و چالش‌های توسعه‌ای نیز در این بخش تحلیل شده‌اند.

یکی از محورهای اصلی گزارش، بررسی زیست‌بوم علم، فناوری و نوآوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا است. این بخش با مرور مبانی حقوقی و اولویت‌های راهبردی اتحادیه در حوزه علم و فناوری آغاز می‌شود و سپس به ارزیابی ظرفیت‌های فناورانه و نوآورانه کشورهای عضو می‌پردازد. همکاری‌های بین‌المللی در حوزه‌های اولویت‌دار علمی و فناورانه نیز در این بخش برجسته شده‌اند.

در بخش دیگری از گزارش، ساختارهای الهام‌بخش جهانی برای توسعه نظام علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا معرفی شده‌اند. از جمله این ساختارها می‌توان به اتحادیه اروپا، ناتو و مرکز اطلاعات علم و فناوری بین‌المللی اشاره کرد. این بخش نشان می‌دهد که اتحادیه اقتصادی اوراسیا اگرچه الزامات روابط متعارف و نظام‌مندی با این نهادها ندارد، اما در طراحی سازوکارهای داخلی و ایجاد مناسبات میان اعضای خود، از تجارب و الگوهای بین‌المللی بهره‌برداری کرده و از نقاط قوت و ضعف آن‌ها الهام گرفته‌است. این بخش از گزارش با رویکردی تطبیقی، تلاش کرده‌است مسیر توسعه علمی اتحادیه را با بهره‌گیری از تجربیات بین‌المللی ترسیم کند.

گزارش همچنین به شیوه‌های تبادل اطلاعات علمی و فناورانه در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا پرداخته و توسعه علم و فناوری را در حوزه‌های تخصصی مانند صنعت، کشاورزی و حمل‌ونقل بررسی کرده‌است. پروژه‌های نوآورانه فراملیتی و همکاری‌های علمی با کشورهای غیرعضو نیز در این بخش مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در بخش پایانی، روابط جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا بررسی شده‌است. این بخش شامل پیشینه تعاملات، عضویت ناظر ایران، موافقت‌نامه‌های موقت و تجارت آزاد، ساختار تجارت ایران با اتحادیه در سال ۲۰۲۲ و تحلیل بازار ایران

است. همچنین مطالعات انجام شده درباره تحلیل عضویت ایران در اتحادیه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

افزون براین، در این گزارش، داده‌های آماری معتبر و اطلاع‌نگاشت‌های دقیق برای ساده‌سازی مفاهیم پیچیده به کار رفته‌اند. این ابزارهای بصری با فراهم‌سازی امکان تحلیل و مقایسه، به انتقال مؤثر پیام‌ها کمک کرده و تعامل مخاطب با محتوا را افزایش می‌دهند. گزارش با جمع‌بندی یافته‌ها و ارائه پیشنهادهایی برای اولویت‌های علمی و فناورانه ایران در چارچوب همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به پایان می‌رسد. این پیشنهادها با هدف بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های موجود و تقویت تعاملات علمی و اقتصادی ایران با این اتحادیه ارائه شده‌اند.

در مجموع، گزارش اتحادیه اقتصادی اوراسیا با بهره‌گیری از منابع معتبر و تحلیل‌های چندسویه، تصویری جامع از ابعاد نظری، ساختاری، اقتصادی، ظرفیت‌های علم و فناوری این نهاد منطقه‌ای ارائه کرده‌است. پرداختن به جزئیات متنوع و مستندات تحلیلی، زمینه شناخت دقیق‌تر مخاطبان از ظرفیت‌ها و سازوکارهای اتحادیه را فراهم ساخته و امکان بهره‌برداری هدفمند از اطلاعات موجود را در تعاملات آتی مهیا می‌سازد. از این منظر، گزارش نه تنها به فراهم‌سازی بستری برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های قابل احصا در تعاملات آتی با اتحادیه، در راستای منافع ملی کمک می‌کند، بلکه با پرداختن به موضوعات متنوع و کاربردی زمینه گسترش مطالعات تخصصی و تدوین سیاست‌های راهبردی را نیز فراهم کرده‌است.

در پایان، با توجه به محتوای گزارش پیشنهاد می‌شود در ادامه مسیر پژوهشی، دو حوزه به صورت ویژه مورد توجه قرار گیرد: نخست، انجام مطالعات اقتصادی مبتنی بر مدل‌های کمی و ابزارهای اقتصادسنجی، به ویژه در زمینه ارزیابی آثار موافقت‌نامه‌های

تجاری بر ساختار تجارت خارجی و صنایع داخلی کشور. چنین پژوهش‌هایی می‌توانند تصویری دقیق‌تر از پیامدهای اقتصادی تعامل با اتحادیه اقتصادی اوراسیا ارائه دهند و مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های واقع‌گرایانه و مؤثر فراهم سازند. دوم، انجام تحلیل‌های تطبیقی میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نهادهای مشابه منطقه‌ای مانند اتحادیه اروپا و آسه‌آن. این مقایسه‌ها می‌توانند به شناخت بهتر ویژگی‌های ساختاری، عملکردی و راهبردی اتحادیه اوراسیا کمک کرده و زمینه‌ساز توسعه ادبیات تحلیلی در حوزه همکاری‌های منطقه‌ای شوند.

موسسه پویندگان توسعه فناوری و نوآوری ایرانیان

**نگاهی به روند پیدایش، تکوین و
ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری
اتحادیه اقتصادی اوراسیا**

فهرست

خلاصه مدیریتی

بخش اول

نگاهی مختصر به اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۱۳

۶۷

۱. مقدمه ۶۸
۲. مفاهیم اوراسیاگرایی، مشارکت اوراسیای بزرگ و همگرایی در مواجهه با اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۶۸
۳. خاستگاه ایده تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیشینه و تلاش‌ها ۷۴
۴. ساختار سازمانی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۸۶
- ۱.۴. شورای عالی اقتصادی اوراسیا و شورای بین‌دولتی اوراسیا ۹۰
- ۲.۴. شورای بین‌دولتی اوراسیا ۹۴
- ۳.۴. کمیسیون اقتصادی اوراسیا ۹۵
۵. ظرفیت اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش این اتحادیه در اقتصاد جهانی ۱۰۸
- ۱.۵. چین، ترکیه و امارات متحده عربی بزرگ‌ترین کشورهای سرمایه‌گذار در اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۲۸
- ۲.۵. سرمایه‌گذاری‌های ایران در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۳۳
۶. زیرساخت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا- روندهای کوتاه‌مدت و میان‌مدت ۱۳۴

۷. چالش‌های موجود در زمینه توسعه اتحادیه اقتصادی اوراسیا همزمان با تغییرات ساختاری اقتصاد جهانی ۱۴۴
۸. همکاری‌های بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۵۴

بخش دوم

۱۵۹ زیست‌بوم علم، فناوری و نوآوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۱. مبانی حقوقی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری ۱۶۰
۲. اولویت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه توسعه علم، فناوری و نوآوری ۱۶۵
۳. ارزیابی تاثیر توسعه علم و فناوری در کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۷۰
- ۳.۱. ظرفیت‌های فناورانه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۷۱
- ۳.۲. ظرفیت‌های نوآوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۷۵
۴. همکاری‌های بین‌المللی حوزه علم، فناوری و نوآوری در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۸۱
- ۴.۱. همکاری‌های بین‌المللی اعضای اتحادیه در حوزه‌های اولویت‌دار علم، فناوری و نوآوری ۱۸۱
۵. ساختارهای الهام‌بخش جهانی برای ایجاد نظام توسعه علم، فناوری و نوآوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۱۸۷
- ۵.۱. شبکه اطلاعات علم و فناوری ۱۸۸
- ۵.۲. شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش ۱۸۸
- ۵.۳. اتحادیه اروپا ۱۹۰
- ۵.۴. برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری ۱۹۱
- ۵.۵. سازمان علم و فناوری ناتو ۱۹۳
- ۵.۶. برنامه علم برای صلح و امنیت ناتو ۱۹۴
- ۵.۷. مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری ۱۹۴

۵. ۸. شبکه تعاملی تبادل اطلاعات حوزه علم و فناوری اوراسیا ۱۹۶
۵. ۹. شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری ۱۹۷
۵. ۱۰. شورای همکاری در علوم پایه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع ۲۰۰
۵. ۱۱. انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم ۲۰۱
۵. ۱۲. تعاملات روسیه و بلاروس در حوزه علم و فناوری ۲۰۵
۶. ۶. شیوه‌های تبادل اطلاعات علم و فناوری در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۰۵
۶. ۱. توسعه علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا براساس حوزه‌های تخصصی ۲۰۷
۶. ۲. توسعه علم و فناوری در زمینه همکاری‌های صنعتی ۲۰۸
۶. ۳. توسعه علم و فناوری در زمینه مجتمع‌های کشاورزی صنعتی ۲۰۹
۶. ۴. توسعه علم و فناوری در زمینه حمل‌ونقل ۲۱۰
۷. برنامه‌ها و پروژه‌های نوآورانه کشورهای عضو اتحادیه در زمینه توسعه علم و فناوری ۲۱۰
۷. ۱. نمونه‌هایی از پروژه‌های فراملیتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۱۷
۸. همکاری‌های بین‌المللی حوزه علم، فناوری و نوآوری با کشورهای ثالث غیر عضو اتحادیه ۲۲۰
۹. اولویت‌های صنعتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۲۳

بخش سوم

روابط همکاری ج.ا.ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۲۳۷

۱. پیشینه تعامل ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۳۸
۱. ۱. عضویت ایران به عنوان عضو ناظر اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۳۹
۱. ۲. موافقت‌نامه موقت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۳۹
۱. ۳. موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن از یک سو و ج.ا.ایران از سوی دیگر ۲۴۱

۲. ساختار تجارت ج.ا. ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲ ۲۴۶
۳. مزایای موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای ایران و سایر اعضا ۲۵۶
۴. ارزیابی بازار ایران و تحلیل ساختار واردات آن ۲۶۱
۵. تاثیر احتمالی موافقت‌نامه تجارت آزاد بر صنعت خودروی ایران ۲۶۵
۶. بررسی برخی مطالعات انجام شده برای تحلیل عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۶۶

بخش چهارم جمع‌بندی

۲۷۹

۱. پیشنهادهایی برای اولویت‌های علمی و فناورانه ایران در چارچوب همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۲۸۴

۲۸۸

منابع

EA EU

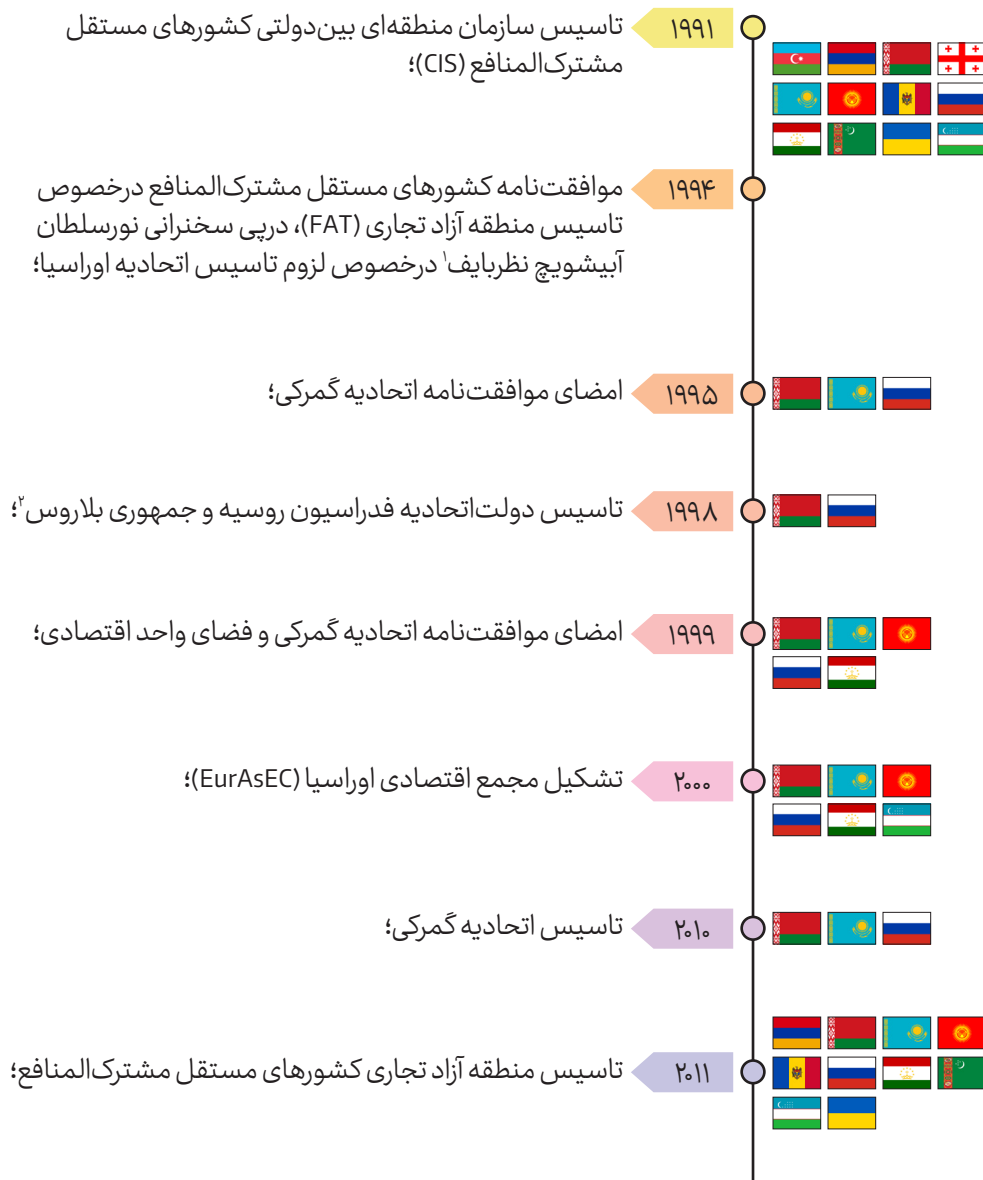
خلاصه مدیریتی

اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) به عنوان سازمان بین‌المللی و بین‌دولتی در راستای همگرایی اقتصادی منطقه‌ای تشکیل شده است که عملاً به نوعی برآیند ادغام اتحادیه گمرکی (CU) و مجمع اقتصادی اوراسیا (EurASEC) است. این اتحادیه به منظور تقویت اقتصادهای برخی کشورهای باقی‌مانده از نظام کمونیستی اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی موسوم به اتحاد شوروی (USSR) و با امضای معاهده اتحادیه اقتصادی اوراسیا در ۲۹ می ۲۰۱۴ (۸ خرداد ۱۳۷۳) میان سه کشور بلاروس، قزاقستان و روسیه شکل گرفت و از ابتدای ژانویه ۲۰۱۵ لازم‌الاجرا شد. تعداد کشورهای عضو این اتحادیه با پیوست زود هنگام ارمنستان (۲ ژانویه ۲۰۱۵) و قرقیزستان (۱۲ آگوست ۲۰۱۵) به پنج کشور افزایش یافت. به‌طور کلی، جریان آزاد کالا، جریان آزاد خدمات، جریان آزاد نیروی کار و جریان آزاد سرمایه در قلمرو این اتحادیه را می‌توان اهداف اصلی اعضا از تاسیس اتحادیه برشمرد.

برخی شاخص‌های مهم اتحادیه اقتصادی اوراسیا

سرانه تولید ناخالص داخلی (برحسب برابری قدرت خرید، نرخ ثابت بین‌المللی در سال ۲۰۲۳) ۳۳/۶ هزار دلار	تولید ناخالص داخلی (در سال ۲۰۲۳) ۲,۵۷۱/۵ میلیارد دلار	جمعیت (اول ژانویه ۲۰۲۴) ۱۸۵/۵ میلیون نفر
سهم واردات از تولید ناخالص داخلی (در سال ۲۰۲۳) ۱۷/۲ درصد	سهم صادرات از تولید ناخالص داخلی (در سال ۲۰۲۳) ۲۳/۱ درصد	رشد سرانه تولید ناخالص داخلی (در سال ۲۰۲۳) ۱۰۳/۸ درصد نسبت به سال ۲۰۲۲
ارزش واردات کالا و خدمات (در سال ۲۰۲۳) ۴۱۴/۲ میلیارد دلار	ارزش صادرات کالا و خدمات (در سال ۲۰۲۳) ۵۵۶/۲ میلیارد دلار	ارزش کل تجارت خارجی اتحادیه اقتصادی اوراسیا (در سال ۲۰۲۳) ۹۷۰/۴ میلیارد دلار

منبع: https://eec.eaeunion.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Stat_Yearbook_2024.pdf

1. Nursultan Abishulych Nazarbayev
 2. Union State of Russia and Belarus

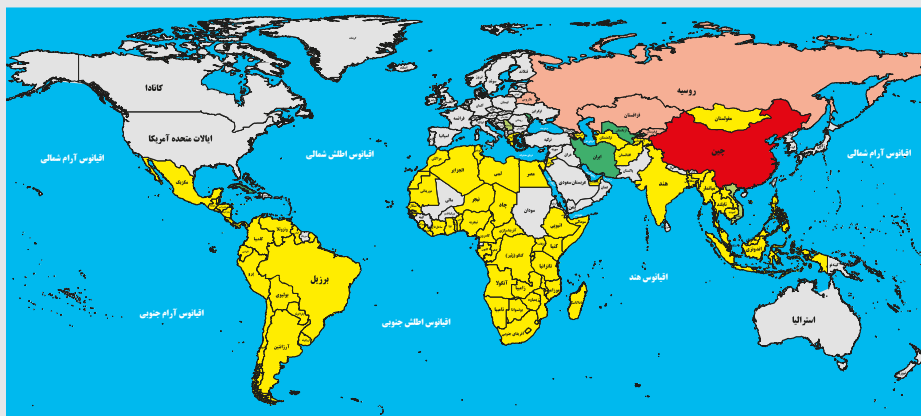

ایران در سال ۲۰۲۴ درخواست عضویت ناظر خود را به این اتحادیه تقدیم کرد. اولین جلسه مشورتی در این خصوص با حضور سرگی گلازیف^۱ وزیر همگرایی و اقتصاد کلان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و آقای سیدجلال الدین علوی سبزه‌واری مدیرکل همکاری‌های چندجانبه اقتصادی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران به صورت مجازی در تاریخ ۱۹ آگوست ۲۰۲۴ برگزار شد. تصمیم‌گیری نهایی درخصوص قبول یا رد درخواست کشور جهت عضویت ناظر در اتحادیه در سطح سران کشورهای عضو اتحادیه در نشست شورای عالی اقتصادی اوراسیا انجام شد و درنهایت، این موضوع در دسامبر ۲۰۲۴ پس از برگزاری آخرین نشست این شورا به تایید سران کشورهای عضو رسید و توسط نیکول پاشینیان رئیس‌جمهور ارمنستان و رئیس دوره‌ای اتحادیه اقتصادی اوراسیا ابلاغ شد [۲۹ و ۱۰۴]. کشورهای مولداوی (۱۴ می ۲۰۱۸) و ازبکستان و کوبا (۱۱ دسامبر ۲۰۲۰) قبلاً به عنوان کشورهای ناظر پذیرفته شده بودند. البته مولداوی بنا به دلایلی از حقوق خود استفاده نکرده است [۱۲].

کشورهای اردن، امارات متحده عربی، اندونزی، بنگلادش، پرو، تایلند، جزایر فارو، شیلی، کامبوج، مراکش، مغولستان و یونان طی سالیان اخیر تفاهم‌نامه همکاری‌های اقتصادی تجاری با این اتحادیه را امضا کرده‌اند. اتحادیه اقیانوس آرام، اتحادیه آفریقا، اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن)، بازار مشترک کشورهای آمریکای جنوبی (مرکوسور)، جامعه آند (AC)، دبیرخانه همگرایی اقتصادی آمریکای مرکزی (SIECA)، سازمان همکاری شانگهای (SCO)، کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS) و نظام اقتصادی آمریکای لاتین (SELA) ازجمله سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی هستند که فارغ از امضای تفاهم‌نامه مجزای برخی اعضای خود با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، خود نیز تفاهم‌نامه همکاری مجزایی با این اتحادیه امضا کرده‌اند [۱].

1. Sergey Glazyev

جغرافیای تعاملات اتحادیه اقتصادی اوراسیا با جهان (۲۰۲۴)

اعضای اصلی:	اعضای ناظر:	موافقت‌نامه منطقه تجارت آزاد:
ارمنستان	ازبکستان	ایران (۲۰۲۴)
بلاروس	کوبا	سنگاپور (۲۰۱۹)
قرقیزستان	مولداوی	صربستان (۲۰۱۹)
قزاقستان	ایران	ویتنام (۲۰۱۶)
روسیه		
	موافقت‌نامه تجاری:	
	چین	

کشورها و سازمان‌های دارای تفاهم‌نامه همکاری با اتحادیه:

اتحادیه اقیانوس آرام	اردن
اتحادیه آفریقا	امارات متحده عربی
اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن)	اندونزی
بازار مشترک کشورهای آمریکای جنوبی	بنگلادش
جامعه آند	پرو
دبیرخانه همگرایی اقتصادی آمریکای مرکزی	تایلند
سازمان همکاری شانگهای	جزایر فارو
کشورهای مستقل مشترک‌المنافع	شیلی
نظام اقتصادی آمریکای لاتین	کامبوج
	مراکش
	مغولستان
	یونان

اتحادیه اقتصادی اوراسیا حدود ۲۰/۳ میلیون کیلومترمربع مساحت دارد و مرزهای آن از غرب چین تا اروپای شرقی و از جنوب تا مرزهای شمالی ایران امتداد دارند و ۱۴/۲ درصد از مساحت کره خاکی را دربرمی‌گیرند. اتحادیه اقتصادی اوراسیا بالغ بر ۱۸۵/۵ میلیون نفر جمعیت^۱ دارد و حجم تولید ناخالص داخلی آن بالغ بر ۲,۵۷۱/۵ میلیارد دلار است [۲].

نگاهی به اتحادیه اقتصادی اوراسیا از منظر وسعت، منابع طبیعی و نیروی انسانی

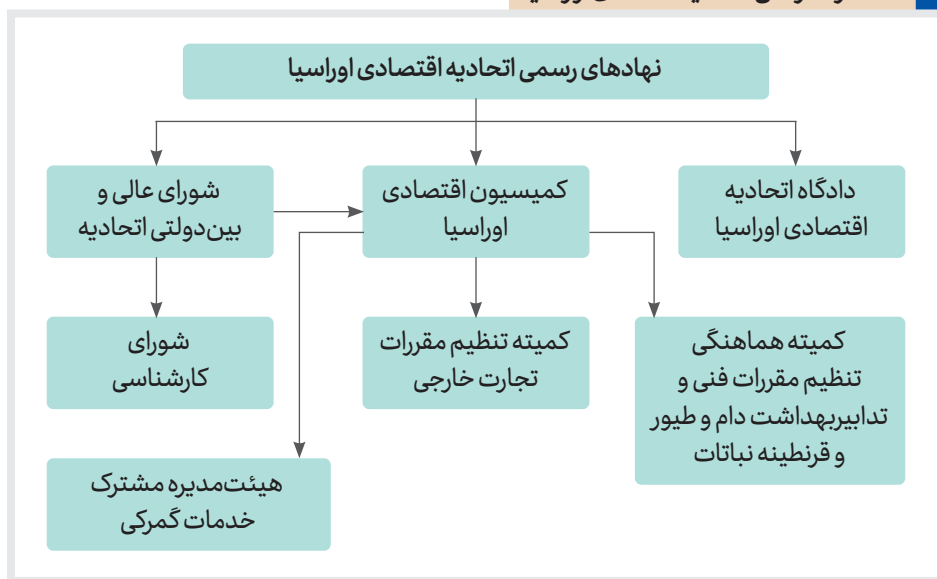

منبع: <http://www.eaeunion.org>

کشور روسیه با ۱۷/۱ میلیون کیلومترمربع مساحت و بالغ بر ۱۴۶/۲ میلیون نفر جمعیت دست برتر مطلق اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را در اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارد و به تبع آن، محور عملکرد و تصمیم‌گیری‌ها در این اتحادیه است [۳۰]. از این رو، طبیعی است که عطف به سابقه تاریخی پیوستگی این کشورها به هم، زبان رسمی اتحادیه زبان روسی باشد و همزمان بیش از ۸۵ درصد مبادلات متقابل بین کشورهای عضو اتحادیه براساس روبل روسیه تسویه شوند که خود نقطه‌قوت بزرگی در تعاملات فی‌مابین اعضا و دلارزدایی در شرایط تحریمی برعلیه برخی از اعضا محسوب می‌شود و ناخودآگاه یکی از بزرگ‌ترین موانع در تعاملات تجاری و فناوری را میان ایشان مرتفع کرده‌است [۴۶].

۱. براساس داده‌های ارائه‌شده در اول ژانویه ۲۰۲۴

ساختار سازمانی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

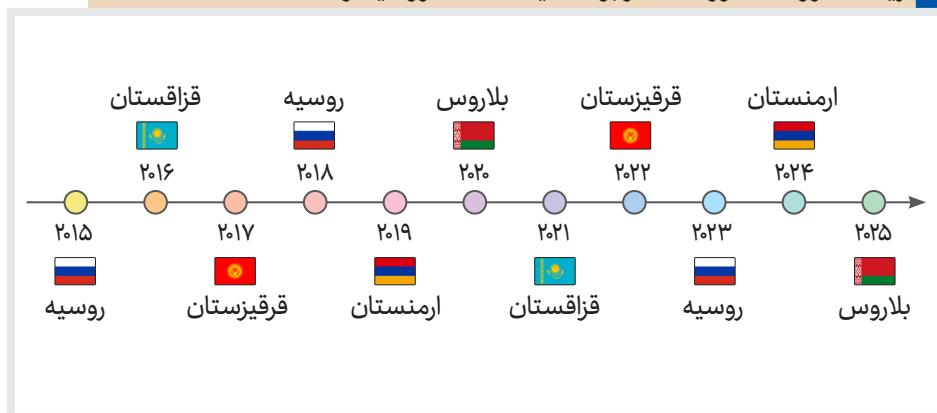
منبع: https://studme.org/276385/ekonomika/institutsionalnaya_struktura_eaes

شایان ذکر است ریاست اتحادیه اقتصادی اوراسیا به صورت چرخشی و سالانه

انتخاب می‌شود. ارمنستان ریاست اتحادیه را در سال ۲۰۲۴ برعهده داشت و در سال ۲۰۲۵

نیز بلاروس ریاست اتحادیه را برعهده دارد.

ریاست دوره‌ای کشورهای عضو بر اتحادیه اقتصادی اوراسیا در فاصله سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۵

منبع: <http://www.eaeunion.org>

شورای عالی اقتصادی اوراسیا بالاترین جایگاه را در تصمیم‌گیری‌های اتحادیه دارد و شورای بین‌دولتی اوراسیا دومین نهاد عالی اتحادیه است. شورای عالی اقتصادی اوراسیا وظیفه اتخاذ تصمیمات و تبیین رهنمودهای لازم در مورد تمام موضوعات مهم اتحادیه را برعهده دارد. اعضای شورای بین‌دولتی اوراسیا نیز همچون شورای عالی می‌توانند نشست‌هایی در قالب محدود یا گسترده برگزار کنند (البته تنها اعضای شورای بین‌دولتی حق رای دارند). تصمیمات این شورا با اجماع عمومی اعضا اتخاذ می‌شود. شورای بین‌دولتی نیز همچون شورای عالی محل دائمی ندارد و جلسات آن در قلمرو کشورهای عضو برگزار می‌شود.

کمیسیون اقتصادی اوراسیا (EEC) به عنوان نهاد تنظیم‌گر دائمی اتحادیه فعالیت خود را از ۲ فوریه ۲۰۱۲ آغاز کرده است. وجه تمایز کمیسیون از دیگر نهادهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، دو زیرمجموعه آن یعنی شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا و هیئت مشترک حکام (وزیران) کمیسیون اقتصادی اوراسیا هستند و بدیهی است که تصمیم‌گیری‌های کمیسیون در دو سطح انجام می‌شوند. به بیان دقیق‌تر، شورای کمیسیون به تنظیم مقررات عمومی فرآیندهای همگرایانه در اتحادیه می‌پردازد و مدیریت کلان فعالیت کمیسیون را سرپرستی می‌کند. به همین ترتیب، هیئت مشترک حکام (وزیران) کمیسیون به عنوان نهاد اجرایی در خصوص موضوعاتی به تنظیم‌گری قانونی و مقررات می‌پردازد که در صلاحیت شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا نیستند. نرخ عوارض ورودی گمرکی بر کالاها، طبقه‌بندی انواع مختلف کالاها براساس فهرست موضوعی (نومنکلاتور)^۱ در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، و کاربست تدابیر ویژه حفاظتی، ضد قیمت‌شکنی و حمایتی

۱. در تجارت خارجی، اصطلاح «نومنکلاتور» معمولاً به نظام طبقه‌بندی کالاها اشاره دارد که به نام سیستم هماهنگ‌شده (Harmonized System) شناخته می‌شود. این سیستم یک استاندارد بین‌المللی برای طبقه‌بندی کالاها است که توسط سازمان جهانی گمرک (WCO) توسعه یافته است. HS کدها شامل شماره‌های تعرفه‌ای هستند که برای شناسایی و طبقه‌بندی کالاها در تجارت بین‌المللی استفاده می‌شوند.

در ارتباط با کالاهایی که از مبدا کشورهای ثالث به قلمرو اتحادیه اقتصادی اوراسیا وارد می‌شوند از جمله این موضوعات به‌شمار می‌آیند. نشست‌های هیئت مشترک حکام (وزیران) کمیسیون دست‌کم یک بار در هفته براساس برنامه مقرر برای شش ماه آتی که به تایید رئیس هیئت رسیده است، برگزار می‌شوند. تصویب مصوبات کمیسیون منوط به اخذ دست‌کم دوسوم آرای مجاز اکثریت از کل اعضا است [۱].

تشکیل کارگروه‌های تخصصی در حوزه‌های مختلف یکی از راه‌کارهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای بررسی همه‌جانبه و دقیق موضوعات موردنظر است. این کارگروه‌ها زیر نظر معاونت‌های مختلف اتحادیه فعالیت می‌کنند و بعضاً جنبه مشورتی دارند. **درمجموع، ۲۵ معاونت ذیل کمیسیون اقتصادی اوراسیا فعالیت دارند [۱].**

قرار است تا سال ۲۰۲۵ نهاد فراملی تنظیم‌گر مقررات بازار مالی اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز تاسیس شود. یکسان‌سازی و هماهنگ‌سازی بیش‌ازپیش سیاست‌های پولی اعتباری کشورهای عضو و همزمان حصول اشتراک نظر در ایجاد و به‌کارگیری ارز واحد فراگیر و قدرتمند در تسویه حساب‌ها- مشابه یورو در اتحادیه اروپا- هدف نهایی از تشکیل این نهاد قلمداد می‌شود. محل استقرار این نهاد تنظیم‌گر مالی در قزاقستان خواهد بود.

تامین مالی نهادهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از محل بودجه اتحادیه صورت می‌گیرد. نحوه تعیین بودجه و بودجه‌ریزی در آئین‌نامه بودجه اتحادیه اقتصادی اوراسیا که به موجب مصوبه شماره ۷۸ مورخ ۱۰ اکتبر ۲۰۱۴ به تایید شورای عالی اقتصادی اوراسیا رسید، بیان شده است. بودجه هر سال براساس سهم مشارکت هریک از کشورهای عضو و براساس حق عضویت پایه ایشان تعیین و تصویب می‌شود. میزان بودجه باید به تصویب شورای عالی اقتصادی اتحادیه برسد. در سال ۲۰۲۴ نیز میزان کل بودجه اتحادیه

براساس مصوبه پیش گفته (یعنی بر مبنای سهم مشارکت اعضا) تعیین و در قالب حق عضویت کشورهای عضو وصول شد. براین اساس، درصد سهم هریک از کشورها برای جمهوری ارمنستان معادل ۱,۲۲ درصد، برای جمهوری بلاروس ۴,۸۶ درصد، برای جمهوری قرقیزستان ۱,۹۰۰ درصد، برای جمهوری قزاقستان ۶,۹۵۵ درصد و برای فدراسیون روسیه ۸۵,۰۶۵ درصد بود [۱].

علاوه بر موارد فوق، برخی نهادها همچون بازوهای اجرایی و کمکی اتحادیه تاسیس شده‌اند که گرچه به ظاهر نام و عنوان مستقلی دارند، اما در عمل تمام و کمال به تحقق اهداف اتحادیه می‌پردازند. بانک توسعه اوراسیا (EBD) از مهم‌ترین نهادهای ارائه‌دهنده خدمات تخصصی مالی این اتحادیه است که در زمینه جذب و تخصیص بودجه کافی برای تامین سرمایه پروژه‌ها و پروژه‌های کلان زیرساختی در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ارائه گزارشات آماری، تحلیلی و تخصصی مورد وثوق برای ذینفعان این حوزه فعالیت دارد. علاوه بر این، بانک توسعه اوراسیا طی سالیان اخیر تلاش کرده است تعاملات تنگاتنگی با بانک توسعه اسلامی (IsDB)^۱ داشته باشد تا بدین ترتیب بتواند از توان مالی کشورهای متمولی همچون امارات متحده عربی، عربستان سعودی و قطر برای رفع شکاف‌های مالی خود در اجرای پروژه‌های حیاتی بهره‌گیرد [۱].

محورهای اصلی فعالیت بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا که به تصویب شورای عالی اقتصادی اتحادیه رسیده است، عبارتند از:

- تعامل بیش از پیش و توسعه ظرفیت‌های همکاری و جلب حداکثری مشارکت کشورهای مستقل مشترک‌المنافع به همکاری و پیوستن به اتحادیه؛
- توسعه هر چه بیشتر روابط تجاری و اقتصادی با سازمان‌ها و اتحادیه‌های بین‌المللی

1. Islamic Development Bank

- پیرامونی و منطقه آسیای مرکزی نظیر سازمان همکاری شانگهای، بریکس و آسه‌آن که البته همگی برآورنده ایده «مشارکت اوراسیای بزرگ (GEP)» هستند؛
- ارتقای همکاری‌های مشترک در زمینه ایجاد زنجیره‌های جدید همکاری و آماد؛
 - تسریع در ترانزیت جریان‌های کالایی؛
 - توسعه نظام تسویه حساب مالی جهانی و نظایر آن‌ها؛
 - استفاده از ظرفیت صادراتی به واسطه ورود به بازارهای جدید کالا و خدمات؛
 - توسعه استفاده از ارزهای ملی و محلی برای تسویه حساب فی‌مابین و مساعدت کشورهای آسیای مرکزی با اتحادیه درخصوص استفاده از تسهیلات اعتباری؛
 - شناسایی و استفاده از فرصت‌های تازه در توسعه و تعمیق روابط جامعه تجاری اتحادیه با دیگر کشورها و اتحادیه‌های اقتصادی؛ و
 - ارتقای جایگاه اتحادیه به واسطه فعالیت نظام‌مند ارکان آن به منظور دیده شدن توانمندی‌های اتحادیه به عنوان مجموعه‌ای قابل‌وثوق در منطقه و جهان [۱].

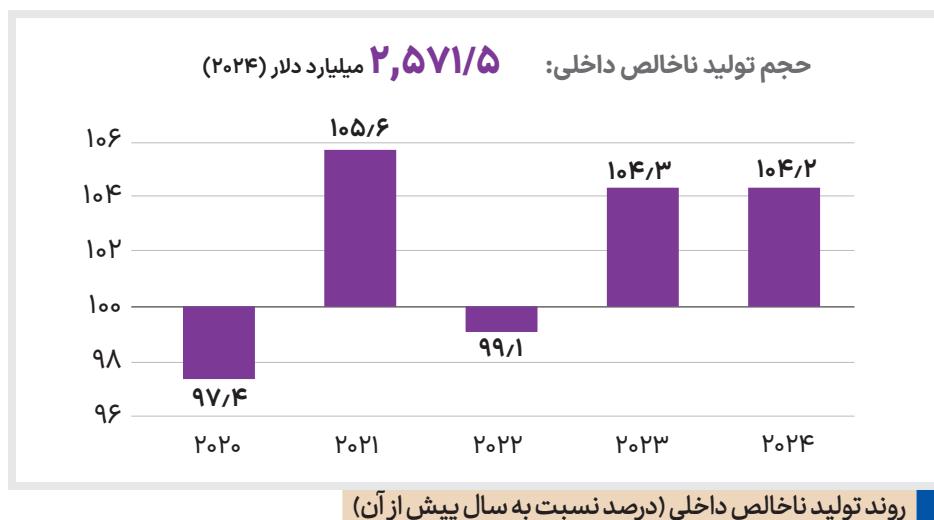
◆ همکاری‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا

علی‌رغم این‌که هدف اصلی از تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا همکاری‌های اقتصادی بوده‌است، اما اعضای آن همواره تلاش کرده‌اند همکاری‌های فی‌مابین خود را حول محورهای مشخصی گسترش دهند که ازجمله مهم‌ترین این حوزه‌های همکاری می‌توان به صنعت، کشاورزی، بازار سرمایه، تبادل کالا و جابجایی مسافر، بهبود شاخص‌های تجاری، ذخایر ارزی، تنظیم مقررات و اعمال تعرفه‌های هماهنگ گمرکی بر کالاها و خدمات، تنظیم مقررات فنی هماهنگ، ایجاد بازارهای مشترک دارویی و تجهیزات پزشکی، بازار واحد کار و خدمات، بازار مشترک تامین مالی، بازار انرژی و حمل‌ونقل و آماد، و پرداختن به دستورکار تحول دیجیتال اشاره کرد. به‌طورکلی

می‌توان چنین برداشت کرد که اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی حدود یک دهه فعالیت خود تا حدودی موفق عمل کرده است [۱]. از این رو، به منظور رعایت اختصار در ادامه صرفاً به برخی از مهم‌ترین موارد در قالب اطلاع‌نگاشت اشاره می‌شود. جزئیات بیشتر و فهرست برخی از اسناد و موافقت‌نامه‌های مهم امضاشده در اتحادیه اقتصادی اوراسیا در متن گزارش ارائه شده است.

◆ توسعه همکاری‌های اقتصادی درون‌سازمانی

اندازه تولید ناخالص داخلی پنج کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۳ حدود ۲,۳۹۲,۸۹۲ میلیون دلار معادل ۲/۲۷ درصد از اقتصاد جهانی در این سال بوده است [۴۸].

منبع: <https://eec.eaeunion.org>

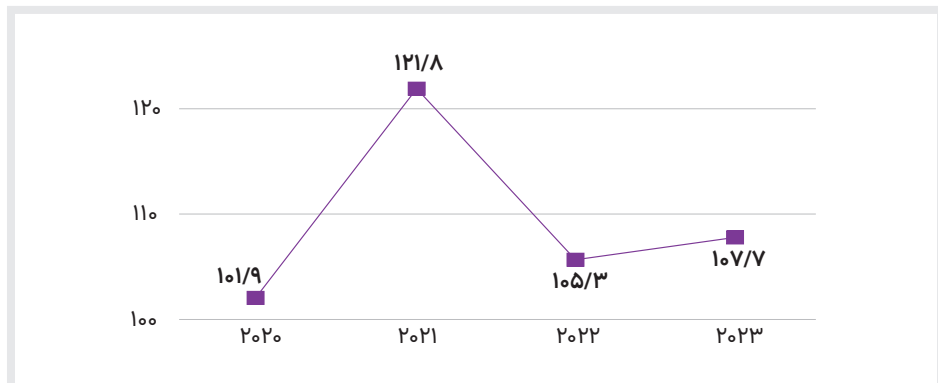
تولید ناخالص داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۴/۲ درصد رشد داشته که دلیل اصلی آن احیای اقتصادی روسیه و بلاروس پس از وقایع سال ۲۰۲۲ بوده است [۴۸].

نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

سرانه تولید ناخالص داخلی محصولات برمبنای شاخص برابری قدرت خرید، هزار دلار

۲۰۲۳	۲۰۲۲	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	
۳۷/۴	۳۳/۶	۲۱/۳	۲۷/۸	۲۸/۰	۲۶/۸	اتحادیه اقتصادی اوراسیا
۲۱/۵۳	۱۹/۴۱	۱۵/۹۲	۱۴/۷	۱۴/۹۷	۱۲/۸۷	ارمنستان
۳۰/۱۱	۲۷/۸۱	۲۷/۰۲	۲۴/۸۷	۲۲/۳۰	۲۰/۰۲	بلاروس
۴۴/۵۱	۴۱/۳۳	۳۸/۹۳	۳۱/۴۹	۳۰/۹۶	۲۸/۴۴	روسیه
۷/۲۷	۶/۷۵	۵/۹	۵/۳	۵/۴	۴/۹۲	قرقیزستان
۳۹/۴۶	۳۶/۶۶	۳۴/۲۳	۳۰/۱۶	۲۹/۷۶	۲۵/۹۹	قزاقستان
۱۸/۶۵	۱۷/۳۱	۱۵/۷۳	۱۴/۷۲	۱۳/۹۸	۱۵/۵۶	ایران

منبع: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October/weo-report?c=911,913,429,916,917,922,&s=PPPGDP,NGDPRPPPPC,PPPPC,PPPSH,&sy=2018&ey=2023&ssm=0&scsm=1&ssc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&sds=.&br=1>

روند سرانه تولید ناخالص داخلی برمبنای شاخص برابری قدرت خرید (درصد نسبت به سال

پیش از آن)

منبع: <https://eec.eaeunion.org>

تجارت اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای غیرعضو در سال ۲۰۲۳:

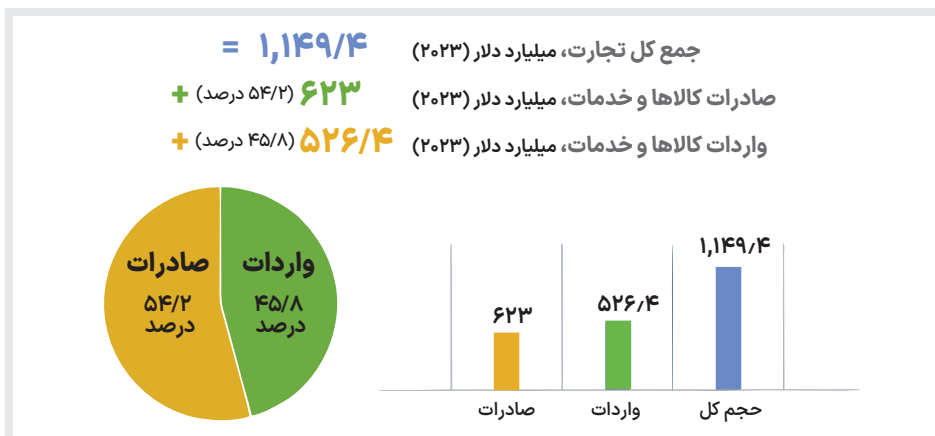
اقتصاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا کلامحور بوده و در نتیجه به شدت از نوسانات قیمت‌های جهانی تاثیرپذیر است. تحریم‌های اخیر بلوک غرب علیه دو کشور مهم

و فعال این اتحادیه یعنی بلاروس و روسیه که پس از وخامت اوضاع ژئوپولیتیکی منطقه با محوریت عملیات ویژه نظامی (SMO)^۱ روسیه در اوکراین شدت گرفته است، فشار مضاعفی بر اتحادیه به ویژه در حوزه تامین و ارائه خدمات مالی وارد کرده است. در نتیجه‌ی استفاده از نظامات مالی دوجانبه یا چندجانبه و ارزهای ملی (به ویژه روبل روسیه با پوشش نزدیک به ۸۵ درصدی معاملات کنونی اتحادیه اوراسیا)، همگرایی اقتصادی بیش از پیش کشورهای عضو و ایجاد مناطق آزاد تجاری با کشورهای ثالث موضوعیت پیدا کرده است. در حال حاضر، این اتحادیه نوپا که اندکی بیش از یک دهه از عمر خود را سپری کرده است پا به دوره رشد اقتصادی خود گذارده و به سرعت در مسیر بالندگی در حرکت است [۱].

اعضای اتحادیه به شدت در تلاشند تا از ظرفیت‌های مغفول مانده آن به خوبی در راستای تامین منافع ملی خود و اتحادیه بهره گیرند. برخی از این فرصت‌ها عبارتند از: پیوستن به دیگر ابتکارات بین‌المللی در حوزه دالان‌های بین‌المللی آماد کالا نظیر ابتکار دالان یک کمربند- یک راه چین و ابتکار دالان حمل و نقل بین‌المللی شمال- جنوب روسیه و ایران با هدف استفاده از ظرفیت‌های آمادی و ترانزیتی این مسیرها و ارتقای وزن ژئوپولیتیکی دولت‌های متبوع در منطقه و همچنین کاهش تاثیر محدودیت‌های تحریمی یک جانبه بلوک غرب علیه اقتصاد دیگر کشورها و نظایر آن. موافقت‌نامه اقدامات متقابل کشورهای عضو در زمینه همگرایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ابتکار یک کمربند- یک راه^۲ نیز برای اولین بار به ابتکار روسیه در سال ۲۰۱۵ به امضای طرفین رسید [۳۱].

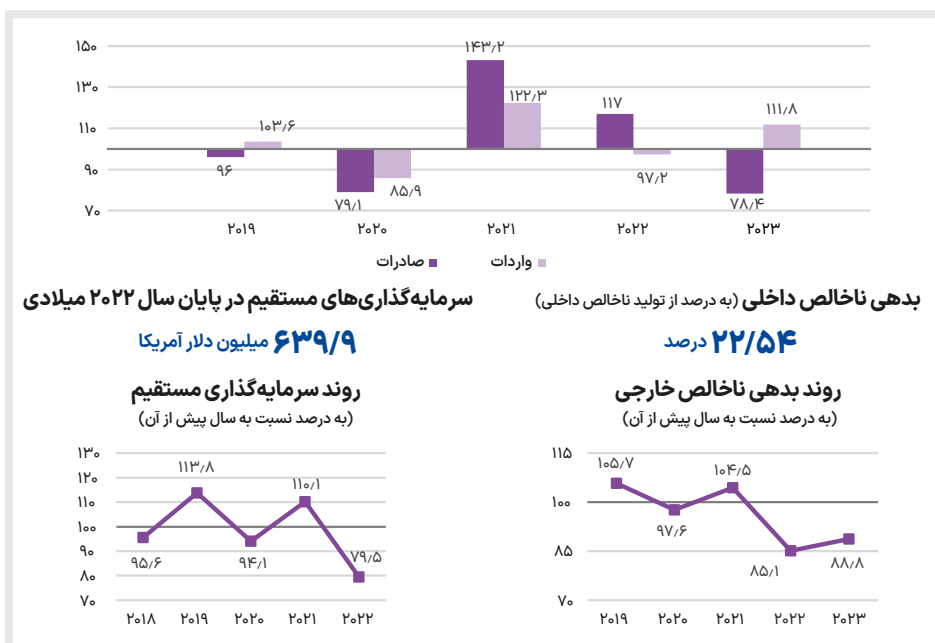
1. Special Military Operation

2. Agreement on Mutual Actions of Member States in the Field of Interaction of the Eurasian Economic Union and the One Belt One Road Initiative

حجم واردات و صادرات میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای دیگر

منبع: https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/d1a/jl2tiplu1soi2l2r756bki5qth909z0t/Sbornik_karman_2024.pdf

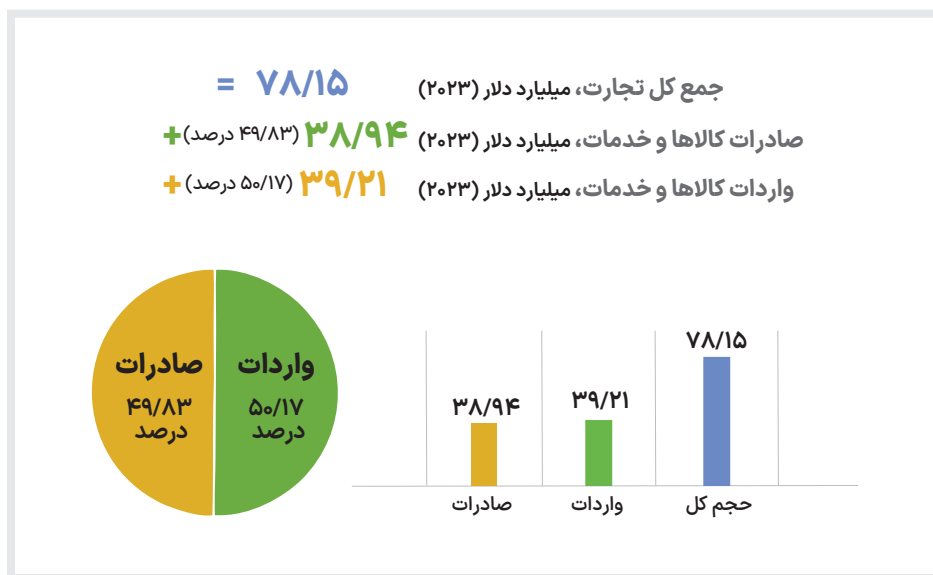

روند تغییرات واردات و صادرات کالاها و خدمات (درصد نسبت به سال پیش از آن)

منبع: https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/d1a/jl2tiplu1soi2l2r756bki5qth909z0t/Sbornik_karman_2024.pdf

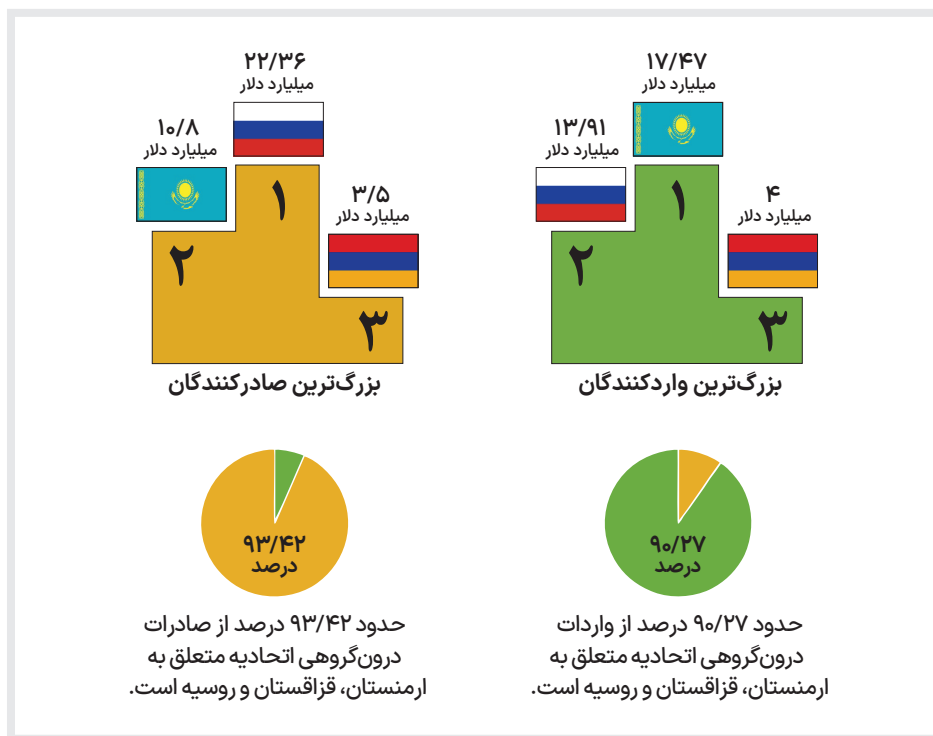
تجارت درون‌گروهی اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۳: تجارت

درون‌گروهی اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی سالیان اخیر شاهد تغییرات و تحولات بسیاری بوده است و اقدامات گسترده‌ای طی این سال‌ها انجام شده است که ازجمله آن‌ها می‌توان به تقویت همکاری‌های اقتصادی و تلاش جهت کاهش موانع تجاری میان اعضای اتحادیه اشاره کرد. بدین ترتیب، عواملی نظیر افزایش همکاری‌های اقتصادی، کاهش تعرفه‌های گمرکی و توسعه مسیرهای تجاری به افزایش کل میزان تجارت متقابل بین اعضا منجر شدند که این روند روبه‌رشد همچنان ادامه دارد. در اینجا توجه به این نکته ضروری است که اطلاعات ارائه شده در دو نمودار زیر بیانگر مراودات در چارچوب اتحادیه نیستند و ناظر بر گردش کالایی کشورهای عضو هستند.

تجارت درون‌گروهی اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۳ (میلیارد دلار)

منبع: <https://www.trademap.org>

بزرگ‌ترین واردکنندگان و صادرکنندگان اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: <https://www.trademap.org>

♦ توسعه همکاری‌های آموزشی درون‌سازمانی

- توافق کشورهای عضو درباره اطلاع‌رسانی متقابل طرح‌ها و برنامه‌های آتی خود در حوزه مطالعات علمی بنیادین و کاربردی؛
- استفاده از ظرفیت‌های بالای اطلاع‌رسانی شبکه ملی پژوهش و آموزش (NREN)؛
- همکاری دوجانبه روسیه و بلاروس در قالب برنامه «فضای واحد علمی- فناوری روسیه و بلاروس»؛
- استفاده از ظرفیت‌های «شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری (ICSSTI)» در ساختار کشورهای مستقل مشترک‌المنافع. موسسه اطلاعات

علم و فناوری سراسری روسیه فرهنگستان علوم روسیه به عنوان نهاد دائمی شورا وظیفه تبادل اطلاعات بین دولتی در این حوزه را برعهده دارد؛

- موضوعات علم، فناوری و نوآوری در حال حاضر محور مستقلی از فعالیت‌های همگرایانه کشورهای عضو اتحادیه را دربرمی‌گیرد و باید به سرعت از حالت جزیره‌ای خود خارج شود [۵۲].

متولیان اصلی علم، فناوری و نوآوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا [۵۲]

کشورهای عضو اتحادیه	نهاد متولی علم، فناوری و نوآوری	نهاد راهبردی
 ارمنستان	مرکز ملی نوآوری و کارآفرینی (NCIE)	وزارت اقتصاد جمهوری ارمنستان
 بلاروس	موسسه تحلیل نظام‌مند و تامین اطلاعات حوزه علم و فناوری بلاروس	کمیته دولتی علم و فناوری جمهوری بلاروس
 قرقیزستان	آژانس دولتی مالکیت معنوی و نوآوری (قرقیزپتنت)	دولت جمهوری قرقیزستان
 قزاقستان	مرکز ملی کارشناسی علم و فناوری جمهوری قزاقستان (NCSTE)	شرکت سهامی «هلدینگ ملی علم و فناوری «سامگائو»
 روسیه	موسسه اطلاعات علم و فناوری سراسری روسیه	فرهنگستان علوم روسیه

منبع: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/69d/Doklad_obmen_planami_nir_8.2.2_.pdf

♦ توسعه همکاری‌های فناورانه درون سازمانی

- علی‌رغم کالامحور بودن معاهده اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تنها در برخی از مفاد آن به لزوم همکاری‌های فناورانه کشورهای عضو اشاره شده است و موضوعاتی از این دست ماهیت همگرایانه ندارند؛

- تنها در برخی مفاد اسناد حقوقی کمیسیون اقتصادی اوراسیا به شکل تخصصی به همکاری‌های حوزه علم، فناوری و نوآوری اشاره شده است و از این جهت تنها ماهیت میان‌بخشی و مکمل دارند؛
- خروجی اصلی همکاری‌های فناورانه اتحادیه شامل هماهنگ شدن کشورهای عضو در تدوین برنامه‌های اجرایی و تولید محصولات بسیار فناورانه و پیچیده در حوزه‌های صنعت، کشاورزی، حمل‌ونقل و کاوش فضای کیهانی همسو با مفاد کنوانسیون‌های بین‌المللی رایج و پذیرفته شده در سطح جهان است؛
- موضوعات مربوط به همکاری‌های حوزه علم، فناوری و نوآوری قانون مشخصی ندارند و به صورت جزیره‌ای صرفاً در معاونت‌های تخصصی خود مانند معاونت خط‌مشی صنعتی، معاونت خط‌مشی کشاورزی صنعتی و نظایر آن‌ها پیگیری می‌شوند؛
- صنعتی‌سازی کالاهای وارداتی و توسعه فناوری‌های ملی و بومی از اولویت‌های اصلی اتحادیه هستند.

♦ توسعه همکاری‌های صنعتی درون‌سازمانی

- تدوین دور جدید اولویت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا (برای دوره ۲۰۲۵-۲۰۳۰ در ۲۶ سرفصل) در خصوص همکاری‌های مشترک صنعتی در سطح اتحادیه به همراه تعیین نهادهای تامین مالی و پشتیبان پروژه‌ها (شامل بانک توسعه اوراسیا، ۶۴ بانک در سطح کشوری و ۶ موسسه مالی اعتباری) [۵۷].

♦ فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اتحادیه اقتصادی اوراسیا بستر بسیار مهم همگرایی کشورهای حوزه آسیای مرکزی است. از این رو، با بررسی هرچند اجمالی فرصت‌ها، چالش‌ها و دستاوردهای این اتحادیه طی یک دهه اخیر می‌توان به شناخت چشم‌انداز توسعه و گسترش روابط تجاری و تحلیل

صحیح آن‌ها جهت واکنش موثر در برابر تغییرات اقتصادی و ژئوپولیتیکی دست یافت. همان‌طور که از عملکرد اتحادیه اقتصادی اوراسیا برمی‌آید، این نهاد با چالش‌های متعددی در برخی از حوزه‌ها مواجه است. با وجود این که اتحادیه منابع خوبی در اختیار دارد، اما به دلیل توسعه نیافتگی متوازن و هماهنگ اعضا و اختلاف توان اقتصادی فاحش میان برخی از آن‌ها تاکنون کارآیی مورد انتظار را نشان نداده است. از طرفی، دستاوردهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا نظیر رفع موانع تجاری و تقویت همکاری‌ها می‌توانند مبنای موفقیت‌های آتی و رشد پایدار در منطقه باشند. در ادامه، فرصت‌ها، چالش‌ها و دستاوردهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی یک دهه اخیر به‌طور مختصر در قالب اطلاع‌نگاشت ارائه می‌شوند.

گزیده‌ای از فرصت‌های پیش‌روی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

امکان کمک به رفع چالش‌ها و مشکلات میان کشورهای عضو و نیز نزدیکی و دوستی بیشتر اعضا به واسطه جلسات منظمی که در سطوح مختلف بین نمایندگان کشورها برگزار می‌شوند؛

امکان پیوند ظرفیت‌های زیرساختی کشورهای عضو (به‌ویژه در حوزه حمل‌ونقل و آماذ)؛

ارتقای روزافزون همکاری‌های تجاری بین کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از طریق اتخاذ سازوکارهای مالی و سیاسی متناسب با اولویت‌های موردنظر اتحادیه؛

امکان شکوفایی اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه با تعریف ابرپروژه‌ها و پروژه‌های شاخصی که منافع همه کشورها را تامین کند (به‌عنوان مثال، توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای و ریلی، فناوری اطلاعات، تجارت، تجارت الکترونیک و نظایر آن‌ها)؛

بهره‌گیری از ظرفیت‌های اتحادیه برای تکمیل پروژه‌های مرتبط با فضای واحد صنعتی، انرژی، پولی و سیاسی.

چالش‌های مشترک فراروی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا [۱]

از دست دادن مزیت رقابتی و جایگاه درخور اتحادیه در بازارهای جهانی؛

روند منفی جمعیت ناشی از پیری جمعیت و در نتیجه مواجهه با کاهش منابع انسانی و افزایش فشار بر زیرساخت‌های اجتماعی و پزشکی و اهمیت یافتن روزافزون ایمنی زیستی؛

افزایش فشار انسانی بر طبیعت و نیاز به مبارزه با چالش‌های آلودگی زیست‌محیطی، گرمایش هوا و نظایر آن؛

تضمین امنیت اقتصادی از جمله خودکفایی غذایی و استقلال انرژی؛

استفاده ناکافی از پتانسیل سرزمینی کشورهای عضو؛

زمنه‌هایی هرچند مبهم درباره تمایل ارمنستان به خروج از اتحادیه و گرایش به جهان غرب؛

نگرانی روسیه از افزایش نفوذ سیاسی و اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و به خطر افتادن منافع و جایگاه روسیه در این منطقه؛

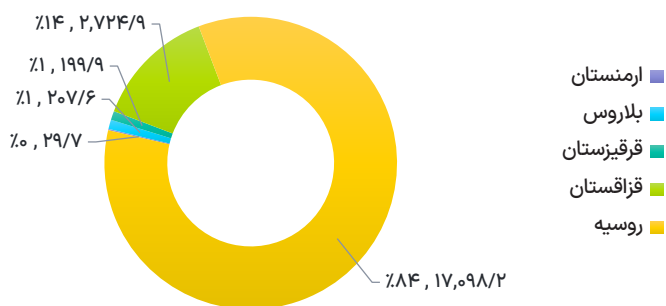
تضعیف انسجام و قدرت متمرکز اتحادیه با گسترش آن از طریق:
■ انحراف تمرکز این نهاد از منطقه آسیای مرکزی به سمتی نامعلوم؛
■ ایجاد چالش‌های متعدد میان کشورهای عضو با افزایش تعداد اعضا (خصوصاً با مذاکراتی که میان اتحادیه و رژیم غاصب صهیونیستی در جریان است)؛

عدم توازن قوا و اثربخشی سیاسی اعضا (آرایش «۲+۳»: ۲ کشور بزرگ و قدرتمند برابر با ۳ کشور کوچک‌تر)؛

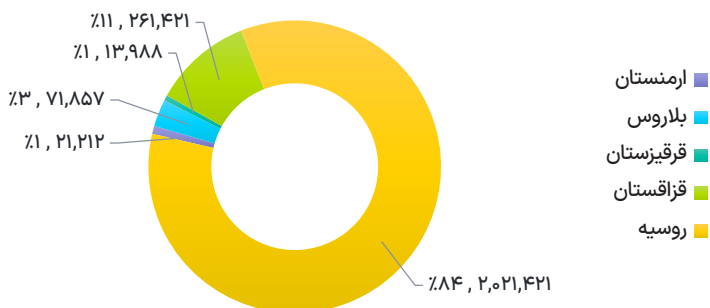
سنگ‌اندازی و توطئه‌های آمریکا مانعی در برابر تحقق اهداف و قدرت گرفتن سازمان (تاثیر بر کشورهای کوچک‌تر سازمان نظیر ارمنستان)؛

اعمال تحریم‌های سنگین و بی‌سابقه غرب به رهبری آمریکا بر علیه بلاروس و روسیه، به ویژه پس از وقایع سال ۲۰۲۲ در اوکراین؛ و

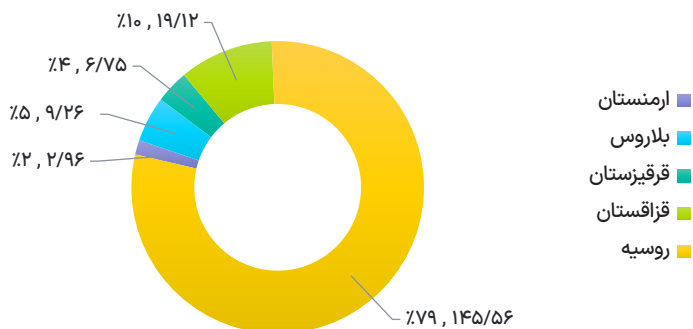
تمایز شدید اعضا در قدرت نفوذ، ظرفیت‌ها و میزان اثرگذاری به دلیل اختلافات فاحش در مساحت جغرافیایی، جمعیت، توان اقتصادی-سیاسی، تولید ناخالص داخلی و نظایر آن‌ها.

تناسب مساحتی کشورهای عضو، میلیون کیلومتر مربع

تناسب تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو، میلیون دلار

تناسب جمعیتی کشورهای عضو، میلیون نفر

تناسب جمعیتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیون نفر

منبع: <https://eec.eaeunion.org>

۱. تنظیم‌گری قوانین گمرکی و تعرفه‌های گمرکی

ماموریت‌ها

- دیجیتال‌سازی نظارت گمرکی
- ایجاد مجموعه فرم‌های الکترونیکی اسناد در حوزه تجارت خارجی؛
- تبادل متقابل اطلاعات نهادهای گمرکی با نهادهای ذی صلاح حاکمیتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای ثالث؛
- استفاده فراگیر پلیمپ‌های راهبری الکترونیکی در هنگام انجام بازرسی گمرکی؛

همان‌گونه که فناوری‌های نهادهای مدیریت و راهبری گمرکات در نقاط عبوری مرزهای خروجی اتحادیه اقتصادی اوراسیا از جمله بهره‌برداری از نظام‌های مدیریت ریسک گمرکات.

دستاوردها

- قانون‌گذاری گمرکی واحد
- مجموعه قوانین اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛
- فهرست موضوعی (نومنکلاتور) اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛
- تعرفه گمرکی واحد اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

گردش کالایی در بازار داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا بدون به‌کارگیری اظهارنامه گمرکی و بازرسی دولتی (گمرکی، حمل‌ونقل، بهداشتی، بهداشت دام و طیور، قرنطینه نباتات).

▲ **۱۲/۴ درصد**

رشد مبادلات کالایی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (به‌استثنای انتقال محصولات و فرآورده‌ها از طریق خطوط لوله انتقال)

کاهش تا **۴ ساعت معطلی کالا در گمرکات** از لحظه ثبت اظهارنامه‌های گمرکی

▲ **۳۱/۵ درصد**

افزایش درآمدهای بودجه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا از محل عوارض گمرکی وارداتی

پردازش روزانه **حدود ۲۰۰ هزار** سند گمرکی بدون دخالت مقامات مسئول در سامانه‌های اطلاعاتی نهادهای گمرکی

۲. تنظیم‌گری مقررات فنی گمرکات

دستاوردها

تصویب ۵۲ دستورکار فنی در اوراسیا؛

EAC

ایجاد، تصویب و به‌کارگیری نشان متحدالشکل کالاهایی که در منطقه اوراسیا در گردش هستند؛

راهکارهای مشترک جهت نظارت حاکمیتی بر رعایت الزامات مقررات فنی اتحادیه اقتصادی اوراسیا که همواره در دست توسعه قرار دارند؛

فهرست‌های بلند یکسانی از موارد زیر:
• اسناد صادره با عنوان گواهی انطباق کیفی محصولات؛
• نهادهای مرتبط با ارزیابی کیفی محصولات کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا.

اسناد ارزیابی انطباق محصولات دارای اعتبار خودکار در تمامی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

ماموریت‌ها

اجرای پروژه «تنظیم‌گری فنی دیجیتالی»؛

پیگیری مستمر موضوع به‌کارگیری راه‌حل‌های دیجیتال در فرآیند بررسی انطباق محصولات؛

گذار به مدل فهرست بلند صدور اسناد مرتبط با گواهی انطباق محصولات به شکل الکترونیکی (بدون کاغذ).

همسان‌سازی قوانین و مقررات مربوط به مسئولیت اشخاص در قبال نقض الزامات فنی؛

محصولات اتحادیه اقتصادی اوراسیا از کیفیت لازم براساس الزامات فنی اتحادیه برخوردارند.

۱/۳ درصد

گواهی انطباق محصول در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۷/۸ درصد

اظهارنامه انطباق محصول

۳. کنترل بهداشتی، بهداشت گیاهی و بهداشت دام و طیور

دستاوردها

الزام به رعایت وحدت رویه در موارد زیر:

- تهیه فهرست بلند محصولات تحت کنترل بهداشتی و بهداشت گیاهی؛
- الزامات مرتبط با اقلام کلایی که در فهرست بلند بیان شده‌اند؛
- شیوه‌نامه نحوه انجام کنترل بهداشتی و بهداشت گیاهی در محدوده گمرکات و گمرکات مرزی؛

ماموریت‌ها

لزوم رعایت وحدت رویه در موارد زیر:

- یکسان‌سازی سیستم‌های ملی اطلاع‌رسانی با امکان رهگیری بهداشت محصولات نباتی و دام‌پروری؛

- به‌کارگیری اسناد الکترونیک در حوزه کنترل بهداشتی و بهداشت گیاهی.

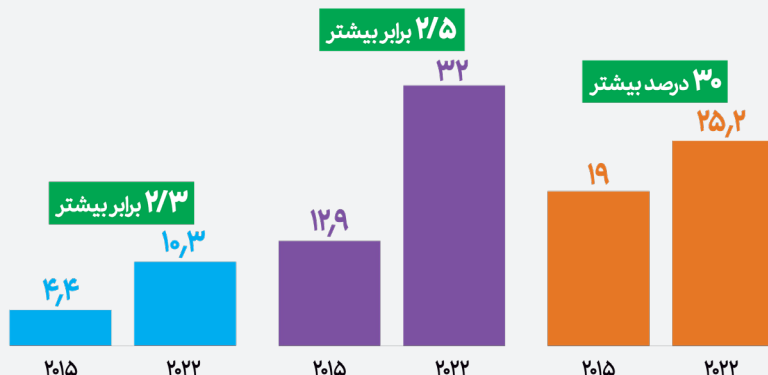
- به‌رسمیت شناختن اسناد صادره کشورهای عضو در حوزه کنترل بهداشتی و بهداشت گیاهی.

تجارت خارجی و تجارت فی‌مابین در زمینه محصولات تحت کنترل بهداشت گیاهی و دام‌پروری اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیارد دلار

📈 تجارت فی‌مابین

📊 صادرات به کشورهای خارج از اتحادیه اقتصادی اوراسیا

📉 واردات به کشورهای خارج از اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۴. بازار مشترک فرآورده‌های دارویی و تجهیزات پزشکی

دستاوردها

در حال گذار
گام به گام به ثبت
فرآورده‌های
دارویی طبق
قواعد مصوب در
اتحادیه اقتصادی
اوراسیا؛

تصویب «برنامه اقدام مشترک
درخصوص ارتقای سطح کفایت
تامین مواد دارویی و مواد
موثره دارای اهمیت راهبردی
توسط کشورهای عضو اتحادیه
اقتصادی اوراسیا تا سال ۲۰۲۴»؛
فهرست چنین اقلامی تهیه و
تنظیم شده و به طور مستمر
به روزرسانی می‌شود.

فراهم‌سازی زمینه گذار به بازار
مشترک فرآورده‌های دارویی و
تجهیزات پزشکی (قواعد یکسانی
برای ثبت تصویب شده‌اند و
استانداردهای ملی درخصوص
موضوعات مرتبط با دستورالعمل
شرایط تولید خوب (GMP)
و الزامات کلی عملیات خوب
آزمایشگاهی (GLP)^۲ برقرارند؛

ماموریت‌ها

گسترش فرآیندهای دیجیتالی در حوزه ثبت
فرآورده‌های دارویی و تجهیزات پزشکی.

ورود به مرحله صحنه‌گذاری متقابل اسناد در
گردش فرآورده‌های دارویی و تجهیزات پزشکی با
کشورهای ثالث؛

گواهی ثبت دارویی که
تاکنون صادر شده است

۱۳

مورد برای تجهیزات پزشکی

۱۷۹۳

مورد برای اقلام دارویی

راه‌اندازی خط تولید

واکسن ضد ویروس تاجدار

(«اسپوتنیک وی»)(۲۰۲۱-۲۰۲۲)

۸ میلیون دوز

تولیدی در بلاروس

۷ میلیون دوز

تولیدی در قزاقستان

۲۰۲۱

۸۲۶/۶

میلیون دلار

۲۰۱۵

۳۳۶/۲

میلیون دلار

تجارت فی مابین در زمینه محصولات دارویی

افزایش ۲/۵ برابری ▲

1. Good Manufacturing Practice
2. Good Laboratory Practice

۵. بازار واحد خدمات

دستاوردها

۱۴٫۲ بخش

برابر با ۶۰ درصد از حجم کل بازار

در قالب «بازار واحد خدمات» گنجانده شده‌اند. تجارت، تبلیغات، ساخت، مونتاژ و تعمیر تجهیزات، خدمات خانگی و نظایر آن‌ها از جمله حوزه‌هایی هستند که اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در نظر دارند در آینده بسط و گسترش دهند. اعضای اتحادیه در نظر دارند به سمت پذیرش متقابل مجوزهای صادره برای انجام چنین فعالیت‌هایی در کشورهای عضو اتحادیه نیز حرکت کنند.

رژیم کامله‌الوداد برای تامین‌کنندگان خدمات شاغل در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در صورت ارائه خدمات متقابل برقرار شده‌است.

ماموریت‌ها

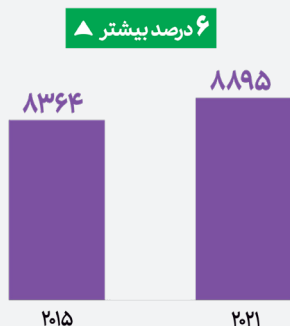

تدوین راهکارهای هماهنگ به منظور تنظیم‌گری انواع نوظهور خدمات از جمله در حوزه دیجیتال؛

گسترش بازار واحد خدمات.

حجم تجمیعی تجارت فی مابین خدمات کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (میلیون دلار)

سال ۲۰۲۱ به ۲۰۲۰

۱۸٫۹ درصد

رشد صادرات درون منطقه‌ای خدمات
در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۶. بازار مشترک تامین مالی

دستاوردها

ایجاد فضای مشترک بورس
با امکان دسترسی آزاد
مشارکت‌کنندگان به بازار تجارت
اوراق بهادار و ابزارهای مالی اتحادیه؛

تنظیم‌گری هماهنگ بازارهای مالی؛

تایید سند مفهومی «ایجاد بازار واحد مالی اتحادیه اقتصادی
اوراسیا برای سال ۲۰۲۵» و مقدمات پیاده‌سازی آن؛

تاسیس شرکت بیمه اتکایی
اوراسیا با هدف بیمه اتکایی
اعتبارات صادراتی.

آغاز اجرای امور مرتبط با همخوان‌سازی قوانین کشورهای
عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (در حوزه‌های بانکی و بیمه
و همچنین در بخش خدمات بازارهای اوراق بهادار)؛

ماموریت‌ها

فراهم‌سازی زمینه
به‌رسمیت‌شناختن متقابل
مجوزهای صادره برای بازار
مالی به‌واسطه پیاده‌سازی
سازوکار استانداردسازی
مجوزهای مربوطه.

راه‌اندازی بازار مشترک مالی تا سال ۲۰۲۵؛

هماهنگی درخصوص رهیافت‌های تاسیس آژانس
رتبه‌بندی اوراسیا؛

سهم ارزهای ملی در تسویه حساب‌های فی مابین

۸۰ درصد

بانک‌های کشورهای عضو
اتحادیه اقتصادی اوراسیا (بدون احتساب روسیه)
به سیستم تبادل پیام‌های مالی متصل شده‌اند

سال ۲۰۱۵

سال ۲۰۲۲

۷. انرژی

ماموریت‌ها

راه‌اندازی بازار مشترک نفت، گاز،
فرآورده‌های نفتی و برق در سال ۲۰۲۵

دستاوردها

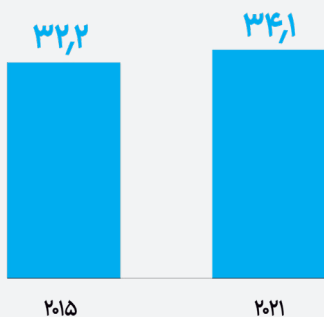

تجارت بدون عوارض منابع کلیدی انرژی
یعنی نفت، گاز، فرآورده‌های نفتی و برق (در
چارچوب تراز انرژی که هرساله مورد توافق
کشورهای عضو قرار خواهد گرفت)

تجارت فی‌مابین منابع انرژی میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (از منظر فیزیکی)

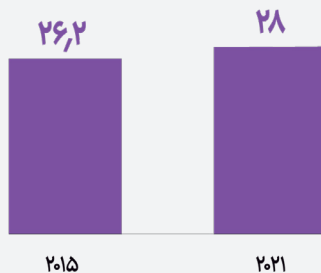
🕒 گاز، میلیارد مترمکعب

۶ درصد بیشتر ▲

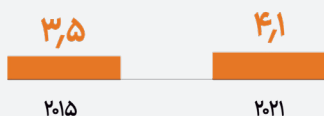
🕒 نفت، میلیون تن

۷ درصد بیشتر ▲

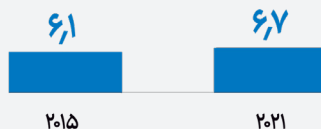
🕒 فرآورده‌های نفتی، میلیون تن

۱۷/۱ درصد بیشتر ▲

🕒 انرژی برق، میلیارد کیلووات ساعت

۹/۸ درصد بیشتر ▲

۸. حمل و نقل و آماد

ماموریت‌ها

مرحله گذار به اسناد همراه کالای
الکترونیکی؛

امضای موافقت‌نامه بازار مشترک
خدمات حمل و نقل هوایی؛

تدوین و پیاده‌سازی مجموعه طرح
و برنامه‌های توسعه دالان‌های
حمل و نقل اوراسیا.

دستاوردها

عدم‌نیاز به اخذ مجوز حمل کالا با
خودرو در مرزهای سرزمینی اتحادیه
اقتصادی اوراسیا؛

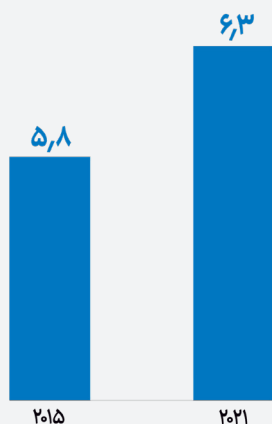

اعمال تعرفه‌های داخلی بر حمل کالا
از طریق راه‌آهن بین کشورهای عضو
اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

تحويل فوری کالاهای کشاورزی در
محدوده سرزمینی اتحادیه به‌واسطه پروژه
مشترک «آگرو اکسپرس اوراسیا».

گردش کالایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا،
تریلیون تن بر کیلومتر

حجم بارارسالی به چین
در چارچوب پروژه
«آگرو اکسپرس اوراسیا»
در سال ۲۰۲۲

۱۸,۳۶۰

کانتینر حاوی محصولات کشاورزی

بیش از ۵۰۰ هزار تن
حجم کالای حمل شده

۹. خط‌مشی رقابتی و خریدهای دولتی

ماموریت‌ها

دیجیتال‌سازی تدارکات دولتی در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (گذار به مرحله انجام خریدهای دولتی در بسترهای الکترونیکی و تعامل سیستم‌های دولتی خرید کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با یکدیگر)؛

پذیرش متقابل تضامین بانکی صادره توسط نهادهای مالی اعتباری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا که برای شرکت در مناقصات و خریدهای دولتی موردنیاز هستند.

دستاوردها

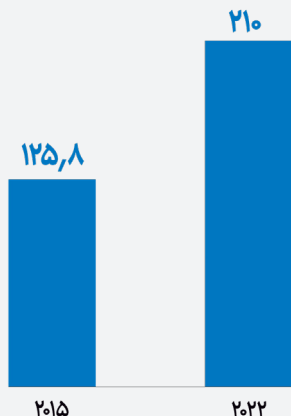

ایجاد بازار مشترک تدارکات دولتی (شهرداری‌ها) با امکان عرضه محصولات و کالاهای تولیدشده در داخل کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

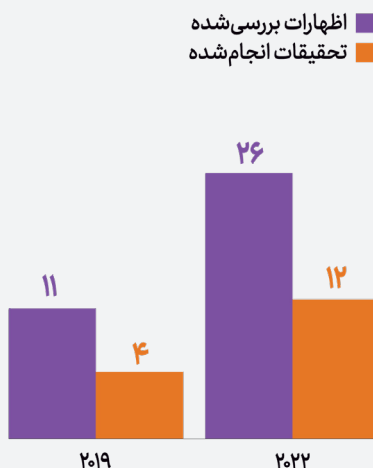

تفویض اختیارات مناسب کمیسیون اقتصادی اوراسیا در زمینه نظارت بر رعایت موازین کلیت رقابت‌پذیری در بازارهای فرامرزی.

حجم بازار تدارکات دولتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیارد دلار

اظهار و انجام تحقیقات مورد نیاز در زمینه نقض قواعد کلی رقابت‌پذیری

۱۰. صنعت

مأموریت‌ها

راه‌اندازی سازوکارهای فراملی
تامین مالی پروژه‌های همگرایانه
مشترک (از محل بودجه اوراسیا)؛

ترویج محصولات تولید مشترک
کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی
اوراسیا در کشورهای ثالث؛

توسعه همکاری‌های علمی و فن‌آورانه
کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا
و استفاده مشترک از نتایج تحقیقات
پیشرفته کشورهای عضو اتحادیه در
جریان اجرای پروژه‌های مشترک.

دستاوردها

تحقق خط‌مشی صنعتی هماهنگ؛

تنظیم فهرست بلند کالاهای صنعتی اوراسیا که
از اطلاعات آن برای فراهم‌سازی شرایط برابر جهت
دسترسی متقابل به خریدهای دولتی محصولات
بومی‌سازی شده استفاده خواهد شد؛

تعیین قواعد واحد جهت ارائه سوبسیدهای
صنعتی (جهت جلوگیری از تضییع حقوق
تولیدکنندگان در اوراسیا)؛

تهیه و تدوین نقشه صنعتی‌سازی اتحادیه
اقتصادی اوراسیا که حاوی اطلاعاتی از پروژه‌های
صنعتی در دست اجرا در کشورهای عضو است.

نقشه صنعتی‌سازی

اتحادیه اقتصادی اوراسیا در برگیرنده

به ارزش
۲۷۲
میلیارد دلار

شامل
۱۵۸
پروژه در دست اجرا

۲۵
حوزه

فهرست جامع اتحادیه

اقتصادی اوراسیا در برگیرنده اطلاعات

۸,۱۵۳
کالای صنعتی

۷۲
تولیدکننده از اتحادیه
اقتصادی اوراسیا

رشد تولیدات صنعتی در اتحادیه اقتصادی اوراسیا (مقادیر واقعی)

طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲ معادل **۱۶/۹ درصد ▲**

۱۱. کشاورزی

دستاوردها

تصویب سالانه ترازهای
شاخص تجارت متقابل (در
رابطه با محصولات غلات،
تخمه آفتابگردان و روغن
آفتابگردان، شکر)

اجرای خط‌مشی هماهنگ در حوزه کشاورزی

یکسان‌سازی رهیافت‌ها برای انجام هماهنگ اصلاح نباتات
در گستره کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

هماهنگی کنترل صادرات
برای انواع مختلف
کالاهای اساسی

ایجاد نظام گردش اطلاعات قبض‌های انبار در
اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ماموریت‌ها

توسعه سازوکارهایی برای تضمین امنیت غذایی اتحادیه و
هماهنگی رویکردهای مرتبط با تاسیس صندوق غذای اوراسیا^۱

امنیت غذایی، میزان خودکفایی

رشد تولیدات صنعتی در اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۲ (مقادیر واقعی) **۲۶ درصد بیشتر** ▲

۱۲. بازار مشترک کار

دستاوردها

تعیین مالیات بر درآمد کارگران کشورهای عضو اتحادیه به همان میزان شهروندان کشور محل خدمت

حقوق شهروندان شاغل در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

برخورداری یکسان از مراقبت‌های پزشکی همانند شهروندان کشور محل خدمت

برخورداری از مزایای بیمه اجتماعی اجباری در صورت از کار افتادگی موقت

حقوق اتباع کشورهای عضو اتحادیه

عدم نیاز به مجوز کار یا ثبت اختراع (اتباع کشورهای عضو اتحادیه می‌توانند با استناد به قرارداد کار یا قانون مدنی فعالیت کنند)

تضمین تعلق کلیه حقوق تامین اجتماعی در دوران بازنشستگی (در چارچوب موافقت‌نامه تامین بازنشستگی برای کارگران کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا)

صحه‌گذاری متقابل و مستقیم بر مدارک تحصیلی کارگران (به‌استثنای امور پزشکی و دارویی)

ماموریت‌ها

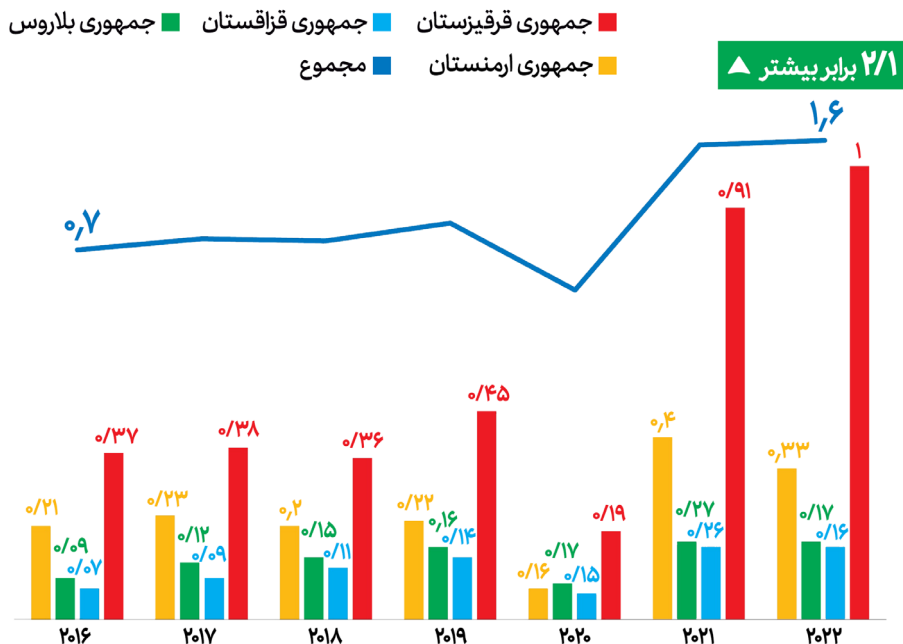

همگرایی مداوم کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مورد الزامات صلاحیت برای تخصص‌های پرتقاضا

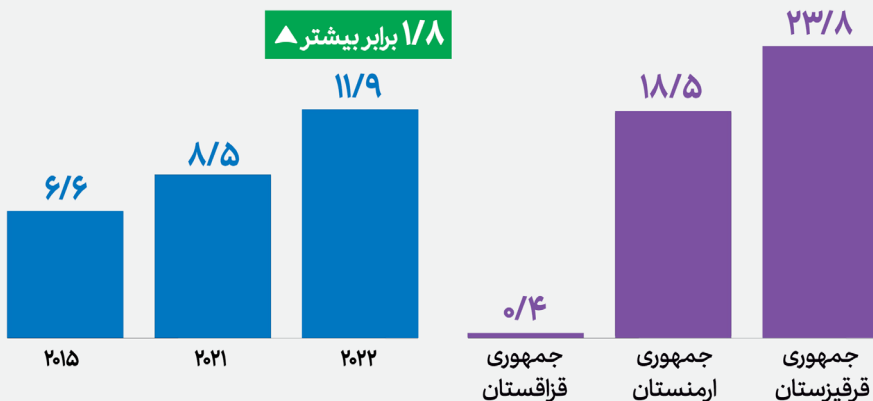
انعقاد و اجرای موافقت‌نامه‌های پذیرش متقابل مدارک تحصیلی و عناوین علمی در کشورهای عضو اوراسیا

شهروندان شاغل از کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا که وارد فدراسیون روسیه شده‌اند، میلیون نفر

حجم حواله‌های مالی شهروندان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیارد دلار

نسبت حواله‌های مالی به تولید ناخالص داخلی، درصد

منبع: داده‌های وزارت کشور فدراسیون روسیه، براساس داده‌های واقعی حاصله از گزارشات مهاجرتی

۱۳. دستورکار دیجیتال

دستاوردها

- اجرای چهار پروژه زیر در چارچوب دستورکار دیجیتال اتحادیه
- سامانه کاریابی یکپارچه «کار بدون مرز»
- زیست بوم دالان‌های حمل و نقل دیجیتال
- شبکه همکاری‌های صنعتی اوراسیا
- قراردادهای پیمانکاری فرعی و انتقال دانش فنی
- تنظیم‌گری فنی دیجیتالی

ایجاد مبنای حقوقی و زیرساخت‌های لازم برای توسعه سامانه تبادل اطلاعات اتحادیه بین کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب سامانه یکپارچه اطلاعات

راه‌اندازی مرکز صدور گواهی اتحادیه به منظور تامین گردش اسنادی که از نظر حقوقی حائز اهمیت هستند

برگزاری مجمع سالانه دیجیتال آلماتی (Digital Almaty)

اجرای پروژه‌های زیر توسط بنیاد نوآوری‌های دیجیتال بانک توسعه اوراسیا

«بدون کوید ۱۹» سفر می‌کنم»
کار در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ماموریت‌ها

راه‌اندازی فضای اعتمادسازی فراملی که امکان به جریان یافتن اسناد الکترونیکی در قالب تعاملات دولت با دولت (G2G) و کسب و کار با دولت (B2G) را فراهم می‌آورد

یکپارچه‌سازی سیستم‌های اطلاعاتی ملی و اتحادیه در چارچوب پلتفرم دیجیتال اتحادیه اقتصادی اوراسیا

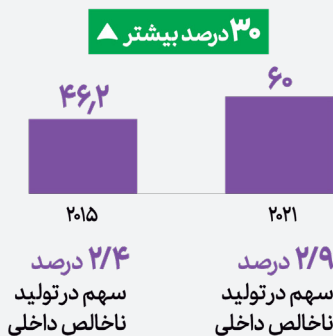

انعقاد توافق‌نامه بین‌المللی گردش داده‌ها در محدوده اتحادیه (این سند مبنای اصلی استانداردهای اتحادیه برای حفاظت از داده‌های حریم شخصی است)

۱. Government to Government این عبارت معمولاً برای اشاره به تعاملات و همکاری‌های مستقیم بین دولت‌ها در حوزه‌های مختلف مانند تجارت، سیاست یا فناوری اطلاعات استفاده می‌شود.

2. Business to Government

حجم تجمیعی بخش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیارد دلار

۲۴ آغاز فرآیند کلی در چارچوب سامانه اطلاعات یکپارچه در اتحادیه (تامین تعامل اطلاعاتی در زمینه مقررات گمرکی، حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، مقررات فنی، عملکرد بازار مشترک دارویی، تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی)

۷۷ فرآیند کلی طراحی و برنامه‌ریزی به‌طوری‌که تا سال ۲۰۲۵ مرحله ایجاد پلتفرم دیجیتال اتحادیه اقتصاد اوراسیا آغاز شود

۱۴. موانع موجود در بازار داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

دستاوردها

امکان در نظر گرفتن استثنائاتی جداگانه در میان اقدامات فراملی در مرحله پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا همزمان با در نظر داشتن ویژگی‌های ملی برای انطباق با الزامات جدید

ایجاد سیستم پایش شکاف‌های نظارتی (محدودیت‌هایی) که بر تجارت متقابل تاثیر منفی می‌گذارند

تفویض اختیار به همکاران کمیسیون اقتصادی اوراسیا درخصوص کشف موارد نقض قوانین (و همچنین شناسایی موانع) در اتحادیه و اطلاع‌رسانی عناوین آن‌ها به کشورهای عضو جهت رفع آن‌ها

مأموریت‌ها

حذف پیوسته معافیت‌ها در بازار داخلی اتحادیه (با در نظر گرفتن دوره‌های گذار)

ایجاد سامانه پایش برخط ذیل پورتال اتحادیه اقتصادی اوراسیا جهت شناسایی و رفع مواردی که عملکرد بازار داخلی اتحادیه را مختل می‌کنند

بیش از یک‌سوم

از موانع شناسایی شده توسط کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲، بیش از تکمیل روند رسمی بررسی توسط کمیسیون اقتصادی اوراسیا رفع شده‌اند.

مدت زمان انجام تحقیقات کمیسیون اقتصادی اوراسیا درباره تخلفات احتمالی طرف‌ها از حقوق اتحادیه، ۷۰ روز تعیین شده است.

تا به امروز، ۸۵ درصد از موانع شناسایی شده قبلی در بازار داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا رفع شده‌اند

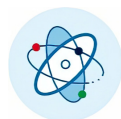
۱۵. راهبردهای اصلی هدف‌گذاری شده در اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا سال ۲۰۲۵

۳۳۲

اقدام و سازوکار
پیاده‌سازی

۱۱

محور توسعه
در آینده

۲ همکاری علمی پژوهشی

تشریک مساعی و انجام
پروژه‌های مشترک

۱ توسعه اقتصادی

تدوین سازوکارهای منعطف
برای حداکثر مساعدت

۴ رعایت حقوق مصرف‌کنندگان

فراهم‌سازی زمینه رعایت حقوق
مصرف‌کنندگان و همچنین تضمین
کیفیت و امنیت کالای در گردش

۳ دیجیتال‌سازی

توسعه زیرساخت‌ها و
زیست‌بوم دیجیتال

۶ تنظیم‌گری گمرکی

تکمیل فرآیند تنظیم‌گری
مجموعه قوانین گمرکی

۵ پروژه‌های همکاری مشترک

ایجاد نظام کارآمد مدیریت و راهبری
و تامین مالی برای توسعه واحدهای
تولیدی صادراتی در اقتصاد

۵۲۳

اقدام مشخص به منظور دستیابی به اهداف و ماموریت‌های پیش‌بینی شده

۸ سلامت، آموزش، گردشگری، ورزش
توسعه همکاری‌های اقتصادی

۷ نهادهای اساسی اتحادیه اقتصادی اوراسیا
حصول اطمینان از کارآمدترین عملکرد و اجرای موافقت‌نامه‌های تصویب‌شده

۱۰ بازار کالایی
افزایش نقش عملکردی و اثرگذاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه تجارت کالایی

۹ موانع
رفع کامل موانع، کم‌اثرسازی محدودیت‌ها و رفع مشکلات تا جای ممکن

۱۱ برجسته‌سازی اتحادیه اقتصادی اوراسیا
ارتقای جایگاه جهانی اتحادیه اقتصادی اوراسیا همچون مرکز رشد اقتصادی قابل اتکا در سطح جهان

◆ روابط ج.ا.ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اندکی پس از آنکه چین توانست بالاخره در ۲۰ اکتبر ۲۰۱۴ ابتکار خود در تاسیس بانک سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی آسیا (AIIB)^۱ را عملیاتی کند، توجه کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا را به همکاری‌های گسترده‌تر اقتصادی با خود جلب کرد و کشورهای ایران، آمریکا و شرکای غربی‌اش بر سر فعالیت‌های هسته‌ای ایران به توافقی تاریخی رسیدند و بدین ترتیب، برنامه جامع اقدام مشترک (JCPOA)^۲ در ۱۴ جولای ۲۰۱۵، پس از فرازوفرودهای فراوان میان طرف‌ها (ج.ا.ایران در یک طرف و کشورهای ۱+۵ شامل ایالات متحده آمریکا، بریتانیای کبیر، جمهوری خلق چین، فدراسیون روسیه، جمهوری فرانسه و آلمان در طرف دیگر) امضا شد. پس از آن به زودی یعنی در سپتامبر ۲۰۱۵ از ائتلاف نظامی ایران، روسیه، سوریه و عراق علیه سازمان تروریستی دولت اسلامی عراق و شام موسوم به داعش (ISIL) (که تا دسامبر ۲۰۲۴ هم ادامه یافت) رونمایی شد که این ائتلاف به سرعت به موفقیت‌های چشمگیری در کنترل و سپس نابودی این سازمان تروریستی دست یافت. در همین فضای حاکم بر جهان بود که ایران در سایه همکاری‌های موفق و البته نزدیک نظامی خود با روسیه، پیشنهاد همکاری تجاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا را اعلام کرد. این موضوع با استقبال مواجه شد و طرف‌های مقابل را به میز مذاکره فراخواند. بدین ترتیب، در همین شرایط و اوضاع بود که سازمان توسعه تجارت ایران (TPO) به عنوان متولی اصلی به نمایندگی از طرف ایران جهت آغاز پی‌گیری مذاکرات تجاری ماموریت یافت و در ۲۱ دسامبر ۲۰۱۵ اولین نشست مشترک میان ایران و اعضای این اتحادیه برگزار شد [۵۹].

1. Asian Infrastructure Investment Bank
2. Joint Comprehensive Plan of Action

با گذشت حدود سه سال و برگزاری چندین دور مذاکرات فشرده حضوری و مجازی، درنهایت در ۱۷ می ۲۰۱۸ موافقت‌نامه موقت منتج به ایجاد منطقه آزاد تجاری میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن از یک سو و ج.ا.ایران از سوی دیگر (از این پس موافقت‌نامه موقت نامیده می‌شود) امضا شد [۵۹].

از آنجا که در پایان اکتبر ۲۰۲۲ مهلت موافقت‌نامه موقت منقضی می‌شد، پروتکل الحاقی مربوطه در ۱۴ مارس ۲۰۲۲ در شهر تهران به امضا رسید. بدین ترتیب، مهلت موافقت‌نامه برای سه سال دیگر و یا تا زمان امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد (هر کدام زودتر فرا برسد) تمدید شد. صورت جلسه از ۲۵ اکتبر ۲۰۲۲ لازم‌الاجرا شد و پیوستگی تجارت ترجیحی میان طرف‌ها همچنان حفظ شد [۵۹].

موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن از یک سو و ج.ا.ایران از سوی دیگر نیز در ۲۵ دسامبر ۲۰۲۳ در حاشیه اجلاس شورای عالی اقتصادی اوراسیا در شهر سن پترزبورگ امضا شد. این موافقت‌نامه از ۱۵ می ۲۰۲۵ به طور رسمی اجرایی شده است.

مجموع مبادلات بازرگانی ایران با جهان: به منظور کسب تصور بهتر نسبت به شرایط ایران در مقایسه با دیگر کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، در اینجا اطلاعاتی در خصوص حجم مبادلات بازرگانی و تجاری ایران را از نظر می‌گذرانید.

میزان صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی کشور (بدون احتساب نفت و تجارت چمدانی (بار همراه مسافر)) در سال ۱۴۰۲ بالغ بر ۱۳۸,۳۷۶ هزار تن و به ارزش ۵۰,۱۲۰ میلیون دلار بوده است که در مقایسه با سال قبل افزایش ۱۷/۳۷ درصدی در وزن و کاهش ۷/۳۳ درصدی در ارزش دلاری داشته است. افزون بر آن، میزان واردات کشور در

این مدت با افزایش ۵/۸۸ درصدی در وزن و ۱۰/۹۰ درصدی در ارزش دلاری در مقایسه با سال گذشته به ۳۹,۵۵۶ هزار تن و ۶۶,۸۸۳ میلیون دلار رسیده است.

آمار مقایسه‌ای صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی (بدون احتساب نفت و تجارت چمدانی) و واردات آن‌ها در سال ۱۴۰۲ در مقایسه با سال قبل

فعالیت	سال ۱۴۰۲		سال ۱۴۰۳		درصد تغییرات نسبت به سال گذشته	
	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن	دولار
صادرات	۱۳۸,۳۷۶	۵۰,۱۲۰	۱۲۴,۲۴۵	۵۴,۰۸۶	۱۱/۳۷	-۷/۳۳
واردات	۳۹,۵۵۶	۶۶,۸۸۳	۳۷,۳۵۸	۶۰,۳۰۹	۵/۸۸	۱۰/۹۰

منبع: https://www.irica.ir/file_manager/2779386/download/1/2779386.htm

کشورهای اصلی مقصد صادرات ایران: در سال ۱۴۰۲، بیشترین میزان صادرات ایران به مقصد چین بیش از ۱۴,۱۵۷ میلیون دلار بوده که ۲۸/۲۵ درصد از کل ارزش صادرات را دربرمی‌گرفت. پس از آن نیز عراق (با ۹,۳۵۱ میلیون دلار و سهم ۱۸/۶۶ درصدی)، امارات متحده عربی (با ۶,۷۱۵ میلیون دلار و سهم ۱۳/۴۰ درصدی)، ترکیه (با ۴,۲۱۱ میلیون دلار و سهم ۸/۴۰ درصدی) و کشور هند (با ۲,۱۹۷ میلیون دلار و سهم ۴/۳۸ درصدی) قرار داشتند [۶۱].

کشورهای اصلی مقصد واردات ایران: در سال ۱۴۰۲، امارات متحده عربی با اختصاص بالغ بر ۲۰,۹۸۷ میلیون دلار و سهم حدود ۳۱/۳۸ درصدی از کل ارزش واردات در جایگاه نخست کشورهای طرف معامله قرار داشت. پس از آن نیز کشورهای چین (با ۱۸,۶۸۲ میلیون دلار و سهم ۲۷/۹۳ درصدی)، ترکیه (با ۷,۶۷۸ میلیون دلار و سهم ۱۱/۴۸ درصدی)، آلمان (با ۲,۱۷۷ میلیون دلار و سهم ۳/۲۵ درصدی) و هند (با

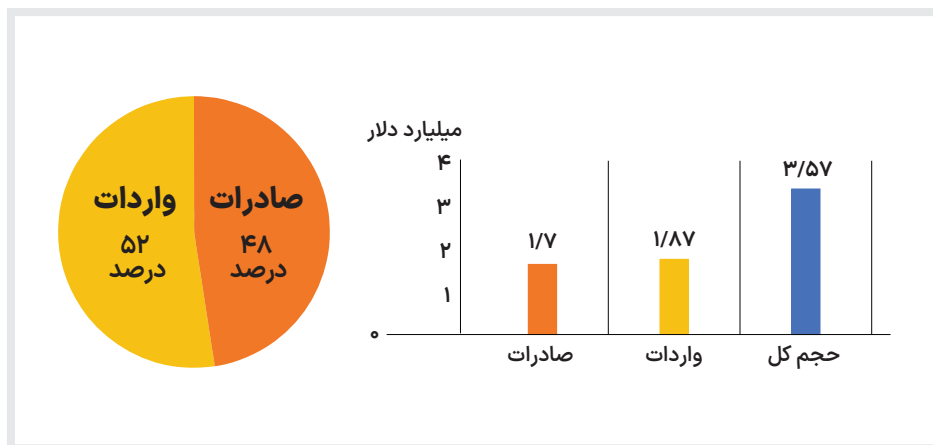
۱,۹۳۳ میلیون دلار و سهم ۲/۸۹ درصدی) در زمره کشورهای صادرکننده کالا به ایران قرار داشتند [۶۱].

ترانزیت کالای خارجی از خاک ج.ا.ایران: در سال ۱۴۰۲، تناژ ترانزیت کشور ۱۷,۸۹۲ هزار تن بود که نسبت به سال قبل ۳۷/۳۰ درصد رشد داشت [۶۱]. از مطالب فوق می‌توان چنین برداشت کرد که هیچ‌یک از کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی جزو دست‌کم ۵ کشور اول فهرست کشورهای عمده طرف معامله واردات و صادرات ایران نیستند. بااین‌حال، در صورت تحقق برنامه‌های مرتبط با توسعه و نوسازی زیرساخت‌های ترانزیتی کشور به‌ویژه در مسیر دالان بین‌المللی شمال-جنوب روسیه-ایران انتظار می‌رود نرخ رشد درآمدهای ترانزیتی کشور تا حد بسیار زیادی افزایش یابد.

مجموع مبادلات بازرگانی ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا: به گزارش

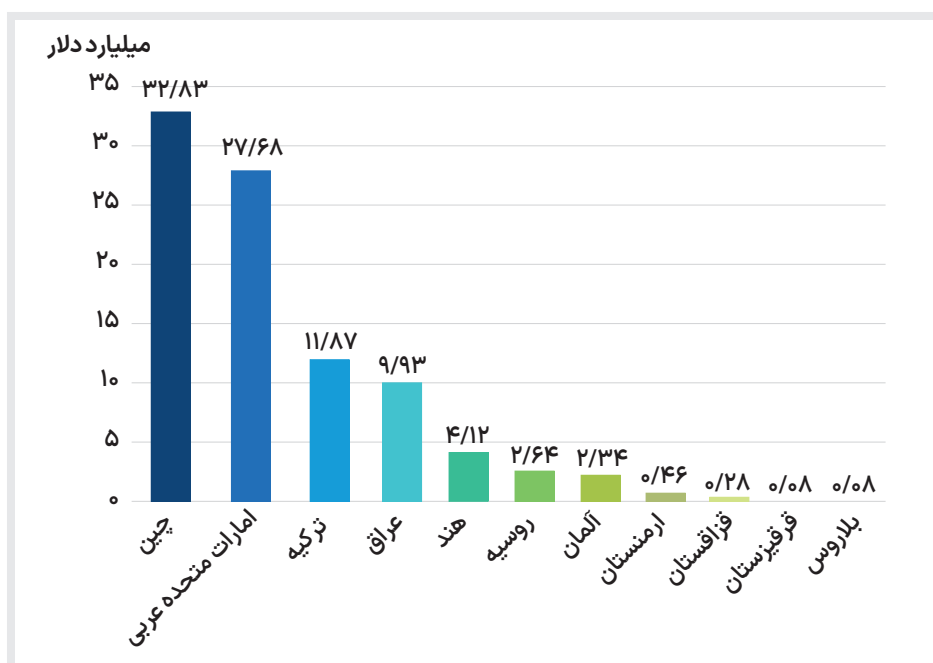
گمرک ایران، ارزش مبادلات تجاری ایران و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۱۴۰۲ معادل حدود ۳/۵۷ میلیارد دلار و وزن کالاهای مبادله‌شده بین دو طرف در این سال فراتر از ۷/۷۲ میلیون تن بوده‌است. از این رقم، سهم صادرات ایران معادل ۴/۱۸ میلیون تن به ارزش ۱/۷۰ میلیارد دلار و سهم واردات ایران از کشورهای عضو معادل ۳/۵۴ میلیون تن به ارزش ۱/۸۷ میلیارد دلار بوده‌است. بیشترین حجم مبادلات تجاری ایران به‌ترتیب مربوط به کشور روسیه با ۲/۶۶ میلیارد دلار (معادل ۷۵ درصد)، ارمنستان با ۰/۴۶ میلیارد دلار (معادل ۱۳ درصد)، و قزاقستان با ۰/۲۸ میلیارد دلار (معادل ۸ درصد) بوده‌است. نکته قابل‌تأمل این‌که کشورهای بلاروس و قرقیزستان در مجموع تنها ۴ درصد از معاملات ایران با اعضای اتحادیه اقتصادی را دربرمی‌گیرند! [۶۰]. لازم به ذکر است اطلاعات ارائه‌شده در نمودارهای زیر به معنای انجام مراودات در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیستند و صرفاً به میزان مبادلات تجاری ایران با کشورهای عضو اتحادیه اشاره دارند.

نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

حجم مبادلات تجاری ایران با اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۱۴۰۲

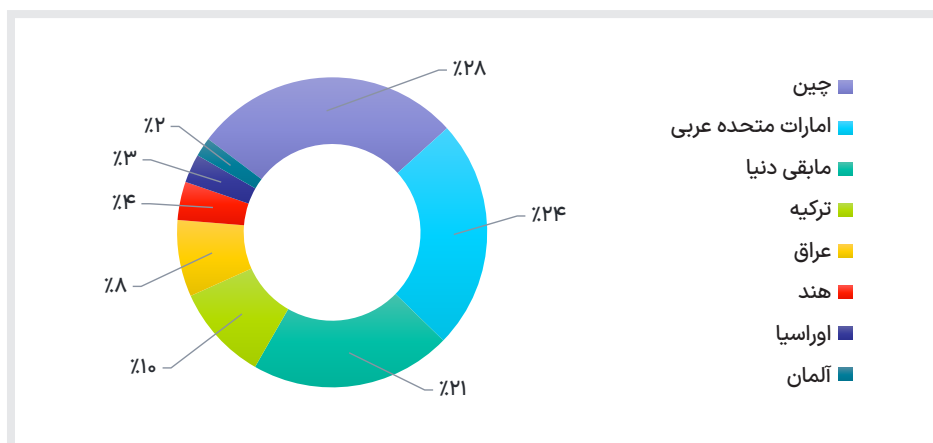
منبع: گمرک ج.ا.ایران (<https://irica.ir>)

مقایسه حجم مبادلات تجاری کشورهای ایالات متحده، امارات، ارمنستان، آلمان، بلا روس، ترکیه،

چین، عراق، قرقیزستان، قزاقستان و روسیه با ایران در سال ۱۴۰۲ (میلیون دلار) [۶۰]

منبع: گمرک ج.ا.ایران (<https://irica.ir>)

سهم مبادلات تجاری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، شرکای تجاری اصلی ایران و دیگر کشورهای جهان با ایران در سال ۱۴۰۲
منبع: گمرک ج.ا.ایران (<https://irica.ir>)

نمودار فوق نشان می‌دهد که به‌رغم تلاش‌های اخیر صورت گرفته، سهم تجارت خارجی ایران با مجموعه کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ۳ درصد فراتر نرفته است.

فرصت‌ها و چالش‌های احتمالی پیش‌روی ایران در تعامل با اتحادیه اقتصادی اوراسیا:

از منظر سیاسی، موافقت اولیه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای پذیرفتن ایران به‌عنوان عضو ناظر بیانگر تمایل بالای آن‌ها به توسعه روابط تجاری و اقتصادی خود با ایران خواهد بود، به‌ویژه که ایران با بسیاری از این کشورها سوابق تعاملات تجاری و اشتراکات فرهنگی دیرینه هم دارد. موضوعی که می‌تواند در بلندمدت بر وجهه سیاسی ایران در عرصه بین‌المللی تأثیری مثبت داشته باشد. روسیه قدرت غالب در این اتحادیه است که از این حیث امکان توسعه روابط تجاری با آن و رسیدن به سطح نسبتاً مطلوب از فرضیات اصلی این تعاملات است. همزمان، حضور ایران به‌عنوان کشوری که در میان دیگر اعضای ناظر اتحادیه از وزن و توان بیشتری برخوردار است بر اعتبار اتحادیه خواهد افزود. از این‌رو، تعاملات اخیر این اتحادیه با دیگر سازمان‌های منطقه‌ای فعال در

نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

حوزه آسیای مرکزی، تقویت ایده اوراسیای بزرگ و جهان چندقطبی را رقم خواهد زد. در اطلاع‌نگاشت زیر به برخی از مهم‌ترین فرصت‌های پیش‌روی ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا اشاره می‌شود.

برخی از فرصت‌های پیش‌روی ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ارتقای جایگاه جغرافیای سیاسی ایران در جهان به لحاظ قرارگرفتن در مسیر محور ترانزیتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (دالان حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب) و در نتیجه، افزایش نقش ایران در معادلات و مناسبات منطقه‌ای؛

تقویت روابط راهبردی با روسیه از جمله با گسترش همکاری‌های امنیتی؛

بهبود در دسترسی به بازار کالا و خدمات (فنی-مهندسی) کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

رفع موانع غیرتعرفه‌ای نظیر هماهنگ‌سازی مقررات فنی، گمرکی و نظایر آن‌ها؛

انضباط تجاری و تثبیت فضای کسب‌وکارها؛

تمرین برای آزادسازی‌های بیشتر تجارت با دیگر کشورها و بلوک‌های اقتصادی؛

گریز از تحریم‌های ظالمانه غرب علیه ایران، بلاروس و روسیه؛

افزایش وزن اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مبادلات تجاری؛

زمینه‌سازی تعمیق روابط فرهنگی و سیاسی کشورهای عضو و دستیابی به اجماع و ائتلاف سیاسی آتی؛

ایجاد پایگاه مطمئن در دنیای چندقطبی پیش‌رو؛

فراهم‌سازی زمینه رفع برخی سوءتفاهمات و تیرگی روابط ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس؛

بارگذاری ظرفیت‌های مغفول تجاری میان ایران و کشورهای حوزه اوراسیا؛

زمینه‌سازی ورود به فاز آزمون عملی در راهکارهای فنی پیام‌رسان‌های بانکی با هدف برقراری روابط بانکی توسعه‌یافته در منطقه؛

افزایش توان صادرات غیرنفتی کشور و کاهش وابستگی بودجه کشور به نفت؛ و

ایجاد فرصت بهبود، گسترش و نوسازی زیرساخت‌ها و ناوگان حمل‌ونقل و آماد کشورهای عضو.

پذیرش ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا با وجود مزایایی که به همراه دارد، پیامدهایی را نیز به همراه خواهد داشت که در صورت عدم‌آگاهی و یا عدم‌توجه به‌موقع بدان‌ها می‌توانند زمینه‌ساز بروز مشکلات چالش‌برانگیزی در شرایط داخلی کشور و همچنین در روابط ایران با دیگر متحدان و همسایگان آن شوند. در اینجا موضوع مهم این است که برخلاف رویه برخی رسانه‌ها و فعالان سیاسی نباید انتظارات غیرواقعی و یا اغراق‌آمیز در مورد نقش اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای کشور متصور شد و در این زمینه بیش از اندازه تبلیغ کرد. در اطلاع‌نگاشت زیر به اختصار به برخی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا اشاره می‌شود. البته با توجه به اهمیت موضوع توصیه می‌شود که این بخش در گزارش کامل نیز مطالعه شود.

برخی از چالش‌های پیش‌روی ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

خطر وابستگی سیاسی ایران به روسیه به واسطه درهم‌تنیدگی سیاست‌های اقتصادی و تجاری و در نتیجه، کاهش نقش مستقل ایران در معادلات و مناسبات منطقه‌ای؛

رنگ‌باختن همکاری‌های متقابل و دیرینه ایران با کشورهای اروپایی به‌ویژه اعضای اتحادیه اروپا و حتی چین به‌عنوان بخشی از بازارهای طرف معامله ایران؛

فقدان مزیت رقابتی برای بخش کالا و خدمات (فنی- مهندسی) ایران در برابر بخشی از بازار کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

عدم کاهش موانع گمرکی و غیرتعرفه‌ای به میزان موردانتظار؛

بی‌ثباتی در فضای کسب‌وکار کشور به واسطه ورود خدمات ارزان‌تر و باکیفیت‌تر به‌ویژه در بخش صنعت از ناحیه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

تأثیرات مستقیم و ثانویه تحریم‌ها بر فضای واحد اقتصادی اتحادیه؛

فقدان روابط مستقیم بانکی جهت تسویه حساب فی‌مابین کشورها در نتیجه‌ی کندی فرآیندهای تجاری و بالا رفتن هزینه‌های جانبی برای تجار و فعالان اقتصادی (خروج از حاشیه امن سودآوری)؛

وجود قطعه‌های تکمیل‌نشده‌ای از راه‌های مواصلاتی کشور خصوصاً در مسیرهای ترانزیت کالا و همچنین فرسودگی راه‌ها و ناوگان حمل ترانزیتی و آماد کشور؛

مشکلات پیش‌روی نهادهای فعال در زمینه خدمات مرتبط با حوزه حمل‌ونقل و آماد.

بالا بودن قیمت تمام‌شده محصولات و کالاهای تولید داخلی و عدم امکان عرضه موفق آن‌ها در بازارهای در دسترس؛

افزایش قدرت، جایگاه و منافع روسیه به عنوان بزرگ‌ترین عضو اتحادیه؛

امکان وابستگی بیش از حد ایران به روسیه و غفلت از همکاری با سایر کشورها و سازمان‌ها؛ و

در پایان باید یادآور شد از آنجا که در این اتحادیه تلاش می‌شود اصل گردش آزاد اطلاعات رعایت شود، لذا منابع مهم رسمی اتحادیه اقتصادی اوراسیا جهت دریافت اطلاعات تفصیلی به شرح زیر است:

● اطلاعات عمومی در مورد اتحادیه اقتصادی اوراسیا را می‌توان در تارنمای <https://www.eec.eaeunion.org> یافت.

در اینجا اطلاعات آماری اصلی، اطلاعاتی پیرامون اولویت‌های اقتصادی و نظایر آن در دسترس هستند.

● تارنمای <https://www.docs.eaeunion.org> که درگاه اطلاع‌رسانی حقوقی و قانونی اتحادیه اقتصادی اوراسیا است و به کمیسیون اقتصادی اوراسیا تعلق دارد و مصوبات کمیسیون در آن منتشر می‌شوند.

● تارنمای <https://www.courteurasian.org> که سایت رسمی دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا است؛

● تارنمای <https://www.barriers.eaeunion.org> که درگاه اطلاع‌رسانی عملکرد در خصوص شناسایی و رفع موانع احتمالی موجود در بازار داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا است و برای اعلام و شناسایی مشکلات احتمالی و اطلاع‌رسانی شایسته در خصوص رفع موانع ایجاد شده است؛

● تارنمای <https://www.digital.eaeunion.org> که به دستورکار روز دیجیتال اتحادیه اقتصادی اوراسیا اختصاص دارد و در آن فهرست کاملی از ابعاد فعالیت‌های

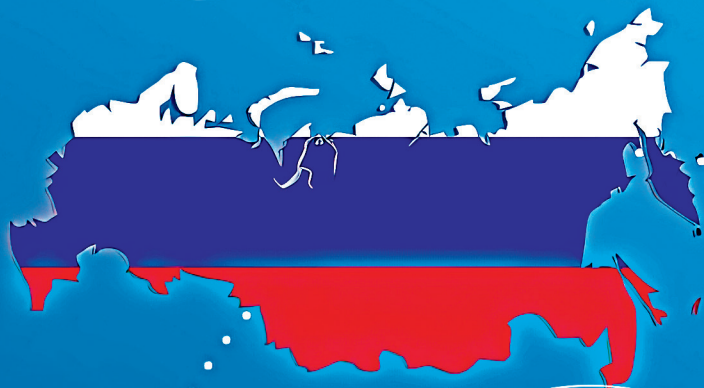
جدید کشورهای عضو اتحادیه فهرست شده تا بتوانند علاوه بر ارائه اطلاعات مفید، درخواست‌های منتج به تدوین ابتکارات بدیع در چارچوب اجرای دستورکار روز دیجیتال اتحادیه را دریافت و بررسی کنند؛

● درگاه اطلاع‌رسانی <https://www.opendata.eaeunion.org> که حاوی اطلاعات کلی

و منابع اصلی داده‌های باز است؛

● تارنمای <https://www.system.eaeunion.org> که حاوی اطلاعات مربوط به نظام

همگرایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا است.

بخش اول

نگاهی مختصر به
اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۱. مقدمه

اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)^۱ پس از فرازوفرودهای بسیار فعالیت خود را از سال ۲۰۱۵ به طور رسمی آغاز کرد و به همین جهت در میان سازمان‌ها و اتحادیه‌های مشابه خود همچون اتحادیه‌ای نوپا شناخته می‌شود. از این رو، شناخت پیشینه، نقاط ضعف، نقاط قوت و ظرفیت‌های نهفته در اتحادیه در کنار بررسی مبانی نظری و حقوقی تاسیس آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از آنجا که در دیگر لایه‌های ظهور و بروز این اتحادیه نگرش‌های فلسفی و ایده‌های سیاسی مبتکران اتحادیه هم وجود دارد، واضح و مبرهن است که شناخت پیش‌نیازهای تاریخی ایده‌پردازی و تاسیس اتحادیه اقتصاد اوراسیا باعث درک صحیح از محتوا و کارکرد آن می‌شود. بنابراین در این گزارش تلاش شده است با نگاهی مختصر به این رهگذر، شناخت بهتر و تصویر روشن‌تری از وضعیت فعلی و آتی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ارائه شود. مهم‌ترین منابعی که به غنای گزارش حاضر کمک می‌کنند، مبانی حقوقی تاسیس و فعالیت اتحادیه، گزارشات و آمار و تحلیل‌های رسمی هستند که سعی شده است از آن‌ها در تکمیل گزارش حاضر بهره لازم گرفته شود. البته علیرغم حجم بسیار بالای موضوعات مرتبط با پیشینه و سوابق تاسیس اتحادیه اقتصادی اوراسیا، در اینجا صرفاً نگاهی گذرا به مهم‌ترین مقاطع تاریخی و جهان‌بینی مبتکران تاسیس اتحادیه پرداخته می‌شود و درعین حال، به مخاطبان گرانقدر توصیه می‌شود با رجوع به منابع مورد استناد در گزارش حاضر، اطلاعات خود را در این حوزه کامل نمایند.

۲. مفاهیم اوراسیاگرایی، مشارکت اوراسیای بزرگ و همگرایی در مواجهه با

اتحادیه اقتصادی اوراسیا

تاریخ فلسفه و جهان‌بینی «اوراسیاگرایی»^۲ بیش از یک و نیم قرن سابقه دارد.

1. Eurasian Economic Union
2. Eurasianism

کتاب روسیه و اروپا^۱ اثر نیکلای دانیلفسکی^۲ چاپ ۱۸۶۹ را مبدا پیدایش این جهان بینی دانسته‌اند. این اثر همان نظریه توسعه چرخشی تمدن‌ها^۳ است. **نقطه مقابل این اندیشه «اروپا محوری»^۴ است که تصویری خطی از سیر تاریخ دارد.** اولین طرفداران جدی نظریه اوراسیاگرایی، طبقه روشنفکر مهاجر روس در دهه ۱۹۲۰ بودند. این نظریه اذعان می‌داشت که هر فرهنگ و یا تمدنی طبق «سناریویی» منحصربه‌فرد بسط می‌یابد و با ویژگی‌های خود از دیگران متمایز می‌شود [۱].

به عقیده طرفداران اولیه اوراسیاگرایی هیچ ملتی از نظر منزلت سیاسی، فرهنگی و اقتصادی حقی بر ادعای انحصار و اذعان به برتری و سیادت خود بر دیگران ندارد. براین اساس، طرفداران اوراسیاگرایی از قاره‌ای که اروپا و آسیا را به هم پیوند می‌داد، منطقه‌ای میان قاره‌ای با عنوان «سبزدشت بزرگ اوراسیا»^۵ را برگزیدند؛ سرزمینی که جهان اجتماعی، فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی آن هیچ ارتباطی به اروپای غربی، جنوب شرق آسیا و چین و هندوستان نداشت و تنها مجموعه یا ترکیبی از عناصر تشکیل دهنده فرهنگ‌ها بود [۱].

اوراسیا به عنوان یک قاره منحصربه‌فرد با ویژگی‌های جغرافیایی خاص و منابع طبیعی غنی شناخته می‌شود که امکان خودکفایی اقتصادی را برای ساکنانش فراهم می‌کند. این منطقه به دلیل تنوع قومی و تاریخ مشترک، وحدتی قدرتمند دارد که تمایل زیادی به ظهور و بروز آن مشاهده می‌شود.

فلاسفه اوراسیا اذعان دارند گرچه این جهان پیوند تنگاتنگی با فرهنگ اروپا دارد، اما دارای قرابت فرهنگی بیشتری با آسیا است و همخوانی بیشتری با آن دارد. از این رو،

1. Russia and Europe, Saint Petersburg, 1869
2. Nikolay Danilevsky (1882-1885)
3. Theory of Cyclical Development of Civilizations
4. Eurocentrism
5. Eurasian Steppe (Great Steppe)

«ریشه فرهنگی اوراسیا در اعماق آسیا نهفته است و برای آینده آن باید مسیری را رفت که پتر کبیر^۱ در نظر داشت که همان چرخشی طبیعی به سمت آسیا است که پس از تعامل تاکتیکی با اروپا باید بدان پرداخت (همان ایده نگاه به شرقی که ایران نیز همانند روسیه در نظر دارد)» [۱].

موضوع اوراسیاگرایی برای روسیه اهمیتی صدچندان دارد. اوراسیاگرایان کلاسیک با درک اوراسیا و شناخت خود از روسیه در گام نخست بر مشکل تعیین سرنوشت ژئوپلیتیک روسیه و آینده آن تمرکز داشتند. این امر سبب شد موضوع به مرور زمان در میان روشنفکران غربی و نظریه‌پردازان شوروی رنگ ببازد. از نظر ایشان اوراسیایی‌ها محکوم به شکست بودند و تصادفی نبود که جنبش آنان در پایان دهه ۳۰ قرن بیستم از حرکت باز ماند [۱].

لف گومیلیف^۲ در نیمه دوم قرن گذشته در جریان توسعه نظریه قوم‌زایی^۳ به تبیین مفهوم اوراسیاگرایی پرداخت. موضوع آثار وی بررسی تعاملات مردمانی است که در ادوار مختلف در پهنه اوراسیا سکونت داشته‌اند و از دولت‌هایی می‌گوید که در اوراسیا ظهور و بروز کرده و نهایتاً نیست و نابود شده‌اند. مفهوم اوراسیاگرایی امروز هم در حال شکل‌گیری و تکامل است و رفته‌رفته چهره تاریخی خود را باز می‌یابد [۱].

◆ مفهوم مشارکت اوراسیای بزرگ

ایده تشکیل مشارکت اوراسیای بزرگ (GEP)^۴ در پیام سالانه پوتین خطاب به مجمع فدرال روسیه^۵ در سال ۲۰۱۵ مطرح شد. این ایده به منزله ابتکار عملی روسیه در ایجاد

1. Peter the Great

2. Lev Gumilev (1922-1992)

۳. نگاهی جدید به ظهور، توسعه و انقراض گروه‌های قومیتی

4. Great Eurasian Partnership

5. Federal Assembly of Russian Federation

همگرایی بزرگ‌مقیاس در پهنه اوراسیا است. هدف اصلی این ابتکار، ایجاد چارچوبی فراگیر برای همگرایی در اوراسیا است. این طرح مبتنی بر تلاش‌های جمعی شرکای **علاقه‌مند به کمک در ایجاد نظم جهانی عادلانه چندقطبی است** که مستلزم توسعه همکاری‌های اقتصادی برابر و متقابلاً سودمند در تمامی حوزه‌های موردنظر است [۴].

مشارکت اوراسیای بزرگ یک پروژه شاخص سیاست خارجی است که برای تبدیل به طرح کلی یکپارچه‌سازی فراملی طراحی شده و هسته اصلی آن می‌تواند **اتحادیه اقتصادی اوراسیا، سازمان همکاری شانگهای و یا سازمان منطقه‌ای آسه‌آن** باشد.

مشارکت اوراسیای بزرگ برای تقویت جایگاه خود می‌تواند از ابتکار یک کمربند-یک راه چین^۱ نیز بهره‌گیرد. بانیان مشارکت اوراسیای بزرگ بر این باورند که قادرند پیش‌شرط‌هایی برای ترویج صلح، ثبات، اعتماد متقابل، توسعه و رفاه در اتحادیه ایجاد کنند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۱: ارکان مشارکت اوراسیای بزرگ از نظر ساختار بخشی [۴]

اتحادیه اقتصادی اوراسیا یکی از اجزای کلیدی در مشارکت اوراسیای بزرگ قلمداد می‌شود. اتحادیه اقتصادی اوراسیا در این فرآیند در مسیر تسهیل تعاملات نزدیک با

1. One Belt One Road

ابتکار یک کمر بند یک راه، تقویت مناسبات با سازمان همکاری شانگهای و آسه‌آن و همچنین برقراری گفت‌وگو با سایر سازمان‌ها و انجمن‌های بین‌المللی گام برخواهد داشت. در این میان، انعقاد قراردادهای تجارت آزاد چند جانبه و دوجانبه نیز مورد تاکید خاص اتحادیه قرار دارند [۴].

اولویت اصلی مشارکت اوراسیای بزرگ، توسعه بخش حمل‌ونقل و آماد است. اقدامات نظام‌مند برای توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل در مسیرهای شرق به غرب و شمال به جنوب با جدیت در دست طرح‌ریزی و اجرا است. فارغ از آن، مسیر دریای شمال نیز چشم‌انداز خوبی برای بهره‌برداری تجاری دارد. نکته درخور توجه این است که تعامل نزدیک و سازنده‌ای با تمامی شرکای بین‌المللی روسیه در زمینه حمایت از طرح مشارکت اوراسیای بزرگ وجود دارد و کشورهای اندونزی، ایران، پاکستان، چین، هند و ویتنام و حتی دیگر کشورهای دوست و هم‌پیمان روسیه نیز برداشت مثبتی از مشارکت اوراسیای بزرگ ابراز داشته‌اند [۶].

درعین حال، مشارکت اوراسیای بزرگ قصد ندارد به عنوان اتحاد شرقی اوراسیایی درصدد مقابله و رقابت با غرب اروپایی برآید. درواقع، اوراسیاگرایان ماهیتا اروپا را نیز جزئی از پهنه گسترده اوراسیا می‌دانند و در تلاش هستند اروپا را نیز که به مانند شبه جزیره‌ای بزرگ در شمال غربی قاره اوراسیا در نظر گرفته می‌شود، به خود جلب کنند. از همین روی، مبتکران این طرح معتقدند که اروپاییان نباید با اوراسیا مخالفتی داشته باشند، چراکه اروپاییان به ظن ایشان بخشی جدایی‌ناپذیر از این مشارکت در نظر گرفته شده‌اند [۴]. بدین ترتیب، اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند مرکز ثقل این مشارکت اوراسیای بزرگ قلمداد شود و ناخودآگاه روسیه نیز باتوجه به توانمندی‌ها، برتری نسبی و جایگاه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود پرچم‌دار آن خواهد بود [۵].

◆ مفهوم همگرایی

اقتصاد جهانی تحت تاثیر دوگانه جهانی سازی^۱ و منطقه گرایی^۲ با محوریت مناسبات دوجانبه قرار دارد. این دوگانه در بستر زمان و بسته به عواملی مختلف که الزامات اقتصادی هم نیستند و می توانند حتی جنبه های تاریخی و سیاسی داشته باشند، برای یکدیگر به تناوب جنبه کمکی پیدا می کنند. اقتصاد جهانی در حال حاضر براساس این سناریو توسعه می یابد که در آن جهانی سازی در «پس زمینه کلی» توسعه قرار دارد و بسیج راهبردهای منطقه ای (کشوری) به تقویت آن کمک می کند [۱].

همگرایی به معنای وحدت در عین کثرت است و بخش های منفرد یک کل واحد ممکن است درجات مختلفی از استقلال را هم داشته باشند. در فرآیند همگرایی در یک سیستم اقتصادی، اجزای مختلف که ممکن است در نگاه اول جدا از هم به نظر برسند، در واقع با یکدیگر ارتباطی پویا و مستمر دارند. این ارتباطات در حوزه تولید، فناوری و اقتصاد باعث شکل گیری همکاری های مشترک می شوند. در این فرآیند، ساختار کلی سیستم اقتصادی به گونه ای تنظیم و بهینه سازی می شود که عملکرد آن روان و هماهنگ باشد و توسعه جامع و متوازن آن تضمین شود. براین اساس، همگرایی اقتصادی منطقه ای به فرآیند درهم تنیدگی ظرفیت های اقتصادی دو یا چند کشور گفته می شود که به واسطه ایجاد بازار وسیع داخلی انجام می شود. این بازار بزرگ از طریق رفع موانع پیش روی اقتصادهای ملی و هماهنگ سازی قوانین ملی آنها با هدف ایجاد شرایط مطلوب برای توسعه اقتصادی و ارتقای رقابت پذیری اقتصاد کشورهای به هم پیوسته در بازار جهانی تشکیل می شود.

1. Globalism
2. Regionalism

اطلاع‌نگاشت ۲: اهداف و ماموریت‌های همگرایی‌های اقتصادی [۱]

۳. خاستگاه ایده تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیشینه و تلاش‌ها

نیمه دوم قرن بیستم جهان شاهد بروز فرآیندهای بین‌المللی‌سازی^۲ بود. ابرشرکت‌های چندملیتی و مراکز تامین مالی جهانی به سرعت ظهور پیدا کرده و در حال توسعه بودند. شرایط سیاسی دوران «جنگ سرد» به شدت بر تدابیر سیاسی دو ابرقدرت شرق و غرب - آمریکا و شوروی - اثر گذاشته بود. با پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد شوروی (USSR)^۳، فضای سیاسی جهان متلاطم شده بود. **حالا بخشی از منطقه دستخوش خلاء قدرت شده بود و راه نفوذ غرب به مناطقی نظیر آسیای مرکزی، حوزه دریای خزر و قفقاز باز شده و تب جهانی‌سازی در فضای تک‌قطبی حاکم بر جهان بالا گرفته بود.** این‌جا بود که بلوک غرب به رهبری آمریکا از جنگ‌های منطقه (نظیر جنگ

۱. Economies of Scale: مفهومی در اقتصاد خرد است که به کسب مزیت کاهش هزینه در اثر افزایش حجم تولید اشاره دارد.

2. Internationalization

3. Union of Soviet Socialist Republics (Soviet Union)

داخلی در تاجیکستان، جنگ چین و نظایر آن) نهایت استفاده را برد تا بر شدت و عمق نفوذ خود در این مناطق بیفزاید. افزون بر آن، بلوک غرب تلاش کرد با ایجاد ساختارهای تجاری-اقتصادی با کشورهای (نظیر آذربایجان، گرجستان، ارمنستان و برخی دیگر از کشورهای تازه استقلال یافته از اتحاد شوروی) که بیش از ۷۰ سال امکان حضور آزادانه در عرصه جهانی نداشتند، عمق نفوذ خود در منطقه را تحکیم بخشد و به منابعی که پیشتر در تسلط کامل اتحاد شوروی بود، دست یابد [۲].

همزمان، دیگر بازیگران اوراسیای بزرگ نیز دست به کار شدند تا طرح‌های دیرین خود را محقق سازند. چین یکی از این بازیگران است که با اجرای ابرپروژه راه ابریشم جدید^۱ (پل زمینی جدید اوراسیا)^۲ تلاش می‌کند خود را با گذر از پهنه آسیای مرکزی و روسیه به اروپا برساند. ژاپن نیز در دوران شینزو آبه^۳ طرحی با عنوان شراکت تجاری در ایجاد زیرساخت‌های با کیفیت مطرح کرد. در نوامبر ۲۰۱۷ در حاشیه اجلاس سران شرق آسیا (EAS)^۴، مفهوم منطقه آزاد و امن هند و اقیانوس آرام (FOIP)^۵ ترویج یافت که به سرعت به ادبیات سیاسی آمریکا راه یافت و انتظار می‌رود به زودی در وصف آن سخن‌ها رود. وجه تمایز همگی این ابتکارات ویژگی «چترگونه» آن‌ها است که مبنای مفهومی و بعضاً ماهوی بسیاری از این ابتکارات و طرح‌ها را شکل می‌دهد و با اهداف و تصورات کشورهای مُبدعشان تناظر مستقیم دارد. هم‌اکنون، هریک از کشورهای پیشروی اوراسیا طرح موردنظر خود را پیشنهاد کرده و با تبلیغات درباره آن‌ها بازاریابی می‌کند. این طرح‌ها صرفاً ابزار سیاست خارجی نیستند، بلکه به نوعی بازتاب وضعیت و جایگاه این کشورها نیز هستند [۳].

1. New Silk Road
2. Eurasian Land Bridge
3. Shinzo Abe
4. East Asian Summit
5. Free and Open Indo-Pacific Region

در فضای پس از فروپاشی شوروی، جهان به مرور به سمت اقتصاد واحد و جهانی پیش رفت و تشکیل نظام‌های جدید بازار توسعه یافت. اصطلاح «جهانی‌شدن»^۱ هم در اقتصاد و هم در سیاست امکان تعاملات انسانی در پهنه کره خاکی را بالا برد؛ فرآیندی که حالا پس از هزاران سال سعی و تلاش به لطف دستاوردهای عظیم در حوزه فناوری و ارتباطات با رشدی شتابان پیش می‌رفت [۲]. در چنین فضایی، رهبران جمهوری‌های اوکراین، بلاروس و فدراسیون روسیه توافق‌نامه تاسیس کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS)^۲ را در ۸ دسامبر ۱۹۹۱ یعنی بلافاصله پس از فروپاشی اتحاد شوروی امضا کردند. این تصمیم به جهت حفظ ارتباطات اقتصادی میان کشورهای تازه استقلال یافته اتخاذ شد. در ۲۱ دسامبر ۱۹۹۱ دیگر جمهوری‌های سابق اتحاد شوروی به غیر از استونی، گرجستان، لتونی و لیتوانی نیز به این توافق‌نامه پیوستند. کشورهای تازه استقلال یافته حوزه بالتیک^۳ به واسطه دسترسی جغرافیایی خود به دریای بالتیک^۴ و بهره‌مندی از زیرساخت‌های توسعه یافته بندری از جایگاه ژئوپولتیکی مهمی برخوردار بودند، اما این کشورها تمایل بیشتری به پیوستن به اتحادیه اروپا داشتند. گرجستان نیز در سال ۱۹۹۳ به توافق‌نامه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع پیوست و نهایتاً در سال ۱۹۹۵ موافقت‌نامه اتحادیه گمرکی^۵ نیز در سازمان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع امضا شد [۱].

در فوریه ۱۹۹۴ رئیس‌جمهور وقت قزاقستان در سخنرانی خود در دانشگاه مسکو (MSU)^۶ بیان داشت: «در جهان معاصر همه چیز آنچنان درهم تنیده است که منافع یک ملت در اصل منافع دیگر ملل است و این یعنی منافع همه ملت‌ها یکی و البته در گرو

-
1. Globalization
 2. Commonwealth of Independent States
 3. Baltic States
 4. Baltic Sea
 5. Agreement on the Customs Union
 6. Moscow State University

دیگران است». سخنان وی بر دل شنوندگان نشست و مقرر شد این کشور پیشنهاد عملیاتی خود را در اسرع وقت ارائه دهد. در نهایت، ایده تاسیس «اتحادیه اوراسیا» از دل همین دست مباحث برآمد. این ایده مدل جدیدی از همگرایی مبتنی بر مناسبات تنگاتنگ اقتصادی همزمان با حفظ استقلال و برابری کشورها بود؛ موضوعی که برخلاف رویه جاری در دیگر اتحادیه‌ها نظیر اتحادیه اروپا بود [۱].

در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴، کشورهای مستقل مشترک‌المنافع توافق‌نامه‌ای در خصوص ایجاد مناطق آزاد تجاری امضا کردند که البته به دلیل بروز شرایط دشوار اقتصادی نتوانستند آن را با سرعت موردانتظار به مناطق آزاد تجاری جامع تبدیل کنند. درواقع، در آستانه بیستمین سالگرد تشکیل کشورهای مستقل مشترک‌المنافع دریافتند که متمم توافق‌نامه تاسیس منطقه آزاد تجاری (FAT)^۱ با حدود ۱۱۰ موافقت‌نامه ذیل آن تا حدود زیادی تجارت خارجی متقابل را پیچیده کرده و اثربخشی منطقه آزاد تجاری را از بین برده است [۱]. از این روی، سران هفت کشور (ارمنستان، اوکراین، بلاروس، تاجیکستان، قرقیزستان، قزاقستان، روسیه و مولداوی) قرارداد منطقه آزاد تجاری را امضا و جایگزین کلیه قراردادهای دوجانبه کردند. ازبکستان نیز در ۳۱ می ۲۰۱۳ به این قرارداد پیوست، اما کشورهای آذربایجان، ترکمنستان و گرجستان به این قرارداد نپیوستند [۲]. شواهد تاریخی حاکی است فرآیند تاسیس منطقه آزاد تجاری در فضای پساشوروی به شدت دشوار و پیچیده بوده است، به نحوی که تاجیکستان تا همین امروز هم این فرآیند را به پایان نرسانده است [۱].

در سال ۱۹۹۵، روسیه و بلاروس با ابراز تمایل به تعمیق همکاری‌ها توافق‌نامه «اتحاد گمرکی» را امضا کردند. در این توافق‌نامه سازوکار و مراحل تاسیس اتحادیه

1. Free Trade Area

گمرکی؛ نحوه سامان‌دهی امور مرتبط با تاسیس آن؛ توزیع عوارض گمرکی، مالیات‌ها و حقوق گمرکی که کارکرد مشابه دارند؛ شرایط اعمال محدودیت‌های موقت؛ و نظارت گمرکی و استثنائات آن مشخص شده‌اند. تاسیس اتحادیه گمرکی طبق برنامه برای سال ۱۹۹۶ طرح‌ریزی شده بود و می‌بایست بازار مشترک کالاها، خدمات، سرمایه و نیروی کار شکل می‌گرفت، نظام‌های واحدی برای حمل‌ونقل، انرژی و اطلاعات توسعه داده می‌شد؛ و قانون‌گذاری ملی در اتحادیه هماهنگ‌سازی (متحدالشکل) می‌شد. به‌طورکلی، رفع موانع موجود جهت تعاملات مناطق آزاد اقتصادی میان واحدهای اقتصادی، تضمین توسعه پایدار اقتصاد، گردش آزاد کالا و رقابت منصفانه، تقویت هماهنگی در خط‌مشی اقتصادی کشورها، ایجاد شرایط مناسب برای فضای مشترک اقتصادی و ورود فعالانه کشورهای عضو اتحادیه گمرکی به بازارهای جهانی هدف اصلی از تاسیس اتحادیه گمرکی عنوان می‌شود.

سرانجام اتحادیه گمرکی براساس اصول قلمرو واحد گمرکی کشورهای مشارکت‌کننده و مدل واحد سازوکار تنظیم‌گری اقتصاد مبتنی بر اصول اقتصاد بازار و قانون‌گذاری یکسان راه‌اندازی شد. در اولین گام اصل گردش آزاد کالا اجرایی شد. این روند با لغو عوارض و حقوق گمرکی در تجارت متقابل در سال ۱۹۹۵ آغاز شد. در نتیجه استفاده از حالت تجارت آزاد، گردش کالایی میان روسیه و بلاروس طی دوره ۱۹۹۵ تا ۱۹۹۹ بیش از دو برابر افزایش یافت و از مرز ۱۰ میلیارد دلار فراتر رفت. در ارتباط با اثربخشی تجارت آزاد میان دو کشور نیز همین بس که طی ژانویه تا سپتامبر ۱۹۹۶ سهم تجارت کالایی کلی روسیه با بلاروس از ۵۲ درصد در سال ۱۹۹۶ به ۸۶ درصد در سال ۱۹۹۹ ارتقا یافت. قزاقستان نیز در ۲۰ ژانویه ۱۹۹۵ با امضای توافقنامه‌ای به این فرآیند پیوست. کشورهای قرقیزستان و تاجیکستان نیز به‌زودی به «تروئیکای گمرکی» پیوستند. شایان ذکر است وجه تمایز این مرحله از

همکاری‌های اقتصادی، تاسیس نهادهای فراملی برای راهبری همگرایی‌ها بود. از این رو، شورای بین دولتی^۱، کمیته همگرایی^۲ و کمیته بین‌المجالس^۳ تاسیس شدند [۱].

در ادامه، کشورهای ازبکستان و تاجیکستان هم به قرارداد مورخ ۲۹ مارس ۱۹۹۶ پیوستند. در ۲۶ فوریه ۱۹۹۹، سران جمهوری‌های بلاروس، تاجیکستان، قرقیزستان، قزاقستان و فدراسیون روسیه موافقت‌نامه اتحادیه گمرکی و فضای واحد اقتصادی^۴ را امضا کردند و به موجب آن، کشورهای مشارکت‌کننده متعهد به اتمام هرچه سریعتر فرآیند تشکیل اتحادیه گمرکی و تاسیس آن بر مبنای فضای واحد اقتصادی شدند. اهداف اصلی تشکیل فضای واحد اقتصادی در این معاهده ارتقای عملکرد اثربخش بازار مشترک (داخلی) کالاها، خدمات، سرمایه‌ها و نیروی انسانی؛ ایجاد شرایط توسعه پایدار تجدید ساختار نظام اقتصادی کشورها به نفع ارتقای امید به زندگی شهروندان آن‌ها؛ اعمال سیاست‌های هماهنگ مالیاتی، پولی- اعتباری، ارزی- مالی، تجاری، گمرکی و تعرفه‌ای؛ توسعه نظام‌های واحد حمل‌ونقل، انرژی و اطلاعاتی؛ و ایجاد سیستم‌های مشترک تدابیر حمایتی دولتی از رشته‌های صنعتی اولویت‌دار برای اقتصاد و همکاری‌های مشترک تولیدی، علمی و فناوری بود. جالب این‌که همه این کشورها ابراز تمایل کردند به عضویت سازمان تجارت جهانی (WTO)^۵ درآیند [۱].

با این حال، تلاش برای تشکیل فضای واحد اقتصادی با هدف جلب تعداد بیشتری از جمهوری‌های سابق که آمادگی ترویج همگرایی اقتصادی انجام شده در نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ توسط پنج کشور (بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان، روسیه و تاجیکستان) داشته باشند، موفقیت‌آمیز نبود. علت آن این بود که اتحادیه گمرکی در آن سال‌ها به درستی کار نکرد،

1. Eurasian Intergovernmental Council

2. Convergence Committee

3. Inter-Parliamentary Committee

4. Agreement on Eurasian Economic Space and Single Economic Space

5. World Trade Organization

حالت تجارت آزاد کالا عملاً اجرایی نشد و در تجارت متقابل همچنان محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای اعمال می‌شد، و سازوکار تنظیم مقررات واحد گمرکی به توافق طرف‌ها نرسیده بود. سرانجام در سال ۱۹۹۸ این پیوند با بروز بحران مالی و عدم کفایت مالی در اعاده تعهدات دولتی در روسیه از هم گسیخت. پس از آن، سران پنج کشور در اکتبر ۲۰۰۰ معاهده تاسیس مجمع اقتصادی اوراسیا (EurAsEC)^۱ را امضا کردند که از ۳۰ می ۲۰۰۱ رسماً لازم‌الاجرا شد. مجمع اقتصادی اوراسیا مرجعی بود که به یکپارچگی اقتصادی «پنج کشور گمرکی» کمک می‌کرد. این سازمان بین‌المللی تازه‌تاسیس بر فراهم‌سازی شرایط لازم برای تشکیل سرحدات مشترک گمرکی اتحادیه، تدوین سیاست واحد گمرکی، تعرفه‌ای، قیمتی و عناصر کلیدی عملکرد بازار مشترک همراه با راهیابی به چشم‌انداز همگرایی واقعی اقتصادی و درآمد نهیل به هدف اتحادیه ارزی تاکید داشت. شایان ذکر است در ساختار و اشکال فعالیت مجمع اقتصادی اوراسیا دو محور اصلی ویژه همگرایی در فضای پساشوروی بازتاب داشتند: نخست، ویژگی عدم توازن و غلبه سرزمینی، جمعیتی، منابع طبیعی، حجم تولید و دیگر شاخص‌های روسیه بر دیگر کشورهای عضو؛ و دوم، همگرایی مجدد بلوک جدید اوراسیا در عمل. یکی از اهداف این بلوک همگرایی، هماهنگی کشورهای عضو برای همگرایی با اقتصاد جهانی و نظام تجاری بین‌المللی از جمله به واسطه پیوستن آن‌ها به سازمان تجارت جهانی بود. در همین راستا، این کشورها از آغاز دهه ۱۹۹۰ بر رفع تدریجی موارد عدم انطباق معیارهای قانون‌گذاری ملی خود با الزامات پذیرفته شده در سازمان تجارت جهانی اهتمام ورزیدند. گفتنی آنکه اغلب این مغایرت‌ها به موضوعاتی نظیر اعمال سیاست‌های تعرفه‌ای، تخصیص سوبسید به صنایع و کشاورزی، اصول عملکرد تامین مالی، و حفظ حقوق مالکان معنوی بازمی‌گشت [۱].

1. Eurasian Economic Community

مرحله بعدی شامل تشکیل اتحادیه گمرکی در چارچوب مجمع اقتصادی اوراسیا میان بلاروس، قزاقستان و روسیه بود. با احتساب این که پنج کشور بیش از حد متفاوت در مجمع اقتصادی اوراسیا عضو شده بودند، طرف‌ها تصمیم گرفتند سه کشوری که حالا اتحادیه گمرکی و فضای واحد اقتصادی را تشکیل داده بودند به عنوان شرکای تجاری همگرایی عمل کنند و مابقی کشورها در صورت رسیدن به سطح لازم از آمادگی به آن‌ها بپیوندند [۱].

این توافق در ۱۶ آگوست ۲۰۰۶ جامه عمل پوشید. بدین ترتیب، مقرر شد بسته اسناد لازم برای ایجاد مبانی حقوقی اتحادیه گمرکی در سطح سران کشورهای جمهوری بلاروس، جمهوری قزاقستان و فدراسیون روسیه تهیه و امضا شود. نحوه و زمان بندی پیوستن دیگر کشورهای مجمع اقتصادی اوراسیا به اتحادیه گمرکی با در نظر داشتن سطح آمادگی آن‌ها نیز پیش بینی شده بود. بدین ترتیب، از همان ابتدا اتحاد گمرکی بلاروس، قزاقستان و روسیه در چارچوب جامعه اقتصادی اوراسیا تشکیل شد. سه کشور با در نظر داشتن این اصل که سرعت همگرایی و نیل به اهداف تعیین شده در مجمع اقتصادی اوراسیا برای کشورهای مختلف متفاوت است، قرارداد «تاسیس منطقه واحد گمرکی و تشکیل اتحادیه گمرکی» را در سال ۲۰۰۷ امضا کردند [۱]. اتحاد گمرکی سه کشور از ابتدای ژانویه ۲۰۱۰ آغاز به کار کرد. بنابراین همزمان با آزادی گردش کالاها بین کشورها، یکپارچگی در تعرفه‌های گمرکی و سایر اقدامات تنظیم‌گری مقررات تجارت خارجی با کشورهای ثالث، چارچوبی واحد برای تجارت شکل گرفته بود. این چارچوب شامل شیوه یکسان محاسبه و توزیع عوارض گمرکی، مالیات‌ها و حقوق دولتی بود که عملکرد مشابهی داشتند. افزون بر آن، روش استاندارد برای ارائه آمارهای تجارت داخلی و خارجی تعیین شده بود. در کنار این موارد، هماهنگی در تنظیم مقررات گمرکی از جمله نحوه اظهار کالاها و پرداخت هزینه‌های

گمرکی به‌گونه‌ای طراحی شده بود که صحت عملکرد نظام واحد گمرکی را تضمین کند. نهادی فراملیتی با نام کمیسیون اتحادیه گمرکی^۱ نیز به منظور تحقق محورهای اشاره شده در قرارداد تاسیس شد [۱].

از اول جولای ۲۰۱۱، قلمرو گمرکی سه کشور در محدوده گمرکی یکپارچه‌ای با هم یکی شد. کمیسیون اتحادیه گمرکی از اختیارات تنظیم‌گری مقررات گمرکی تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، اعمال تدابیر حفاظتی، ضدقیمت‌شکنی و جبرانی، نظارت بهداشتی بر نباتات و دام و طیور، تنظیم‌گری فنی و هماهنگ‌سازی سیاست تجارت خارجی برخوردار شد و به همین سبب نیز مصوبات کمیسیون اتحادیه گمرکی لازم‌الاجرا بود [۱].

اعضای اتحادیه گمرکی پس از تجربه موفق در تشریک مساعی مجاب شدند به مرحله بعدی یعنی فضای واحد اقتصادی گام بگذارند. بنابراین کشورهای بلاروس، روسیه، و قزاقستان بسته‌ای متشکل از ۱۷ سند در پایان سال ۲۰۱۰ به امضا رساندند که ابعاد توسعه فرآیندهای همگرایی میان کشورها را مشخص می‌کرد. بدین ترتیب، تنها سه کشور عضو مجمع اقتصادی اوراسیا توانستند با تاسیس اتحادیه به مرحله جدیدی قدم بگذارند و در ۱۹ اکتبر ۲۰۱۱ بیانیه همگرایی اقتصادی اوراسیا^۲ را امضا کردند و از ورود به مرحله جدید در همگرایی‌های اقتصادی خود خبر دادند. سران سه کشور ظرف کمتر از سه سال از امضای بیانیه همگرایی اقتصادی اوراسیا، پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۳ را در ۲۹ می ۲۰۱۴ امضا کردند. در ۱۰ اکتبر ۲۰۱۴، نشست شورای بین‌دولتی جامعه اقتصادی اوراسیا در شهر مینسک برگزار شد. در این نشست، سران کشورهای عضو مجمع اقتصادی اوراسیا تصمیم گرفتند به فعالیت این نهاد پایان دهند [۱].

-
1. Customs Union Commission
 2. Declaration on Eurasian Economic Integration
 3. Treaty on the Eurasian Economic Union

اتحادیه اقتصادی اوراسیا فعالیت خود را رسماً از اول ژانویه ۲۰۱۵ آغاز کرد و بلافاصله ابتدا ارمنستان در دوم ژانویه ۲۰۱۵ و سپس قرقیزستان در ۱۲ آگوست به عنوان عضو جدید آن معرفی شدند. در ۱۶ دسامبر ۲۰۱۵ رئیس جمهور روسیه با امضای دستور شماره ۶۲۸ با عنوان «در ارتباط با شرایط فوق العاده، ناقض منافع و امنیت اقتصادی فدراسیون روسیه و نیازمند به اتخاذ تدابیر فوری»، فرمان توقف اجرای قرارداد منطقه آزاد تجاری فدراسیون روسیه با اوکراین از ابتدای ژانویه ۲۰۱۶ را صادر کرد [۸]. در نتیجه، تنها ۵ کشور از ۱۵ جمهوری سابق توسعه فرآیندهای همگرایی در فضای پسا شوروی را ادامه می دادند [۱].

در حال حاضر، پروژه اوراسیا که به عنوان پیشران و مبنای فرآیندهای همگرایی امروزی در «میان قاره» اوراسیا عمل می کند، با کیفیتی جدید و فلسفه ای روزآمد تجدید حیات یافته است و سعی دارد بنیادی روشن فکرانه و قدرتمند در نزدیکی ملل قاره اوراسیا که همان تکیه گاه «پل های تمدنی» احداث شده میان شرق و غرب است، قرار گیرد. اوراسیاگرایی معاصر روابط بسیار تنگاتنگی با تجربه عملی همگرایی اقتصادی اوراسیا دارد و مفروضات اصلی آن در مفاد برنامه های روسای جمهور بلاروس، قزاقستان و روسیه که در آستانه آغاز به کار اتحادیه اقتصادی اوراسیا به چاپ رسید، بازتاب یافته است. گفتنی است مهم ترین اسناد حقوقی اتحادیه که همه امور جاری آن براساس آن ها انجام می شوند، در دو سطح تعریف شده اند:

- پیمان (تاسیس) اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۴ می ۲۰۱۴؛ و
- قوانین حقوقی ثانویه، توصیه نامه ها، بخش نامه ها و... که سازمان های ذی صلاح اتحادیه در طول زمان تهیه، تدوین و اجرا می کنند [۱].

اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا سپتامبر ۲۰۲۴ از ۵ عضو اصلی شامل ارمنستان (۲ ژانویه

روزنامه «ایزوستیا»، شماره 4 و 18، تاریخ 26 اکتبر 2011.

۲۰۱۵)، بلاروس (۱ ژانویه ۲۰۱۵)، قرقیزستان (۱۲ آگوست ۲۰۱۵)، قزاقستان و روسیه (۱ ژانویه ۲۰۱۵) تشکیل شده بود. براساس پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، دیگر کشورها برای عضویت در اتحادیه منعی ندارند و کشورهایی که تمایل به عضویت دارند می‌توانند با سپری کردن مراحل پیش‌بینی‌شده در معاهده درخواست خود را ارائه دهند. کشورهای ثالث به اشکال مختلف امکان تعامل با اتحادیه اقتصادی اوراسیا را دارند. اخذ وضعیت کشور ناظر در اتحادیه یکی از ساده‌ترین اشکال آن است. هر کشوری می‌تواند درخواست خود مبنی بر تمایل به عضویت ناظر را به رئیس شورای عالی اقتصادی اوراسیا^۱ تسلیم دارد. این شورا نیز با احتساب اهداف و ماموریت‌های اتحادیه نسبت به رد یا پذیرش درخواست کشورها تصمیم خواهد گرفت [۱]. پذیرش کشورها به‌عنوان عضو ناظر این امکان را به آن‌ها می‌دهد که به دعوت اتحادیه در جلسات و نشست‌های آن حاضر شده و با اسنادی که ماهیت محرمانه ندارند به قدر ضرورت آشنا شوند. البته کشورهای ناظر حق شرکت در فرآیند رای‌گیری را ندارند [۲].

اطلاع‌نگاشت ۳: مراحل عضویت دائم در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ارائه درخواست کشور ثالث خطاب به رئیس شورای عالی اقتصادی اوراسیا؛

وضعیت کشور نامزد عضویت دائم (با تصمیم شورای عالی اقتصادی اوراسیا)؛

کارگروه الحاق؛

برنامه زمان‌بندی عضویت؛

مذاکرات بین دولت‌های کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشور نامزد عضویت دائم؛

سازمان‌دهی روند عضویت در اتحادیه؛

امضای معاهده الحاق به اتحادیه اقتصادی اوراسیا توسط سران کشورهای عضو و کشور نامزد؛

پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا
برخورداری کامل از کلیه حقوق و تعهدات کشورهای عضو اتحادیه).

کشورهای مولداوی (۲۰۱۸)، کوبا (۲۰۲۰)، ازبکستان (۲۰۲۰) و ایران (۲۰۲۴) به‌عنوان کشورهای ناظر پذیرفته شده‌اند [۱۲]. البته مولداوی عملاً از حق خود استفاده نمی‌کند و این کشور در صف پیوستن به اتحادیه اروپا است. کشورهای ازبکستان و کوبا برخلاف مولداوی بنا به دعوت اتحادیه اقتصادی اوراسیا در جلسات غیرمحرمانه شرکت می‌کنند تا با رویه‌ها و اسناد آشنا شوند [۱۴].

اطلاع‌نگاشت ۴: مراحل عضویت به‌عنوان کشور ناظر در کشورهای ناظر اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ارائه درخواست کشور ثالث؛

رایزنی با حضور نمایندگان مجاز کشورهای عضو و دولت ذینفع؛

ارائه درخواست کشور ثالث خطاب به رئیس شورای عالی اقتصادی اوراسیا؛

تصمیم شورای عالی اقتصادی اوراسیا در مورد تعیین وضعیت کشور ثالث؛

حضور در جلسات نهادهای مختلف اتحادیه، دریافت سریع اسناد مصوب نهادهای اتحادیه، امکان تعیین نماینده در کمیسیون اقتصادی اوراسیا (EEC)¹.

۴. ساختار سازمانی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اطلاع‌نگاشت ۵: سازمان‌ها و نهادهای ذی صلاح اتحادیه اقتصادی اوراسیا، دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا

نهادهای راهبری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان سازمان بین‌المللی و بین‌دولتی با هدف همگرایی اقتصادی منطقه‌ای بر مبنای پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا در تاریخ ۲۹ می ۲۰۱۴ تأسیس شده است. این اتحادیه بر اساس ماده اول پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا شخصیت حقوقی بین‌المللی کاملی است که به عنوان واحدی مستقل در چارچوب حقوق بین‌الملل قادر است از طریق انعقاد معاهدات بین‌المللی در عرصه حقوق بین‌الملل ایفای نقش کند، به طور مستقل حقوق و تعهدات خاص خود را ایجاد کند، در روابط بین‌الملل مشارکت فعالانه داشته باشد و همچنین مسئولیت حقوقی بین‌المللی را بر عهده بگیرد. بنابراین، اتحادیه اقتصادی اوراسیا با شش ویژگی سنتی سازمان‌های بین‌المللی همخوانی دارد.

اتحادیه اقتصادی اوراسیا یک نهاد حقوقی بین‌المللی منشعب است، چراکه شخصیت حقوقی آن در نتیجه تفویض داوطلبانه اختیارات از سوی کشورهای مؤسس به سطح بین‌دولتی سازمان بین‌المللی شکل گرفته است، بدین معنا که خود کشورهای مؤسس بخشی از اختیارات خود را به واسطه انعقاد پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا به اتحادیه و نهادهای وابسته به آن واگذار کرده‌اند.

اطلاع‌نگاشت ۶: اصول کلی عملکرد اتحادیه اقتصادی اوراسیا

احترام به اصول کلی به رسمیت شناخته شده در حقوق بین‌الملل (از جمله اصول برابری حقوق حاکمیتی کشورهای عضو و تمامیت ارضی آنها)؛

احترام به ویژگی‌های ساختار سیاسی کشورهای عضو؛

تضمین همکاری‌های متقابل سودمند و برابری با در نظر گرفتن منافع ملی همه طرف‌ها؛

رعایت اصول اقتصاد بازار و رقابت صادقانه؛ و

تضمین عملکرد اتحادیه گمرکی (بدون تبعیض و اعمال محدودیت نابرابر برای برخی از اعضا پس از پایان دوره‌های آزمایشی).

شایان ذکر است آزادی جابجایی کالا، خدمات، سرمایه و نیروی کار در اتحادیه اقتصادی اوراسیا تضمین شده است و سیاست هماهنگ یا توافق شده و واحدی در حوزه‌های پیش‌بینی شده در پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا پیگیری می‌شود. گفتنی است سیاست توافق شده یا هماهنگ به اجرای گام به گام هماهنگ سازی و نزدیکی رویکردها برای شکل‌گیری و اجرای سیاست‌های مربوطه و ایجاد شرایط سازمانی و قانونی لازم در سطوح ملی و بین‌دولتی برای توسعه فرآیندهای همگرایانه در حوزه‌های مرتبط اشاره دارد. سیاست واحد در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا به معنای کاربست تنظیم‌گری مقررات حقوقی یکسان توسط کشورهای عضو است. در اتحادیه اقتصادی اوراسیا سیاستی هماهنگ‌سازی شده یا توافقی پیگیری می‌شود: سیاست کلان اقتصادی، سیاست حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، سیاست رقابتی (ضدانحصار)، سیاست تنظیم مقررات بازارهای مالی، سیاست ارزی، سیاست حمل‌ونقل، و سیاست کشاورزی صنعتی. علاوه بر این، کشورهای عضو نسبت به مقایسه و یکدست‌سازی مبانی قانونی در زمینه وضع و اخذ انواع مالیات و عوارضی که تاثیر مستقیم بر تجارت متقابل دارند، اهتمام می‌ورزند تا بدین ترتیب بتوانند مانع از نقض اصل رقابت عادلانه در بازار عرضه و تقاضای کشورها شوند. کشورهای عضو همچنین در صدد هماهنگ‌سازی تنظیم مقررات امور مربوط به انحصارهای طبیعی^۱، مهاجرت نیروی کار، انرژی، صنعت، تدارکات دولتی و غیره هستند. در رابطه با سیاست واحد باید گفت که سیاست واحدی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه تنظیم مقررات گمرکی و مقررات فنی جریان دارد. مسائل مربوط به تنظیم مقررات تعرفه‌های گمرکی و غیرتعرفه‌ای، ایجاد شرایط و فضای تجاری متناسب با کشورهای غیرعضو اتحادیه، مسائل مربوط به اعمال تدابیر ویژه حفاظتی، ضدقیمت‌شکنی، جبرانی و برخی دیگر از موضوعات در حوزه صلاحیت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا قرار دارند.

نهادهای وابسته به اتحادیه اقتصادی اوراسیا در برخی حوزه‌ها (به‌عنوان مثال، در حوزه تخصیص یارانه به بخش‌های صنعت، کشاورزی، خدمات و تدارکات دولت) به‌طور مستقیم مقررات تنظیم نمی‌کنند، بلکه صرفاً بر پایبندی کشورهای عضو به تعهدات موردنظر در پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا نظارت می‌کنند.

براساس ماده ۷ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، اتحادیه مجاز به انجام فعالیت‌های بین‌المللی است. ازاین‌رو، همکاری بین‌المللی اتحادیه با دولت‌ها، سازمان‌های جهانی و اتحادیه‌های همگرایی بین‌المللی و انعقاد معاهدات بین‌المللی مستقل یا همراه با دیگر کشورهای عضو در موضوعاتی که در حیطه اختیارات اتحادیه قرار دارد بلامانع است. در همین راستا، ساختاری متشکل از نهادهای اصلی ذیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا تشکیل شده است تا اهداف همگرایی محقق شوند. ارکان اصلی اتحادیه در اطلاع‌نگاشت ۷ قابل مشاهده است [۱].

اطلاع‌نگاشت ۷: ارکان اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

شورای عالی اقتصادی اوراسیا که در سطح سران کشورها است؛

شورای بین‌دولتی اوراسیا که در سطح سران دولت‌ها است؛

کمیسیون اقتصادی اوراسیا متشکل از شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا (معاونان روسای دولت کشورهای عضو) و هیئت مشترک حکام (هیئت وزیران)^۱ کمیسیون اقتصادی اوراسیا (شامل ۱۰ نفر یعنی ۲ عضو به نمایندگی از هر کشور)؛ و

دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۲.

1. Collegium (Ministry)

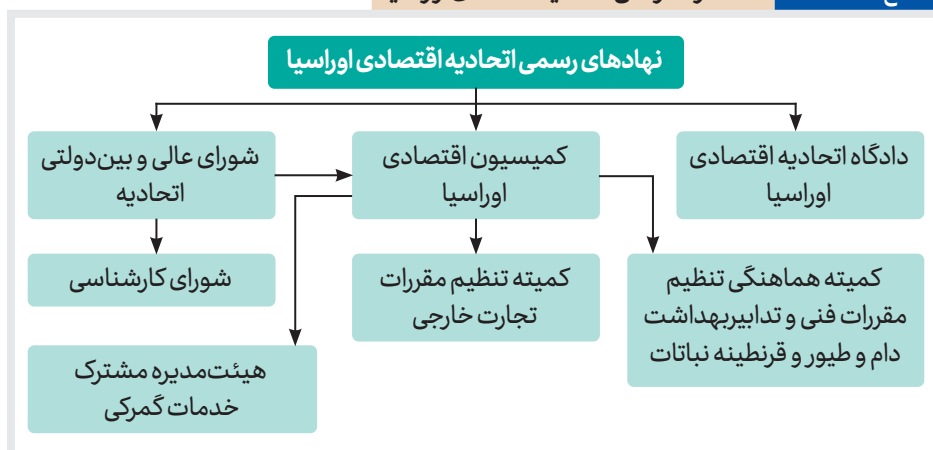
در ساختار این اتحادیه وزرا به نمایندگانی از کشورها اطلاق می‌شود که در حوزه عملکرد خود از اختیاراتی فراتر از وزرای هم‌نام خود در کشور برخوردارند (اختیارات فراملی). از آنجا که همکار هیئت مشترک حکام طولانی و نامانوس است، در نتیجه به اختصار واژه وزیر به ایشان اطلاق می‌شود.

2. Court of the Eurasian Economic Union

شایان ذکر است زبان رسمی اداری نهادهای ذیل اتحادیه اقتصادی اوراسیا زبان روسی است که خود نقطه‌قوتی در ارتقا و سرعت گرفتن روند همگرایی است. بودجه ارکان مختلف اتحادیه به روبل بوده و از محل وصول حق عضویت کشورهای عضو تامین می‌شود. نرخ حق عضویت‌ها در شورای عالی اقتصادی اوراسیا تصویب می‌شود.

افزون‌برآن، طبق مفاد پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا قرار است تا سال ۲۰۲۵ یک نهاد تخصصی جهت تنظیم مقررات بازار مالی اتحادیه تاسیس شود که محل استقرار آن در شهر آلماتی^۱ (قزاقستان) در نظر گرفته شده است [۱]. در ادامه این بخش نهادهای رسمی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌طور خلاصه معرفی می‌شوند.

اطلاع‌نگاشت ۸: ساختار سازمانی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: https://studme.org/276385/ekonomika/institutsionalnaya_struktura_eaes

۱.۴. شورای عالی اقتصادی اوراسیا و شورای بین‌دولتی اوراسیا

شورای عالی اقتصادی اوراسیا نهاد عالی اتحادیه محسوب می‌شود. این شورا متشکل از سران کشورهای عضو یا روسای دولت‌های کشورهای عضو است. از این‌رو، ضروری است در چارچوب قوانین جاری هریک از کشورهای عضو، سطحی از حدود اختیارات

1. Almaty

فراملی جهت اتخاذ تصمیمات در مورد موضوعاتی که در صلاحیت این شورا قرار دارد به نمایندگان کشورها در این نهاد تفویض شود.

شورای عالی اقتصادی اوراسیا به نحو مقرر در پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا (موضوع ماده ۱۱) و براساس مصوبه شورا به شماره ۹۶ مورخ ۲۳ دسامبر ۲۰۱۴ با عنوان نحوه سازمان دهی برگزاری نشست های شورای عالی اقتصادی اوراسیا عمل می کند [۱].

جلسات شورای عالی اقتصادی اوراسیا دست کم سالی یک بار برگزار می شوند. البته به منظور حل و فصل مسائل اضطراری اتحادیه، امکان برگزاری جلسات فوق العاده شورا به ابتکار هریک از کشورهای عضو یا رئیس شورا وجود دارد. جلسات شورای عالی اقتصادی اوراسیا به ریاست رئیس شورا تشکیل می شوند. رئیس شورا به صورت دوره ای از میان سران کشورهای عضو به مدت یک سال انتخاب می شود. با توجه به این که جمهوری ارمنستان ریاست دوره ای اتحادیه را در سال ۲۰۲۴ برعهده دارد، رئیس فعلی شورا نخست وزیر جمهوری ارمنستان آقای نیکول پاشینیان^۱ هستند [۱۷].

اجلاس شورای عالی اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ۸ می ۲۰۲۴، مسکو

منبع: <https://eec.eaeunion.org/news/itogi-zasedaniya-vysshego-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soveta-8-maya-2024-g>

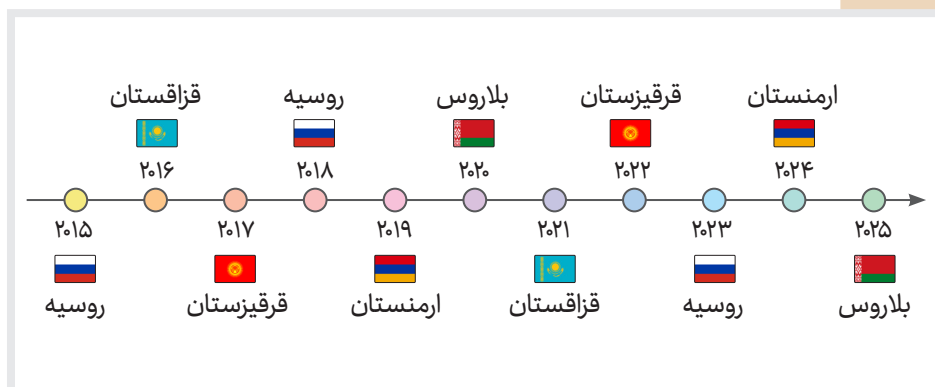
1. Nikol Pashinyan

اطلاع‌نگاشت ۹: وظایف شورای عالی اقتصادی اوراسیا

اطلاع‌نگاشت ۱۰: ریاست دوره‌ای کشورهای عضو بر اتحادیه اقتصادی اوراسیا در فاصله سال‌های

۲۰۱۵-۲۰۲۵

منبع: <http://www.eaeunion.org>

جلسات شورای عالی اقتصادی اوراسیا می‌تواند به صورت محدود یا گسترده برگزار شوند. در حالت اول، فقط سران کشورهای عضو و همچنین سایر افراد دعوت شده توسط رئیس با موافقت سران کشورهای عضو (که معمولاً نمایندگان کمیسیون اقتصادی اوراسیا هستند) در این جلسات شرکت می‌کنند. در حالت دوم، اعضای هیئت‌های رسمی کشورهای عضو، روسا و اعضای هیئت‌های رسمی کشورهای ناظر و همچنین کشورهای نامزد پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز در جلسات حضور دارند [۱].

صرف نظر از شکل جلسات، در شورای عالی اقتصادی اوراسیا تنها اعضای آن یعنی سران کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا حق رای دارند. بنا بر قاعده‌ای کلی، تصمیمات و مصوبه‌های شورا با اجماع عمومی بر مبنای اکثریت آرا تصویب می‌شوند. گفتنی است شورا محل استقرار دائمی ندارد و جلسات آن در قلمرو کشورهای عضو اتحادیه برگزار می‌شود [۱].

اطلاع‌نگاشت ۱۱: بخشی از وظایف شورای عالی اقتصادی اوراسیا [۱]

تصویب سند «ابعاد اصلی فعالیت‌های بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا»، تعیین نحوه پذیرش اعضای جدید و یا خاتمه عضویت ایشان در اتحادیه، و اعطا یا لغو وضعیت ناظر به کشور نامزد؛

تعیین راهبردها، محورها و افق‌های توسعه همگرایی و اتخاذ تصمیمات لازم جهت تحقق اهداف اتحادیه؛

تعیین و تصویب میزان حق عضویت کشورهای عضو برای تامین بودجه سالانه اتحادیه؛

تصمیم‌گیری در مورد تاسیس نهادهای جدید در حوزه‌های مربوطه؛

تعیین تکلیف پیشنهاد(ات) کمیسیون یا شورای بین‌دولتی اوراسیا در خصوص موضوعاتی که هنگام بررسی آن‌ها در مراجع مربوطه هیچ اجماعی حاصل نشده است.

عزل و نصب رئیس و ترکیب هیئت‌مدیره کمیسیون اقتصادی اوراسیا، تصویب آیین‌نامه اجرایی کمیسیون اقتصادی اوراسیا، و انتصاب قضات دادگاه اتحادیه؛ و

نمونه‌هایی از مصوبات شورای عالی اقتصادی اوراسیا پیرامون مهم‌ترین موضوعات مورد نظر در اتحادیه اقتصادی اوراسیا عبارتند از: ابعاد راهبردی توسعه همگرایی اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۲۵، اعطای عضویت ناظر اتحادیه اقتصادی اوراسیا به جمهوری کوبا، جمهوری ازبکستان و جمهوری مولداوی، تشکیل بازار مشترک گاز اتحادیه اقتصادی

اوراسیا، تشکیل بازارهای مشترک نفت و فرآورده‌های نفتی اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تدوین مفاد عضویت ناظر کشورها در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تنظیم دستورکار دیجیتال اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تعیین رویه پذیرش اعضای جدید در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و خاتمه عضویت ایشان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، آغاز مذاکرات با جمهوری خلق چین جهت انعقاد توافق نامه همکاری تجاری اقتصادی و نظایر آن‌ها [۱].

۲.۴. شورای بین دولتی اوراسیا

شورای بین دولتی اوراسیا نهادی متشکل از سران دولت‌های کشورهای عضو اتحادیه است که جلسات آن بنا به ضرورت حداقل دو بار در سال برگزار می‌شود. البته بنا به فوریت، امکان برگزاری نشست‌های فوق‌العاده شورای بین دولتی اوراسیا به ابتکار هریک از کشورهای عضو یا رئیس شورای بین دولتی وجود دارد. ریاست شورای بین دولتی نیز همانند ریاست شورای عالی اقتصادی اوراسیا از میان سران دولت‌های عضو و به صورت چرخشی برای مدت یک سال انتخاب می‌شود. شورای بین دولتی نیز همچون شورای عالی محل استقرار دائمی ندارد و جلسات آن در قلمرو کشورهای عضو برگزار می‌شود. این شورا همچون شورای عالی می‌تواند نشست‌هایی را در قالب محدود (اعضای شورا و احیاناً افراد مدعو) یا در قالب گسترده (با حضور اعضای هیئت‌های رسمی کشورهای عضو و همچنین نمایندگان کشورهای ناظر و کشورهای نامزد) برگزار کند. با این حال، تنها اعضای شورای بین دولتی یعنی روسای دولت‌های کشورهای عضو حق رای دارند. تصمیمات این شورا نیز با اجماع عمومی اعضا اتخاذ می‌شود. به طور کلی، نظارت بر اجرای مفاد پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا وظیفه اصلی این شورا محسوب می‌شود. در کنار آن، موضوعات دیگری نیز در دستورکار این شورا قرار دارند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها در اطلاع‌نگاشت ۱۲ به‌طور مختصر شرح داده می‌شوند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۱۲: مهم‌ترین وظایف شورای بین‌دولتی اوراسیا

بررسی موضوعات متعدد به پیشنهاد شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا که در هنگام تصمیم‌گیری در شورای کمیسیون در مورد آن‌ها اجماع حاصل نشده‌است؛

تضمین اجرا و نظارت بر اجرای پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، معاهدات بین‌المللی در چارچوب اتحادیه و مصوبات شورای عالی اقتصادی اوراسیا؛

اتخاذ تصمیم مبنی بر تعلیق تصمیم شورا یا هیئت‌های کمیسیون و همچنین رسیدگی به موضوع لغو یا تغییر تصمیمات قبلی اتخاذشده توسط کمیسیون [۱].

تصویب پیش‌نویس بودجه اتحادیه، آیین‌نامه بودجه اتحادیه و ارائه و بررسی گزارش مربوط به روند اجرای بودجه‌های مصوب؛ و

از مهم‌ترین نمونه‌های اسناد مصوب شورای بین‌دولتی پیرامون مهم‌ترین موضوعات عملکرد اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمان‌های مختلف می‌توان به‌طور خاص موارد زیر را برشمرد: محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۲۵، برنامه بین‌دولتی نظام یکپارچه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تولید و ارائه محصولات و خدمات فضایی و اطلاعات جغرافیایی براساس منابع ملی داده‌های سنجش از دور زمین، تصویب سند مفهومی تعامل اطلاعات فرامرزی، تصویب آیین‌نامه طرح‌ریزی، تامین مالی و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های بین‌دولتی در بخش صنعت، تبیین رویه بررسی ابتکارات در قالب اجرای دستورکار دیجیتالی اتحادیه اقتصادی اوراسیا، و اجرای سازوکار علامت‌گذاری و گروه‌بندی تخصصی کالاهای خاص با علائم کنترلی و نظایر آن‌ها [۱].

۳.۴. کمیسیون اقتصادی اوراسیا

کمیسیون اقتصادی اوراسیا به‌عنوان نهاد تنظیم‌گر دائمی اتحادیه از دوم فوریه ۲۰۱۲ آغاز به فعالیت کرده‌است. وضعیت، ماموریت‌ها، ترکیب اعضا، نقش عملکردی،

اختیارات و شیوه کار کمیسیون اقتصادی اوراسیا در سند «مقررات کمیسیون اقتصادی اوراسیا» (پیوست شماره یک منضم به پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا) بیان شده است. آئین‌نامه دستورکار کمیسیون اقتصادی اوراسیا نیز براساس مصوبه شماره ۹۸ به تاریخ ۲۳ دسامبر ۲۰۱۴ توسط شورای عالی اقتصادی اوراسیا تایید شده است. در این آیین‌نامه به موضوعات مرتبط با نقش عملکردی این کمیسیون پرداخته شده است. تضمین شرایط عملکرد و توسعه اتحادیه و همچنین تدوین پیشنهاداتی در زمینه همگرایی اقتصادی در چارچوب اتحادیه ماموریت اصلی کمیسیون مذکور محسوب می‌شود. به‌طورکلی، حیطه اختیارات اصلی کمیسیون در حوزه‌های زیر سازمان‌دهی می‌شود: تنظیم مقررات تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای گمرکی، تنظیم مقررات فنی، تنظیم مقررات مربوط به کاربست اقدامات بهداشتی، بهداشت دام و طیور و قرنطینه نباتات، تدوین و تصویب انواع مختلف توافق‌نامه‌های تجاری با کشورهای ثالث، محاسبه و توزیع عوارض ورودی گمرکی، تدوین سیاست کلان اقتصادی، تدوین سیاست رقابتی، تعیین یارانه‌های صنعتی و کشاورزی، تدوین سیاست انرژی، در نظر داشتن انحصارات طبیعی، سامان‌دهی تدارکات دولتی و شهرداری‌ها، تنظیم مقررات مربوط به تجارت متقابل خدمات و سرمایه‌گذاری، تنظیم مقررات حمل‌ونقل و جابجایی بار و مسافر، تدوین سیاست ارزی، حمایت از مالکیت فکری، تنظیم مقررات مربوط به مهاجرت نیروی کار، بررسی بازارهای مالی، پایش عوارض، انتشار و تجزیه و تحلیل داده‌های آماری درباره عملکرد اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نظایر آن (اطلاع‌نگاشت ۱۳). کمیسیون در حیطه اختیارات خود بر اجرای پیمان‌های بین‌المللی که به حقوق و مقررات اتحادیه راه‌یافته‌اند نیز نظارت می‌کند. افزون‌برآن، نسخه اصلی پیمان‌های بین‌المللی که در چارچوب اتحادیه منعقد می‌شوند و همچنین مصوبات شورای عالی

اقتصادی اوراسیا و شورای بین دولتی اوراسیا به امانت نزد کمیسیون باقی می ماند. محل استقرار کمیسیون در شهر مسکو پایتخت روسیه است.

اطلاع‌نگاشت ۱۳: حیطه اختیارات اصلی کمیسیون اقتصادی اوراسیا

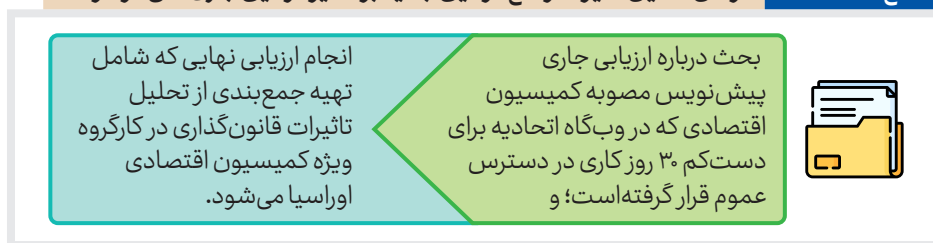

منبع: <https://www.sbras.ru/files/news/docs/4ipaqa7wipxuhr6tlbdqebjzoqkmosk6.pdf>

به منظور انجام ماموریت‌های محول شده به کمیسیون اقتصادی اوراسیا، اختیارات فراملی در خصوص اتخاذ تصمیمات در حوزه‌هایی مشخص به کمیسیون تفویض شده است. این تصمیمات جنبه مبانی حقوقی دارند و برای کشورهای عضو و همچنین شخصیت‌های حقیقی و حقوقی متبوع آن‌ها الزام‌آور هستند. علاوه بر این، کمیسیون اقتصادی اوراسیا احکامی (که جنبه سازمان‌دهی و ابلاغی دارند) و توصیه‌هایی (که قدرت

الزام‌آوری ندارند) را صادر می‌کند. تصمیمات کمیسیون در زمره قوانین و مقررات اتحادیه ثبت و ضبط می‌شوند و در قلمرو کشورهای عضو اتحادیه لازم‌الاجرا هستند. گفتنی است آن گروه از مصوبات کمیسیون که ممکن است بر فضای کارآفرینی تاثیر بگذارند، ابتدا در هنگام ارائه پیش‌نویس مصوبه براساس معیارهایی تحت‌عنوان «تحلیل تاثیرات قانون‌گذاری (RIA)»^۱ سنجیده می‌شوند و سپس براساس نتایج آن به رای گذاشته شده و تصویب می‌شوند.^۲

اطلاع‌نگاشت ۱۴: مراحل تحلیل تاثیرات وضع قوانین جدید بر سایر قوانین جاری (طی دو مرحله)

همانطور که در اطلاع‌نگاشت ۱۵ مشاهده می‌شود، معاونت‌های متعددی ذیل کمیسیون اقتصادی اوراسیا فعالیت دارند. روسای معاونت‌های کمیسیون اقتصادی اوراسیا و جانشینان آن‌ها با حکم رئیس هیئت وزیران کمیسیون اقتصادی اوراسیا و بنا بر توصیه کمیسیون مناقصه‌ها برای مدت چهار سال منصوب می‌شوند. سرپرستی کلی معاونت‌های کمیسیون اقتصادی اوراسیا توسط هیئت مشترک حکام (وزیران) انجام می‌شود و هریک از وزرا بنا بر تعهدات خود وظیفه نظارت و کنترل بر عملکرد معاونت‌های مشخصی را برعهده دارند. به‌طورکلی، معاونت‌های کمیسیون اجرای ماموریت‌های محوله به شورای کمیسیون و هیئت وزیران کمیسیون را پیگیری می‌کنند. این معاونت‌ها

1. Regulatory Impact Analysis

۲. تحلیل تاثیرات قانون‌گذاری دربرگیرنده مباحث عمومی درباره تنظیم مقررات پیشنهادی است که توسط واحدهای فعال کارفرمایی و دیگر ذینفعان انجام می‌شود. پیش‌نویس طرح پیشنهادی مصوبات نیز بر مبنای همین تبادل نظرات و ارزیابی‌ها تهیه می‌شود. سیر تشریفات اداری تحلیل تاثیرات قانون‌گذاری در بخش ۹ آئین‌نامه دستورکار کمیسیون اقتصادی اوراسیا شرح داده شده است.

مطالب و پیش‌نویس صورت‌مجلس نهادهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا را تهیه می‌کنند. از آنجا که عضویت کشورها در اتحادیه اقتصادی اوراسیا رافع و ناقض مسئولیت‌های این کشورها در دیگر پیمان‌های بین‌المللی آن‌ها نیست، این معاونت‌ها وظیفه نظارت بر اجرای تعهدات کشورهای عضو در قبال پیمان‌های بین‌المللی دیگر و همچنین نظارت بر اجرای مصوبات و مقرره‌های نهادهای داخلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا را هم برعهده دارند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۱۵: معاونت‌های فعال در ساختار کمیسیون اقتصادی اوراسیا (۲۵ گروه) [۲۲]

معاونت اقدامات، بهداشت، بهداشت دام و طیور و نباتات؛	معاونت انرژی؛	معاونت آمار؛	معاونت تشریفات و پشتیبانی سازمانی؛	معاونت قانون‌گذاری گمرکی و خط‌مشی اجرایی مقررات قانونی؛
معاونت تنظیم مقررات ضد انحصاری؛	معاونت تنظیم مقررات فنی و صحه‌گذاری؛	معاونت تنظیم مقررات گمرکی تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای؛	معاونت توسعه فعالیت‌های کارآفرینی؛	معاونت توسعه همگرایی؛
معاونت حفاظت از بازار داخلی؛	معاونت حقوقی؛	معاونت حمل‌ونقل و زیرساخت؛	معاونت خط‌مشی بازرگانی؛	معاونت خط‌مشی رقابتی در زمینه تدارکات دولت؛
معاونت خط‌مشی صنعت کشاورزی؛	معاونت خط‌مشی صنعتی؛	معاونت خط‌مشی مالی؛	معاونت زیرساخت‌های گمرکی؛	معاونت سیاست اقتصاد کلان؛
معاونت عملکرد بازارهای داخلی؛	معاونت فناوری‌های اطلاعات؛	معاونت مالی؛	معاونت مدیریت اداری و بازرگانی؛ و	معاونت مهاجرت نیروی کار و حفاظت اجتماعی.

وجه تمایز کمیسیون اقتصادی اوراسیا از دیگر نهادهای اتحادیه در این است که این کمیسیون دارای دوزیرمجموعه به نام‌های «شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا» و «هیئت وزیران کمیسیون اقتصادی اوراسیا» است و بدیهی است که تصمیم‌گیری‌های آن نیز در دو سطح انجام می‌شوند [۱]. در ادامه، هریک از این دو نهاد به‌طور مختصر معرفی می‌شوند.

شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا: شورای کمیسیون به تنظیم مقررات عمومی فرآیندهای همگرایانه در اتحادیه می‌پردازد و مدیریت کلان فعالیت‌های کمیسیون را برعهده دارد. گفتنی است به‌ازای هر کشور عضو اتحادیه، نماینده‌ای در شورای کمیسیون عضویت دارد که سمت معاونت رئیس دولت (نخست‌وزیری) را در اختیار داشته و براساس قوانین کشور متبوعش اختیارات کافی به وی تفویض شده است. فهرست موضوعاتی که تصمیم‌گیری در مورد آن‌ها باید در سطح شورای کمیسیون انجام شود، در پیوست شماره یک منضم به آئین‌نامه دستورکار کمیسیون اقتصادی اوراسیا بیان شده است و در برگرفته بیش از ۱۵۰ عنوان مختلف است (پیوست شماره یک با عنوان «نقش عملکردی و اختیارات شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا» است). تعیین و تغییر نرخ عوارض ورودی گمرکات در قالب «تعرفه واحد گمرکی اتحادیه اقتصادی اوراسیا» برای گروه‌های مشخص کالایی، تایید قواعد تعیین گواهی مبداء کالاهایی که به قلمرو گمرکی اتحادیه وارد و یا از محدوده آن خارج می‌شوند، تایید نشان تجاری واحد اتحادیه برای جریان آزاد کالاها در بازار اتحادیه، تایید آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های فنی اتحادیه، تایید فهرست واحد محصولات مشمول نظارت اجباری از نظر بهداشتی، بهداشت دام و طیور و گواهی قرنطینه نباتی در مبادی ورودی و قلمرو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تایید نحوه ثبت و بازرسی فنی مواد دارویی و همچنین نحوه ثبت تجهیزات پزشکی در قلمرو اتحادیه، اتخاذ تصمیمات مقتضی جهت ارائه پیشنهاد مبنی بر آغاز مذاکرات تجاری بین‌المللی با کشورهای ثالث

از طرف اتحادیه و موضوعاتی نظیر آن‌ها در شمار این وظایف فهرست شده‌اند [۱]. از دیگر اختیارات شورا می‌توان به بررسی موضوعاتی در خصوص لغو مصوبات هیئت وزیران کمیسیون یا اعمال اصلاحات در آن‌ها-چنانچه در بند ۳۰ پیوست در خصوص کمیسیون اقتصادی اوراسیا بیان شده است، تایید فهرست معاونت‌های کمیسیون، ساختار سازمانی و شمار کارمندان ستادی آن‌ها به پیشنهاد رئیس هیئت وزیران کمیسیون و همچنین توزیع آن در بین اعضای هیئت وزیران کمیسیون اقتصادی، موافقت با پیش‌نویس بودجه اتحادیه، و انجام دیگر نقش‌های عملکردی و اختیارات براساس قوانین اتحادیه اشاره کرد.

شورای کمیسیون مجاز است موضوعاتی که لازم است هیئت وزیران کمیسیون پیش از اتخاذ تصمیم در موردشان مشورت کند را تعیین نماید. این مشورت در چارچوب یک نهاد مشورتی پیش از اتخاذ تصمیم شورای کمیسیون یا هیئت وزیران کمیسیون ارائه می‌شود. بند ۴۴ «مقررات کمیسیون اقتصادی اوراسیا» به عنوان مبنای قانونی فعالیت این نهاد مشورتی در نظر گرفته می‌شود. در نهایت، شورای کمیسیون مصوبات، مقرره‌ها و توصیه‌ها را در حیطه اختیارات خود و با اجماع آراء تایید و ابلاغ می‌کند.

مهر هربرتوویچ گریگوریان رئیس شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا

نشست‌های شورا عمدتاً هر ماه در دومین جمعه ماه برگزار می‌شوند. این نشست‌ها به سرپرستی رئیس شورا برگزار می‌شوند. ریاست شورا دوره‌ای بوده و میان اعضا می‌چرخد و هریک از اعضای شورا برای دوره‌ای یک‌ساله منصوب می‌شوند. هر عضوی از شورای کمیسیون می‌تواند مبتکر برگزاری نشست شورای کمیسیون باشد و یا دستورکار روز نشست را پیشنهاد دهد. البته نشست تنها با حضور کلیه اعضای شورای کمیسیون رسمیت خواهد یافت [۱].

هیئت مشترک حکام (هیئت وزیران) کمیسیون: هیئت مشترک حکام (هیئت وزیران) کمیسیون به‌عنوان نهاد اجرایی کمیسیون مشتمل بر اعضای هیئت وزیران است که براساس اصل برابری دولت‌های کشورهای عضو از نمایندگان کشورهای عضو تشکیل شده‌است. در حال حاضر، ۱۰ نفر در ترکیب هیئت وزیران کمیسیون عضویت دارند (هر کشور عضو دو نماینده در این هیئت دارد) که یکی از آن‌ها ریاست هیئت را عهده‌دار است. برخلاف اعضای شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا، اعضای هیئت وزیران کمیسیون به صورت دائمی فعالیت می‌کنند و با سمت کارمند بر محورهای خاصی از امور در دست انجام (نظیر امور همگرایی و اقتصاد کلان، امور اقتصادی و خط‌مشی مالی و امور تنظیم مقررات فنی) نظارت می‌کنند. هیئت وزیران کمیسیون به‌عنوان نهاد اجرایی در خصوص موضوعاتی به تنظیم‌گری قانون و مقررات می‌پردازد که در حیطه صلاحیت‌های شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا قرار ندارند. تعیین نرخ عوارض ورودی گمرکی بر کالاها، طبقه‌بندی انواع کالا براساس فهرست جامع کالای مورد استفاده در تجارت خارجی اتحادیه، کاربست تدابیر ویژه حفاظتی، ضد قیمت‌شکنی و جبرانی در ارتباط با کالاهایی که از مبدا کشورهای ثالث به قلمرو اتحادیه اقتصادی اوراسیا وارد می‌شوند و نظایر آن از جمله این موضوعات

به‌شمار می‌آیند. به‌بیان‌دیگر، هیئت وزیران در مورد موضوعات بسیار حساسی که در پیوست شماره ۲ منضم به مقررات کمیسیون اقتصادی اوراسیا فهرست شده‌اند، براساس اجماع و اکثریت نظرات جمع حاضر تصمیم‌گیری می‌کند.

هیئت وزیران کمیسیون در حیطه اختیارات خود، تصمیمات، دستورات و توصیه‌هایی که به امضای رئیس هیئت وزیران خواهد رسید را تصویب می‌کند. اصل اساسی در تصویب مصوبات کمیسیون شامل تخصیص حداقل دو سوم آرای اکثریت مجاز از کل اعضا است. نشست هیئت وزیران کمیسیون با حضور دست‌کم دو سوم از کل اعضای هیئت (اکثریت واجد شرایط) و دست‌کم یک عضو هیئت از هریک از کشورهای عضو رسمیت می‌یابد. گفتنی است نشست‌های هیئت براساس برنامه مقرر برای شش ماه آتی که به تایید رئیس هیئت رسیده‌است، عمدتاً حداقل یک بار در هفته برگزار می‌شوند.

◆ ۴.۴. دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا

دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا عملاً نهاد دائمی قضایی اتحادیه است که با استناد به ماده ۱۹ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا فعالیت می‌کند [۲۴]. آئین‌نامه، ترکیب اعضا،

حدود اختیارات، نحوه عملکرد و ساختار تشکیلاتی آن به تفصیل در آئین‌نامه اجرایی دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا (پیوست شماره ۲ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا) تشریح شده است. مراحل بررسی پرونده‌ها در دادگاه اوراسیا نیز در آئین‌نامه دادرسی مصوبه شماره ۱۰۱ مورخ ۲۳ دسامبر ۲۰۱۴ با عنوان «تایید آئین دادرسی دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا» بیان شده است. مقر دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز در شهر مینسک، پایتخت بلاروس، قرار دارد [۱ و ۲۴].

دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا نهاد قضایی مستقلی است که تضمین وحدت رویه کشورهای عضو اتحادیه در اجرای پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیمان‌های بین‌المللی لحاظ شده و پذیرفته شده در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیمان‌های بین‌المللی مستقل اتحادیه که با کشورهای ثالث منعقد شده و مصوبات نهادهای اتحادیه هدف اصلی آن محسوب می‌شود. بررسی موارد ارجاعی به دادگاه اتحادیه درخصوص اجرای مصوبات نهادهای اتحادیه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، چراکه ارزیابی حقوقی اسنادی که در دیگر نهادهای اتحادیه تدوین می‌شوند نیز در حیطه اختیارات این نهاد قرار دارد. حدود اختیارات دادگاه به‌طور مشروط به دو بخش تقسیم می‌شود. رسیدگی به دعاوی مرتبط با اجرای قوانین حقوقی اتحادیه اولین بخش از حدود اختیارات دادگاه اتحادیه را دربرمی‌گیرد که دادگاه اتحادیه تصمیماتی براساس نتایج رسیدگی خود اتخاذ می‌کند که این تصمیمات به لحاظ حقوقی لازم‌الاجرا هستند [۲۴]. دو گروه یعنی کشورهای عضو اتحادیه یا نهادهای اقتصادی می‌توانند دعاوی خود را در دادگاه اتحادیه طرح کنند. شخصیت‌های حقوقی ثبت شده و کارفرمایان مستقل، فارغ از محل ثبت شرکت‌های خود، می‌توانند در مقام نهادهای اقتصادی با هدف ارائه دادخواست به دادگاه مراجعه کنند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۱۶: دعاوی قابل طرح توسط کشورهای عضو در مراجعه به دادگاه اتحادیه [۲۴]

بخش دیگری از حدود اختیارات دادگاه اتحادیه به تفسیر رسمی و ارائه توضیحات تکمیلی درخصوص مفاد پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیمان‌های بین‌المللی معتبر در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا و همچنین مصوبات نهادهای مختلف اتحادیه باز می‌گردد [۱]. نهادها و سازمان‌های تام‌الاختیار کشورهای عضو که هریک از آن‌ها فهرست ایشان را تعیین و از طریق مجاری دیپلماتیک برای دادگاه ارسال می‌کنند، می‌توانند در مقام خواهان در خصوص پرونده‌های استفساریه^۱ از طرف کشور خود در دادگاه طرح موضوع کنند [۲۴].

فعالیت‌های دادگاه اتحادیه توسط تشکیلات دادگاه اجرا می‌شوند. رئیس دادگاه عالی‌ترین شخصیت دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا است که یک جانشین دارد. رئیس

۱. استفساریه به معنای درخواست رسمی برای تفسیر و توضیح درباره یک موضوع مبهم یا مورد اختلاف است. در چارچوب حقوقی، این ابزار برای رفع ابهامات قوانین، مقررات و قراردادهای به‌کار گرفته می‌شوند. در ایران، استفساریه معمولاً از سوی نهادهای قانونی مانند شورای نگهبان برای تفسیر قانون اساسی و مجلس شورای اسلامی برای تفسیر قوانین عادی صادر می‌شود. این فرآیند به شفاف‌سازی مقررات حقوقی و جلوگیری از اختلافات کمک می‌کند.

و جانشین وی نباید از اتباع کشورهای طرف دعوی باشند و توسط قضات و از بین اعضای خود انتخاب شده و به تایید شورای عالی اقتصادی اوراسیا می‌رسند. رئیس دادگاه و جانشین وی اختیارات خود را برای دوره‌ای سه‌ساله انجام خواهند داد. لازم به ذکر است که دو قاضی از هر کشور در دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا حضور دارند. این قضات به پیشنهاد کشورهای خود و با حکم شورای عالی اقتصادی اوراسیا برای دوره‌ای سه‌ساله منصوب می‌شوند. دبیرخانه‌های قضات و دبیرخانه دیوان نیز در ساختار تشکیلاتی دادگاه جانمایی شده‌اند. دبیرخانه دادگاه فعالیت‌های حقوقی، سازمانی، مادی-فنی و دیگر فعالیت‌های دادگاه را انجام می‌دهد. رسیدگی به دعاوی مرتبط با نحوه اجرای پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیمان‌های بین‌المللی که در چارچوب اتحادیه عملیاتی شده‌اند و مصوبات نهادهای اتحادیه هم‌همگی در حیطه اختیارات دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا قرار دارند [۱]. رسیدگی به پرونده‌ها در دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر مبنای اصول شناخته‌شده آئین دادرسی استوار است که همگی متضمن صدور دادنامه‌ای عادلانه و بی‌طرفانه هستند. دادگاه پرونده‌های خود را بر اساس اصل استقلال قضات، شفافیت روند دادرسی، قابلیت بالای تبلیغاتی، و برابری دعاوی رسیدگی می‌کند [۱]. در این راستا، قضات برای اطمینان از بی‌طرفی، رعایت عدالت و عدم جانبداری، از داشتن هرگونه منافع مستقیم یا غیرمستقیم در امور مربوط به کشورها، سازمان‌ها، گروه‌ها یا افراد مختلف و همچنین فعالیت‌های درآمدزا (به جز فعالیت‌های علمی، خلاقانه و تدریس) منع شده‌اند. همچنین، مشارکت در پرونده‌هایی که قبلاً در هر نقش دیگری مانند نماینده، معتمد، وکیل، یا عضو کمیسیون تحقیق در آن حضور داشته‌اند، برای قضات ممنوع است. به علاوه، قضات موظف‌اند از هرگونه تضاد منافع یا هر چیزی که به اعتبار دستگاه قضایی، عدالت و بی‌طرفی دادگاه آسیب وارد کند، خودداری کنند [۲۴].

افزون برآن‌ها، دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا متشکل از هیئت بزرگ داوری (با حضور کلیه قضات ذی‌صلاح اتحادیه)، هیئت داوری و دادگاه استیناف (با حضور قضات تعیین‌شده) است. دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا کلیه پرونده‌ها (به‌استثنای پرونده‌هایی که در نهادهای اقتصادی طرح موضوع شده و در دست بررسی هستند) را با حضور قضات هیئت بزرگ داوری بررسی می‌کند. دادنامه صادره توسط هیئت بزرگ داوری قطعی و غیرقابل‌واخواهی است [۲۵]. دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا تنها بنا به درخواست نهادهای اقتصادی موضوع پرونده مطروحه را در دو قالب کاملاً متفاوت از نظر تعداد و رتبه قضات بررسی می‌کند:

- پرونده‌ها در دادگاه هیئت داوری (با حضور یک قاضی به نمایندگی از هر کشور) بررسی می‌شوند؛

- دادنامه تا ۱۵ روز پس از صدور قابل‌واخواهی است. در این صورت، پرونده به دادگاه استیناف ارجاع خواهد شد که متشکل از دیگر قضاتی است که در روند بررسی دادگاه اول حضور نداشته‌اند [۱].

علاوه بر هیئت بزرگ داوری، هیئت داوری و دادگاه استیناف، امکان تاسیس گروه‌های تخصصی متشکل از کارشناسان پیشنهادی کشورهای عضو هم وجود دارد. هر گروه تخصصی از سه کارشناس تشکیل می‌شود. درواقع، هریک از عنوان‌های پذیرفته شده دعاوی، گروه تخصصی خود را دارد. دادگاه ترکیب گروه تخصصی را تایید خواهد کرد و کارگروه تخصصی با اتمام دادرسی منحل خواهد شد [۱]. برخی از مهم‌ترین گروه‌های تخصصی دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیا به موضوعات مرتبط با یارانه‌های دولتی صنایع، تدابیر دولتی برای حمایت از بخش کشاورزی، و کاربست تدابیر حفاظتی، ضدقیمت‌شکنی و اقدامات جبرانی در مناسبات اقتصادی خارجی اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌پردازند [۲۴].

گروه تخصصی پس از ارزیابی عینی شرایط واقعی پرونده جمع‌بندی خود را تهیه می‌کند و آن را در مهلت مقرر به دادگاه تسلیم می‌کند. جمع‌بندی گروه تخصصی - به غیر از مواردی که به ارائه یارانه‌ها و حمایت‌های دولتی از بخش کشاورزی باز می‌گردند - صرفاً ماهیت توصیه و مشورتی دارد. جمع‌بندی گروه تخصصی در پرونده‌های مرتبط با یارانه‌ها و حمایت‌های دولتی از بخش کشاورزی باید ناظر بر عدم تخلف باشد و یا در صورت کشف تخلف باید توصیه مبنی بر اتخاذ تدابیر جبران خسارت را پیشنهاد کرده باشد. به بیان دیگر، جمع‌بندی گروه تخصصی در صورت اعلام عدم کشف تخلف باید جنبه توصیه‌ای داشته باشد و در صورت کشف تخلف نیز باید به نحوی در جریان صدور دادنامه مورد استناد قرار گیرد و در دادنامه منعکس شود [۱].

نکته قابل توجه این‌که در آئین‌نامه و مقررات دادگاه اتحادیه به منظور رسیدگی سریع به پرونده‌ها مهلت خاصی برای سیر تشریفات قانونی پیش‌بینی شده است، به‌ویژه این‌که دادگاه اتحادیه موظف است پرونده‌ها را حداکثر طی مدت ۹۰ روز از تاریخ وصول دادخواست رسیدگی کند و دادنامه مربوطه را صادر کند. در صورتی که نهادی اقتصادی خواهان پرونده در دست رسیدگی باشد، پرونده در هیئت داوران رسیدگی شده باشد و دادنامه آن صادر شده و قابل استیناف باشد، آنگاه دادگاه استیناف باید ظرف مدت ۴۵ روز پرونده را بررسی و رای نهایی را صادر کند [۱].

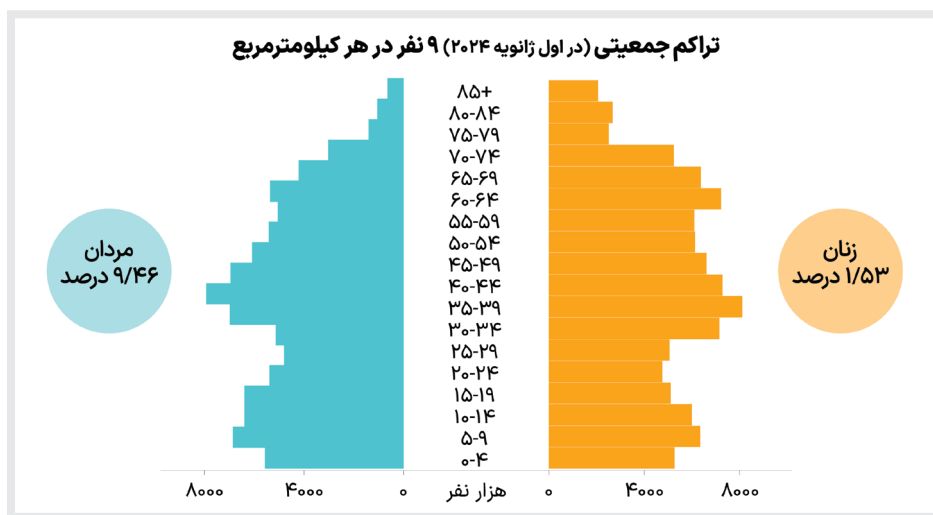
۵. ظرفیت اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش این

اتحادیه در اقتصاد جهانی

در اقتصاد معاصر جهانی، اتحادیه اقتصادی اوراسیا عملاً دومین اتحادیه اقتصادی در نوع خود است که البته تا حدود زیادی از اتحادیه اروپا الهام گرفته است. اتحادیه اقتصادی اوراسیا نه تنها از گرایش‌های روز جهان تأثیر می‌پذیرد، بلکه خود نیز می‌تواند بر

این گرایش‌ها تأثیر داشته باشد. به عنوان مثال، در صورت توسعه ظرفیت‌های زیرساختی آماد در اتحادیه - که به واسطه جلب امکانات حمل و نقل زمینی امکان‌پذیر است - می‌توان شاهد اتصال آسیا، اروپا و غرب آسیا به یکدیگر و قرارگیری در زنجیره تامین و ارزش جهانی بود. این امر خود می‌تواند به ثبات تجارت جهانی بینجامد، امنیت غذایی را ارتقا دهد و منابع تامین محصولات کشاورزی، مواد غذایی و مواد معدنی خام به‌ویژه فلزات را در دنیا تنوع بخشد [۶۷].

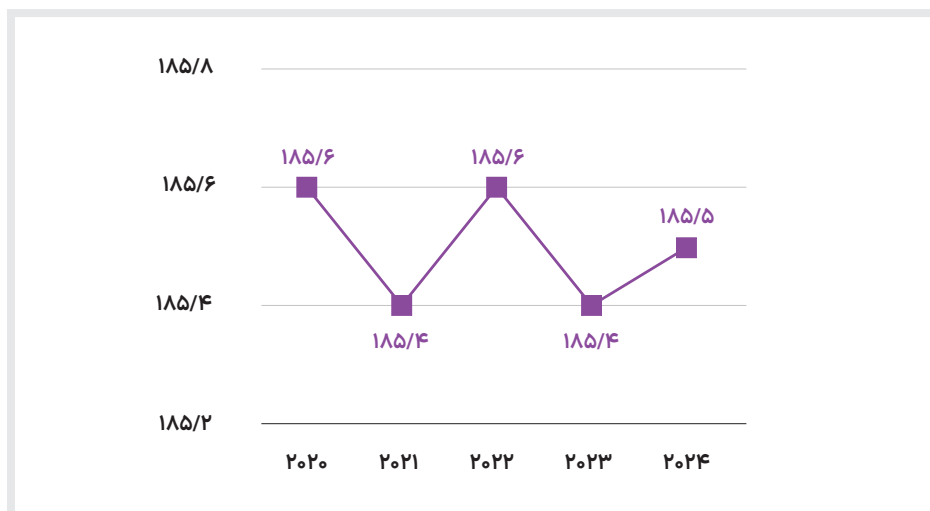
تاسیس این اتحادیه در دوران پسا شوروی مهم‌ترین رویداد به‌شمار می‌آید، به طوری که اکنون پنج کشور با جمعیتی بالغ بر ۱۸۵/۵ میلیون نفر^۱ را به هم پیوند می‌دهد، ۱۴/۲ درصد خشکی‌های جهان را در برمی‌گیرد، و رتبه اول استخراج گاز طبیعی (۲۰/۳ درصد تولید جهانی)، رتبه دوم تولید نفت (۱۴/۵ درصد)، رتبه چهارم استخراج زغال سنگ (۶/۵ درصد) و رتبه چهارم در تولید برق (۴/۷ درصد) را به خود اختصاص داده است [۱].

نمودار ۱: ساختار جمعیتی اتحادیه اقتصادی اوراسیا (اول ژانویه ۲۰۲۴)

منبع: <https://www.sbras.ru/files/news/docs/4ipaqa7wipxuhr6tlbdqebjzoqkmosk6.pdf>

۱. براساس داده‌های ارائه شده در اول ژانویه ۲۰۲۴

نمودار ۲: روند جمعیتی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۲۴ (میلیون نفر)

منبع: <http://www.eaeunion.org>

اطلاع‌نگاشت ۱۷: شاخص‌های صنعتی و اجتماعی کلیدی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: <http://www.eaeunion.org>

جدول ۱: استخراج انواع ذخایر طبیعی در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (در سال ۲۰۲۰)

گاز طبیعی (میلیارد مترمکعب)	نفت خام شامل میعانات گازی (میلیون تن)	زغال سنگ (میلیون تن)	کنسانتره سنگ آهن (میلیون تن)	
-	-	-	-	ارمنستان
۰/۲	۱/۷	-	-	بلاروس
۵۵/۱	۸۵/۷	۱۱۳/۲	۱۲/۷	قزاقستان
۰/۰۲	۰/۲	۲/۵	-	قرقیزستان
۶۴۹/۶	۵۱۲/۱	۳۹۸/۳	۱۰۰/۲	روسیه
۶۴۹/۶	۵۹۹/۷	۵۱۴/۰	۱۱۲/۹	اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: <https://eec.eaeunion.org/news/opublikovan-statisticheskiy-sbornik-eaes-v-tsifrakh-za-2021-god>

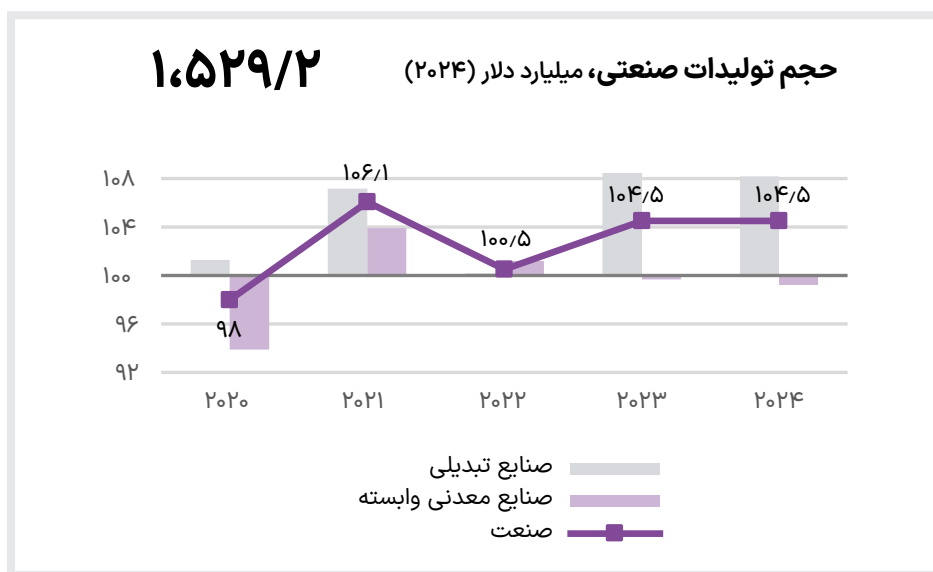
اتحادیه اقتصادی اوراسیا رتبه دوم در تولید کودهای معدنی (۴/۳ درصد)، رتبه چهارم در تولید چدن (۴/۷ درصد)، رتبه پنجم در تولید فولاد (۴/۳ درصد)، رتبه سوم در تولید سیب زمینی (۱۰/۷ درصد) و گندم (۱۳/۵ درصد) و رتبه ششم در تولید گوشت (۳/۹ درصد) جهان را در اختیار دارد. علاوه بر این، سهم کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در تولید جهانی شیر حدود ۹/۱ درصد و در تولید جهانی شیر و فرآورده‌های لبنی معادل ۶/۴ درصد است.

اطلاع‌نگاشت ۱۸: رتبه اتحادیه اقتصادی اوراسیا در صنایع مختلف (۲۰۲۴)

منبع: <http://www.eaeunion.org>

با بررسی روند تولیدات صنعتی و کشاورزی و حتی تجاری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در دست‌کم پنج سال اخیر شاهد روند پرفرازونشیبی هستیم که بیشتر متأثر از مشکلات اقتصادی برجای مانده از دوران پساشوروی به‌ویژه دوران همه‌گیری کوید-۱۹ بوده است. با مقایسه روند تولیدات صنعتی به خوبی مشخص است که پویایی تولیدات به سمت بهبود و بازگشت به بالاترین سطوح خود در دوران پیش از کوید-۱۹ در حرکت است. همان‌گونه که در نمودار ۳ مشخص است، درصد تغییرات تولیدات صنعتی در سال ۲۰۱۹ حدود ۱۰۳/۴ بوده است که البته با فرازوفرو در سال‌های ۲۰۱۹ - ۲۰۲۳ به ۱۰۳/۷ درصد در سال ۲۰۲۳ رسیده و این روند روبه‌رشد پیش‌بینی می‌شود.

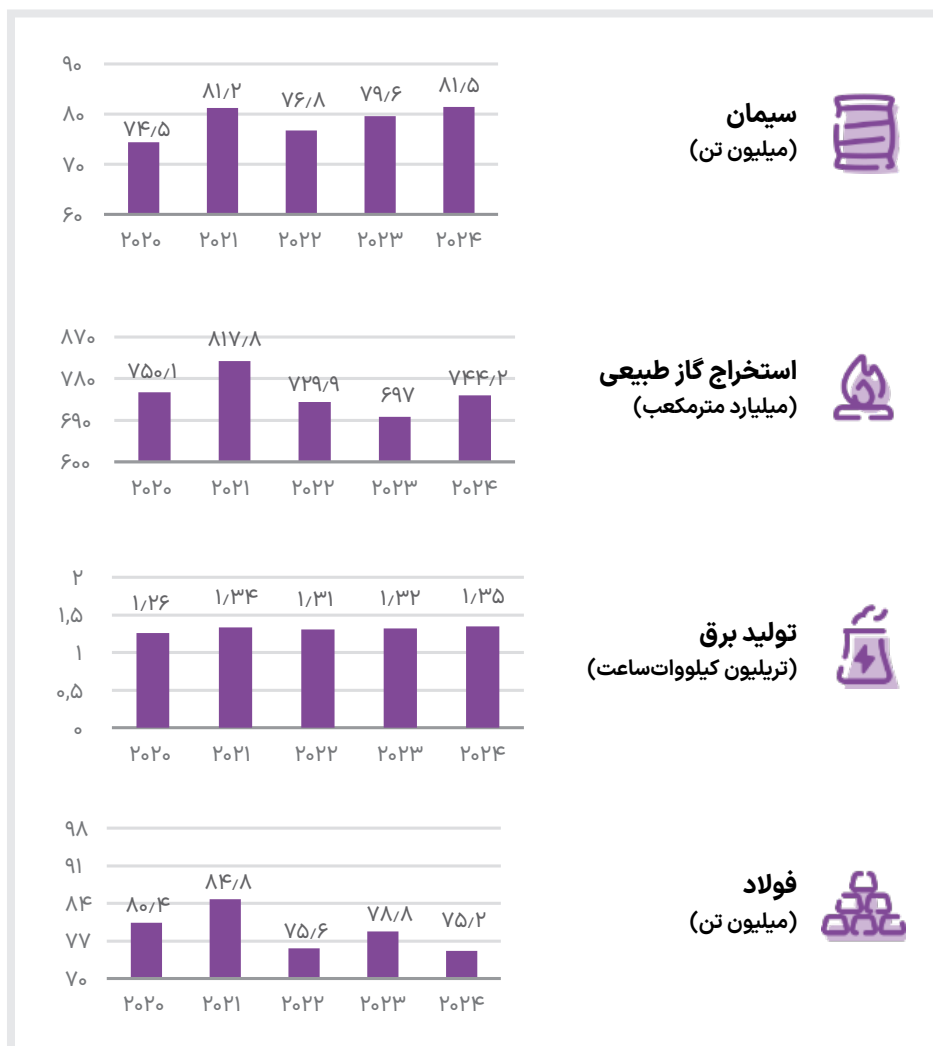

نمودار ۳: روند تولیدات صنعتی، درصد نسبت به سال قبل

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

در نمودار ۴، روند استخراج و تولید انواع مختلف محصولات صنعتی به اشکال طبیعی ارائه شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، در برخی صنایع نظیر صنعت سیمان با

رشد تولید مواجه هستیم و در برخی صنایع از جمله تولید فولاد و برق با مقداری کاهش روبرو هستیم.

نمودار ۴: استخراج و تولید انواع مختلف محصولات صنعتی به اشکال طبیعی (بدون احتساب آمار و داده‌های جمهوری بلاروس)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

جدول ۲: تولید انواع محصولات در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (در سال ۲۰۲۰)

کودهای معدنی، هزار تن	فولاد، هزار تن	گوشت و فرآورده‌های زیرمجموعه آن غیر از ماکیان پرورشی، هزار تن	گوشت و فرآورده‌های گوشتی از ماکیان اهلی، هزار تن	شیر، هزار تن
ارمنستان	-	-	۷۰/۹	۱۴/۴
بلا روس	۸,۶۹۷/۶	۲,۵۵۹/۶	۵۵۰/۲	۵۱۰/۴
قزاقستان	۵۸۹/۸	۴,۰۰۲/۸	۷۷/۴	۲۳۳/۱
قرقیزستان	-	-	۱۳/۸	۰/۳
روسیه	۲۴,۸۷۶/۷	۷۷,۷۷۲/۲	۳,۷۷۳/۲	۴,۷۶۸/۱
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۳۴,۱۶۱/۱	۸۴,۳۳۴/۶	۴,۴۸۵/۵	۵,۵۲۶/۳

منبع: <http://www.eaeunion.org>

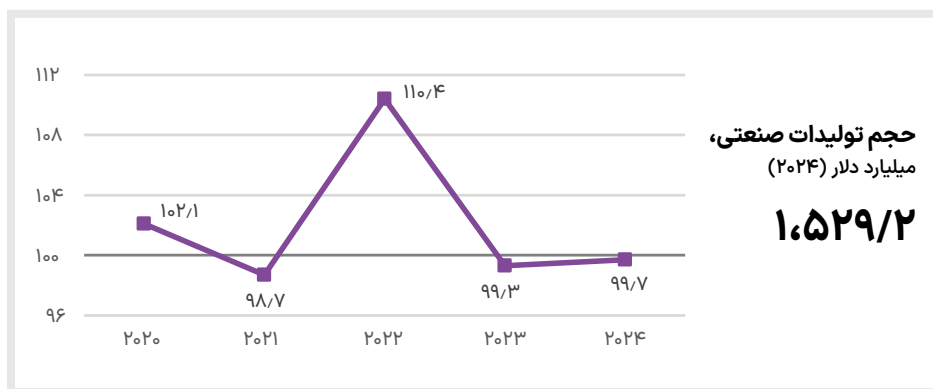
اطلاع‌نگاشت ۱۹: شاخص‌های کلیدی زیرساختی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: <http://www.eaeunion.org>

موقعیت ژئواستراتژیک اتحادیه اقتصادی اوراسیا، آن را به عنوان مهم‌ترین گلوگاه حمل‌ونقل ترانزیتی پیونددهنده اروپا و آسیا برجسته کرده است. اتحادیه اقتصادی اوراسیا از نظر طول شبکه ریلی رتبه سوم جهانی (۱۰/۵ درصد) و از نظر طول شبکه جاده‌ای رتبه چهارم جهان (۴/۹ درصد) را به خود اختصاص داده است [۱۵].

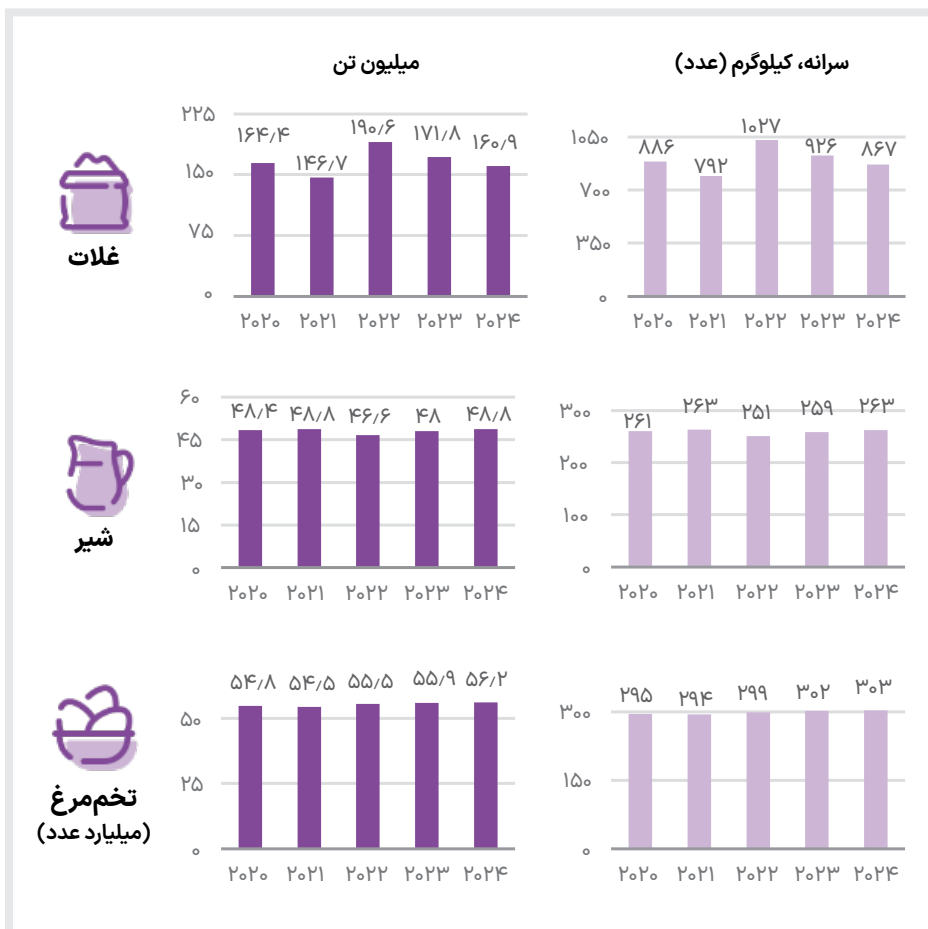
اتحادیه اقتصادی اوراسیا علاوه بر مزایای نامبرده که هیچ‌یک از دیگر همگرایی‌های اقتصادی دنیا از آن برخوردار نیستند، تجربه و سابقه مشترک اعمال مدیریت بر اقتصاد- آن هم در چارچوب کشوری واحد- را در کیسه دارد. از این رو، صنعت واحد، حمل‌ونقل و مجتمع‌های انرژی در آغاز سال‌های دهه ۱۹۹۰ مهم‌ترین پیشران‌های توسعه همگرایی اقتصادی در اوراسیا بودند. فقدان موانع زبانی، تاریخ مشترک و درک فرهنگ ملی همه و همه در عصر حاضر از عوامل مهم و همزمان پیشران فرآیندهای آتی در همگرایی اوراسیا به‌شمار می‌آیند [۱۶].

نمودار ۵: روند تولیدات محصولات کشاورزی، درصد نسبت به سال قبل

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

همانگونه که از نمودار ۵ و توضیحات تکمیلی در نمودار ۶ برمی‌آید، بیشترین رشد تولید محصولات کشاورزی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به سال ۲۰۲۲ بازمی‌گردد. با تشدید تنش‌های سیاسی و تاثیر آن بر اقتصاد دو کشور بلاروس و روسیه با شوکی در تولید مواجه هستیم که سطح تولید را تا حدود سال ۲۰۲۱ به عقب بازگردانده است. میزان تولید و روند تولید غلات، شیر و تخم‌مرغ در اتحادیه طی سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۴ در نمودار ۶ ارائه شده است.

نمودار ۶: تولیدات محصولات کشاورزی اساسی، درصد نسبت به سال قبل

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

۲/۱۳ درصد

از کل تولید ناخالص داخلی
جهان در سال ۲۰۲۱

منبع: <http://www.eaeunion.org>

اکنون فرصت بسیار منحصر به فردی برای همگرایی کشورهای فراهم شده است و تنها باید با عملیاتی سازی تمام و کمال مفاد موافقت نامه های امضا شده در اتحادیه اقتصادی اوراسیا به بهترین نتایج مورد انتظار از توافقات یاد شده رسید. سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از تولید ناخالص داخلی جهانی در سال ۲۰۲۱ کمی بیشتر از ۲ درصد بوده است. این در حالی است که سهم اتحادیه اروپا از تولید ناخالص داخلی جهانی در سال ۲۰۲۱ معادل ۱۷/۷ درصد و سهم توافق تجارت آزاد میان ایالات متحده-مکزیک-کانادا (USMCA) ۲۷/۲ درصد بوده است، هرچند رویدادهای رخ داده در سال ۲۰۲۲ نشان داد که این ۲ درصد برای اقتصاد جهان روی هم رفته و اقتصاد کشورهای اتحادیه اوراسیا به طور خاص اهمیت بسیاری دارد. با این حال، مأموریت افزایش سهم کشورهای اتحادیه از تولید ناخالص داخلی جهانی به همان میزان ارزشمند است که تنوع بخشی اقتصادهای ملی کشورهای عضو اتحادیه. شایان ذکر است سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از صادرات جهانی هنوز از ۲ درصد فراتر نرفته است.

جدول ۳: سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از تولید ناخالص داخلی جهانی، درصد

۲۰۲۳ درصد از	۲۰۲۳	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	
کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا									
ارمنستان	۱/۰۲	۰/۰۲۳	۰/۰۱۴	۰/۰۱۴	۰/۰۱۴	۰/۰۱۴	۰/۰۱۴	۰/۰۱۴	
بلا روس	۳/۰۲	۰/۰۶۸	۰/۰۷۱	۰/۰۷۳	۰/۰۶۹	۰/۰۶۷	۰/۰۶۷	۰/۰۷۴	
قزاقستان	۱۱/۱۱	۰/۰۲۵	۰/۰۱۹	۱/۰۲	۰/۰۲۱	۰/۰۲۰	۰/۰۱۹	۰/۰۱۸۰۰	۰/۰۲۴۸
قرقیزستان	۰/۰۵۸	۰/۰۱۳	۰/۰۰۹۳	۰/۰۰۹۴	۰/۰۰۹۴	۰/۰۰۹۳	۰/۰۰۸۶	۰/۰۰۹	
روسیه	۸۴/۴۴	۱/۹۰	۱/۸۵	۱/۷۵	۱/۹۳	۱/۹۳	۱/۶۹	۱/۵۲۸	
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۱۰۰	۲/۲۵	۲/۱۳	۲/۰۵	۲/۲۴	۲/۲۲	۲/۸۴	۱/۹۵	۱/۸۷

منبع: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP>

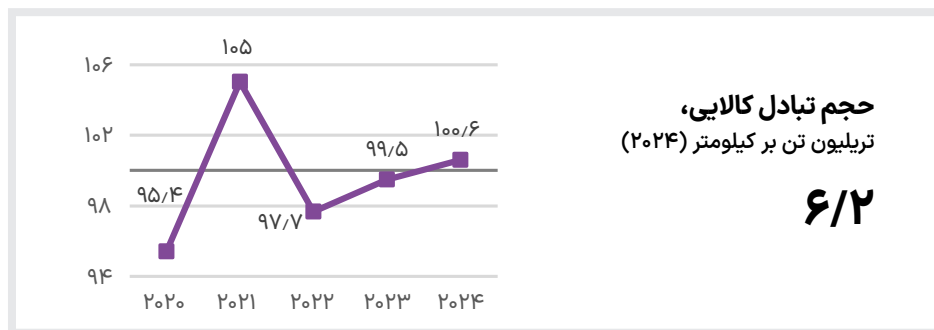
نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

جدول ۴: سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از صادرات جهانی (۱۹۹۰-۲۰۲۳)، درصد

رتبه جهانی	۲۰۲۳	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵
ارمنستان	۸۹	۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۱۵۱	۰/۰۱۱۸
بلاروس	۶۱	۰/۱۶	۰/۱۸	۰/۱۸	۰/۱۷	۰/۱۴۹۱	۰/۰۱۳۸۱
قزاقستان	۴۷	۰/۳	۰/۲۱	۰/۲۴	۰/۲	۰/۱۸۳۲	۰/۱۹۴۰
قرقیزستان	۱۱۹	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۶	۰/۰۵	۰/۰۵۳۵	۰/۰۴۵۳
روسیه	۲۱	۱/۵۶	۱/۳۶	۱/۲۴	۱/۱۹	۱/۱۲۷۹	۱/۱۳۶۱
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	-	۲/۰۹	۱/۷۷	۱/۴۴	۱/۶۴	۱/۵۲۸۸	۱/۵۲۵۳

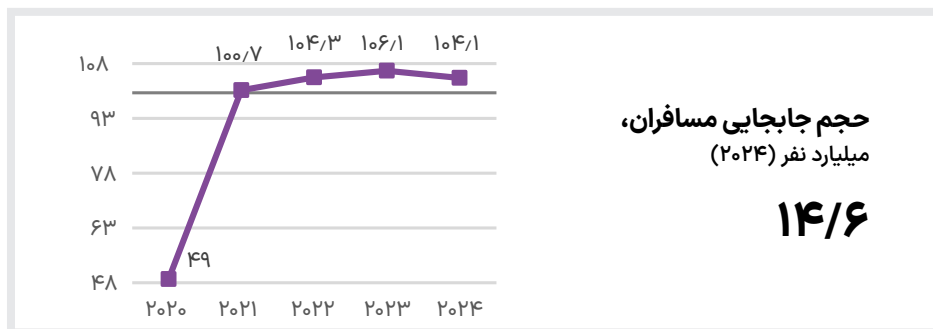
منبع: <https://wits.worldbank.org>

گردش تجارت کالایی خارجی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای خارج از اتحادیه نرخ رشد نسبتاً ثابتی دارد. اگر ارزش صادرات کالاها در سال ۲۰۲۰ معادل ۳۶۴/۸ میلیارد دلار بوده‌است، در سال ۲۰۲۱ برابر با ۵۲۷/۷ میلیارد دلار بوده‌است. به همین ترتیب، ارزش واردات در سال ۲۰۲۰ بالغ بر ۲۵۹/۸ میلیارد دلار و در سال ۲۰۲۱ بالغ بر ۳۱۸/۵ میلیارد دلار بوده‌است. مازاد تجارت خارجی نیز ۲۰۷/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ در مقایسه با ۱۰۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ بوده‌است. جالب این‌که حدود ۸۴ درصد صادرات و واردات از مبدا روسیه بوده‌است [۱].

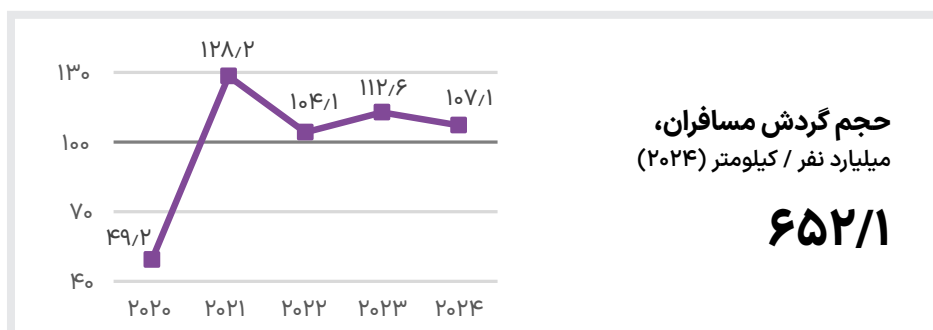
نمودار ۷: روند گردش کالایی (درصد، نسبت به سال قبل از آن)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

نمودار ۸: روند جابجایی مسافران (درصد، نسبت به سال قبل از آن)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

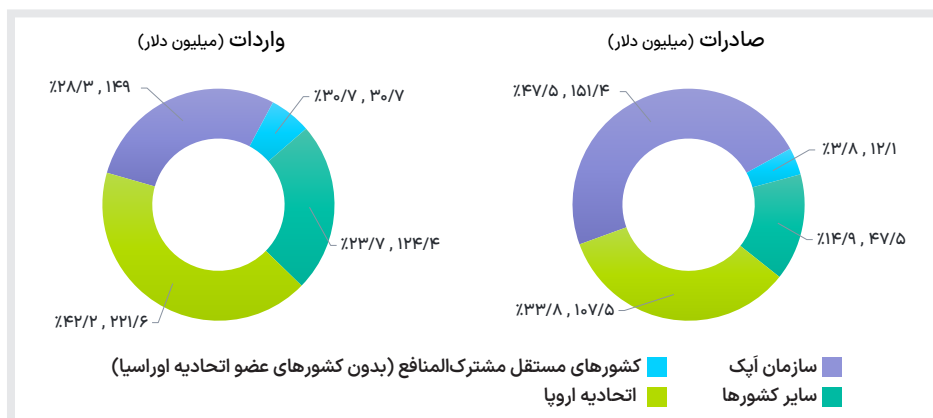

نمودار ۹: روند گردش مسافران (درصد، نسبت به سال قبل از آن)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

حجم صادرات کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به کشورهای غیرعضو اتحادیه در سال ۲۰۲۱ در مقایسه با سال قبل برای بلاروس (۴۷/۸ درصد)، روسیه (۴۷ درصد)، قزاقستان (۲۵/۸ درصد) و ارمنستان (۱۶/۸ درصد) با افزایش روبرو بوده است. به طور مشابه، حجم واردات کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به کشورهای غیرعضو اتحادیه در سال ۲۰۲۱ در مقایسه با سال قبل برای قرقیزستان (۶۰ درصد)، روسیه (۲۶/۶ درصد)، ارمنستان (۱۴/۸ درصد) و بلاروس (۱۱/۲ درصد) نیز با افزایش روبرو بوده است [۱].

شرکای تجاری اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا شامل کشورهای عضو اتحادیه اروپا و کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی آسیا-پاسفیک (آپک)^۱ هستند [۱].

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

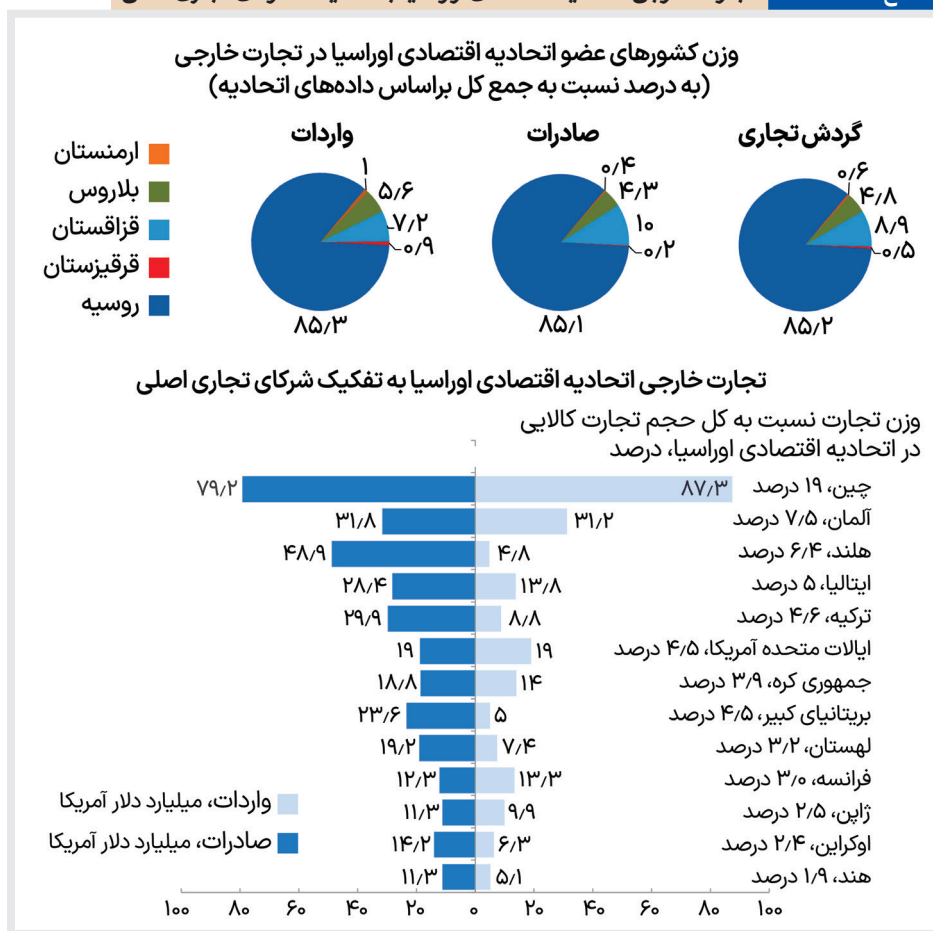
در سال ۲۰۲۱، در میان کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا بیشترین صادرات کالا به مقصد کشورهای هلند (۹/۳ درصد)، آلمان (۶ درصد)، ایتالیا (۵/۴ درصد) و لهستان (۳/۷ درصد) بوده است و ۲۸/۳ از کل کالای صادراتی به مقصد کشورهای آپک بوده است. در این میان، ارزش کالاهای صادراتی کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به چین معادل ۱۵/۱ درصد، آمریکا ۳/۶ درصد و کره جنوبی ۳/۶ درصد بوده است و ۵/۸ درصد از صادرات کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا هم به مقصد کشورهای مستقل مشترک‌المنافع بوده است که از این میزان ۲/۷ درصد به مقصد اوکراین و ۱/۶ درصد به ازبکستان بوده است. بیشترین افزایش حجم صادرات اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱ در مقایسه با سال قبل به مولداوی (۷۱ درصد)، اوکراین (۴۲ درصد) و آذربایجان (۳۱/۴ درصد) متعلق بوده است.

1. Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC)

استرالیا، برونئی، ویتنام، هنگ‌کنگ، کانادا، چین، اندونزی، مالزی، مکزیک، نیوزیلند، پاپوآ-گینه‌نو، پرو، روسیه، سنگاپور، آمریکا، تایلند، تایوان، شیلی، فنلاند، کره جنوبی، ژاپن

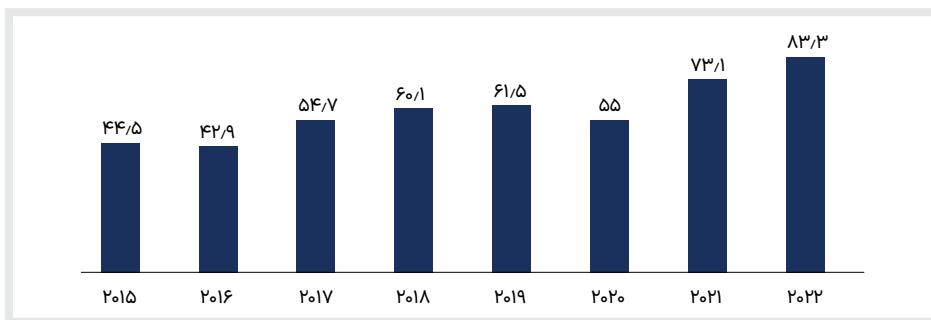
واردات کالا عمدتاً بر سازمان آپک (۴۷/۵ درصد) و اتحادیه اروپا (۳۳/۸ درصد) متمرکز بوده است. بیشترین حجم واردات کالای صادراتی آپک در این سال نیز به چین (۲۷/۴ درصد)، آمریکا (۶ درصد)، کره جنوبی (۴/۴ درصد)، و ژاپن (۳/۱ درصد) اختصاص داشته است. در میان کشورهای اتحادیه اروپا نیز کشورهای آلمان (۹/۸ درصد)، ایتالیا (۴/۳ درصد) و فرانسه (۴/۲ درصد) در صادرات به اتحادیه اقتصادی اوراسیا پیشرو بوده اند [۱ و ۲].

اطلاع‌نگاشت ۲۰: تجارت خارجی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به تفکیک شرکای تجاری اصلی

منبع: https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/f75/Analytics_E_202112.pdf?ysclid=17kjis467b92

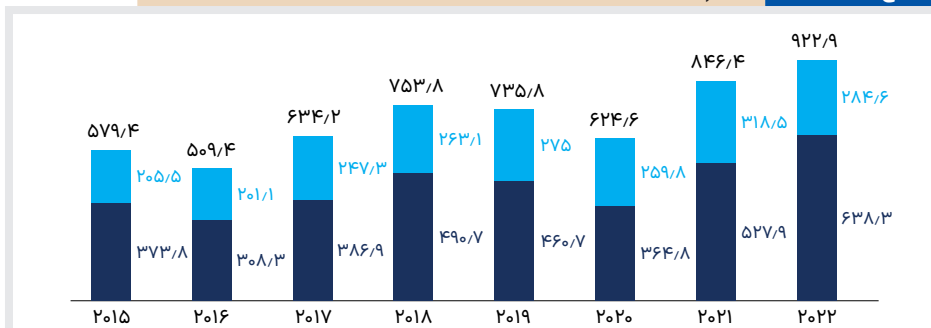
2087003

نمودار ۱۱: حجم تجارت متقابل طی سال‌های ۲۰۱۵ - ۲۰۲۲، میلیارد دلار

منبع: <http://static.government.ru/media/files/sPxkpM94A6i5LGEFUNWy4snPmmzW0DxA.pdf>

اطلاع‌نگاشت ۲۱: حجم تجارت با شرکای خارجی طی سال‌های ۲۰۱۵ - ۲۰۲۲، میلیارد دلار

۵۹ درصد رشد تجارت خارجی
کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۸۷ درصد رشد تجارت متقابل
میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منابع: https://eec.eaeunion.org/upload/files/dep_stat/tradestat/analytics/Analytics_E_202201.pdf

<http://static.government.ru/media/files/sPxkpM94A6i5LGEFUNWy4snPmmzW0DxA.pdf>

سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در گردش جهانی سرمایه چندان زیاد نیست. میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی (FDI) انباشته‌شده کشورهای جهان در پایان سال ۲۰۲۱ حدود ۴۵ تریلیارد دلار بوده که سهم اتحادیه اقتصادی اوراسیا از آن تنها حدود ۱/۵ درصد بوده است. در میان تمامی کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا بیشترین سهم از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی به روسیه تعلق داشته که بالغ بر ۵۲۱/۸ میلیارد

دلار (۱/۱ درصد از جهان) بوده است. حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا هم ۹۹۷/۰ درصد بوده که روسیه بیشترین سهم (۹۹۵/۰ درصد) از این سرمایه‌گذاری‌ها را به خود اختصاص داده است [۲۰].

جدول ۵: حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انباشته شده در کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا و خارج از مرزهای اتحادیه در سال ۲۰۲۱، میلیون دلار

درصد	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (در خارج)	درصد	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (در داخل)	
۰/۰۰۱	۵۱۹	۰/۰۱۲	۵۶۳۱	ارمنستان
۰/۰۰۳	۱,۳۵۸	۰/۰۳۳	۱۵,۱۶۵	بلا روس
۰/۰۳۷	۱۵,۶۶۶	۰/۳۳۴	۱۵۱,۹۵۳	قزاقستان
۰/۰۰۱	۶۱۰	۰/۰۰۹	۴,۲۳۳	قرقیزستان
۰/۹۵۵	۳۹۹,۳۱۳	۱/۱۴۸	۵۲۱,۸۷۶	روسیه
۰/۹۹۷	۴۱۷,۴۶۶	۱/۵۳۶	۶۹۸,۸۵۸	اتحادیه اقتصادی اوراسیا
۱۰۰	۴۱,۷۸۹,۴۸۵	۱۰۰	۴۵,۴۴۸,۸۱۲	جهان

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/d2b/EDB_2022_Report-5_Monitoring-of-Mutual-Investments_rus.pdf

در اینجا ذکر این نکته ضروری است که سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در جریان سالانه سرمایه‌های مستقیم خارجی جذب شده طی شش سال مورد بررسی خط سیر مشخصی را دنبال نمی‌کنند. البته سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به تفکیک جذب سرمایه‌های مستقیم خارجی طی یک سال به بیشینه خود یعنی ۲/۷ درصد از جریان جهانی آن در سال ۲۰۲۱ رسید. این سرمایه‌های مستقیم خارجی عمدتاً به مقصد روسیه جریان داشته‌اند. قرقیزستان در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۲۰ با جذب منفی سرمایه‌های مستقیم خارجی روبرو بوده است که نشان از بازگشت سرمایه‌گذاری‌های مستقیم به سرزمین‌های مادری دارد [۲۰].

جدول ۶: سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سرمایه مستقیم خارجی جذب شده در جهان، درصد

	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵
ارمنستان	۰/۰۲۴	۰/۰۰۵	۰/۰۰۷	۰/۰۱۸	۰/۰۱۵	۰/۰۱۶	۰/۰۰۹
بلا روس	۰/۰۷۸	۰/۱۴۵	۰/۰۸۷	۰/۰۹۸	۰/۰۷۸	۰/۰۶۱	۰/۰۸۱
قزاقستان	۰/۲۰۰	۰/۳۸۲	۰/۲۲۲	۰/۲۶۹	۰/۲۸۹	۰/۴۱۶	۰/۱۹۷
قرقیزستان	۰/۰۱۶	- ۰/۰۴۲	۰/۰۲۷	۰/۰۱۰	- ۰/۰۰۷	۰/۳۰	۰/۰۵۵
روسیه	۲/۴۱۷	۱/۰۸۱	۲/۱۶۶	۰/۹۱۳	۱/۵۹۰	۱/۸۱۸	۰/۵۷۵
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۱/۷۳۵	۱/۵۷۱	۲/۵۰۹	۱/۳۰۸	۱/۹۶۵	۲/۳۴۱	۰/۹۱۷

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/d2b/EDB_2022_Report-5_Monitoring-of-Mutual-Investments_rus.pdf

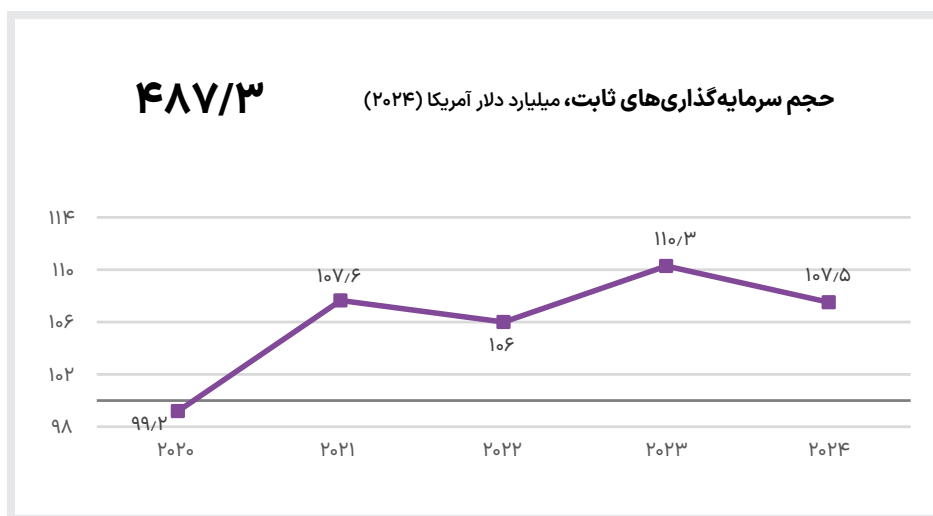
سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از جریان سالانه سرمایه‌های مستقیم خارجی موجود هم خط‌سیر مشخصی طی شش سال مورد مطالعه نشان نمی‌دهد. در دوره همه‌گیری کوید-۱۹، سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در خارج از محدوده اتحادیه به کمترین میزان خود یعنی ۶٪ درصد در سال ۲۰۲۰ رسید، حال آنکه در سال ۲۰۲۱ به حدود ۴ درصد رسید [۱، ۲].

جدول ۷: سهم کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در خارج از مرزها، درصد

	۲۰۲۱	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵
ارمنستان	۰/۰۰۱	- ۰/۰۰۳	- ۰/۰۱۲	۰/۰۰۱	۰/۰۰۲	۰/۰۰۴	۰/۰۰۲
بلا روس	- ۰/۰۰۵	۰/۰۱۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۵	۰/۰۰۴	۰/۰۰۷	۰/۰۰۷
قزاقستان	۰/۰۸۶	- ۰/۲۷۶	- ۰/۲۳۳	- ۰/۱۱۶	۰/۰۵۷	- ۰/۳۲۸	۰/۰۴۶
قرقیزستان	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	- ۰/۰۰۱	- ۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
روسیه	۳/۷۲۵	۰/۸۶۸	۱/۹۶۰	۳/۸۰۵	۲/۱۲۱	۱/۶۸۸	۱/۵۷۲
اتحادیه اقتصادی اوراسیا	۳/۸۰۷	۰/۶	۱/۷۱۶	۳/۶۹۶	۲/۱۸۲	۱/۳۷۱	۱/۶۲۷

منبع: <https://unctad.org/statistics> - براساس آمار دریافتی از آنکتاد

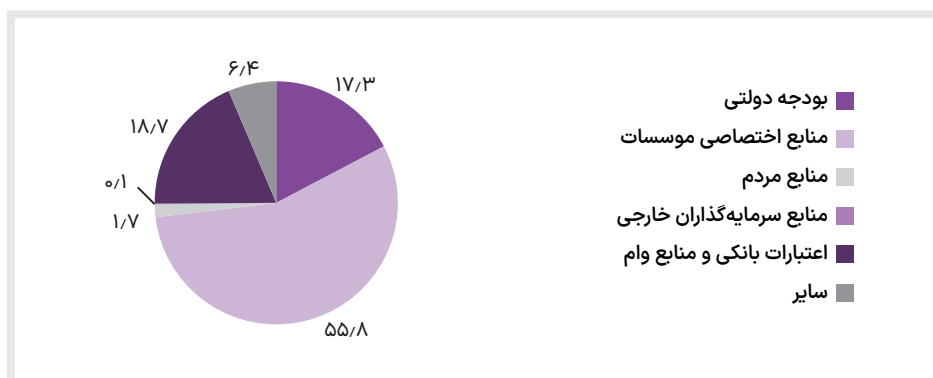
همانگونه که پیشتر عنوان شد، ظرفیت همگرایی اتحادیه بسیار بالا و منحصر به فرد است و مأموریت اصلی که در برابر کشورهای عضو آن قرار دارد، بیش از هر چیزی، عینی سازی به معنای واقعی این ظرفیت هاست. پس از آن است که جایگاه و نقش اتحادیه اقتصادی اوراسیا در اقتصاد جهانی نیز ارتقا خواهد یافت و به یکی از مراکز قدرت در نظام چند قطبی جهان تبدیل خواهد شد تا بدین وسیله توانمندی ها و ظرفیت های اتحادیه بیش از پیش دیده شوند [۲۰ و ۲۱].

نمودار ۱۲: روند سرمایه گذاری های ثابت، درصد نسبت به سال قبل

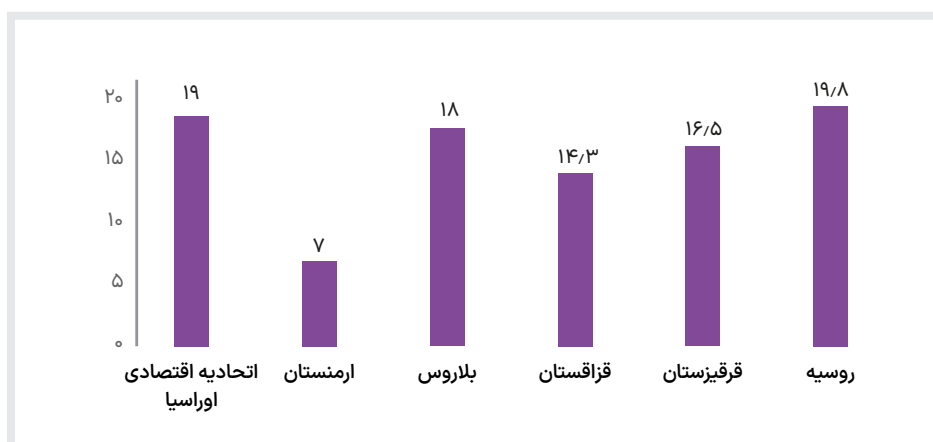
منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

همانگونه که از نمودار ۱۳ برمی آید، بیشترین میزان سرمایه گذاری در ساختار اقتصاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش صنایع کشاورزی، چوب، شیلات، صنایع تبدیلی، صنایع معدنی و صنایع وابسته به آن مشاهده می شود. واضح و مبرهن است که وزن سرمایه گذاری روسیه، بلاروس و قزاقستان در اتحادیه از دیگران بسیار بیشتر است.

نمودار ۱۳: ساختار سرمایه‌گذاری‌های ثابت به تفکیک انواع منابع تامین مالی (درصد)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

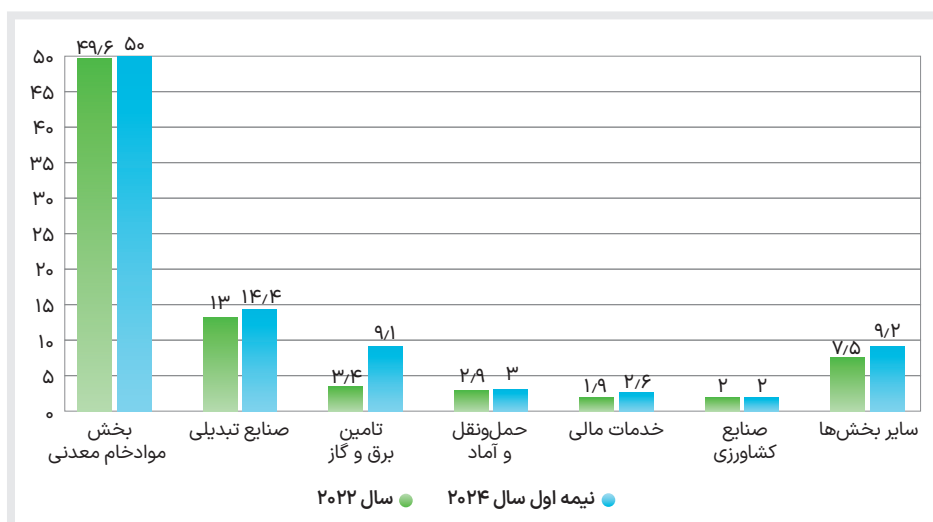

نمودار ۱۴: سهم سرمایه‌گذاری در سرمایه ثابت در تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)

منبع: https://dev.eurasiancommission.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Sbornik_karman_2025.pdf

شایان ذکر است بازار مواد خام محور کلیدی سرمایه‌گذاری‌های خارجی شرکای تجاری در منطقه اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌شمار می‌آید. بخش مواد خام معدنی با ۵۵ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در سال ۲۰۲۴ با ارزشی بالغ بر ۵۰ میلیارد دلار، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. البته جریان تازه سرمایه‌گذاری‌ها در بازار

مواد خام طی سالیان اخیر کند شده که به کاهش سهم آن از کل سرمایه‌گذاری‌ها در سال ۲۰۲۲ انجامیده است و از ۶۲ درصد در سال ۲۰۲۲ به ۵۵ درصد تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ رسیده است. در این میان، بخش صنایع تبدیلی با جذب بالغ‌بر ۱۴/۴ میلیارد دلار سرمایه ۱۶ درصد از سرمایه‌های خارجی جذب‌شده در منطقه را به خود اختصاص داده است. ۲۲ پروژه به ارزش بالغ‌بر ۱/۵ میلیارد دلار از سال ۲۰۲۲ در این بخش تعریف شده که در نوع خود رکوردی تازه است. بخش نیرو سومین بخش جذاب برای سرمایه‌گذاران بوده که ۹/۱ میلیارد دلار و به عبارتی ۱۰/۱ درصد از کل سرمایه‌ها را به خود اختصاص داده است. ۱۶ پروژه جدید به ارزش بالغ‌بر ۴/۵ میلیارد دلار در این بخش تعریف شده که از سال ۲۰۲۲ به بعد رشد شدید ۲/۷ برابری را رقم زده است. بخش حمل‌ونقل و آما، تامین مالی خدمات و کشاورزی صنعتی بخش‌های دیگری هستند که ۲ تا ۴ درصد جذب سرمایه‌ها را به خود اختصاص می‌دهند [۱۰۵].

نمودار ۱۵: سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی کشورهای ثالث به تفکیک بخش‌های مختلف صنعتی، میلیارد دلار

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/81a/EDB_MVI_2025_RU_2025_02_19.pdf

پروژه‌های گرین‌فیلد^۱ بیشترین جذابیت را برای سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی در منطقه آسیای مرکزی دارند. حجم سرمایه اولیه اختصاص یافته به پروژه‌های گرین‌فیلد تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۵۷ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با مدت مشابه خود در سال ۲۰۱۶ رشد ۹۱ درصدی را نشان می‌دهد.

اطلاع‌نگاشت ۲۲: مهم‌ترین عوامل رشد پروژه‌های گرین‌فیلد در منطقه

جذابیت تولیدات نوین برای سرمایه‌گذاران خارجی؛

رشد پایدار اقتصادی در کشورهای آسیای مرکزی؛

جذابیت بیشتر بخش‌های تولید مواد اولیه، صنایع فرآوری و نیرو در جذب سرمایه‌گذاری‌ها. این بخش‌ها ۷۸ درصد از کل پروژه‌های گرین‌فیلد در منطقه اوراسیا را تشکیل می‌دهند؛

مشارکت فعالانه سرمایه‌گذارانی از کشورهای حوزه خلیج فارس با تمرکز بر تاسیس شرکت‌های جدید؛

کاهش محبوبیت روش‌های سرمایه‌گذاری مانند دارایی‌ها. نرخ رشد متوسط سالانه حجم سرمایه‌گذاری از طریق خرید دارایی‌ها از سال ۲۰۱۶ تاکنون برابر با ۴/۵ درصد بوده است، درحالی‌که پروژه‌های گرین‌فیلد نرخ رشد ۸/۴ درصدی را نشان داده‌اند [۱۰۵].

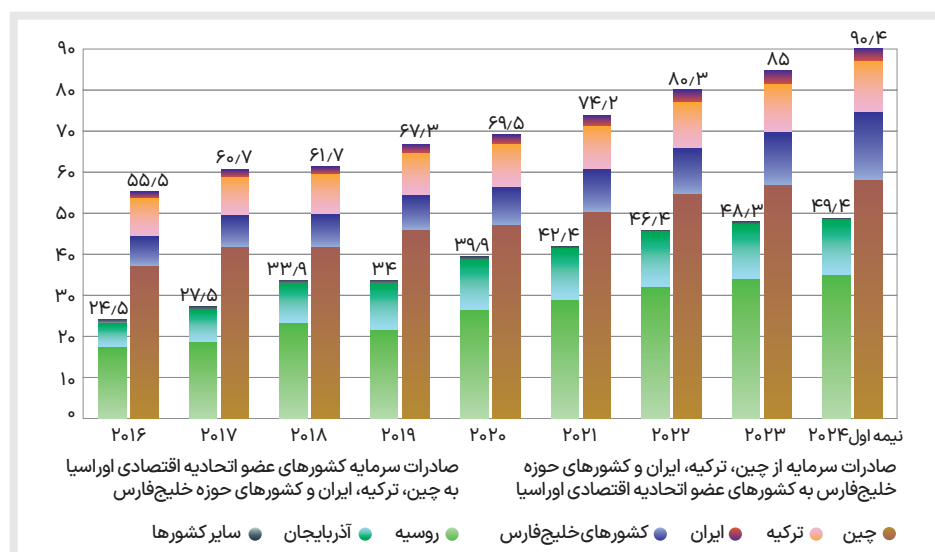
۵.۱. چین، ترکیه و امارات متحده عربی بزرگ‌ترین کشورهای سرمایه‌گذار در

اتحادیه اقتصادی اوراسیا

حجم کلی سرمایه‌گذاری‌های مستقیم انباشته از شرکای تجاری خارجی اتحادیه (شامل ایران، چین، ترکیه و کشورهای خلیج فارس) در کشورهای عضو اتحادیه تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۹۰/۴ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با دوره مشابه خود در سال ۲۰۲۳ رشدی ۶/۴ درصدی رقم زده است. اجرای پروژه‌های بزرگ انرژی برق در کشور ازبکستان که با مشارکت کشورهای حوزه خلیج فارس در دست انجام است را می‌توان محرک اصلی رشد اقتصادی اتحادیه در نظر گرفت.

۱. پروژه‌های گرین‌فیلد (Greenfield Projects) به پروژه‌هایی اشاره دارد که از ابتدا و بدون استفاده از زیرساخت‌های موجود آغاز می‌شوند. این نوع پروژه‌ها معمولاً در زمین‌های بکر و توسعه نیافته اجرا می‌شوند و شامل ساخت‌وسازهای جدید مانند کارخانه‌ها، تاسیسات صنعتی یا زیرساخت‌های شهری هستند.

در سال ۲۰۲۴، سهم چین از این سرمایه‌گذاری‌ها ۶۴/۸ درصد (با ۵۸/۶ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری)، ترکیه ۱۳/۶ درصد (با ۱۲/۳ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری) و امارات متحده عربی ۱۳/۵ درصد (با ۱۲/۲ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری) بوده است. در مجموع، ۹۲ درصد سرمایه‌گذاری‌های مستقیم کشورهای ثالث در سال مذکور به این کشورها تعلق داشته است. مهم‌ترین مقاصد این سرمایه‌گذاری‌ها در سال ۲۰۲۴ نیز به ترتیب روسیه (۲۳/۵ میلیارد دلار یا ۲۶ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌ها)، ترکمنستان (۱۷/۵ میلیارد دلار یا ۱۲/۵ درصد)، قزاقستان (۱۵/۵ میلیارد دلار یا ۱۷/۱ درصد)، مغولستان (۱۰/۳ میلیارد دلار یا ۷/۴ درصد) و ازبکستان (۸/۸ میلیارد دلار یا ۶/۳ درصد) بوده‌اند. بیش از نیمی از این سرمایه‌گذاری‌ها (۵۱ درصد) به کشورهای آسیای مرکزی تعلق داشته است. حجم سرمایه‌گذاری‌های خارجی جذب شده در مقایسه با مدت مشابه ۴۶/۲ میلیارد دلار و یا به عبارتی ۲۵ درصد افزایش نشان می‌دهد [۱۰۵].

نمودار ۱۶: سرمایه‌های مستقیم جذب شده در منطقه اتحادیه اقتصادی اوراسیا از محل سرمایه‌گذاری کشورهای خارجی غیر عضو اتحادیه، میلیارد دلار

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/81a/EDB_MVI_2025_RU_2025_02_19.pdf

براساس نتایج اطلاعات آماری در نیمه اول سال ۲۰۲۴، حجم سرمایه‌گذاری مستقیم انباشته از کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در کشورهای شریک تجاری بالغ بر ۴۹/۴ میلیارد دلار بوده است [۱۰۵].

چین به‌طور فعالانه به دنبال افزایش حجم سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خود در منطقه اتحادیه اقتصادی اوراسیا است. براین اساس، روند سرمایه‌گذاری مستقیم چین در منطقه اتحادیه اقتصادی اوراسیا همواره صعودی بوده است. این سرمایه‌گذاری‌ها عمدتاً بر بخش نیرو و صنایع تبدیلی تمرکز دارند. بخش مواد خام بیشترین جذابیت را برای سرمایه‌گذاران چینی (۳۶/۲ درصد) داشته است. بخش نیرو از سال ۲۰۲۲ شاهد رشد چشمگیر ۲/۱ برابری حجم سرمایه‌گذاری مستقیم چین بوده که به ۴/۱ میلیارد دلار رسیده است. بخش اعظم سرمایه‌گذاری‌های حوزه نیرو (۸۵ درصد) به ارزش ۱/۸ میلیارد دلار در ازبکستان انجام شده است. پروژه‌های این حوزه مربوط به ساخت نیروگاه‌های برق‌آبی و خورشیدی هستند. بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاری‌های حوزه نیرو توسط گروه مهندسی انرژی چین^۱ در زمینه ساخت چندین نیروگاه برق خورشیدی در ولایت‌های کشک‌دریا^۲، بخارا و سمرقند محقق شده است که تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۱/۵ میلیارد دلار سرمایه به خود جذب کرده است. در بخش صنایع تبدیلی هم این سرمایه‌گذاری‌ها با رشد ۸/۱ درصدی از ۰/۹ میلیارد دلار به ۱۱/۸ میلیارد دلار رسیده است که از جمله پروژه‌های چین در این حوزه می‌توان به احداث کارخانه خودروسازی در ازبکستان، کارخانه تولید کلینکر در قرقیزستان و کارخانه تولید سرامیک در قزاقستان اشاره کرد [۱۰۵].

از سویی دیگر، فدراسیون روسیه بزرگ‌ترین مقصد سرمایه‌گذاری چین در منطقه آسیای مرکزی محسوب می‌شود که با جذب ۱۸/۲ میلیارد دلار سرمایه موفق شده است

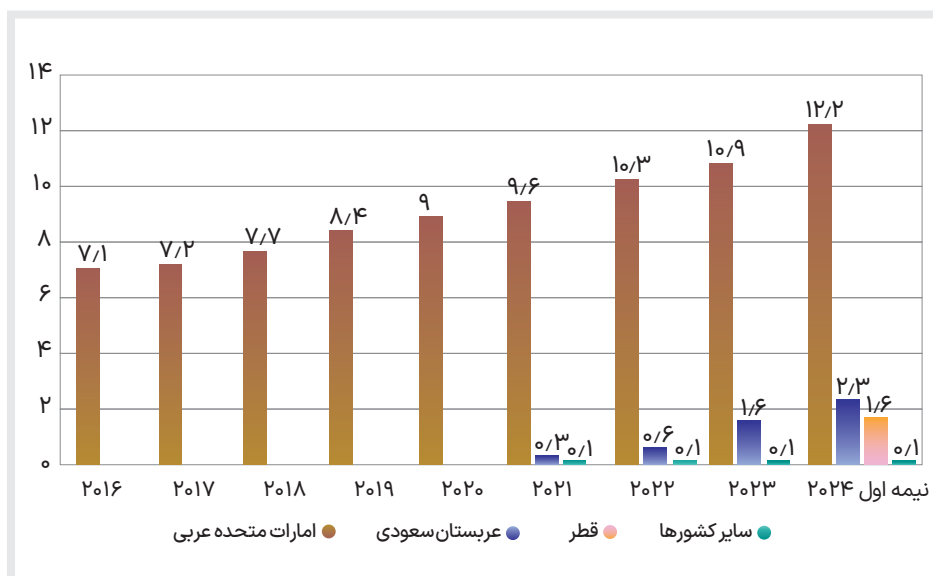
1. China Energy Engineering Group
2. Qashqadaryo

۳۱ درصد از ساختار سبد سرمایه‌گذاری‌های چین در این منطقه را به خود اختصاص دهد. حجم سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه از سال ۲۰۱۶ تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ حدود ۲/۴ برابر افزایش یافته است. کشورهای قزاقستان (۱۰/۴ میلیارد دلار)، مغولستان (۱۰/۳ میلیارد دلار)، ازبکستان (۴/۳ میلیارد دلار) و ترکمنستان (۹/۵ میلیارد دلار) نیز در جایگاه بعدی قرار دارند [۱۰۵].

بررسی آمار و ارقام تجارت فی‌مابین و سرمایه‌گذاری‌های مستقیم کشورهای ثالث نشان از رشد قابل‌ملاحظه سرمایه‌گذاری‌های کشورهای حوزه خلیج فارس در آسیای مرکزی دارد. امارات متحده عربی در سرمایه‌گذاری مستقیم در آسیای مرکزی سابقه طولانی دارد. حجم این سرمایه‌گذاری‌ها تا پایان نیمه اول سال ۲۰۲۴ بالغ بر ۱۲/۲ میلیارد دلار بوده است که در مقایسه با مدت مشابه خود در سال ۲۰۱۶ رشد تقریباً ۷۴ درصدی را نشان می‌دهد. این رشد طی بازه زمانی ۲۰۲۴ تاکنون بالغ بر ۸۱/۴ درصد بوده است که نشان از توجه ویژه این کشور به منطقه آسیای مرکزی دارد. بخش اعظم سرمایه‌گذاری‌های امارات در بخش مواد خام (۶۵/۶ درصد) بوده است که به‌طور خاص در صنایع استخراج نفت از میادین ترکمنستان تمرکز دارد. ۱۷/۲ درصد این منابع هم در حوزه نیرو (بالغ بر ۲/۱ میلیارد دلار) صرف شده است. لازم به ذکر است ۵ پروژه از ۹ پروژه در دست اجرا به احداث نیروگاه‌های برق‌آبی در کشور ازبکستان اختصاص دارند. سرمایه‌گذاران اماراتی در حوزه ساخت‌وساز هم بسیار فعال شده‌اند و سهم ۱/۹ میلیارد دلاری بازار (۱۵/۶ درصدی) را در دست دارند که از مهم‌ترین این پروژه‌ها می‌توان به ساخت مجتمع چندمنظوره‌ای در آستانه قزاقستان و هتلی در تفلیس گرجستان اشاره کرد [۱۰۵].

عربستان سعودی و قطر کشورهایی هستند که به‌تازگی به سرمایه‌گذاران خارجی منطقه پیوسته‌اند. عربستان در سال ۲۰۲۱ اولین سرمایه‌گذاری خود در منطقه را با ارزشی

بالغیر ۲/۳ میلیارد دلار انجام داد. در حال حاضر، عربستان با سرمایه‌گذاری حدود ۲ میلیارد دلاری در بخش احداث نیروگاه‌های برق ازبکستان فعالیت دارد. قطر نیز در سال ۲۰۲۴ اولین سرمایه‌گذاری خود در منطقه را با ارزشی بالغ بر ۱/۶ میلیارد دلار در بخش ارتباطات تلویزیونی انجام داد [۱۰۵].

نمودار ۱۷: روند سرمایه‌گذاری‌های کشورهای حوزه خلیج فارس در منطقه اتحادیه اقتصادی اوراسیا، میلیارد دلار

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/81a/EDB_MVI_2025_RU_2025_02_19.pdf

در پایان این بخش باید یادآور شد که اتحادیه اقتصادی اوراسیا جذب‌کننده صرف در سرمایه‌گذاری‌های متقابل است. بررسی سرمایه‌گذاری‌های متقابل کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای سرمایه‌گذار خارجی (نظیر چین، ترکیه، ایران و کشورهای حوزه خلیج فارس) نشان از ناترازی در این حوزه به نفع جذب سرمایه مستقیم خارجی در منطقه آسیای مرکزی دارد. درواقع، جذب سرمایه در کشورهای آسیای مرکزی ۶۵ درصد از سرمایه‌گذاری‌های متقابل را تشکیل می‌دهد. عمده جریان سرمایه‌گذاری‌ها

از مبدا کشورهای منطقه اوراسیا به پروژه‌های بزرگی باز می‌گردد که روسیه در ترکیه تامین مالی می‌کند [۱۰۵].

۲.۵. سرمایه‌گذاری‌های ایران در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

براساس نتایج به دست آمده از پایش حجم سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در منطقه اوراسیا، ایران در سال ۲۰۲۳ معادل ۳/۲ میلیارد دلار در این منطقه سرمایه‌گذاری کرده‌است که نسبت به مدت مشابه آن در سال ۲۰۲۲ حدود ۸ درصد افزایش و نسبت به سال ۲۰۱۶ تا دو برابر افزایش نشان می‌دهد. بخش اعظم سرمایه‌گذاری‌های ایران در منطقه اوراسیا در کشور آذربایجان (۲/۹۳ میلیارد دلار برابر با ۹۱ درصد) محقق شده که از محل سرمایه‌گذاری‌های بخش دولتی ایران بوده‌است. پروژه خودروسازی خزر نیز از سال ۲۰۱۷ در آذربایجان با مشارکت شرکت خودروسازی ایران خودرو در حال اجرا است. ارمنستان دومین مقصد سرمایه‌گذاری ایران در اوراسیا است که ۱۹۵/۵ میلیون دلار (۴/۹ درصد) از کل سرمایه‌گذاری‌های ایران در اوراسیا را به خود اختصاص داده‌است. قسمت اعظم سرمایه‌گذاری ایران در ارمنستان در حوزه تولید لوله از ضایعات فلزات بوده‌است. بلاروس نیز با ۷۹/۵ میلیون دلار (۲/۵ درصد) سومین مقصد سرمایه‌گذاری ایران در اوراسیا است که عمده تمرکز آن در زمینه پرورش دام سبک در مینسک است. قزاقستان آخرین مقصد سرمایه‌گذاری‌های مستقیم ایران در اوراسیا است که ۱ درصد از سبد سرمایه‌گذاری خارجی ایران در اوراسیا را به خود اختصاص می‌دهد.

درمقابل، قزاقستان و آذربایجان تنها کشورهای اوراسیا هستند که در ایران سرمایه‌گذاری محدودی انجام داده‌اند. شرکت آدی اکسپرس^۱ وابسته به شرکت دولتی راه‌آهن جمهوری آذربایجان عامل مهم این سرمایه‌گذاری‌ها در ایران است که در زمینه

1. ADY Express

احداث پایانه حمل و نقل و آمار در آستارا فعالیت دارد که عملاً مسیر غربی دالان بین‌المللی حمل و نقل شمال- جنوب (INSTC)^۱ را تقویت می‌کند. ارزش این پروژه بالغ بر ۱۰ میلیون دلار است. شایان ذکر است تحریم‌های مالی و بانکی بزرگ‌ترین مانع سرمایه‌گذاری‌های متقابل ایران با دیگر کشورهای اوراسیا و آسیای مرکزی است که تسویه حساب‌های فی‌مابین کشورها و بیمه کالا و خدمات را با پیچیدگی‌هایی روبرو کرده است [۱۰۵].

۶. زیرساخت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا- روندهای کوتاه‌مدت و میان‌مدت

منطقه اوراسیا به سمت رشد فراگیر و توسعه پایدار در حال حرکت است. کشورهای منطقه اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد تا سال ۲۰۳۰ را در سیاست‌های اقتصادی خود ادغام کرده‌اند. البته همه این کشورها از یک ویژگی مشترک برخوردارند که مشخصه اکثر کشورهای در حال توسعه است: کمبود قابل توجه و فرسودگی زیاد زیرساخت‌ها از جمله زیرساخت‌های حمل و نقل و آمار، انرژی، مخابرات، امکانات آبیاری، تامین آب و زیرساخت‌های بهداشتی و غیره. سطح ناکافی سرمایه‌گذاری در حوزه زیرساختی را می‌توان دلیل اصلی این امر برشمرد. کمبودهای زیرساختی فرصت‌ها را برای گسترش ظرفیت تولید و بهبود روابط تجاری و سرمایه‌گذاری بین کشورهای منطقه محدود می‌کند، رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی را کاهش داده و امکان واکنش به موقع به خطرات زیست‌محیطی و اقلیمی را تضعیف می‌سازد. به طور کلی، بدون رفع شکاف‌های زیرساختی در کشورهای منطقه نمی‌توان به تعهدات خود برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار عمل کرد. شایان ذکر است نیازهای زیرساختی در منطقه اوراسیا قطعاً افزایش خواهد یافت و در دهه‌های آینده، فرسودگی آن بیشتر قابل توجه خواهد بود. سرعت روندها به سمت شهرنشینی نیز تقاضای قابل توجهی برای زیرساخت‌های جدید ایجاد خواهد کرد.

1. International North-South Transport Corridor

افزون برآن، ارائه فناوری‌های جدید و همچنین تغییرات آب و هوایی نیازهای جدیدی ایجاد می‌کنند. از طرفی، مسیرها و مقاصد ارسال کالاهای تجاری در منطقه در حال تغییر هستند. در نتیجه، تعریف پروژه‌ها و راه‌اندازی دالان‌های بین‌المللی حمل‌ونقل و شبکه‌های انرژی جدید در منطقه در دستورکار کشورهای منطقه اوراسیا قرار دارد. در واقع، این کشورها در تلاش برای اجرای برنامه‌های ملی و همچنین ابتکارات منطقه‌ای جهت بهبود زیرساخت‌های خود هستند. دستورکار نظارتی و نهادی در حال به‌روزرسانی است و حوزه‌های جدیدی از همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی پیش‌روی همگان گشوده می‌شود. در ادامه، برخی از اقدامات اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه تقویت زیرساخت‌های موجود را به صورت اجمالی از نظر می‌گذرانیم.

♦ اتصال دالان‌های بین‌المللی شرق- غرب و شمال- جنوب به منظور هم‌افزایی در

حمل‌ونقل و آماد

براساس داده‌های آماری در سال ۲۰۲۳ حدود ۳۰ میلیون تن بار از مسیر دالان بین‌المللی شمالی و مرکزی اتحادیه اقتصادی اوراسیا کالا جابجا شده است که نسبت به سال ۲۰۲۱ حدود ۱۱ درصد افزایش نشان می‌دهد. بنادر فعال در سواحل حوضه آزوف- دریای سیاه^۱ ظرفیتی بالغ بر ۲۲۰ میلیون تن کالا در سال ۲۰۲۳ زیر بار برده‌اند که در مقایسه با سال ۲۰۲۱ با رشدی ۲۴ درصدی همراه بوده است. سایر مسیرها و دالان‌های بین‌المللی حمل‌ونقل در این حوزه هم با افزایش چشمگیر کارایی مواجه بوده‌اند.

واقعیت این است که آسیای مرکزی می‌تواند به عنوان نقطه تلاقی دالان‌های شرقی- غربی و شمالی- جنوبی عمل کند و شریانی حیاتی برای انتقال کالا در نظر گرفته می‌شوند. بدین ترتیب، دالان‌های جدیدی در این منطقه در حال شکل‌گیری هستند که برخی از آن‌ها

1. Azov- Black Sea

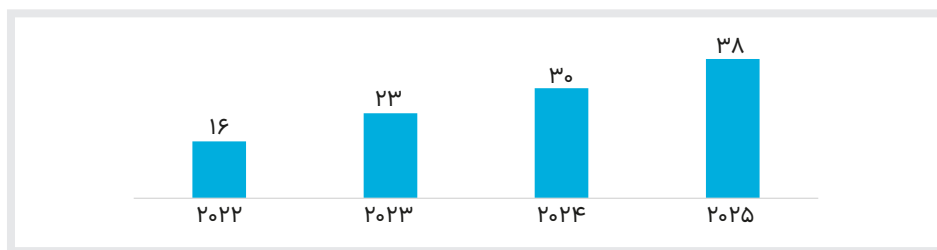
عبارتند از: دالان چین- قرقیزستان- ازبکستان، دالان قزاقستان- ازبکستان- افغانستان- پاکستان، و دالان قرقیزستان- روسیه- ترکمنستان- ازبکستان.

با توجه به وزن غالب روسیه در این مسیرها، این کشور تدوین نقشه‌راه‌های توسعه این دالان‌ها (به‌ویژه پروژه‌های گسترش ظرفیت حمل خط‌آهن بایکال-آمور، راه‌آهن سراسری سیبری و دالان بین‌المللی حمل‌ونقل شمال-جنوب) را با جدیت در دستورکار خود قرار داده‌است. پروژه احداث، نوسازی و به‌سازی انواع جاده‌ها، آبراهه‌ها، خطوط ریلی و همچنین نوسازی تاسیسات بندری، گذرگاه‌های گمرکی مرزی و غیره در این نقشه‌راه‌ها مورد توجه قرار دارند.

♦ ایجاد زیرساخت‌های خطوط انتقال گاز منطقه اوراسیا با تمرکز بر تامین گاز مناطق

شرق آسیا

بنا به پیش‌بینی‌ها، سبد تقاضای گاز در منطقه شرق آسیا و اقیانوسیه به سرعت در حال تغییر است و تا سال ۲۰۲۶ نیاز این منطقه با ۲۵ درصد افزایش به ۳۷۲ میلیارد مترمکعب گاز خواهد رسید. حال آنکه تولید جهانی گاز طبیعی مایع (ال‌ان‌جی) در جهان تا سال ۲۰۲۶ با ۲۵ درصد افزایش نسبت به سال ۲۰۲۲ به ۶۷۰ میلیارد مترمکعب خواهد رسید. این در شرایطی است که منطقه اوراسیا ۶۲/۸ تریلیون مترمکعب گاز در اختیار دارد که خود ۳۰ درصد از کل منابع گازی جهان را در برمی‌گیرد.

نمودار ۱۸: رشد انتقال گاز از خط لوله انتقال گاز اوراسیا به چین (درصد)

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/3d0/EABR_prezentatsiya_trendy_infrastruktury_rus.pdf

اطلاع‌نگاشت ۲۳: چشم‌انداز پروژه‌ها در حوزه زیرساخت‌های خطوط انتقال گاز منطقه اوراسیا

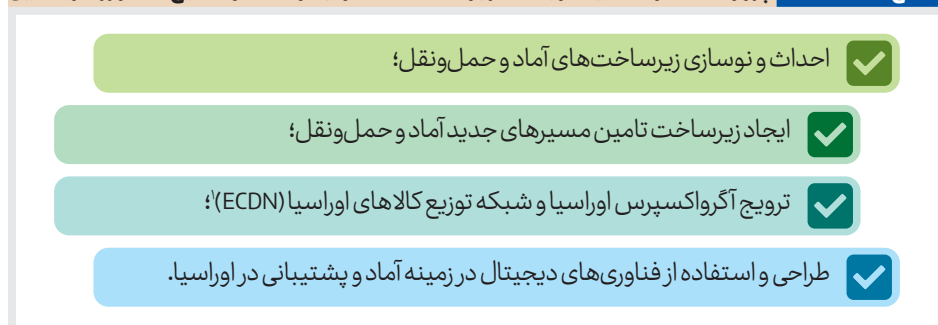

♦ گسترش زیرساخت‌های تولید و آماد در صنایع کشاورزی و غذایی

قزاقستان و روسیه بزرگ‌ترین تولیدکنندگان محصولات کشاورزی و غذایی اوراسیا هستند، به طوری که درآمد روسیه و قزاقستان از محل تولید این محصولات به ترتیب بالغ بر ۴۲ میلیارد دلار و ۵/۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ بوده است. حجم تولید هر دو کشور همچنان روبه افزایش است. به عنوان مثال، این رقم برای روسیه در سال ۲۰۲۳ حدود ۴۵ میلیارد دلار بوده است [۶۶].

بنا به پیش‌بینی‌ها، اتحادیه اقتصادی اوراسیا مواد غذایی ۶۰۰ میلیون نفر را تا سال ۲۰۳۵ تامین خواهد کرد و طی این مدت میزان تولیدات مواد غذایی در این اتحادیه دو برابر مقدار کنونی خواهد شد. این جاست که دالان بین‌المللی حمل و نقل شمال- جنوب از اهمیتی دو چندان برخوردار خواهد شد. پیش‌بینی می‌شود سمت‌گیری صادرات به جنوب لزوم توسعه و نوسازی ناوگان آماد منطقه را در پی داشته باشد [۶۶].

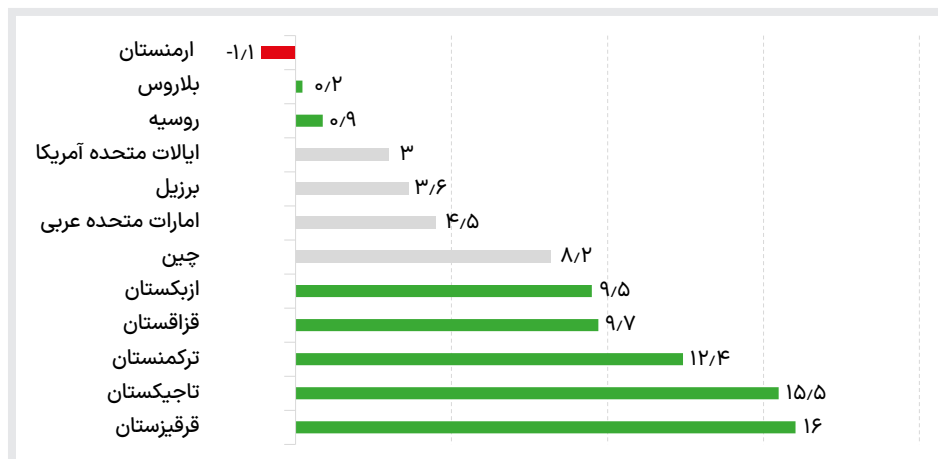
اطلاع‌نگاشت ۲۴: پروژه‌های خوش آتیه در بخش زیرساخت‌های تولید و آماد در صنایع کشاورزی و غذایی

♦ رشد سریع شهرنشینی و نیاز بسیار زیاد به توسعه زیرساخت‌های شهری در

آسیای مرکزی

نرخ رشد شهرنشینی در آسیای مرکزی در سال ۲۰۲۳ برابر با ۴۹ درصد بوده که البته در سطح اتحادیه اقتصادی اوراسیا این رقم را باید ۶۶ درصد در نظر داشت، بدین معنی که تا سال ۲۰۳۵ حدود ۴۵ میلیون نفر بر جمعیت شهرنشینی ساکن این اتحادیه افزوده خواهد شد.

نمودار ۱۹: نرخ رشد شهرنشینی در نقاط مختلف جهان (درصد)

منبع: https://eabr.org/upload/iblock/3d0/EABR_prezentatsiya_trendy_infrastruktury_rus.pdf

اطلاع‌نگاشت ۲۵: پروژه‌های آینده‌دار اوراسیا در حوزه شهری

✓ حمل‌ونقل عمومی (مترو، اتوبوس، تاکسی، خطوط برقی حومه شهرها، سامانه اتوبوس تندرو (BRT)، قطارهای سبک شهری (LRT) و نظایر آن‌ها؛

✓ خدمات آب‌رسانی، توزیع برق و مخابرات؛

✓ زیرساخت‌های اجتماعی؛

✓ زیرساخت‌های شهرهوشمند.

✓ زیرساخت‌های جابجایی نفرات (مانند به‌اشتراک‌گذاری خودرو و دوچرخه و اسکوترهای برقی)؛ و

◆ افزایش سرعت توسعه عوامل ارائه‌کننده خدمات دیجیتال به بازارهای خردمالی و

خدمات دولت الکترونیک

سطح بالای دیجیتال‌سازی کشورهای مختلف منطقه و توانمندی‌های آن‌ها در حوزه دیجیتال (خدمات دولت الکترونیک و امور مالی) محرک کل اقتصاد بوده و کشورهای کوچک منطقه را نیز تحت‌تاثیر خود قرار خواهند داد. در این میان، قزاقستان با کسب رتبه ۲۸ و روسیه با کسب رتبه ۴۲ توسعه‌یافته‌ترین سطح خدمات الکترونیک دولتی را دارند. ارمنستان، ازبکستان، قرقیزستان، بلاروس، تاجیکستان و ترکمنستان کشورهای هستند که در رتبه‌هایی پایین‌تر در زمینه خدمات الکترونیک قرار دارند. بنا به پیش‌بینی‌ها، ضریب نفوذ اینترنت در آسیای مرکزی تا سال ۲۰۲۸ به ۷۶ درصد افزایش می‌یابد، حال آنکه این رقم در سال ۲۰۲۲ حدود ۷۰ درصد بوده است. شمار کاربران اینترنت در سال ۲۰۲۳ در این منطقه بالغ بر ۵۳ میلیون نفر بوده که در سال ۲۰۲۸ یازده میلیون نفر به این تعداد افزوده خواهد شد.

1. Bus Rapid Transit
2. Light Rail Transit

اطلاع‌نگاشت ۲۶: پروژه‌های آینده‌دار در حوزه فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات در اوراسیا

✓ احداث خطوط ارتباطی اینترنتی فرامرزی؛

✓ دیجیتال‌سازی خدمات شامل خدمات بخش سلامت، گردشگری و نظایر آن‌ها؛

✓ اجرای پروژه‌های حمل‌ونقل ترانزیت بدون درز و شبکه‌های هوشمند حمل‌ونقل؛

✓ پروژه‌های مرتبط با استفاده منطقی از منابع آب و تعیین نقاط فشار بر منابع و زیرساخت‌های شهری.

♦ توسعه زیرساخت‌های انبار و آماد به واسطه رشد فزاینده تجارت الکترونیک

اگرچه کشورهای توسعه‌یافته جهان از سرانه زیرساخت‌های نسبتاً مطلوب انبار و آماد برخوردارند، اما در منطقه آسیای مرکزی و اوراسیا فقدان شدیدی درخصوص زیرساخت‌های انبار و آماد مشاهده می‌شود. به عنوان مثال، سرانه انبار و آماد در آلمان (۴/۳ مترمربع)، ایالات متحده آمریکا (۴ مترمربع) و چین (۱ مترمربع است، حال آنکه این رقم در روسیه (۳/۰ مترمربع)، در بلاروس (۲/۰ مترمربع) و در قزاقستان (۱/۰ مترمربع) است. از این روی، همزمان با تحول دیجیتال در این مناطق شاهد رشد انفجاری (رشد حدود ۲۵ درصدی) سرانه زیرساخت‌های انبارها خواهیم بود.

اطلاع‌نگاشت ۲۷: پروژه‌های آینده‌دار در حوزه‌های سرانه زیرساختی اوراسیا

✓ احداث زیرساخت‌های انبار و آماد؛

✓ توسعه اجزا و ملزومات تجارت الکترونیک و دیجیتال؛

✓ تولید انواع خودروهای باری سبک و سنگین؛

✓ تغییر مسیرهای آماد به سمت شرق و استفاده از امکانات و اپراتورهای شرقی به جای اپراتورهای غربی.

♦ افزایش مبادله کالایی با چین به منظور جبران کاهش درآمدهای ترانزیتی

با توجه به شرایط فعلی منطقه و از کار افتادن بخش بزرگی از مزیت‌های ترانزیتی شرق به غرب اوراسیا لازم است برای جبران خسارات ناشی از کاهش درآمدهای ترانزیتی کشورها با نگاه به شرق، افزایش بیش از پیش مبادلات با چین را رقم زد که این امر نیز به نوبه خود مستلزم توسعه زیرساخت‌ها و ناوگان در این مسیر است. تامین زیرساخت‌های مناسب در این مسیر می‌تواند محرک افزایش جابجایی کالاهای کانتینری باشد که موجب بالا رفتن ظرفیت استفاده از شبکه کانتینری چین خواهد شد و تردد در مسیرهای مرزی روسیه - چین را افزایش خواهد داد. افزون بر آن، دالان‌های بین‌المللی حمل و نقل چین- اتحادیه اقتصادی اوراسیا و بالعکس فعال خواهند شد، شبکه چین به ترکیه فعال خواهد شد، و مسیر چین- قرقیزستان- ازبکستان زیر بار ترافیک قرار خواهد گرفت [۶۶].

به طور کلی می‌توان به این موضوع اشاره کرد که هرگاه هزینه حمل دریایی (به عنوان مثال به دلیل وقایعی که اخیراً در دریای سرخ رخ داده است) بالا می‌رود، صاحبان کالا به استفاده از دالان‌های حمل و نقل بین‌المللی موجود در اوراسیا روی می‌آورند [۶۷].

♦ تشدید همکاری‌های اوراسیا با چین در حوزه نیرو (برق)

در حال حاضر، آسیای مرکزی بیشترین تجارت خود (۸۰ درصد) را با منطقه خودمختار سین‌کیانگ چین دارد. در عین حال، بیش از ۵۲ درصد از سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی چین در آسیای مرکزی در حوزه نیرو (برق) است. از این رو، اغلب پروژه‌هایی که با این منطقه خودمختار از چین تعریف می‌شوند به نوعی در راستای تامین انرژی برای کارخانه‌های تولیدی هستند. در ادامه، سرفصل پروژه‌ها و طرح‌های تعریف شده برای همکاری با این منطقه از چین به تفکیک کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا شرح داده می‌شوند.

♦ در قزاقستان:

- احداث نیروگاه بادی با توان ۱ گیگاوات در استان ژامبیل^۱؛
- عقد قرارداد بلندمدت جهت تامین اورانیوم صنایع اتمی قزاقستان موسوم به کازاتم‌پروم^۲؛
- ایجاد دسترسی به شرکت اولبا ت.یو.اس^۳ برای تولید میله‌های سوخت ای.اف.ای جی (تیپ اف)^۴.

♦ در ازبکستان:

- آغاز پروژه احداث نیروگاه‌های خورشیدی جیزک و تاشکند در ازبکستان با توان ۲۰۰ مگاوات به ارزش ۲ میلیارد دلار؛
- احداث ۳ نیروگاه تلمبه ذخیره‌ای (PSH)^۵ به ارزش ۱/۶۴ میلیارد دلار؛
- نوسازی شبکه برق فشار قوی و تاسیسات مرتبط با آن؛
- برقراری همکاری در زمینه تولید اورانیوم.

♦ در قرقیزستان:

- احداث نیروگاه برق خورشیدی هزار مگاواتی در استان ایسیق‌کول^۶؛
- احداث خط انتقال برق فشار قوی ۲۲۰-۵۰۰ کیلوواتی آبشار کازارمانسکی و نیروگاه‌های کوچک برق‌آبی.

♦ ترویج همکاری‌های منطقه‌ای در زمینه نیروگاه‌های آب و نیرو

۸۱ درصد از جمعیت آسیای مرکزی در پهنه آبریز دریای آرال زندگی می‌کنند که به منابع

1. Jambyl
2. KazAtomProm
3. ULBA-TUS
4. AFA 3G (Type F)
5. Pumped-Storage Hydroelectricity
6. Issyk-Kul

آب محدودی (با بهای ۲/۵ دلار در هر مترمکعب) دسترسی دارند. این در حالی است که براساس برنامه توسعه پایدار سازمان ملل، متوسط این رقم در جهان سالانه ۱۹ دلار در هر مترمکعب است. بدین ترتیب، فشار بر منابع آبی در این منطقه تا سال ۲۰۲۷ معادل ۲/۸ برابر خواهد شد. از این روی، همکاری‌های این حوزه به واسطه احداث برخی از نیروگاه‌های برق آبی عملاً در حال وارد شدن به فاز عملیاتی خود هستند. برخی از این پروژه‌ها عبارتند از:

- احداث نیروگاه بزرگ برق آبی قنبرعطا-۱ با ظرفیت ۱,۸۶۰ مگاواتی در قرقیزستان که با همکاری کشورهای ازبکستان و قزاقستان در دست اجرا است و هدف از آن تامین انرژی پایدار در منطقه است؛

- احداث نیروگاه بزرگ برق آبی راغون^۲ در تاجیکستان که با هدف تولید انرژی برق آبی و مدیریت منابع آب در حال احداث است. این نیروگاه ظرفیت تولید برق بالایی دارد و نقش مهمی در تامین انرژی تاجیکستان و کشورهای همسایه ایفا خواهد کرد؛

- احداث نیروگاه‌های کوچک برق آبی در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا که به منظور توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی در حال گسترش هستند. این نیروگاه‌ها معمولاً در مناطق روستایی و نزدیک به رودخانه‌های کوچک ساخته می‌شوند و به دلیل هزینه‌های کمتر و تأثیرات زیست‌محیطی محدودتر، گزینه‌ای مناسب برای تامین انرژی پایدار هستند؛

- احداث روزافزون نیروگاه‌های منابع تجدیدپذیر با اولویت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. در واقع، کشورهای عضو اتحادیه به دنبال کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و توسعه انرژی‌های پاک هستند. در همین راستا، نیروگاه‌های خورشیدی، بادی و برق آبی کوچک از جمله پروژه‌هایی هستند که در این منطقه با حمایت سرمایه‌گذاران

1. Kambar Ata-1

2. Roghun

خارجی در حال توسعه هستند. یکی از نمونه‌های برجسته سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در انرژی‌های تجدیدپذیر در کشورهای اتحادیه شامل پروژه‌های نیروگاه‌های خورشیدی و بادی در قزاقستان است. این کشور با همکاری شرکت‌های بین‌المللی مانند توتال انرژی^۲ موفق به احداث نیروگاه‌های خورشیدی و بادی با ظرفیت‌های بالا شده است.

♦ اجرای پروژه‌های حوزه آب در آسیای مرکزی

در تمام پهنه آسیای مرکزی، سازمان‌های اقتصادی استفاده و رفع مشکلات مرتبط با آب و مدیریت منابع آب را به عنوان اولویت اصلی در سیاست‌های دولتی خود برشمرده‌اند. در همین راستا، قزاقستان نوسازی ۱۵ سد و احداث ۲۰ سد جدید را در دستورکار دارد و بنا دارد هدررفت آب در جریان انتقال آن را به نصف برساند. این کشور قصد دارد دسترسی به منابع آبی را ۳/۷ کیلومترمربع در سال افزایش دهد، ۸۰ درصد هزینه‌های مرتبط با استفاده از فناوری‌های صرفه‌جویی در مصرف آب را متقبل شود، حدود ۳/۵ هزار کیلومتر کانال آبرسانی را دیجیتال‌سازی کند و به سمت خودکارسازی جریان آب گام بردارد. به همین ترتیب، ازبکستان در نظر دارد ۸۰ درصد پمپ‌های آب و تجهیزات سنجش میزان مصرف آب خود (کنتورهای آب مصرفی) را نوسازی کند و با بتنی کردن کانال‌های آبرسانی خود از هدررفت ۵ تا ۶ میلیارد مترمکعب جلوگیری کند [۶۶].

۷. چالش‌های موجود در زمینه توسعه اتحادیه اقتصادی اوراسیا همزمان با

تغییرات ساختاری اقتصاد جهانی

اتحادیه اقتصادی اوراسیا از همان سال ۲۰۱۵ که پیدایش و تکوین خود را آغاز کرد تا همین امروز با چالش‌های عظیمی هم در سطح جهانی و هم در سطح خود اتحادیه روبرو

1. Total Ener
2. Eni

بوده است. فشار تحریم‌ها، همه‌گیری کوید-۱۹، چالش‌های اقلیمی و تغییر ساختار فناوری از جمله این چالش‌ها به‌شمار می‌آیند. در این بخش، چالش‌های نامبرده و واکنش‌های متقابل اتحادیه به این چالش‌ها به‌طور مختصر شرح داده می‌شوند [۱].

فشار تحریم‌ها (۲۰۱۴-۲۰۲۲): اولین تحریم‌ها درست پس از اتمام فرآیند الحاق شبه جزیره کریمه^۱ به روسیه بر علیه این کشور اعمال شد. البته با توجه به وخامت بیش‌ازپیش اوضاع در منطقه همچنان تحریم‌های جدیدی اعمال می‌شود. بدین ترتیب، ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، استرالیا، نیوزیلند و کانادا دارایی‌های روسیه و بلاروس را بلوکه کرده و محدودیت‌های ویزایی بر علیه برخی مقامات رسمی و نهادها وضع کرده‌اند. علاوه‌براین محدودیت‌ها، رویکرد در ارتباط‌گیری و همکاری با روسیه و سازمان‌های روسی در حوزه‌های مختلف نیز دستخوش تغییر شده است. بلاروس نیز از این محدودیت‌ها و تحریم‌ها بی‌نصیب نمانده است.

این تحریم‌ها بخش مالی فدراسیون روسیه را به شدت هدف قرار داده‌اند. اعمال جریمه و برخی محرومیت‌های مالی شدید بر علیه برخی بانک‌ها (به‌ویژه بانک‌هایی که صنایع دفاعی روسیه را تامین مالی می‌کنند) از نمونه‌های این تحریم‌ها به‌شمار می‌آیند. اتحادیه اروپا به‌تازگی (در فوریه ۲۰۲۵) نام ۱۳ بانک روسی دیگر را در قالب شانزدهمین بسته تحریمی خود بر علیه روسیه در فهرست بانک‌های تحریمی قرار داده و دسترسی ایشان به سوئیفت^۲ را محدود کرده است. برخی از مهم‌ترین این بانک‌ها عبارتند از: اورال سیب^۳، روس‌اکزیم بانک^۴ (زیرمجموعه مرکز صادرات روسیه^۵)، و میر بیزنس بانک^۶ (بانک با مالکیت ایرانی).

1. Crimea (Peninsula)

2. SWIFT

3. UralSib Bank

4. Russian Export-Import Bank (RusEximBank)

5. Russian Export Center

6. Mir Business Bank

از دیگر نمونه‌های این تحریم‌ها می‌توان به تحریم شرکت سوئیسی نورد استریم ۲^۱ - اپراتور خط لوله انتقال گاز مسیر دوم شمالی موسوم به نورد استریم ۲^۲ - اشاره کرد که در اجرای خطوط انتقال گاز طبیعی دوم روسیه به اروپا با مخالفت شدید ایالات متحده آمریکا روبرو شد و از آنجا که این شرکت سوئیسی نهایتاً تصمیم گرفت با کمک شرکت گازپروم روسیه پروژه را ادامه دهد، تحت شدیدترین تحریم‌ها قرار گرفت و با جریمه‌های سنگینی روبرو شد. سرانجام این پروژه با انفجار خط لوله انتقال در دو نقطه متوقف شد.

انجام معاملات با استفاده از اوراق قرضه فدراسیون روسیه در بازارهای ثانویه، اعمال محدودیت بر شرکت‌های روسی در تسویه حساب‌های فیما بین برحسب دلار، یورو، پوند وین، اعمال محدودیت بر واردات محصولات و کالاهای دارای فناوری‌های بسیار بالا به روسیه، اعمال ممنوعیت کامل بر لیزینگ هواپیماها، بالگردها و دیگر هواگردها به روسیه و همچنین بیمه خدمات فنی مهندسی، بستن آسمان منطقه بر روی هواپیماهای روسی از دیگر نمونه‌های این تحریم‌ها محسوب می‌شوند.

به‌طورمشابه، بلاروس هم با محدودیت‌های متعددی در واردات کالاها یا فناوری‌های دارای کاربرد دوگانه و خدمات مربوطه و همچنین صادرات کالاها و خدماتی که ممکن است به توسعه امنیت نظامی، فناوریانه و دفاعی بلاروس بینجامد، روبرو شده است.

شایان ذکر است اجرای سیاست صنعتی‌سازی جایگزین کالاهای وارداتی مهم‌ترین سازوکار اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای غلبه بر این چالش‌ها در نظر گرفته می‌شود. دراین راستا، کمیسیون اقتصادی اوراسیا نقشه صنعتی‌سازی اتحادیه اقتصادی اوراسیا را تدوین کرده که شامل بیش از ۱۸۵ پروژه بزرگ و مهم به ارزش بیش از ۳۰۰ میلیارد

1. Nord Stream 2AG
2. Nord Stream 2

دلار است و بیش از ۲۱ رشته صنعتی و ۵۵۰ محور فناوری که اتحادیه به آن‌ها نیاز مبرم دارد را دربرمی‌گیرد. تاکنون ۱۰ پروژه از این فهرست در کشورهای بلاروس، قزاقستان و روسیه عملیاتی و اجرا شده‌اند. اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲ نقشه‌راه توسعه همکاری‌های صنعتی در حوزه هواپیمایی کشوری در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۲۳ را تدوین و تصویب کرد و همزمان نسبت به صنعتی‌سازی اقلام وارداتی در حوزه‌های دارای فناوری‌های بسیار پیشرفته صنعتی اقدام کرد [۱]. بدون تردید، تولید کالاهای صنعتی‌سازی‌شده (بومی‌سازی شده) در قلمرو هریک از کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا شرایط برخورداری دیگر کشورها از آن محصول را فراهم می‌سازد و بدین ترتیب، منابع مالی دیگر کشورها در جهت اجرای دیگر پروژه‌های صنعتی‌سازی صرف خواهد شد. نکته مهم در اینجا تدوین و تایید فهرستی از اقلام حیاتی است که کشورهای عضو باید طی مهلت مقرر صنعتی‌سازی آن‌ها را به پایان برسانند [۱۹].

همه‌گیری کوید-۱۹ (۲۰۲۰-۲۰۲۲): همه‌گیری کوید-۱۹ چالشی واقعی برای کل جهان، اقتصاد و نظام سلامت حتی در کشورهای بیشتر توسعه‌یافته و مهم‌تر از آن برای خود فرآیند جهانی‌سازی دربرداشت. در پس‌زمینه این همه‌گیری، تقابل اقتصادی در سایه‌کند شدن نرخ رشد اقتصاد جهانی بالا گرفت، بی‌ثباتی دامن اقتصاد کلان را گرفت، نابرابری مالی شدت یافت، فشار اقتصادی فزونی یافت، سرمایه‌گذاری‌ها کاهش یافت، بی‌اعتمادی در کسب‌وکارها حاکم شد و بدهی‌های سنگینی بالا آمد. اعمال محدودیت‌های قرنطینه برای کاهش سرعت شیوع کوید-۱۹ نیز قابلیت فعالیت‌های اقتصادی را به شدت کم کرد.

درمجموع، تجربه همکاری‌های فراملی کشورهای عضو اتحادیه در زمینه پیشگیری و کنترل پیامدهای انواع چالش‌های کلیدی نظیر آتش‌سوزی‌های جنگلی در مقیاس وسیع، خشکسالی و شیوع کوید-۱۹ حاکی از آن است که این کشورها تنها با همکاری

یکدیگر می‌توانند بر چالش‌هایی غلبه کنند که به تنهایی نمی‌توانند از پس آن‌ها برآیند. اقدامات مشترک کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه مبارزه با همه‌گیری در اطلاع‌نگاشت ۲۸ نشان داده شده است [۱].

اطلاع‌نگاشت ۲۸: اقدامات مشترک کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه مبارزه با همه‌گیری کوید-۱۹

اعمال معافیت از عوارض گمرکی بر کالاهای وارداتی که به‌منظور پیشگیری و جلوگیری از شیوع کوید-۱۹ در خاک اتحادیه اقتصادی اوراسیا استفاده می‌شوند (نظیر تجهیزات حفاظت فردی، شناساگرهای تشخیص طبی، انواع مجزایی از تجهیزات پزشکی و مواد اولیه)؛

اعمال ممنوعیت موقت بر صادرات تجهیزات حفاظت فردی و مواد ضدعفونی‌کننده و محصولات و مواد اولیه با کاربرد پزشکی از خاک اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛

اعمال ممنوعیت موقت بر صادرات انواع مختلف مواد غذایی (پیاز، سیر، شلغم، چاودار، برنج، گندم سیاه، ارزن، غلات، آرد سبوس‌دار و دانه‌های غلات، دانه‌های پوره‌شده و محصولات غذایی آماده، سویای له‌شده و له‌نشده، تخمه آفتابگردان و غیره)؛

راه‌اندازی نرم‌افزار کاربردی «مسافرت بدون ویروس کوید-۱۹» که امکان کاهش نفوذ ویروس در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا را به دست می‌داد؛

تامین واکسن اسپوتنیک وی برای بلاروس و قزاقستان در جریان همکاری صندوق سرمایه‌گذاری‌های مستقیم روسیه (RDIF) در زمینه تولید واکسن؛

تامین ست‌های تست کوید-۱۹ برای بررسی موارد ابتلای مسافران روسی اعزامی از روسیه به مقصد دیگر کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا؛ و

تامین واکسن اسپوتنیک وی توسط روسیه برای سایر کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا.

1. Sputnik-V
2. Russian Direct Investment Fund

چالش‌های اقلیمی: در پرتو تلاش جهانی برای رسیدن به ثبات اقتصادی و گذار کشورهای مختلف به عدم وابستگی به نفت در افق ۲۰۵۰، توجه به چالش‌های اقلیمی برای کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا بسیار مهم است تا بتوانند رقابت‌پذیری اقتصاد خود در جهان را حفظ کنند. اگرچه تغییرات اقلیمی به‌طور مستقیم در دستورکار کشورهای عضو اتحادیه قرار ندارد، اما این کشورها علاقه‌مندند به‌واسطه همکاری در حوزه‌های صنعتی، اقتصادی و انرژی تا حدودی به این موضوع بپردازند. بدین‌منظور، سران کشورهای عضو اتحادیه در ۱۴ اکتبر ۲۰۲۱ بیانیه همکاری اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب دستورکار تغییرات اقلیمی^۱ را صادر کردند. کشورهای عضو در این بیانیه آمادگی خود به‌منظور کاهش انتشار کربن و توسعه اقتصاد کم‌کربن (LCE)^۲، استفاده کارآمد و منطقی از منابع انرژی فسیلی و هسته‌ای، تولید هیدروژن، حمل‌ونقل کم‌کربن، استفاده از فناوری‌های هیدروژن، ترویج منابع انرژی تجدیدپذیر، اتخاذ راهکارهای صرفه‌جویی در مصرف انرژی در صنعت و کشاورزی و توجه به ارتقای اقتصاد مسکن و خانواده را اعلام کردند.

تغییر ساختار فناوری: در حال حاضر، اقتصاد جهانی شاهد تغییرات وسیع ساختاری است که مستلزم تغییر در ساختارهای فناوری است. این تغییر ساختار با انقلاب صنعتی، تغییر شدید نظام ارزیابی اقتصاد و تغییرات بزرگ‌مقیاس در ساختار رشته‌های صنعتی اقتصادها همراه است. واقعیت این است که کشورهای توسعه‌یافته با انباشت بیش‌ازحد سرمایه در صنایع منسوخ و ناکارآمد مواجه هستند، درحالی‌که کشورهای درحال توسعه باتوجه‌به ویژگی‌های علم و فناوری خود

1. Statement on Economic Cooperation of the EAEU Member States within the Climate Agenda
2. Low-Carbon Economy

فرصت بهتری برای پیشرفت براساس رشد شتابان صنایع کلیدی و در نتیجه، نوسازی اقتصاد براساس نوآوری‌های بنیادین در اختیار دارند.

در چنین شرایطی، کشورهای پیشرو جهان با موفقیت در حال تسلط بر مجموعه‌ای از فناوری‌های نانو، مهندسی زیستی و چاپ سه بعدی هستند که در کنار فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، عاملی کلیدی در رشد فناوری‌های جدید محسوب می‌شوند. توسعه ساختار فناوری جدید با پویایی بالاتر مستلزم بازتولید سرمایه انسانی و تخصیص بیشتر هزینه‌های تحقیق و توسعه است. جالب است بدانیم که هزینه‌کرد تحقیق و توسعه نوآورانه هریک از سه ابرشرکت فناوری‌های دیجیتال (شرکت‌های اپل، مایکروسافت و آمازون) از محل منابع مالی خود بیش از کل کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا است. هر چه عناوین تحقیق و توسعه نوآورانه پیشرفته‌تر باشند، هزینه‌های آن‌ها بیشتر خواهد بود، به طوری که حتی شرکت‌های قدرتمند این حوزه هم نمی‌توانند به تنهایی از پس آن‌ها برآیند.

در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا منابع مالی به طور عادلانه تقسیم نمی‌شوند، فعالیت‌های نوآوری بسیار ضعیف و نوپا هستند و نقش تصدی‌گری دولت‌ها بالا است. در نتیجه، این کشورها از نظر تامین مالی پروژه‌های تحقیق و توسعه نوآورانه به شدت از کشورهای توسعه یافته عقب افتاده‌اند. در واقع، سهم بالای بودجه دولتی در تامین مالی تحقیق و توسعه نوآورانه در کشورهای اوراسیا سبب فروپاشی ارتباطات نهادهای علمی (عمدتاً دولتی) با صنعت (غالباً خصوصی) می‌شود. به علاوه، در اکثر موارد این تامین مالی کفایت نمی‌کند و عملاً تسهیلات موثری برای این بخش وجود ندارد و بنابراین این کشورها به سختی به پروژه‌های نوآورانه اقتصادی- اجتماعی روی می‌آورند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۲۹: چالش‌های مشترک فراروی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا جهت اجرای پروژه‌های نوآورانه اقتصادی- اجتماعی [۱]

از دست دادن مزیت رقابتی و جایگاه درخور در بازار جهانی؛

روند منفی جمعیتی ناشی از پیری جمعیت و در نتیجه، مواجهه با کاهش منابع انسانی و افزایش فشار بر زیرساخت‌های اجتماعی و پزشکی با توجه به اهمیت روزافزون ایمنی بیولوژیکی؛

افزایش فشار انسانی بر طبیعت، نیاز به مبارزه با چالش‌های آلودگی محیطی، گرم شدن هوا و غیره؛

عدم تضمین امنیت اقتصادی از جمله خودکفایی غذایی و استقلال انرژی؛

استفاده ناکافی از ظرفیت‌های کشورهای عضو اتحادیه؛

زمزمه‌هایی هرچند گنگ از تمایل ارمنستان به خروج از اتحادیه؛

نگرانی روسیه از افزایش نفوذ سیاسی و اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و به خطر افتادن منافع و جایگاه خود در این منطقه؛

تضعیف انسجام و قدرت متمرکز اتحادیه همزمان با گسترش تعداد کشورهای عضو آن از طریق:

- انحراف تمرکز این نهاد از منطقه آسیای مرکزی به سمتی نامعلوم؛
- ایجاد چالش‌های متعدد میان کشورهای عضو با افزایش تعداد اعضا (خصوصاً با مذاکراتی که میان اتحادیه و رژیم غاصب صهیونیستی در جریان است)؛
- عدم توازن میان قدرت و اثربخشی سیاسی اعضا (آرایش «۲+۳»: ۲ کشور بزرگ و قدرتمند به اضافه ۳ کشور کوچک‌تر)؛

تأثیرات منفی سنگ‌اندازی و توطئه‌های آمریکا بر تحقق اهداف و قدرت گرفتن سازمان (تاثیرگذاری بر کشورهای کوچک‌تر سازمان نظیر ارمنستان)؛

اعمال تحریم‌های سنگین غرب به رهبری آمریکا بر علیه روسیه و بلاروس به ویژه پس از وقایع رخ داده در سال ۲۰۲۲ در اوکراین؛ و

تمایز شدید اعضا در قدرت نفوذ، ظرفیت‌ها و میزان اثرگذاری به دلیل اختلافات زیاد در مساحت، جمعیت، توان اقتصادی- سیاسی، تولید ناخالص داخلی و غیره

به‌طورکلی، حل مشکلات موجود جهت توسعه علم و فناوری در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌منظور اطمینان از توسعه سریع این کشورها و ارتقای رشد اقتصادی آن‌ها در سلسله‌مراتب تقسیم کار جهانی در رده‌های تولیدکننده و صادرکننده محصولات تا حدی با فناوری پیشرفته مستلزم مجموعه‌ای از اقدامات است. توسعه همکاری بین کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه توسعه علم و فناوری یکی از مهم‌ترین این اقدامات است که در اجرای آن پیش از هر چیز لازم است روندهای جهانی در پیشرفت علمی و فناوری در نظر گرفته شوند. در این مرحله این واقعیت مشهود است که علاوه بر عوامل عینی اقتصادی و فناوری، فرآیندهای ژئوپلیتیکی نیز تاثیر فزاینده‌ای بر این مهم دارند. به بیان دیگر، سطح توسعه فناوری و رقابت‌پذیری سایر بخش‌های اقتصاد کشورها باید در چارچوب رقابت تنگاتنگ کشورها به‌ویژه رقابت شدید میان شرکت‌های چندملیتی که فناوری‌های اساسی در برخی از حوزه‌ها (به ویژه میکروالکترونیک) را از آن خود کرده‌اند، به درستی تعیین کرد [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳: محورهای دارای اولویت جهت توسعه علم و فناوری در کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا

فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات؛

زیست‌فناوری، داروسازی و پزشکی؛

فناوری‌های نویدبخش ماشین‌سازی و به‌کارگیری راهکار مبتنی بر سکوه‌های دیجیتال برای سامان‌دهی تولید؛

تولید انواع جدید مواد و سوخت‌ها؛ و

فناوری‌های مورد استفاده در صنایع معدنی و انرژی (شامل صنایع استخراج مواد معدنی انرژی و فلزات).

لازم به ذکر است امروزه قوانین حقوقی پایه در زمینه توسعه همکاری‌های علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سطح فراملی (در سطح تصمیمات اتخاذ شده توسط سران کشورها و وزرای مرتبط در اوراسیا) به صورت جزیره‌ای و منفک از هم هستند و در قالب سندی مشخص و نظام‌مند ثبت نشده‌اند. به بیان دقیق‌تر، موضوعات مربوط به همکاری‌های علم و فناوری در یک سند جامع و منسجم مطرح نشده و اغلب در قالب بندهایی در اسناد مرتبط با دیگر حوزه‌های اقتصاد و صنایع اشاره‌ای مختصر به آن‌ها شده است. این در حالی است که کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا سیاست نوآوری را به عنوان عاملی کلیدی در رقابت‌پذیری اقتصاد در جهان امروز می‌شناسند. از آنجا که شاخص‌های کلیدی توسعه نظام نوآوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا گواه از رکود در زمینه تامین مالی تحقیق و توسعه دارد، این کشورها باید راهکاری نظام‌مند به منظور رفع این مشکل اتخاذ کنند و در مسیر توسعه زیرساخت‌های موجود تامین مالی به ویژه تامین مالی پروژه‌ها توسط شرکت‌های بزرگ گام بردارند [۱۸].

این کشورها در وهله اول باید اقدامات لازم جهت تولید و استفاده از دانش علمی را انجام دهند. توسعه استانداردهای ضروری، تهیه صورت‌جلسات حقوقی، ایجاد پایگاه‌های داده و تعیین رابط‌های کاربری پیشرفته جهت دسترسی به اطلاعات از جمله این اقدامات به شمار می‌آیند. از طرف دیگر، دستورکار فعالیت‌های همگرایانه اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری باید تا حد امکان منعطف و سازگار و در عین حال کارآمد باشد و به سمت تشریک مساعی کشورهای عضو برای توسعه فعالیت‌های تحقیق و توسعه در اتحادیه و اعتلای اقتصاد دانش بنیان در راستای تحول اتحادیه به سمت فضای علمی، فنی و نوآوری متری نیل کند [۱].

۸. همکاری‌های بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اتحادیه اقتصادی اوراسیا با برخی کشورها نظیر چین موافقت‌نامه همکاری‌های اقتصادی و تجاری امضا کرده و با برخی دیگر نیز پس از سال‌ها مذاکره موفق به امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد شده است که از آن جمله می‌توان به ویتنام (۲۰۱۶)، صربستان (۲۰۱۹)، سنگاپور (۲۰۱۹) و ایران (۲۰۲۳) اشاره کرد. کشورهای اردن، امارات متحده عربی، اندونزی، بنگلادش، پرو، تایلند، جزایر فارو^۱، شیلی، کامبوج، مراکش، مغولستان و یونان نیز طی سالیان اخیر تفاهم‌نامه همکاری‌های اقتصادی و تجاری با این اتحادیه امضا کرده‌اند. اتحادیه اقیانوس آرام^۲، اتحادیه آفریقا (AU)^۳، اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن)^۴، بازار مشترک کشورهای آمریکای جنوبی (مرکوسور)^۵، جامعه آند (AC)^۶، دبیرخانه همگرایی اقتصادی آمریکای مرکزی (SIECA)^۷، سازمان همکاری شانگهای (SCO)، کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و نظام اقتصادی آمریکای لاتین (SELA)^۸ از جمله سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی هستند که فارغ از امضای تفاهم‌نامه مجزای برخی اعضای خود با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، خود نیز به‌طور مستقل با این اتحادیه تفاهم‌نامه همکاری امضا کرده‌اند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳۱: مراحل عقد تفاهم‌نامه‌های همکاری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا [۱]

پیشنهاد همکاری به ابتکار کشور ثالث یا کمیسیون اقتصادی اوراسیا

انجام مذاکرات بین کمیسیون اقتصادی اوراسیا و دولت شریک بالقوه تجاری

1. Faroe Islands
2. Pacific Alliance
3. African Union
4. Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)
5. Southern Common Market (Mercosur)
6. Andean Community
7. Secretary of Economic Integration of Central America
8. Latin American Economic System

امضای تفاهم‌نامه بین کمیسیون اقتصادی اوراسیا و دولت شریک بالقوه تجاری

تشکیل کارگروهی با مشارکت کمیسیون اقتصادی اوراسیا، نهادهای ذیربط کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشور طرف تعامل؛

برگزاری رویدادهای مشترک در چارچوب تفاهم‌نامه‌ها (سمینارهای صنعتی، انجمن‌های تجاری)؛ و

اطلاع‌رسانی درباره فعالیت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا.

◆ پیمان‌های بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای ثالث (ازجمله

قراردادهای مناطق آزاد تجاری)

همکاری با کشورهای ثالث در چارچوب بخش «رفع موانع فنی تجارت» در موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد یا موافقت‌نامه‌های همکاری تجاری و اقتصادی انجام می‌شود که امکان تبادل اطلاعات در زمینه توسعه، پذیرش و به‌کارگیری استانداردها را فراهم می‌آورند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳۲: توافق‌نامه‌های تجاری منعقد شده اتحادیه با دیگر کشورها

ویتنام

صربستان

سنگاپور

چین

ایران

اطلاع‌نگاشت ۳۳: توافق‌نامه‌های تجاری در دست مذاکره اتحادیه با دیگر کشورها

هند

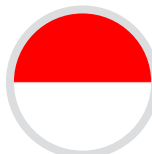
مغولستان

مصر

امارات متحده
عربی

اندونزی

یکی از موثرترین این راه‌ها شامل امضای معاهدات بین‌المللی در تجارت آزاد است که به روش زیر محقق می‌شود:

- پیشنهاد همکاری به ابتکار یکی از اعضای اتحادیه یا یکی از اعضای شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا و یا کشور ثالث جهت عقد پیمان تجاری با کشور یا سازمان تجاری ثالث؛

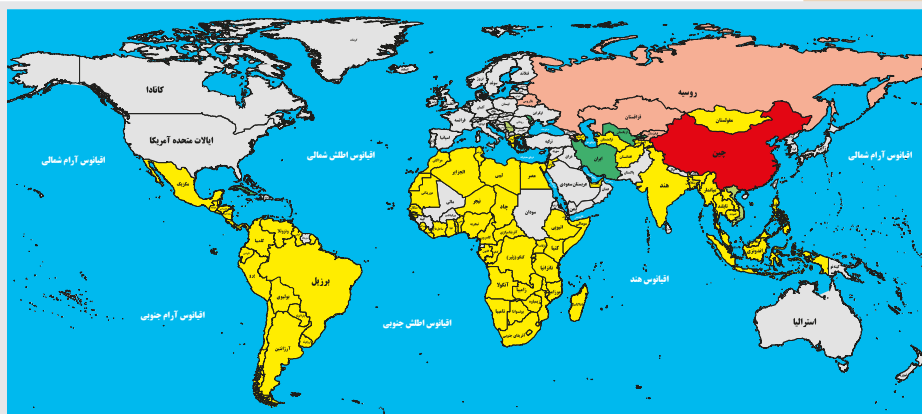
- امکان‌سنجی اولیه پیشنهاد همکاری در کمیسیون اقتصادی اوراسیا؛
- تشکیل کمیسیون کارگروه مطالعاتی مشترک شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا؛
- تصمیم شورای عالی اقتصادی اوراسیا برای آغاز مذاکرات (برگزاری جلسات دوره‌ای در صورت لزوم)؛

- تصمیم شورای عالی اقتصادی اوراسیا در خصوص امضای سند؛
- تعیین رویه‌های تصویب مفاد مذاکرات در مجالس کشورهای عضو و در کشور شریک؛

- اجرای توافق‌نامه، لغو یا کاهش عوارض وارداتی به‌ویژه در مواردی که پیشتر براساس توافقات تجارت ترجیحی یا موافقت‌نامه‌های همکاری در حوزه‌های مختلف در حیطه اختیارات کمیسیون اقتصادی اوراسیا اجرا می‌شدند [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳۴: پراکندگی جغرافیایی کشورهای طرف همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در

جهان (۲۰۲۴)

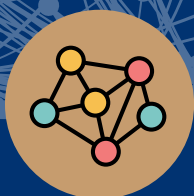

اعضای اصلی:	اعضای ناظر:	موافقت‌نامه منطقه تجارت آزاد:
ارمنستان	ازبکستان	ایران (۲۰۲۴)
بلاروس	کوبا	سنگاپور (۲۰۱۹)
قرقیزستان	مولداوی	صربستان (۲۰۱۹)
قزاقستان	ایران	ویتنام (۲۰۱۶)
روسیه		
	موافقت‌نامه تجاری:	
	چین	

کشورها و سازمان‌های دارای تفاهم‌نامه همکاری با اتحادیه:

اتحادیه اقیانوس آرام	اردن
اتحادیه آفریقا	امارات متحده عربی
اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن)	اندونزی
بازار مشترک کشورهای آمریکای جنوبی	بنگلادش
جامعه آند	پرو
دبیرخانه همگرایی اقتصادی آمریکای مرکزی	تایلند
سازمان همکاری شانگهای	جزایر فارو
کشورهای مستقل مشترک المنافع	شیلی
نظام اقتصادی آمریکای لاتین	کامبوج
	مراکش
	مغولستان
	یونان

منبع: <http://www.eaeunion.org>

بخش دوم

زیست بوم علم، فناوری و نوآوری
در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۱. مبانی حقوقی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری

همه کشورها واقف هستند که توسعه علم، فناوری و نوآوری از الزامات حتمی و قطعی توسعه پایدار اقتصادی و رقابت‌پذیری کشورها است. توسعه علم، فناوری و نوآوری به بهبود سطح معیشت مردم و برخورداری از رفاه و ارتقای کیفیت زندگی عموم می‌انجامد. از طرفی، ایجاد فضای واحد و عمومی برای همکاری‌های حوزه علم، فناوری و نوآوری در سطح اتحادیه در کنار همکاری‌های دوجانبه کنونی از اهمیت دوجانبه برخوردار است. گرچه روسیه و بلاروس در همان دوران تدوین پیش‌نویس پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا به موضوعات حوزه علم، فناوری و نوآوری پرداخته بودند، اما در نهایت بنا به نظر قزاقستان که تمایل داشت این معاهده صرفاً جنبه اقتصادی داشته باشد، موضوعات حوزه علم، فناوری و نوآوری همراه با برخی دیگر از سرفصل‌ها نظیر امور فرهنگی و آموزشی از متن اصلی و نهایی پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا حذف شد و تنها در مواردی جزئی و پراکنده در بخش‌هایی از متن بدان‌ها اشاره شده است. به بیان دقیق‌تر، بیشترین موارد مرتبط با موضوعات علم و فناوری را می‌توان ذیل عنوان «صنعت» در فصل بیست و چهارم پیمان مذکور یافت که در آن مباحث مربوط به لزوم نوسازی و مدرن‌سازی زیرساخت‌های بخش صنعت به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان تحریک رشد اقتصادی پایدار کشورها مطرح شده است. از جمله مهم‌ترین این مباحث می‌توان به انجام پروژه‌های مشترک علم و فناوری، اجرای فعالیت‌های تحقیق و توسعه نوآورانه مشترک، و ساخت نسخه‌های آزمایشی محصولات فناورانه اشاره کرد [۵۵].

بعدها با درک لزوم پرداختن جدی به این موضوع، در بیانیه توسعه همگرایی‌های نوآورانه^۱ در سال ۲۰۱۸ سخن از لزوم ایجاد «سرزمین نوآوری‌ها» به میان آمد و علم، فناوری و نوآوری به یکی از دغدغه‌های کشورهای عضو تبدیل شد [۵].

شایان ذکر است مهم‌ترین عامل توسعه نظام حقوقی اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری در مرحله کنونی شامل به رسمیت شناختن تعاملات علمی و فناورانه همچون محور مستقل (محور پنجم) همگرایی در اتحادیه است. همکاری‌های علمی و فناورانه میان کشورها یکی از مولفه‌های اساسی در تعاملات همگرایانه کشورها به‌ویژه در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی و سازوکارهای همگرایی منطقه‌ای است. این همکاری‌ها علاوه بر تقویت پیوندهای منطقه‌ای، ارتباط نزدیکی با حوزه نوآوری دارند و نقشی تعیین‌کننده در توسعه فناوری‌های مشترک ایفا می‌کنند. نمونه بارز این روند را می‌توان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا مشاهده کرد که در آن همکاری‌های علمی و فناورانه به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از تعاملات نوآورانه میان اعضا مطرح می‌شود. در همین راستا، تسریع در روند همگرایی‌های علم، فناوری و نوآوری و تعمیق و گسترش آن‌ها در کنار تحقیق و توسعه نوآورانه و استقرار و اجرای راهکارهای نوین با رویکردی مبتنی بر ساختار و سازمان‌دهی موثر یکی از مهم‌ترین مأموریت‌های پیش‌روی اتحادیه محسوب می‌شود؛ موضوعی که عدم توجه به آن به شدت به عقب ماندگی اتحادیه در این حوزه انجامیده و اثربخشی فعالیت‌ها در این حوزه را با تردید روبرو کرده است. البته لازم به ذکر است این تعاملات در حال حاضر به اشکال مختلف از رقابت گرفته تا هماهنگ‌سازی سیاست‌ها، تشریک مساعی، همکاری مشترک و حتی همگرایی در حال اجرا هستند [۵۵].

1. Declaration on Innovative Convergence Development

باتوجه به جریان همکاری‌های علم، فناوری و نوآوری در سطح دولت‌ها به‌ویژه در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ضروری است که ابعاد تخصصی و اجرایی این همکاری‌ها در قالب ساختارهای سازمانی تنظیم و مقررات‌گذاری شوند تا کارآمدی و هماهنگی میان کشورها تقویت شود. بنابراین گمان می‌رود تدوین الحاقیه‌ای با موضوع تخصصی همگرایی‌های علم، فناوری و نوآوری در سطح اتحادیه خالی از لطف نباشد [۵۵].

در لایه‌ای دیگر از نظام حقوقی اتحادیه اقتصادی اوراسیا که تصمیم‌گیری‌های اجرایی در قالب کمیسیون اقتصادی اوراسیا و دپارتمان‌های زیرمجموعه آن (به‌طور خاص در دپارتمان‌های مرتبط با صنایع کشاورزی، صنعت، حمل‌ونقل) اتخاذ می‌شوند، برخی برنامه‌ها و بندهای مصوب در خصوص چگونگی تبادل علم، فناوری و نوآوری بیان شده‌اند. اتحادیه در سالیان اخیر بر ایجاد سکوهای علم، فناوری و نوآوری در اتحادیه متمرکز شده است. البته در برخی موارد شاهد تقویت همکاری‌های کشورها در مسیر همگرایی به‌واسطه این سکوها هستیم و برعکس در برخی موارد سخن از واگرایی در میان است [۵۵].

بی‌تردید، شاخص اثربخشی قابلیت همگرایی در این حوزه را می‌توان ایجاد نظام نوآوری منطقه‌ای؛ به‌کارگیری و استقرار نظام هماهنگ و یکپارچه علم، فناوری و نوآوری؛ هماهنگ‌سازی فعالیت‌های علم و فناوری و سیاست‌های مرتبط با آن‌ها در بالاترین سطح ممکن همراه با هماهنگ‌سازی مبانی حقوقی و چارچوب‌های کلی آن‌ها با مبانی حقوقی کشورهای عضو و منطقه؛ ایجاد تناسب و سازگاری میان سیاست‌ها و خط‌مشی کشورها در این حوزه؛ و دست‌آخر اجرای شماری از پروژه‌ها و طرح‌های همگرایانه علم و فناوری با مشارکت دیگر اعضای اتحادیه دانست. البته باید در نظر داشت که پیشرفت‌های علم

و فناوری در قالب همکاری‌های مشترک بین کشورها به تعمیق روابط و تحکیم جایگاه اتحادیه منجر خواهند شد.

از مهم‌ترین راهبردهای در نظر گرفته شده در این حوزه پرداختن به توسعه هماهنگ صنعت کشاورزی به منظور تامین امنیت غذایی صادرات محور و گذار به صنعتی‌سازی، جایگزینی کالاهای وارداتی و افزایش ملموس حجم تولید محصولات دارای فناوری‌های بالا در این بخش است. نیل به این هدف هماهنگی بیش از پیش کشورهای عضو اتحادیه در سیاست‌های کشاورزی را می‌طلبد و از دیگر سوی مستلزم ایجاد زیرساخت‌های مشترک علم و فناوری است. گفتنی است در فصل بیست و پنجم معاهده به کشاورزی صنعتی پرداخته شده است.

افزون برآن، در پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر استفاده و اکتساب فناوری‌های جدید و اشاعه آتی آن‌ها در حوزه صنایع سنگین و صنایع سبک با تمرکز بر مراکز زیرساختی فنی مهندسی، پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد کسب و کارهای نوپا و نوآفرین‌ها تاکید ویژه‌ای شده است. در همین ارتباط فهرست بلندی از برخی طرح‌ها و پروژه‌های تحقیق و توسعه نوآورانه در حوزه کشاورزی برای دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۵ در نظر گرفته شده که شامل حدود ۶۰ پروژه به تفکیک کشورهای مسئول اجرای برنامه است [۶۲]. به طور کلی، تحقیق و توسعه مشترک، طراحی و به کارگیری ظرفیت‌های علم و فناوری و استفاده از نتایج آن‌ها در صنعت کشاورزی و همچنین تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد هدف اصلی بیشتر این پروژه‌ها محسوب می‌شود.

مسائل مرتبط با انرژی یکی دیگر از حوزه‌های کلیدی است که مورد توجه کشورهای عضو قرار دارد. در همین راستا، فصل بیستم معاهده به مباحث مرتبط با انرژی به منظور تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های آینده در این بخش اختصاص یافته است. در این

بخش هم به برخی موارد در حوزه انرژی پرداخته شده و مانند بخش مرتبط با حمل‌ونقل به‌طور مختصر به آن‌ها اشاره شده است.

در حوزه حمل‌ونقل نیز فهرستی از موسسات و نهادهای ذی‌صلاح ارائه شده است که به صورت تخصصی در این حوزه فعالیت دارند. پروژه‌های این بخش طی دوره‌های مختلف (به‌عنوان مثال، ۲۰۲۴-۲۰۲۱) فهرست و اطلاع‌رسانی شده‌اند [۶۳، ۶۴]. مهم‌ترین سرفصل‌های این حوزه شامل انجام تحقیقات مشترک در حوزه فناوری‌های نوآورانه و سامانه‌های هوشمند حمل‌ونقل، فناوری‌های اقتصاد سبز و دوست‌دار محیط‌زیست و کم‌مصرف و همچنین سامانه‌های اطلاعاتی و فناوری و تجهیزات و دستگاه‌های هواگرد بدون سرنشین با کاربری‌های ویژه در صنعت حمل‌ونقل است. همه این دستاوردها قطعاً بر روی سکوه‌های دیجیتال دالان‌های بین‌المللی حمل‌ونقل و آمادگی‌سازی و اجرا خواهند شد. شمار زیادی از این سکوها هم‌اکنون در دست تهیه و به‌روزرسانی هستند [۵۵]. در مجموع، پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا شامل همکاری‌های گسترده اقتصادی میان کشورهای عضو است و حوزه‌های مختلفی از جمله تجارت، صنعت، حمل‌ونقل و آماد و حتی انرژی را پوشش می‌دهد. براساس اطلاعات موجود، پیمان مذکور امکان مبادله کالاها با تعرفه صفر را برای بسیاری از محصولات فراهم کرده است که می‌تواند شامل بخش‌هایی مانند صنعت متالورژی نیز باشد. به‌عنوان مثال، تنها در توصیه‌نامه کمیسیون اقتصادی اوراسیا به شماره ۳۰ مورخ ۱۳ دسامبر ۲۰۱۷ آمده است که توصیه می‌شود در حوزه تولیدات محصولات متالورژی به سمت تولید مشترک حرکت شود و تولید محصولات فناورانه در دستورکار قرار گیرد. مشابه این توصیه در توصیه‌نامه شماره ۳۰ مورخ ۱۴ اکتبر ۲۰۱۹ درخصوص اجزا و متعلقات ساخت کشتی‌ها هم تکرار شده است. در مصوبه شورای بین‌دولتی اوراسیا به شماره ۲ مورخ ۲ آوریل ۲۰۱۹ نیز سندی با عنوان

اجرای پروژه «شبکه همکاری‌های مشترک صنعتی اوراسیا، پیمانکاری فرعی و انتقال فناوری‌ها» تدوین و تصویب شده است که هم‌اکنون یکی از مهم‌ترین ارکان و شبکه‌های تحقیق و توسعه و تحول دیجیتال در صنایع اتحادیه اقتصادی اوراسیا را شکل می‌دهد [۵۵]. از تمامی موارد پیش‌گفته این‌گونه نتیجه‌گیری می‌شود که همکاری‌های علم و فناوری در سطح اتحادیه جنبه تخصصی دارند و در تمامی حوزه‌هایی که مورد توجه متقابل کشورهای عضو قرار دارند، بنا بر الزامات و مقتضیات خاص آن بخش تدوین و اجرایی می‌شوند. سند «سامانه یکپارچه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تولید و عرضه محصولات فضایی و اطلاعات جغرافیایی مبتنی بر منابع ملی داده‌های دورسنجی زمین» اولین سندی است که به صورت تخصصی در اتحادیه تدوین شد و موضوع آن بررسی جامع نیازها و پروژه‌های مرتبط با علم، فناوری و نوآوری بود؛ موضوعی که سه کشور فعال در زمینه دورسنجی زمین یعنی بلاروس، قزاقستان و روسیه را به ایجاد بازار مشترک خدمات این حوزه و ایجاد بسترهای هم‌افزای آن جلب می‌دارد. همکاری در زمینه نوسازی و تجهیز ایستگاه‌های زمینی دریافت داده‌های برداشتی توسط ماهواره‌های کشورهای عضو اتحادیه یکی از مهم‌ترین ارکان اجرایی برنامه فوق است که شاید روسیه بیشترین بهره را از آن ببرد [۵۵].

در پایان باید یادآور شد که برای دستیابی به آخرین اطلاعات در خصوص نقشه صنعتی‌سازی اتحادیه، فناوری‌های موردنیاز و فرصت‌های همکاری موجود باید به دپارتمان‌های تخصصی کمیسیون اقتصادی اوراسیا رجوع کرد.

۲. اولویت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه توسعه علم، فناوری و نوآوری

اختیارات کلی کمیسیون اقتصادی اوراسیا در ارتباط با همکاری‌های حوزه علم، فناوری و نوآوری در اسناد کلیدی زیر بیان شده است:

- مفاد ماده ۴ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۹ می ۲۰۱۴ که در آن بر نوسازی کامل اقتصاد کشورهای عضو اتحادیه تاکید شده است؛
 - مصوبه شورای عالی اقتصادی اوراسیا به شماره ۱۲ مورخ ۱۱ دسامبر ۲۰۲۰ در چارچوب فصل هشتم با عنوان «راهبردهای توسعه همگرایی اقتصادی اوراسیا تا سال ۲۰۲۵» که بر همکاری و مشارکت در اجرای پژوهش‌های علمی مشترک تاکید دارد؛ و
 - مصوبه شورای عالی اقتصادی اوراسیا به شماره ۲۸ مورخ ۱۶ اکتبر ۲۰۱۵ که توسعه سرمایه‌گذاری‌ها به منظور ایجاد «سرزمین نوآوری» در منطقه اوراسیا و کم کردن فاصله اوراسیا در علم و فناوری را پیش‌بینی کرده است.
- همانطور که گفته شد، در برخی اسناد دیگر نیز اتحادیه موظف به توسعه علم و فناوری در حوزه‌های صنعتی، کشاورزی و حمل‌ونقل شده است. در ادامه به اختصار نگاهی به کلیت اولویت‌های توسعه علم و فناوری در فضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌اندازیم [۱].

♦ توسعه علم و فناوری در زمینه همکاری‌های صنعتی

در مصوبه شماره ۵ شورای بین‌دولتی اوراسیا مورخ ۳۰ آوریل ۲۰۲۱ با عنوان «محورهای اصلی همکاری صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۲۵»، توسعه سکوهای فناوری و مراکز رشد (محور شماره ۳) پیش‌بینی شده است. به‌طورکلی، ایجاد ساختار نظام‌مند برای بهره‌گیری از دستاوردهای علم و فناوری در سطح ملی و در مقیاس جهانی هدف اصلی سکوهای فناوری اوراسیا محسوب می‌شود. این سکوها با بسیج ظرفیت‌های علمی کشورهای عضو، مأموریت‌های کاربردی مرتبط با طراحی و توسعه ظرفیت‌های نوآورانه و فناورانه را دنبال می‌کنند و به‌کارگیری این فناوری‌ها در تولیدات صنعتی را تسهیل می‌نمایند [۱].

اطلاع نگاشت ۳۵: محوره‌های اصلی سکوهای فناوری اوراسیا

در حال حاضر ۱۷ سکوی فناوری اوراسیا به شرح زیر تشکیل شده است:

- سکوی فناوری ال ای دی ها؛
- سکوی فناوری تجهیزات و ملزومات نور و روشنایی؛
- سکوی فناوری زیست پزشکی؛
- سکوی فناوری‌های انرژی و برق رسانی؛
- سکوی فناوری «بیواوراسیا»؛
- سکوی فناوری کشاورزی؛
- سکوی فناوری استخراج و فرآوری ذخایر معدنی سخت؛
- سکوی فناوری توسعه زیست محیطی؛
- سکوی فناوری تولید، فرآوری و به کارگیری اسانس ها و گیاهان دارویی؛

- سکوی فناوری‌های مرتبط با خدمات فنی و تعمیر و نگهداری تجهیزات صنعتی؛
- سکوی صنایع غذایی و تبدیلی و همچنین صنایع کشاورزی صنعتی- محصولات نوشیدنی سالم؛
- سکوی فناوری‌های صنعتی مرتبط با صنایع سبک؛
- سکوی فناوری‌های صنعتی مرتبط با تامین نیازهای صنعت ساختمان؛
- سکوی فناوری‌های مرتبط با صنایع فضایی و اطلاعات جغرافیایی- محصولات با مزیت رقابت جهانی؛
- سکوی فناوری‌های مرتبط با صنایع متالورژی و مواد جدید؛
- سکوی فناوری فوتونیک؛ و
- سکوی فناوری ابررایانه.

شایان ذکر است این سکوهای فناوری محورهای اساسی فناوری اوراسیا را نشان می‌دهند. البته آمادگی فناورانه، تولیدی و مدیریتی کشورها در این حوزه نابرابر است و عملاً به درستی ارزیابی نمی‌شود [۲۷].

♦ توسعه علم و فناوری در حوزه مجتمع‌های کشت و صنعت

یکی از مهم‌ترین سرفصل‌هایی که در متن پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا مصوب ۲۹ می ۲۰۱۴ ذکر شده است، اهتمام به فعالیت‌های کشاورزی صنعتی و اتخاذ سیاست‌های هماهنگ میان اعضا در این حوزه است. کمیسیون اقتصادی اوراسیا اقدامات مشترک کشورهای عضو در زمینه علم، فناوری و نوآوری به ویژه در چارچوب برنامه‌های بین‌دولتی را هماهنگ می‌کند [۱]. این برنامه‌ها در سطح دولتی به واسطه پرداختن به پروژه‌های مشترک تحقیق و توسعه نوآورانه مبتنی بر مبانی حقوقی و قانونی مشخص عملیاتی می‌شوند. نحوه سامان‌دهی، تامین منابع و طرح‌های تامین مالی این پروژه‌ها و همچنین

سازوکار تعاملات کشورهای عضو و کمیسیون در مصوبه شماره ۱ مورخ ۲۶ می ۲۰۱۷ بیان شده است.

فهرستی از پروژه‌های مشترک تحقیق و توسعه نوآورانه در زمینه توسعه علوم کشاورزی به پیشنهاد کشورهای عضو اتحادیه برای دوره‌ای پنج‌ساله تهیه و تدوین شده و اولویت‌های کشورهای در حوزه کشاورزی در این سند لحاظ شده است. گفتنی است فهرست پروژه‌های مشترک تحقیق و توسعه نوآورانه کشورهای عضو اتحادیه در حوزه کشت و صنعت برای دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۵ براساس سند شماره ۱۵ مورخ ۱۵ دسامبر ۲۰۲۰ به تایید همکاران کمیسیون رسیده است. اهمیت این اقدام در آن است که کشورها از طریق آن می‌توانند در حوزه سیاست‌گذاری، پژوهش و اجرای طرح‌ها و پروژه‌های مطرح‌شده از آخرین وضعیت یکدیگر مطلع شوند و با هماهنگی بهتر و موثرتری در راستای همگرایی بیشتر همکاری کنند [۲۷].

♦ توسعه علم و فناوری در حوزه حمل‌ونقل

ماده ۸۶ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۹ می ۲۰۱۴ (بندهای ۷ و ۳) به توسعه علم و نوآوری در حوزه حمل‌ونقل می‌پردازد و هدف آن این است که نظام و شبکه حمل‌ونقل کشورها را با یکدیگر هماهنگ سازد. مصوبه شماره ۱۹ کمیسیون اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۶ دسامبر ۲۰۱۶ با عنوان «محورها و مراحل اصلی اجرای سیاست هماهنگ حمل‌ونقل کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا» محور اصلی اجرای سیاست‌های هماهنگ حمل‌ونقلی میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا است که امکان توسعه علم و نوآوری در این حوزه را فراهم می‌آورد [۲۸]. بخشنامه شماره ۶ شورای عالی اقتصادی اوراسیا مورخ ۱۱ دسامبر ۲۰۲۰ نیز در ارتباط با بررسی امکان گسترش همکاری‌های مشترک صنعتی در زمینه صنایع هوایی است [۲۷].

۳. ارزیابی تاثیر توسعه علم و فناوری در کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا

تحولات علمی و فناورانه در کشورهای عضو تغییرات قابل توجهی در ساختار تولید و درآمد این کشورها ایجاد کرده‌اند. این روند موجب شکل‌گیری الگوهای جدید در زمینه تولید، درآمدها و قیمت‌گذاری شده که به بازتعریف جایگاه اقتصادی آن‌ها در بازارهای داخلی و بین‌المللی کمک می‌کند. بدین ترتیب، تغییرات ساختاری در چارچوب موج تازه فناوری لزوم اثربخشی تولید را شکل می‌دهد. نکته قابل تامل این‌که در ساختار صنعتی کشورهای عضو اتحادیه مشاهده می‌شود که اهمیت و سهم بخش‌های استخراجی کاهش یافته‌است، درحالی‌که رشد تولید و واردات در حوزه‌هایی مانند فناوری اطلاعات، صنایع غذایی، تولید محصولات شیمیایی و پتروشیمی و صنعت برق افزایش یافته‌است. این تغییرات نشان‌دهنده تاثیر مثبت فناوری بر تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو است که موجب افزایش بهره‌وری، توسعه زیرساخت‌های صنعتی و ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی شده‌اند.

جدول ۸: برآورد ظرفیت رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا تحت تاثیر تغییرات فناورانه در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۲۲، نقطه به نقطه

روسیه	قرقیزستان	قزاقستان	بلاروس	ارمنستان	رشد میانگین سالانه تولید ناخالص داخلی به واسطه تغییرات فناورانه
۱/۴	۴/۴	۱/۵	۳/۹	۱/۴	

منبع: محاسبات موسسه پیش‌بینی اقتصاد فرهنگستان علوم روسیه

با بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و فناورانه موجود در کشورهای عضو همراه با سایر منابع موجود می‌توان جایگاه اقتصادی این کشورها در رتبه‌بندی جهانی تقسیم کار را طی دو دهه آینده ارتقا داد. این هدف شامل گذار به سطح تولیدکنندگان و صادرکنندگان

محصولات نیمه‌فناورانه و پیشرفته است که نقش مهمی در افزایش رقابت‌پذیری اقتصادی ایفا خواهد کرد.

تولید ناخالص داخلی جمهوری بلاروس و جمهوری قرقیزستان برای سال ۲۰۴۰ در سناریوهای شتاب‌بخشی به توسعه علم و فناوری ممکن است تا ۲/۷ و ۲/۴ برابر بیش از سناریوی عدم‌اعمال تغییرات در ساختار فناوری‌های کنونی باشد. افزایش اضافی تولید ناخالص داخلی جمهوری ارمنستان، جمهوری قزاقستان و فدراسیون روسیه در سناریوی تحقق کامل ظرفیت اقتصادی به‌واسطه توسعه علم و فناوری ممکن است در محدوده ۳۵-۴۰ درصد هم قرار بگیرد [۱].

۱.۳. ظرفیت‌های فناورانه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

پس از بحران سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۰، کشورهای پیشرو جهان توانستند به مجموعه‌ای از فناوری‌های پیشرفته شامل نانوفناوری، زیست‌مهندسی و چاپ سه‌بعدی دست یابند. این فناوری‌ها همگام با تحولات حوزه اطلاعات و ارتباطات نقشی کلیدی در شکل‌گیری ششمین موج فناوری ایفا کردند. هسته اصلی ششمین موج فناوری به مجموعه‌ای از فناوری‌های پیشرفته و نوظهور اشاره دارد که نقش محوری در شکل‌گیری و هدایت این موج دارند. این فناوری‌ها شامل هوش مصنوعی، اینترنت اشیا، فناوری‌های پاک، رباتیک، پهپادها، کلان داده‌ها، پردازش ابری، زنجیره‌های بلوکی، و واقعیت مجازی و افزوده هستند. هسته اصلی این موج با نرخ رشد سالانه حدود ۳۵ درصدی گسترش می‌یابد و مسیرهای بلندمدت فناوری را ترسیم می‌کند که به‌عنوان نیروی محرکه‌ای در رشد اقتصادی جهانی ظاهر شده است.

گذار به موج ششم فناوری به‌واسطه انقلاب منظم فناورانه‌ای رخ می‌دهد که اثربخشی ابعاد اصلی توسعه اقتصادی را به‌طور اساسی افزایش می‌دهد. تغییرات مسیر فناوری که

نگاهی به روند پیدایش، تکوین و ظرفیت‌های علم، فناوری و نوآوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا

در چشم‌انداز میان‌مدت و بلندمدت بر ساختار اقتصاد اثر خواهند گذاشت را می‌توان با در نظر گرفتن آن دسته از نوآوری‌های فناورانه‌ای که هدف اصلی سرمایه‌گذاری‌ها است، از همین حالا مشخص کرد [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳۶: ساختار موج ششم فناوری [۱]

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

نظام تامین مالی و بهره‌برداری از نتایج تحقیق و توسعه در کشورهای توسعه یافته این امکان را برای آن‌ها فراهم می‌آورد که از جایگاه برجسته خود در عرصه فناوری جهانی حمایت کنند و آن را تقویت نمایند و همزمان، جایگاه‌های برتر خود از نقطه نظر عوامل موثر بر تولید را همچنان حفظ کنند. شاخص جهانی برابری قدرت خرید (PPP)^۱ نشان می‌دهد که هزینه‌های تحقیق و توسعه جهانی در سال ۲۰۱۹ از ۲/۴ دلار نیز فراتر رفت. ایالات متحده آمریکا (با سهم ۲۷ درصدی از تحقیق و توسعه جهانی در سال ۲۰۱۹) همچنان برتری خود را حفظ کرده و جمهوری خلق چین (۲۲ درصد)، ژاپن (۷ درصد)، جمهوری فدرال آلمان (۶ درصد) و جمهوری کره جنوبی (۴ درصد) در جایگاه‌های بعدی قرار دارند. کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مجموع ۱/۹ درصد از کل هزینه‌های تحقیق و توسعه جهانی از منظر برابری قدرت خرید را به خود اختصاص داده‌اند. میانگین رشد سالانه هزینه‌های تحقیق و توسعه در کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)^۲ براساس قیمت‌های مقایسه شده برابر با ۳/۴۱ درصد در سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۹ بوده است. هزینه‌های تحقیق و توسعه با آغاز رقابت جهانی فناوری از سال ۲۰۱۷ تاکنون افزایش یافته‌اند، به گونه‌ای که نرخ متوسط رشد سالانه آن‌ها به ۴/۵۹ درصد رسیده و سرعت گرفته است. با این حال، کشورها به شدت از منظر هزینه‌کرد در تحقیقات پایه و کاربردی و آزمایش‌های توسعه‌ای متفاوت هستند. ایالات متحده بیشترین سهم از تامین مالی تحقیقات پایه (۱۷ درصد یا به عبارتی ۱۰/۱ میلیارد دلار) را به خود اختصاص داده است، در حالی که جمهوری خلق چین تنها ۶ درصد (معادل ۲۶ میلیارد دلار) از کل هزینه‌های تحقیق و توسعه فناورانه (RTD)^۳ را به تحقیقات پایه اختصاص داده است. جالب این که تقریباً نیمی از تامین مالی کلیه تحقیقات پایه در ایالات متحده از محل بودجه فدرال تامین

1. Purchasing Power Parity

2. Organisation for Economic Cooperation and Development

3. Research and Technological Development

می‌شود. یکی از اولویت‌های اصلی تحقیق و توسعه غیرنظامی در ایالات متحده مربوط به کاوش‌ها و مطالعات فضایی است که ۱۶ درصد از کل سرمایه‌گذاری‌های تحقیقاتی را به خود اختصاص داده است. این حوزه شامل پروژه‌های مرتبط با مشاهده زمین، توسعه فناوری‌های فضایی، تحقیقات اخترازیکی و مأموریت‌های فضایی می‌شود. سازمان‌هایی مانند ناسا و آزمایشگاه‌های تحقیقاتی نیروی دریایی ایالات متحده نقش مهمی در پیشبرد این مطالعات دارند. این تحقیقات به پیشرفت علمی و فناوری کمک می‌کنند و تأثیرات گسترده‌ای بر صنایع مرتبط از جمله مخابرات، ناوبری و پیش‌بینی‌های آب‌وهوایی دارند [۱].

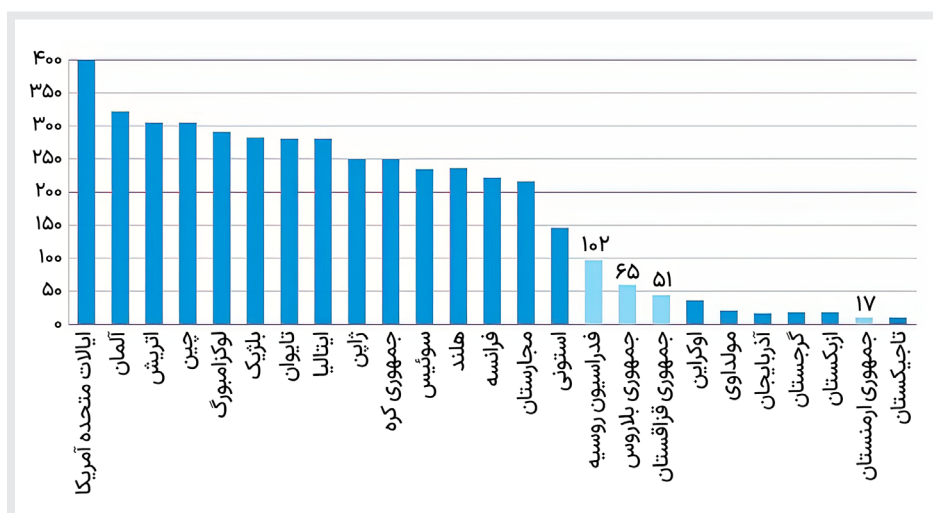
روندهای جهانی در تخصیص منابع مالی مشترک برای تحقیق و توسعه به دقت فرآیند تمرکز سرمایه‌های مالی و علمی- فناوری را در گروه محدودی از کشورها و شرکت‌های بزرگ فراملیتی رصد و ثبت می‌کنند. این روندها عمدتاً بر تأمین مالی فناوری‌های پیشرفته به‌ویژه در حوزه زیست‌فناوری و فناوری‌های دیجیتال تمرکز دارند. بخش قابل توجهی از این سرمایه‌گذاری‌ها به تولید نرم‌افزارهای رایانه‌ای و ارائه خدمات مبتنی بر پلتفرم‌هایی اختصاص دارد که بر پایه فناوری‌های هوش مصنوعی توسعه یافته‌اند. شایان ذکر است که در سال ۲۰۱۹ میزان سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه سه شرکت برتر جهان در حوزه دیجیتال یعنی گوگل، آمازون و مایکروسافت از مجموع هزینه‌های تحقیق و توسعه تمامی کشورهای عضو اتحادیه فراتر بوده است. جالب این‌که این سرمایه‌گذاری از محل منابع شخصی و با استفاده از تمامی روش‌های ممکن تأمین مالی صورت گرفته بود [۱].

نکته درخور توجه این است که در مرحله کنونی توسعه علمی و فناوری، تأثیرگذاری عوامل اقتصادی و فناوری به‌تنهایی تعیین‌کننده نیست و فرآیندهای ژئوپلیتیکی نقش برجسته‌تری ایفا می‌کنند. در چارچوب رقابت‌های جهانی، کشورها در برابر یکدیگر موضع‌گیری می‌کنند و شرکت‌های بزرگ فراملیتی که اکنون فناوری‌های اساسی و

صلاحیت‌های کلیدی را در برخی حوزه‌ها به‌ویژه در میکروالکترونیک در اختیار دارند، سطح پیشرفت فناوری و میزان رقابت‌پذیری در سایر بخش‌های اقتصادی را شکل می‌دهند [۱].

۲.۳. ظرفیت‌های نوآوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

تفاوت اساسی میان کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای عضو اتحادیه در حوزه نوآوری، میزان سرمایه‌گذاری شرکت‌های بزرگ در تحقیق و توسعه است که نقش تعیین‌کننده‌ای در امکان‌پذیری استفاده از نتایج تحقیقات فناورانه دارد. در کشورهای عضو اتحادیه سهم هزینه‌های دولتی در تحقیق و توسعه به ۶۵ درصد می‌رسد، در حالی که این رقم در آلمان ۲۸ درصد، در ایالات متحده کمی بیش از ۲۰ درصد و در ژاپن حدود ۱۵ درصد است. افزون‌براین، کشورهای عضو اتحادیه در زمینه تخصیص هزینه‌کرد تحقیق و توسعه فناورانه به‌ازای هر محقق در مقایسه با سایر کشورها عقب‌تر هستند که این امر می‌تواند بر ظرفیت نوآوری و توسعه علمی آن‌ها تاثیر بگذارد [۱].

نمودار ۲۰: هزینه‌کرد تحقیق و توسعه فناورانه به‌ازای هر محقق (هزار دلار به تفکیک برابری قدرت خرید)

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

علاوه بر هزینه‌کرد تحقیق و توسعه پایین در کشورهای عضو اتحادیه، اثربخشی نهایی هزینه‌کرد تحقیق و توسعه فناورانه از نقطه نظر تحول در افزایش صادرات و واردات در تولید ناخالص داخلی نیز در این کشورها پایین است. بدین ترتیب، نسبت صادرات محصولات دارای فناوری‌های بسیار بالا و هزینه‌کرد تحقیق و توسعه فناورانه براساس برابری قدرت خرید برای کشورهای عضو اتحادیه از یک فراتر نمی‌رود. به عنوان مثال، میزان صادرات به ازای هر دلار هزینه تحقیق و توسعه فناورانه در جمهوری قزاقستان ۰/۹ دلار، در فدراسیون روسیه ۰/۳۳ دلار و در جمهوری بلاروس ۰/۷۹ دلار است [۱].

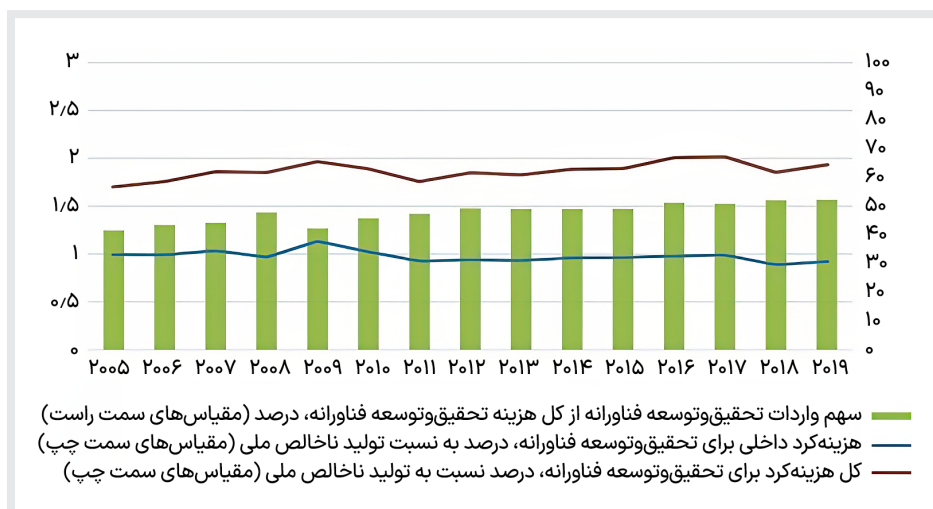
بررسی آمار مربوط به کشورهای مختلف نشان می‌دهد که به طور متوسط به ازای هر یک دلار هزینه تحقیق و توسعه فناورانه، ۱/۷۱ دلار صادرات محصولات و تسلیحات مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته ثبت شده است. با این حال، میزان اثربخشی هزینه‌های تحقیق و توسعه فناورانه در برخی کشورها پایین‌تر از این میانگین جهانی بوده و منجر به خسارات اقتصادی قابل توجهی شده است. این میزان انحراف از نرخ متوسط اثربخشی در جمهوری ارمنستان ۰/۲ میلیارد دلار، در جمهوری بلاروس ۱/۱ میلیارد دلار، در جمهوری قزاقستان ۰/۸۸ میلیارد دلار و در فدراسیون روسیه ۵۸ میلیارد دلار برآورد شده است.

این داده‌ها نشان‌دهنده تفاوت در بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌های فناورانه میان کشورهای عضو اتحادیه است و بر اهمیت سیاست‌گذاری‌های کارآمد برای ارتقای اثربخشی نتایج تحقیق و توسعه تأکید می‌کند، آن هم در شرایطی که محصولات تولیدی با استفاده از فناوری‌های پیشرفته در کشورهای عضو بخش اندکی از حجم کلی صادرات آن‌ها را دربرمی‌گیرد^۱. این وضعیت معمولاً به دلیل الگویی است که

۱. محاسبات موسسه پیش‌بینی اقتصاد فرهنگستان علوم روسیه (IEFRAS) در گزارشی با عنوان «ارزیابی ظرفیت کلان اقتصادی تولید محصولات در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و تحلیل ابعاد خوش‌آتیة تشکیل زنجیره تأمین ارزش با هدف افزایش ظرفیت تولید و فراهم‌سازی شرایطی برای ارتقای وضعیت اقتصادی- فناورانه اتحادیه (۲۰۲۰-۲۰۲۱)» برای استفاده رسمی کمیسیون اقتصادی اوراسیا

این کشورها برای واردات علم و فناوری خود به کشور و به کارگیری و عرضه مجدد آن به عرصه فناوری جهانی پیاده سازی می کنند. سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه فناورانه در کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا عمدتاً در چارچوب نظام باز نوآوری صورت می گیرد، اما فرآیند تجاری سازی و تولید صنعتی - که هدف اصلی نوآوری ها است - بر تولید محصولات تمرکز دارد که در کشورهای پیشگام فناوری یعنی کشورهایی غیر از کشورهای عضو اتحادیه با استفاده از فناوری های پیشرفته تولید می شوند و در نهایت، این محصولات فناورانه به شکل کالاهای مصرفی و تجهیزات صنعتی مورد نیاز به همان کشورهای عضو اتحادیه وارد شده و با هزینه ای بسیار بالاتر مورد استفاده قرار می گیرند.

از این رو، مسائل مرتبط با هزینه های تحقیق و توسعه فناورانه صرفاً به همین موارد ختم نمی شود که موسسات از نتایج تحقیق و توسعه فناورانه استفاده نمی کنند، بلکه موضوع از این قرار است که ناگزیرند به پرداخت هزینه های سنگین واردات تن بدهند. پس کشورهای عضو اتحادیه به ناچار در تکمیل پرداخت بلاواسطه هزینه تحقیق و توسعه فناورانه خارجی باید هزینه واردات تجهیزات که بدون آن ها امکان بهره گیری از نتایج تحقیق و توسعه فناورانه خارجی فراهم نیست را هم در نظر داشته باشند. باتوجه به این که هزینه های واردات برای تحقیق و توسعه فناورانه بیش از نیمی از کل هزینه های تحقیق و توسعه فناورانه را شامل می شود، این نکته را باید در نظر داشت که سرعت تغییرات فناوری در کشورهای مختلف عضو اتحادیه به شدت به نوسانات ارزش واحدهای پولی آن ها در برابر یکدیگر وابسته است. کاهش دائمی ارزش پول ملی کشورهای عضو اتحادیه که از سال ۲۰۰۸ آغاز شده است، تاثیر بسزایی بر افزایش ویژگی های کیفی اقتصاد این کشورها داشته است [۱].

نمودار ۲۱: هزینه‌کرد داخلی و کل هزینه‌کرد تحقیق و توسعه فناوریانه

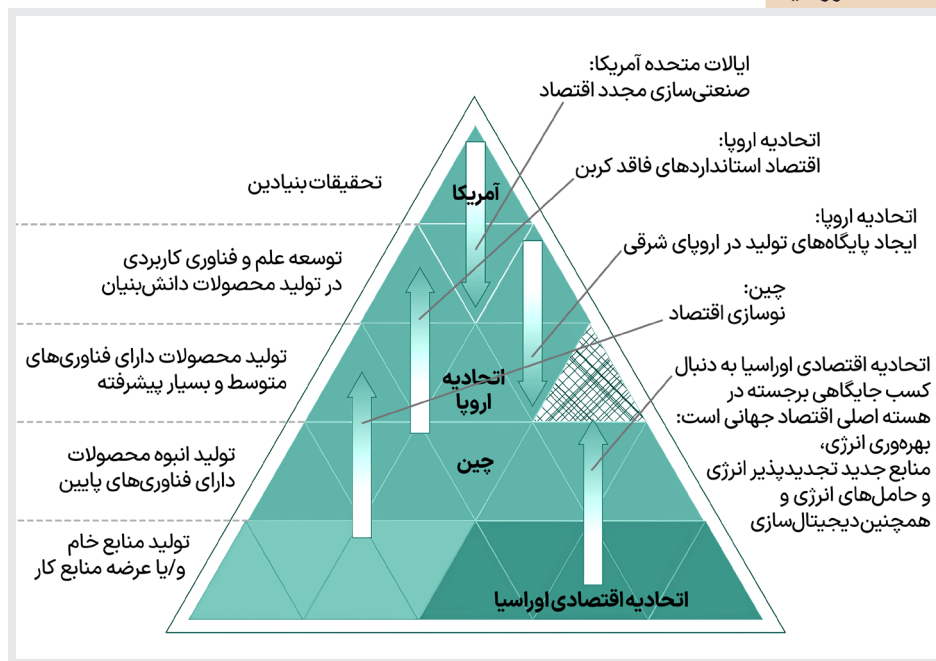
منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

علاوه بر این، جایگزین‌سازی اجزا و قطعات وارداتی در تحقیق و توسعه فناوریانه را باید - نه از منظر افزایش بیشتر اثربخشی - بلکه از منظر واردات حیاتی، صنعتی‌سازی کالاهای وارداتی و افزایش صادرات بررسی کرد. اگرچه جایگزینی هزینه‌ها برای تحقیق و توسعه فناوریانه‌ای که شامل واردات کالاها یا خدمات می‌شود با هزینه‌هایی که برای تحقیق و توسعه فناوریانه با استفاده از امکانات و ظرفیت‌های تولید داخل کشورهای عضو انجام می‌شود، افزایش بیشتر بهره‌وری نیروی کار و اثربخشی استفاده از منابع را میسر نمی‌سازد، اما احیای هسته اصلی فناوری در صنایع ملی بخش جدایی‌ناپذیر تحول اقتصادی محسوب می‌شود. این روند نه تنها موجب کاهش هزینه‌های واردات تجهیزات می‌شود، بلکه رقابت‌پذیری تولیدات دانش‌بنیان را نیز تضمین می‌کند. این امر نیز به نوبه خود به ایجاد بستری مناسب برای رشد اقتصاد دانش‌بنیان و افزایش صادرات محصولات فراآوری شده منجر خواهد شد.

عدم ارتباط موثر میان فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی با نیازهای مشخص بخش‌های صنعتی کشورهای عضو اتحادیه یکی دیگر از عوامل محدودکننده کارایی سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه فناوریانه این کشورها است. علاوه بر این، تمرکز برنامه‌های توسعه علم و فناوری بر اساس الگوی سنتی تخصصی‌سازی پژوهشگاه‌ها موجب ناکارآمدی در تخصیص منابع مالی محدود می‌شود. بخش عمده‌ای از فرآیند تجاری‌سازی تحقیق و توسعه فناوریانه نیز به صورت پراکنده و مقطعی اتفاق می‌افتد و اغلب محدود به حوزه‌های امنیتی، نظامی و برخی بخش‌های علوم انسانی است که مانع از بهره‌گیری گسترده‌تر این نوآوری‌ها در سایر صنایع و حوزه‌های اقتصادی می‌شود. این روند توسعه علم و فناوری در کشورهای عضو، اهمیت تمرکز منابع به عنوان عاملی کلیدی برای افزایش اثربخشی تحقیق و توسعه فناوریانه را برجسته‌تر می‌سازد. در واقع، تخصیص هدمند و بهینه منابع می‌تواند تاثیر بسزایی در پیشبرد نوآوری‌های علمی و صنعتی داشته باشد و مسیر تحولات فناوریانه پایدار را هموار کند. راهبرد همکاری فناوریانه میان کشورهای عضو باید بر دستیابی به حداکثر هم‌افزایی اقتصادی متمرکز باشد تا با بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی علمی و فناوریانه در حوزه‌های نویدبخش و آینده‌دار زمینه‌ای مناسب برای توسعه پایدار، ارتقای رقابت‌پذیری و تسریع نوآوری‌های فناوریانه میسر شود [۱].

اگرچه کشورهای عضو اتحادیه پیشرفت‌هایی در تحقیقات پایه در بسیاری از حوزه‌های علمی کسب کرده‌اند، اما همچنان در تقسیم کار جهانی عمدتاً به تولید و صادرات مواد خام می‌پردازند. بر همین اساس، هدف اصلی توسعه علم و فناوری در این کشورها طی دو دهه آینده شامل ارتقای جایگاه اقتصادی آن‌ها در سلسله‌مراتب جهانی است. این امر مستلزم گذار از نقش تامین‌کننده مواد خام به تولیدکننده و صادرکننده محصولات فناوریانه به‌ویژه محصولات با سطح فناوری بالا خواهد بود [۱].

اطلاع‌نگاشت ۳۷: جابجایی در ساختار جهانی تولید: خطوط رقابت کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

افزایش سرعت توسعه علم و فناوری در کشورهای عضو اتحادیه موجب کاهش وابستگی به واردات، تنظیم سهم واردات در بازار داخلی و تقویت گردش کالا میان این کشورها و در نتیجه، ارتقای کارایی اقتصادی آن‌ها خواهد شد. این روند با افزایش ارزش افزوده به‌ازای هر واحد منابع اولیه مورد استفاده در فرآیند تولید نقش موثری در تسریع رشد اقتصادی کشورهای اتحادیه ایفا خواهد کرد. از این‌رو می‌توان گفت که بدون شتاب‌دهی به توسعه علم و فناوری، هیچ‌یک از خط‌مشی‌های بودجه‌ای-مالیاتی و خط‌مشی پولی-اعتباری نخواهند توانست افزایش سرعت رشد اقتصادی و بهبود سطح زندگی مردم در کشورهای عضو اتحادیه را تضمین کنند [۱].

۴. همکاری‌های بین‌المللی حوزه علم، فناوری و نوآوری در چارچوب اتحادیه

اقتصادی اوراسیا

همکاری‌های بین‌المللی اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری با هدف تقویت ظرفیت اقتصادی و افزایش رقابت‌پذیری کشورهای عضو صورت می‌گیرد. حوزه‌های اصلی همکاری شامل تحقیقات علمی مشترک، توسعه و به‌کارگیری فناوری‌های نوین، و همچنین هماهنگ‌سازی استانداردها و مقررات فنی است. اتحادیه اقتصادی اوراسیا در پی ایجاد یک فضای علمی-فناوری یکپارچه و ارتقای فعالیت‌های نوآورانه در منطقه است. در ادامه، با تمرکز بر این عنوان به بررسی اولویت‌ها و اقدامات صورت گرفته در این زمینه پرداخته می‌شود.

۱.۴. همکاری‌های بین‌المللی اعضای اتحادیه در حوزه‌های اولویت‌دار علم، فناوری

و نوآوری

با توجه به روندهای جهانی در حوزه‌های تحقیق و توسعه و همچنین ویژگی‌های خاص اقتصاد کشورهای اتحادیه می‌توان ابعاد زیر که تاثیر بسزایی بر ساختار تولید و درآمدزایی در این کشورها دارند را در نظر داشت.

در وهله نخست، صحبت از دیجیتال‌سازی در میان است. در حال حاضر، دیجیتال‌سازی همچون بُعدی کلیدی از پایه‌ریزی موج تازه فناوری در نظر گرفته می‌شود. در دهه اخیر، کشورهای توسعه‌یافته توسعه اقتصاد دیجیتال را در سطح دولتی ترویج می‌کنند و به‌واسطه در اختیار گرفتن کل زنجیره تامین- از تولید تا تامین محصولات برای کاربر نهایی- از ترویج و گسترش بین‌المللی فناوری‌های دیجیتال خود در بازارهای در حال توسعه پشتیبانی می‌کنند. فدراسیون روسیه و دیگر کشورهای اتحادیه که هم‌اکنون از سرعت مورد انتظار برای اجرای فرآیندهای سرمایه‌گذاری در بخش فناوری‌های

اطلاعات و ارتباطات باز مانده‌اند، به‌طور فعالانه در تلاش هستند با استفاده از فرصت همگرایی با زیرساخت جهانی دیجیتال بتوانند این بخش را توسعه دهند. ایجاد زیرساخت‌های ملی اغلب از محل تخصیص بودجه‌های دولتی در چارچوب برنامه‌های دولتی‌ای انجام می‌شود که با هدف افزایش نرخ دیجیتال‌سازی کشور تدوین شده‌اند. نکته قابل توجه آن است که سرمایه‌گذاری‌ها در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌طور نامتوازن میان مراحل طراحی و اجرای پلتفرم‌های صنعتی و مصرفی تقسیم شده‌اند، به‌طوری‌که تمرکز اصلی بر اجرای این پلتفرم‌ها است. این عدم توازن می‌تواند زمینه‌ساز چالش‌هایی در مسیر حفظ حق حاکمیت کشورهای عضو باشد، زیرا ممکن است منجر به وابستگی بیش‌ازحد به ساختارهای اجرایی مشترک شود و استقلال تصمیم‌گیری ملی را تحت تأثیر قرار دهد. به‌منظور بهبود توزیع سرمایه‌گذاری‌ها در اتحادیه اقتصادی اوراسیا باید با ایجاد چارچوب‌های سیاست‌گذاری منسجم و تعیین سهم دقیق برای مراحل طراحی و اجرای پلتفرم‌های صنعتی و مصرفی سعی کرد از تمرکز یک‌جانبه بر اجرای پروژه‌ها جلوگیری کرد. ایجاد صندوق‌های مشترک حمایتی جهت توسعه نوآوری، تشویق سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه از طریق اعطای مشوق‌های مالیاتی، و توزیع متوازن پروژه‌ها میان کشورهای عضو براساس ظرفیت‌های تخصصی و زیرساختی آن‌ها ازجمله راهکارهایی هستند که می‌توانند به تعادل سرمایه‌گذاری‌ها کمک کنند. افزون‌برآن، نظارت مستمر و ارزیابی دوره‌ای نحوه تخصیص منابع نقش مهمی در شناسایی نقاط ضعف موجود و اصلاح روند سرمایه‌گذاری ایفا خواهد کرد [۱].

یکی دیگر از روندهای مهم نوآوری‌های فناورانه گرایش به توسعه اقتصاد زیستی^۱ و فناوری‌های زیستی است. از سال ۲۰۱۳، اقتصاد زیستی و زیست‌فناوری به

بخش‌های اقتصاد ارتباط داده شده‌اند و اکنون از اولویت‌های همکاری در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا محسوب می‌شوند. اقتصاد زیستی و زیست‌فناوری در فهرست آن دسته از رشته‌های صنعتی قرار گرفته‌اند که قرار است به عرصه‌های جهانی راه یابند. در حال حاضر، مهم‌ترین جنبه‌های خوش‌آتیه در چارچوب این روند شامل تولید مصنوعی پروتئین‌های جایگزین برای تامین خوراک موردنیاز در صنایع غذایی از جمله پروتئین‌های مبتنی بر فرآورده‌های نفت و گاز است که همراه با توسعه مواد اولیه داروهای زیست‌ایمن نقش مهمی در بهبود سیستم‌های طبیعی ایفا می‌کند. این روند همراه با افزایش توانمندی‌های نیروی انسانی و پیشرفت فناوری‌های نوین در این حوزه امکان رشد زیست‌توده و محصولات گیاهی را فراهم می‌آورد. علاوه‌براین، استفاده از تحریک‌کننده‌های پردازش عمیق زیستی، فناوری‌های مرتبط با تحول و رشد، و احیاکننده‌های خاک مسیر توسعه پایدار و تقویت منابع طبیعی را هموار می‌کند.

در همین راستا، گردش بازار فناوری‌های زیستی پیشرفته در روسیه ۳۰ درصد در سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۹ رشد داشته‌است. در سال ۲۰۲۰ به دلیل بروز همه‌گیری کوید-۱۹ و متعاقب آن کاهش فعالیت تولیدی، صنعت زیست‌فناوری روسیه شاهد افت ۴۰٪ درصدی خود نسبت به سال ۲۰۱۹ بوده‌است. البته به لطف افزایش تقاضا برای تولید و فروش واکسن‌ها و فرآورده‌های زیستی جهت مقابله با کوید-۱۹، این بخش توانست از مهلکه به در رود. انتظار می‌رود نرخ رشد سالانه صنعت زیست‌فناوری روسیه طی سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۴ در محدوده ۳/۷ - ۶/۷ درصد باشد. فناوری‌های زیستی «سبز» و «سفید» پویاترین و خوش‌آتیه‌ترین حوزه‌های رشد اقتصاد زیستی در روسیه هستند که با تولید صنعتی انبوه اسیدهای آمینه غذایی و محصولات کشاورزی ارتباط دارند [۱].

بلا روس یکی از نخستین کشورهای عضو اتحادیه است که در سال ۱۹۹۳ چارچوب قانونی و نظام مدیریتی لازم برای توسعه علمی و فناوری را ایجاد کرد. این ساختار زمینه‌ساز اجرای برنامه‌های هدف‌محور، مطالعات کاربردی و پروژه‌های علمی-فناورانه‌ای شده که براساس برنامه‌های دولتی علم و فناوری راهبری می‌شوند. این برنامه‌ها به‌عنوان ابزار اصلی برای تحقق اولویت‌های راهبردی در حوزه علم و فناوری نقش مهمی در راهبری و توسعه پژوهش‌های نوآورانه در این کشور ایفا می‌کنند. براین اساس، در بلا روس برنامه‌هایی در زمینه فناوری‌های زیستی در سطوح مختلف تدوین شده است که توسعه صنعت فناوری‌های زیستی و مواد دارویی را تضمین می‌کنند. جالب این‌که همکاری تنگاتنگی در این حوزه میان روسیه و بلا روس شکل گرفته و مبانی حقوقی کارآمدی هم ایجاد شده است که به لطف آن شمار زیادی برنامه در زمینه نوآوری‌های زیست فناوری اجرا شده است. تولید محصولات پایه لاکتوفرین و سایر پروتئین‌های انسانی، ابزارها و روش‌های جدید استفاده از محصولات سلولی زیست پزشکی، توسعه فناوری‌های نوآورانه برای مطالعه توزیع جغرافیای ژنی و استفاده از فناوری ژنوم برای شناسایی افراد از جمله این برنامه‌ها به‌شمار می‌آیند. به‌همین ترتیب، در کشور قزاقستان دو مرکز بین‌المللی همکاری به نام‌های مرکز انتقال فناوری قزاقستان و فرانسه^۱ و مرکز همکاری‌های فناورانه کره و قزاقستان^۲ فعالیت دارند. به‌طور کلی، جستجوی فناوری‌ها، شرکای تجاری و سرمایه‌گذاران از جمله در حوزه زیست فناوری هدف اصلی این مراکز محسوب می‌شود. در تاجیکستان نیز تلاش‌های بسیاری در خصوص کاربست و توسعه نظام پایدار و به لحاظ اکولوژیکی متوازن جهت پرداختن به کشاورزی و اصلاح نباتات برای تولید گیاهان پرمحصول جدید در حوزه کشاورزی در دست اجرا است [۱].

1. Kazakh-French Center for Technology Transfer
2. Korea-Kazakhstan Center for Technology Cooperation

دیگر روند مهم نوآوری‌های فناورانه شامل توسعه اقتصاد بدون کربن است که آن هم به واسطه سرمایه‌گذاری‌های چشمگیر محقق شده و بخش بزرگی از راهکارهای فناورانه ارائه شده در بخش انرژی، حمل‌ونقل، صنعت، مسکن و شهرسازی براساس آن شکل گرفته است. در حوزه انرژی، منابع تجدیدپذیر (باد و خورشید) مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته‌اند که افزایش سهم آن‌ها در ساختار تولید انرژی به عنوان منبع اصلی کربن‌زدایی از انرژی در اتحادیه اروپا و چین در نظر گرفته می‌شود. البته هنوز در کشورهای اتحادیه توان تولیدی کافی برای تولید تجهیزات مولد انرژی از منابع تجدیدپذیر وجود ندارد، چراکه کاربست فناوری‌های موجود به نسبت روش‌های سنتی تامین انرژی به مراتب نیاز به سرمایه‌گذاری‌های بیشتری دارد.

شایان ذکر است حمل‌ونقل برقی در فدراسیون روسیه و دیگر کشورهای عضو اتحادیه در راستای توسعه اقتصاد بدون کربن مورد استقبال زیادی قرار گرفته است، هرچند هنوز در مراحل ابتدایی قرار دارد. البته از آنجا که بازارهای خودروی کشورهای اتحادیه بسیار بزرگ هستند، سهم خودروهای برقی با نشان‌های تجاری خارجی (وارداتی) و یا در مورد فدراسیون روسیه تولیدی در داخل کشور از این بازارها ممکن است در چشم‌اندازی بلندمدت بسیار زیاد باشد. از طرفی، شواهدی وجود دارند که بتوان ادعا کرد تا سال ۲۰۳۰ ارزش خودروهای جدید برقی از قیمت خودروهای درون‌سوز کمتر خواهد شد. این برتری هنگام مقایسه دو محصول می‌تواند توجه خریداران را به شدت به سمت خودروهای برقی جلب کند و موجب افزایش تقاضا برای خرید این خودروها شود. مقامات شهری بیش‌ازپیش به حمل‌ونقل برقی (تراموا، متروی سبک، اتوبوس‌های برقی) توجه دارند، چراکه بهره‌برداری از حمل‌ونقل برقی از اقبال عمومی نیز برخوردار است.

روند بعدی نوآوری‌های فناورانه شامل مواد ساخته‌شده برپایه فناوری‌های جدید (پیش از هر چیزی مواد کامپوزیت) هستند. کامپوزیت‌ها به واسطه درهم‌آمیختگی در موادی با ویژگی‌های مطلوب از تراکم و استحکام بیشتری برخوردارند و طول عمر آن‌ها نیز بیشتر است. کاربست فناوری‌های مرتبط با استفاده از مواد کامپوزیت امکان افزایش توان موتورها و کاهش وزن خودروها را فراهم می‌آورد. قبلاً از کامپوزیت‌ها تنها در صنایع فضایی و نظامی استفاده می‌شد، اما هم‌اکنون در کالاهای عمومی مصرفی هم به‌کار برده می‌شوند. درواقع، فناوری کامپوزیت در چارچوب برنامه‌های دولتی توسعه صنایع ازجمله در بخش‌های غیرنظامی (نظیر ساختمان، حمل‌ونقل و هواپیمایی) رواج روزافزونی پیدا کرده‌است. توسعه فناوری‌های مرتبط با مواد و مصالح ساختمانی نقش مهمی در گسترش کاربرد فناوری چاپ سه‌بعدی در بخش‌های گوناگون اقتصاد به‌ویژه در حوزه‌هایی مانند ماشین‌سازی، پزشکی و صنعت ساختمان ایفا می‌کند. ازهمین‌روی، استفاده از مواد جدید کامپوزیت در کشورهای اتحادیه با سرعت چشمگیری (با نرخ رشد سالانه حدود ۲۰ درصد) روبه‌افزایش است [۱].

صنعت کشاورزی یکی دیگر از حوزه‌های کلیدی و اولویت‌دار در میان فناوری‌های پیشرفته به‌شمار می‌آید. در حال حاضر، در کشورهای اتحادیه تاکید اصلی بر تشدید فعالیت‌های نوآورانه و تولید در حوزه کشاورزی است و این همان مسیری است که کشورهای توسعه‌یافته از آن عبور کرده‌اند. این تغییر مسیر فناوری به‌طور مستقیم با رشد رشد تمرکز جمعیت در کلان‌شهرها و متعاقب آن مشکل تامین بی‌وقفه مواد غذایی برای آن‌ها در ارتباط است. به‌طورکلی، افزایش بهره‌وری می‌تواند نقش موثری در کاهش چالش‌های زیست‌محیطی ازجمله کاهش حاصل‌خیزی خاک، کمبود منابع آبی برای آبیاری و بروز خشکسالی ایفا کند و بدین‌ترتیب، به تقویت

پایداری اکوسیستم‌های کشاورزی بینجامد. جالب این‌که بیشترین مراحل توسعه کشاورزی مربوط به استفاده از فناوری‌های ژنتیکی است که بدون استفاده از آن‌ها نمی‌توان به سطح مطلوبی از بازدهی محصول رسید. در همین ارتباط لازم است به وابستگی بسیار بالای کشورهای اتحادیه به واردات بذر و همچنین محدودیت‌های قانونی آن‌ها در زمینه توسعه فناوری‌های مهندسی ژنتیک در صنعت کشاورزی اشاره کرد [۱].

۵. ساختارهای الهام‌بخش جهانی برای ایجاد نظام توسعه علم، فناوری و نوآوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا

در سطح جهانی، ساختارهای گوناگونی برای توسعه علم، فناوری و نوآوری فعالیت می‌کنند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی بین‌المللی، شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش (NREN)^۱، سازمان‌های بین‌المللی مانند یونسکو و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD)، پارک‌های علم و فناوری، و برنامه‌های همکاری چندملیتی نظیر افق اروپا^۲ اشاره کرد. این نهادها با تامین زیرساخت‌های ارتباطی، حمایت مالی، تسهیل شبکه‌سازی علمی و ارتقای ظرفیت‌های پژوهشی نقش محوری در تقویت اقتصاد دانش‌بنیان و انتقال فناوری دارند و به کشورها کمک می‌کنند تا در عرصه نوآوری و توسعه پایدار حضور موثر و رقابتی داشته باشند. در ادامه نگاهی مختصر به برخی از مهم‌ترین این ساختارها خواهیم داشت. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که اتحادیه اقتصادی اوراسیا الزاماً روابط متعارف و نظام‌مندی با همه این ساختارها ندارد، ولی در ایجاد مناسبات میان اعضای خود از نقاط ضعف و نقاط قوت این ساختارها الهام گرفته است.

1. National Research and Education Network
2. Horizon Europe

۱.۵. شبکه اطلاعات علم و فناوری

شبکه اطلاعات علم و فناوری یکی از مهم‌ترین ابزارها و ملزوماتی است که کشورهای عضو اتحادیه در فرآیندهای همگرایی با استفاده از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل آن حداکثر هماهنگی و تعامل با یکدیگر را در حوزه آموزش و علوم ایجاد می‌کنند. تجربیات جهانی در سازمان‌دهی تبادل اطلاعات علم و فناوری در وهله نخست گواهی بر نقش والای شبکه‌های جهانی مخابراتی فعال در این حوزه یعنی شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش (NREN) است. در عرصه جهانی شبکه‌های علمی و آموزشی مختلفی نظیر شبکه جهانی اینترنت^۱ (ایالات متحده آمریکا)، شبکه ملی تحقیقاتی و آموزشی آلمان (DFN)^۲، اولین شبکه ملی پژوهش و آموزش در چین (CERNET)^۳ و زیرساخت‌های دیجیتال برای تحقیقات، آموزش و نوآوری در سطح ملی کشور کانادا (CANARIE)^۴ فعالیت دارند. درمقابل، شبکه‌های علمی و آموزشی دیگری نظیر شبکه تحقیقاتی و آموزشی سراسری اروپا (GÉANT)^۵، شبکه تحقیقاتی و آموزشی آسیا-اقیانوسیه (TIEN)^۶ و شبکه همکاری آمریکای لاتین برای شبکه‌های پیشرفته (RedCLARA)^۷ نیز در سطح شبکه‌های کنسرسیومی بین‌دولتی فعالیت دارند. در زیر به‌اختصار برخی از این شبکه‌های اطلاعاتی موجود و کارکردهای آن‌ها موردبررسی قرار می‌گیرند.

۲.۵. شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش

شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش (NREN) زیرساخت‌هایی تخصصی هستند که برای

1. Global Internet Network
2. German National Research and Education Network (Deutsches Forschungsnetz)
3. China's National Research and Education Network
4. Canadian Network for the Advancement of Research, Industry and Education
5. Gigabit European Advanced Network Technology
6. Trans-Eurasia Information Network
7. Latin American Cooperation of Advanced Networks (Cooperación Latino Americana de Redes Avanzadas)

پشتیبانی از نیازهای ارتباطی و اطلاعاتی جامعه علمی، پژوهشی و دانشگاهی یک کشور ایجاد می‌شوند. این شبکه‌ها معمولاً پهنای باند بسیار بالا، امنیت پیشرفته و خدمات خاصی مانند رایانش ابری، ذخیره‌سازی داده‌های علمی، ویدئوکنفرانس و دسترسی به منابع علمی بین‌المللی را فراهم می‌کنند.

هدف اصلی شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش تسهیل همکاری‌های علمی، تبادل داده‌های حجیم پژوهشی، و ارتقای کیفیت آموزش و پژوهش است. این شبکه‌ها همچنین به عنوان پل ارتباطی میان دانشگاه‌ها، مراکز تحقیقاتی، بیمارستان‌های آموزشی و حتی مدارس عمل می‌کنند و نقش مهمی در توسعه علم و فناوری در سطح ملی و بین‌المللی دارند.

اطلاع‌نگاشت ۳۸: مزایای شبکه‌های ملی پژوهش و آموزش

- تسهیل دسترسی نهادهای علمی و دانشگاهی به دستاوردهای علوم پیشرفته؛ ★
- ایجاد و ترویج خدمات علمی-آموزشی جدید؛ ★
- ارائه دسترسی پرسرعت به شبکه جهانی علمی-آموزشی؛ ★
- همگرایی نظام فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه‌ها و نهادهای علمی-آموزشی؛ ★
- ایجاد و کاربرست خدمات نوین علمی و آموزشی برای دانشگاه‌ها و نهادهای علمی؛ ★
- ارائه خدمات ابری مشترک برای انجام مطالعات علمی؛ ★
- ایجاد دسترسی مشترک به زیرساخت‌های علمی توزیع‌شده و امکان استفاده اشتراکی از آن‌ها براساس فناوری‌های احراز هویت با هدف افزایش همکاری‌های علمی و بهره‌وری پژوهشی؛ ★
- یافتن منابع تامین مالی به واسطه مشارکت در پروژه‌های مشترک؛ ★
- ارتقای تعاملات مشترک و هماهنگ با شبکه‌های منطقه‌ای و جهانی؛ ★

تاسیس آزمایشگاه‌های آموزشی و تولیدی مشترک؛

گسترش دسترسی به نظام دانش و فناوری با تکیه بر نقش دانشگاه‌ها و نهادهای علمی و نهادهای زمینه‌ساز توسعه علم و نوآوری؛

سازمان‌دهی دوره‌های کارآموزی به‌منظور کمک به دانشجویان و پژوهشگران در کسب تجربه عملی تولید؛ و

تدوین توصیه‌ها و اسناد روش‌شناختی در خصوص اطلاع‌رسانی فعالیت‌های علمی و آموزشی.

۳.۵. اتحادیه اروپا

اتحادیه اروپا به‌طور مداوم در حال اجرای طرحی جامع برای گسترش پژوهش‌های علمی و فناوری است. این طرح شامل یک برنامه هفت‌ساله است که منابع مالی لازم برای حمایت و تشویق فعالیت‌های تحقیقاتی را فراهم می‌کند. به‌طور کلی، ایجاد محیطی مناسب برای ارتقای نوآوری‌های علمی در سطح بین‌المللی هدف اصلی این برنامه محسوب می‌شود. نهمین دوره این برنامه با عنوان «افق اروپا»^۱ بازه زمانی تا سال ۲۰۲۷ را دربرمی‌گیرد و اتحادیه اروپا بودجه‌ای بالغ بر ۹۵/۵ میلیارد یورو تامین مالی خواهد کرد. اهداف این برنامه را می‌توان حل چالش‌هایی نظیر تغییرات اقلیمی، مساعدت در تحقق اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد (SDGs)^۲ و همچنین افزایش توان رقابتی اتحادیه اروپا برشمرد. در همین راستا، فهرستی از اهداف موردانتظار در برنامه افق اروپا به شرح زیر بیان شده است:

- حمایت از همکاری‌های علمی و تقویت اثربخشی پژوهش‌ها و نوآوری‌ها در شکل‌دهی، پشتیبانی و اجرای سیاست‌های اتحادیه اروپا برای حل مسائل جهانی؛

1. Horizon Europe
2. Sustainable Development Goals

- پشتیبانی از ایجاد و توزیع بهتر دانش و فناوری‌های سطح بالا؛
- ایجاد فرصت‌های شغلی منتج به بهره‌گیری کامل از ظرفیت‌های نیروی انسانی اتحادیه اروپا؛ و

- شتاب‌دهی به رشد اقتصادی، کمک به ارتقای رقابت‌پذیری صنعتی و بهینه‌سازی تعاملات سرمایه‌گذاری در چارچوبی مناسب به‌منظور توسعه محیط پژوهشی پیشرفته و غنی در سراسر اروپا.

در ۲۴ مارس ۲۰۲۱ در چارچوب برنامه افق اروپا پلتفرمی آزاد برای دسترسی به پژوهش‌های علمی تحت‌عنوان "Open Research Europe" به نشانی <https://open-research-europe.ec.europa.eu> راه‌اندازی شد. این پلتفرم براساس اصول در دسترس بودن، سرعت عمل (بررسی درخواست‌ها برای انتشار عمومی ظرف یک روز انجام می‌شود) و قابلیت تعامل (استناد و پیوندها) عمل می‌کند.

۵.۴. برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری

یکی از اهداف برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری (COST) 'سازمان‌دهی و تامین مالی شبکه پژوهش و نوآوری است. درواقع، یکپارچه‌سازی ابتکارات پژوهشی در پهنه قاره اروپا و فراتر از مرزهای آن که برای محققان و مبتکران امکان توسعه ایده‌های خود در هر حوزه‌ای از علم و فناوری و همچنین به‌اشتراک‌گذاری آن‌ها با همکاران خود را فراهم می‌آورد، هدف اصلی این برنامه محسوب می‌شود.

کمیسیون اروپا برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری را از محل بودجه برنامه‌های چارچوبی اتحادیه اروپا تامین مالی می‌کند. بودجه این برنامه در سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۲۰ بالغ بر ۳۰۰ میلیون یورو بوده‌است. کشورهای عضو برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری

متشکل از ۳۸ کشور هستند. مطابق این برنامه، طرح‌های شبکه‌ای تحقیقات پایه و یا کاربردی (COST Actions)^۱ که چهار سال به طول می‌انجامند، تامین مالی می‌شوند. برای ورود به مرحله بازرسی تخصصی، درخواست باید در یکی از ۱۰ گروه اولویت‌دار قرار گیرد. پروژه با جذب حداقل ۷ کشور عضو برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری آغاز می‌شود و در هریک از این کشورها موضوع تحقیقات در سطح ملی مورد حمایت قرار خواهد گرفت. براساس برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری، منابع مالی به صورت هماهنگ تخصیص داده می‌شود و در راستای تحقق اهداف پژوهش‌های ملی در بخش‌های زیر توزیع می‌شود:

- برگزاری رویدادهای علمی، سمینارها، کنفرانس‌ها، مدارس و مشارکت در آن‌ها؛
- اجرای ماموریت‌های کوتاه‌مدت علمی؛ و
- چاپ و نشر اطلاعات مربوط به نتایج پژوهش‌های علمی و دیگر انواع فعالیت‌های مرتبط با نشر.

برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری به‌طور ویژه از جابجایی بین‌المللی دانشمندان جوان حمایت می‌کند و فرصت‌هایی برای تبادل دانش و تجربه فراهم می‌آورد. مطابق این برنامه از سال ۲۰۱۳ همکاری با کشورهای خارج از دایره همسایگان نظیر آلبانی، الجزایر، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، مصر، گرجستان، اردن، لبنان، لیبی، مولداوی، مونته‌نگرو، مراکش، فلسطین، روسیه، صربستان، تونس و اوکراین نیز مورد تاکید قرار دارد. به‌منظور جذب و مشارکت تعدادی از این کشورها در برنامه همکاری اروپا در حوزه علم و فناوری، فرآیند درخواست ورود به برنامه برای آن‌ها ساده‌سازی شده و در مدت ۱۵ روز انجام می‌شود.

1. European Cooperation in Science and Technology Actions

۵.۵. سازمان علم و فناوری ناتو

سازمان علم و فناوری (STO)^۱ یکی از نهادهای کلیدی در ساختار ناتو به‌شمار می‌رود که وظیفه آن توسعه، همسوسازی و هدایت پژوهش‌های علمی و فناوری در حوزه‌های دفاعی و امنیتی است. این سازمان در چارچوب پیمان آتلانتیک شمالی که در سال ۱۹۴۹ در واشنگتن به امضا رسید، پایه‌گذاری شده است. سازمان علم و فناوری ناتو تحت نظارت اتحاد آتلانتیک شمالی فعالیت می‌کند و مدیریت آن به شورای علم و فناوری (STB)^۲ واگذار شده است. اعضای این شورا شامل رؤسای نهادهای علم و فناوری کشورهای عضو ناتو هستند. ساختار سازمان شامل ۶ گروه تخصصی و ۲ گروه تعاملی میان‌بخشی است که با هدف توسعه و هماهنگی پژوهش‌های علمی و فناوری در حوزه دفاع و امنیت فعالیت می‌کنند. این گروه‌ها عبارتند از:

- گروه تخصصی فناوری‌های کاربردی خودرو (AVT)^۳؛
- گروه تخصصی عوامل انسانی و پزشکی (HFM)^۴؛
- گروه تخصصی فناوری‌های سیستم‌های اطلاعاتی (IST)^۵؛
- گروه تخصصی تحلیل سیستمی و مطالعات (SAS)^۶؛
- گروه تخصصی مفاهیم سیستمی و همگرایی (SCI)^۷؛
- گروه تخصصی حسگرها و الکترونیک (SET)^۸؛
- گروه تعاملی میان‌بخشی مدل‌سازی و شبیه‌سازی ناتو (NMSG)^۹؛

-
1. Science and Technology Organization
 2. Science and Technology Board
 3. Applied Vehicle Technology
 4. Human Factors and Medicine
 5. Information Systems Technologies
 6. System Analysis and Studies
 7. System Concepts and Integration
 8. Sensors and Electronics
 9. NATO Modelling and Simulation

● گروه تعاملی میان‌بخشی نوآوری و ارتباطات (IOP)^۱.

سازمان علم و فناوری ناتو به‌عنوان سازمان پیشروی علم و فناوری در ناتو متشکل از کارگروه‌های مشترک کارشناسان و نهادهای اجرایی داخلی است که از دانشمندان و کارشناسان برجسته از ناتو و کشورهای شریک تجاری آن بهره می‌برند. این سازمان نوآوری‌ها، مشاوره و راهکارهای علمی متنوعی برای رفع نیازهای درحال‌تغییر اتحاد آتلانتیک شمالی ارائه می‌کند.

۶.۵. برنامه علم برای صلح و امنیت ناتو

برنامه علم برای صلح و امنیت (SPS)^۲ یکی از ابزارهای کلیدی ناتو برای تقویت همکاری‌های علمی و فناورانه با کشورهای شریک در حوزه‌های غیرنظامی است. این برنامه با هدف ارتقای امنیت، ثبات و توسعه از طریق علم و نوآوری طراحی شده و پروژه‌های متعددی در حوزه‌هایی مانند مقابله با تهدیدات شیمیایی و بیولوژیکی، امنیت سایبری، مدیریت بحران، فناوری‌های نوظهور و حفاظت از زیرساخت‌های حیاتی پشتیبانی می‌کند. برنامه علم برای صلح و امنیت ناتو با فراهم کردن منابع مالی بستری مناسب برای همکاری میان پژوهشگران، دانشگاه‌ها و نهادهای دولتی کشورهای عضو و شریک ناتو ایجاد می‌کند. این برنامه همچنین به دیپلماسی علمی به‌عنوان ابزاری برای ایجاد اعتماد و تعامل میان کشورها توجه ویژه دارد.

۷.۵. مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری

مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری (ICSTI)^۳ سازمان تخصصی بین‌دولتی است که بر مبنای توافق‌نامه بین‌دولتی در ۲۷ فوریه ۱۹۶۹ تأسیس شده است. به‌طورکلی،

1. Innovation and Outreach Panel

2. Science for Peace and Security

3. International Centre for Scientific and Technical Information

تسهیل همکاری میان ذینفعان مختلف در جریان تعاملات علم و فناوری هدف اصلی این مرکز محسوب می‌شود. این سازمان تلاش می‌کند تا اثربخشی تحقیقات علمی را بهبود بخشد و از موقعیت منحصربه‌فرد خود در ایجاد، سازمان‌دهی، انتشار و استفاده از دانش علمی و فنی بهره‌برد. نام این مرکز در فهرست بلند سازمان ملل متحد ثبت شده است. گفتنی است ۲۲ کشور در این مرکز عضویت دارند که همه نقاط دنیا از آمریکای مرکزی تا جنوب شرق آسیا و از اروپا تا آفریقا را دربرمی‌گیرند. علاوه‌براین، نهادها و سازمان‌هایی از حدود ۲۰ کشور جهان در قالب اتحادیه‌ها و انجمن‌های بین‌المللی، خارج از چارچوب‌های مقرر برای اعضای رسمی، در اجرای پروژه‌های میان‌مدت و بلندمدت این مرکز مشارکت فعال دارند.

کمیته نمایندگان تام‌الاختیار به‌عنوان عالی‌ترین نهاد مدیریتی مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری است که اعضای آن را مسئولان نهادهای تخصصی مدیریت صنعتی و فرهنگستان‌های ملی علوم تشکیل می‌دهند. این اعضا توسط دولت‌های کشورهای عضو انتخاب می‌شوند. به‌طورکلی، مأموریت‌های اصلی این مرکز عبارتند از:

- ایجاد و پشتیبانی از نظام بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری و پایگاه‌های داده‌ها؛
- ارائه خدمات اطلاعاتی براساس دسترسی به پایگاه داده‌های اطلاعات علم و فناوری؛
- اجرا و حمایت از پژوهش‌های بین‌المللی در زمینه نظریه، تجربه عملی، روش‌ها، راهکارهای فنی و اشکال مختلف بهره‌برداری از اطلاعات علم و فناوری همراه با تحلیل و ارزیابی دقیق؛ و
- چاپ و نشر مطالب اطلاعاتی و استفاده از دیگر روش‌های نشر دستاوردها و اطلاعات علم و فناوری.

مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری وظایف خود را با همکاری نهادهای اطلاعاتی ملی، دانشمندان مستقل و کارشناسان کشورهای عضو براساس قراردادهای و توافق‌نامه‌های دوجانبه انجام می‌دهد. در حال حاضر، این مرکز بر توسعه زیست‌بوم دیجیتال بین‌المللی جهت پشتیبانی از فعالیت‌های علمی و فناورانه و نوآورانه متمرکز است. برخورداری از تخصص بسیار بالا در زمینه تبادل اطلاعات علم و فناوری و وجود پایگاه اسنادی پایه مورد نیاز، عضویت شمار زیادی از کشورها در این مرکز و همچنین تمرکز بر توسعه زیرساخت‌های دیجیتال را می‌توان از جمله مزایای این مرکز دانست.

اطلاع‌نگاشت ۳۹: برخی از کشورهای اتحادیه که عضو مرکز بین‌المللی اطلاعات علم و فناوری هستند

فدراسیون روسیه

جمهوری قزاقستان

جمهوری بلاروس

۸.۵. شبکه تعاملی تبادل اطلاعات حوزه علم و فناوری اوراسیا

تجربه اتحادیه اقتصادی اوراسیا در ایجاد شبکه‌های تعاملی جهت تبادل اطلاعات علمی و فناورانه بر پایه نیاز به تقویت دیپلماسی علمی و جبران شکاف‌های دانشی در منطقه شکل گرفته است. کشورهای عضو این اتحادیه با راه‌اندازی ساختارهایی مانند شبکه اطلاعات فناوری و نوآوری و ایجاد بسترهایی برای همکاری‌های پژوهشی مشترک تلاش کرده‌اند تا تبادل داده‌ها، دستاوردهای علمی و فناوری‌های نوین را تسهیل کنند. این شبکه‌ها با هدف ایجاد فضای علمی مشترک، ارتقای ظرفیت‌های پژوهشی، و تسریع در انتقال فناوری میان کشورهای عضو طراحی شده‌اند. افزون بر آن، ضعف نسبی در زیرساخت‌های علمی و کمبود نیروی متخصص در برخی کشورهای منطقه انگیزه‌ای برای توسعه این نوع تعاملات بوده است.

۹.۵. شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری

شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری (ICSSTI)^۱ بر مبنای مصوبه شورای سران دولت‌های کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در ۱۳ نوامبر ۱۹۹۲ تشکیل شد. به‌طور کلی، هماهنگی فعالیت‌های کشورهای عضو در این سازمان در زمینه تبادل اطلاعات علم و فناوری میان دولت‌ها هدف اصلی این شورا محسوب می‌شود. شورای مذکور از نمایندگان تام‌الاختیار کشورهای عضو از جمله نمایندگان همه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا تشکیل شده است [۱].

جدول ۹: تغییر وضعیت کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زیست‌بوم شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری طی ۲۵ سال اخیر

اعضای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (سال ۱۹۹۱)	عضویت شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری (سال ۱۹۹۲)	پذیرش جایگاه استنادی موسسه اطلاعات علم و فناوری روسیه (۲۰۱۰)	عضویت اتحادیه اقتصادی اوراسیا (۲۰۱۵)
ترکمنستان	-	-	-
جمهوری آذربایجان	-	-	-
جمهوری ارمنستان	دارد	تایید شده	دارد
جمهوری ازبکستان	دارد	-	عضو ناظر از ۱۱ دسامبر ۲۰۲۰
جمهوری بلاروس	دارد	تایید شده	دارد
جمهوری تاجیکستان	دارد	تایید شده	-
جمهوری قرقیزستان	دارد	تایید شده	دارد
جمهوری قزاقستان	دارد	تایید شده	دارد
جمهوری مولداوی	دارد	-	عضو ناظر از ۱۴ می ۲۰۱۸
فدراسیون روسیه	دارد	تایید شده	دارد

1. Interstate Coordination Council for Scientific and Technical Information

۲. مصوبه شورای سران دولت‌ها مورخ ۱۹ نوامبر ۲۰۱۰

دستگاه اداری شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری دبیرخانه‌ای است که نقش عملکردی آن برعهده زیرمجموعه سازمانی کمیته اجرایی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع^۱ نهاده شده است. نماینده این کمیته اجرایی در اجلاس‌های شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری حضور دارد و از حق رای مشورتی برخوردار است. به‌طورکلی، مأموریت‌های شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری عبارتند از:

- نظارت بر تهیه برنامه‌ها و پروژه‌های مربوط به توسعه تبادل بین‌دولتی اطلاعات علم و فناوری؛
- تعیین ابعاد دارای اولویت فعالیت‌های مرتبط با تبادل بین‌دولتی اطلاعات علم و فناوری؛
- تهیه و تایید طرح‌ها و برنامه‌های توسعه مشترک منابع علمی- اطلاعاتی بین کشورهای عضو اتحادیه؛
- نظارت بر تدوین سازوکارهای حقوقی و اقتصادی برای دسترسی به منابع علمی- اطلاعاتی کشورهای عضو شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری و همچنین نظارت بر تدوین اسناد فنی معیار به‌گونه‌ای که امکان به اشتراک‌گذاری سامانه‌های اطلاعاتی کشورهای عضو حین تبادل اطلاعات علم و فناوری فراهم شود؛ و
- بررسی نتایج حاصله از همکاری متقابل کشورهای عضو شورای هماهنگی بین‌دولتی در زمینه اطلاعات علم و فناوری [۱].

موسسه اطلاعات علم و فناوری سراسری روسیه (VINITI)^۲ وابسته به فرهنگستان علوم روسیه (RAS)^۳ نهاد دائمی است که از سال ۲۰۱۰ به این سوی از آن همچون سازمانی

1. Executive Committee of the Commonwealth of Independent States
2. All-Russian Institute for Scientific and Technical Information
3. Russian Academy of Sciences

پایه و مرجع در زمینه تبادلات علمی، فناوری و نوآوری میان دولت‌ها یاد می‌شود. این موسسه بخشی از شبکه گسترده‌ای از سازمان‌های تحقیقاتی و دانشگاهی در روسیه است که به توسعه دانش و فناوری کمک می‌کنند.

اطلاع‌نگاشت ۴۰: مراکز ملی اطلاعات علم و فناوری کشورهای مستقل مشترک‌المنافع

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

موسسه اطلاعات علم و فناوری سراسری روسیه نقشی کلیدی در تامین اطلاعات علمی و تحلیلی برای پژوهش‌ها و برنامه‌های بین‌دولتی دارد. این موسسه از طریق پایگاه <http://www.mksnti.ru> فعالیت‌های خود را مدیریت کرده و بستری برای تعاملات علم و فناوری میان کشورهای عضو سازمان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع فراهم می‌کند. موسسه مذکور همکاری نزدیکی با مراکز ملی اطلاعات علم و فناوری کشورهای مستقل مشترک‌المنافع به‌ویژه اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارد تا زمینه تبادل دانش و فناوری میان دولت‌ها را بهبود بخشد [۱].

۵.۱۰. شورای همکاری در علوم پایه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع

این شورا براساس توافق‌نامه تاسیس شورای همکاری در علوم پایه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع تاسیس شده است. ابتدا شورای سران کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در تاریخ ۱۹ می ۲۰۱۱ این مصوبه را تصویب کرد و سپس به امضای کشورهای اوکراین، جمهوری ارمنستان، جمهوری بلاروس، جمهوری تاجیکستان، جمهوری قرقیزستان، جمهوری قزاقستان و فدراسیون روسیه رسید. نماینده کمیته اجرایی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع با یک حق رای مشورتی در ترکیب شورا عضویت دارد. نقش عملکردی دبیرخانه شورا برعهده نهاد حاکمیتی در حوزه علوم یا فرهنگستان ملی علوم کشورهای عضو توافق‌نامه است که در شورا به‌عنوان نماینده کشورهای متبوع خود فعالیت دارند. کمیته اجرایی مذکور زیر نظر دپارتمان همکاری‌های بشردوستانه، مسائل عمومی سیاسی و اجتماعی^۱ فعالیت دارد. به‌طورکلی، ایجاد شرایط مساعد برای برقراری و توسعه همکاری‌های آتی در حوزه علوم پایه و همچنین هماهنگی و گسترش این همکاری‌ها میان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع هدف اصلی این شورا به‌شمار می‌آید. در همین راستا، حوزه‌های اصلی فعالیت شورا عبارتند از:

- تهیه پیشنهادات در خصوص تدوین و تحقق برنامه‌ها و پروژه‌های بین‌دولتی در حوزه علوم پایه؛
- تهیه پیشنهادات در خصوص تکوین مبانی حقوقی همکاری در حوزه علوم پایه؛ و
- تقویت همکاری‌ها با نهادهای کشورهای مستقل مشترک‌المنافع، کمیته اجرایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا، نهادهای حاکمیتی کشورهای عضو توافق‌نامه و همچنین

1. Department of Humanitarian Cooperation, Public Political and Social Affairs

سازمان‌های فعال در زمینه تحقیقات علوم پایه با در نظر گرفتن اهداف و سیاست‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا.

شایان ذکر است اسناد کلیدی متعددی توسط این شورا تهیه شده‌اند که برخی از آن‌ها در زیر شرح داده می‌شوند.

- توافق‌نامه در خصوص هماهنگ‌سازی مناسبات بین دولتی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در حوزه تحقیقات پایه (در نشست شورای سران دولت‌های کشورهای مستقل مشترک‌المنافع در تاریخ ۳۱ می ۲۰۱۹ به امضا رسیده است)؛
- پیش‌نویس قرارداد در خصوص تأسیس صندوق بین‌دولتی پژوهش‌های علمی کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (این سند در حال حاضر در حال اخذ تایید داخلی در فدراسیون روسیه است)؛
- پیش‌نویس فهرست پروژه‌های علمی خوش‌آتیه در زمینه تحقیقات پایه که با اولویت‌های کشورهای مستقل مشترک‌المنافع همخوانی دارند (این فهرست در مرحله تدوین و بررسی در سطح کارشناسی است)؛ و
- پیشنهادات در خصوص تعریف پژوهش‌های کلیدی دارای اولویت در زمینه تحقیقات پایه با همکاری مراکز علمی بین‌المللی مستقر در کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (تایید شده در ۱۳ نوامبر ۲۰۱۴).

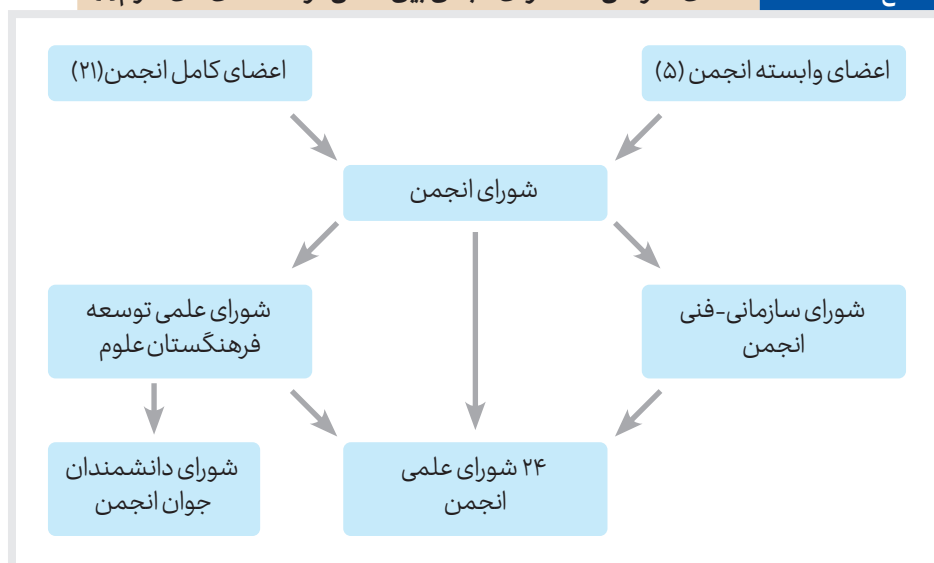
۵.۱۱. انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم

انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم (IAA)^۱ به ابتکار رئیس فرهنگستان ملی علوم اوکراین، باریس یوگنیوویچ پاتون^۲، در سال ۱۹۹۳ با هدف سازمان‌دهی تعاملات فرهنگستان‌های علوم کشورهای مختلف در شهر کی‌اف تأسیس شد. فرهنگستان

1. International Association of Academies
2. Borys Yevhenovych Paton

ملی علوم بلاروس (NASB)^۱ از سال ۲۰۱۷ به عنوان مرجع علمی در انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم ایفای نقش می‌کند و مسئولیت رهبری محورهای مرتبط با روش‌شناسی و ساختار سازمانی این انجمن را برعهده دارد. در این راستا، فرهنگستان ملی علوم بلاروس به ارائه راهکارهای علمی، هماهنگی فعالیت‌های پژوهشی و تقویت همکاری میان فرهنگستان‌های عضو برای ارتقای دانش جهانی می‌پردازد [۱].

اطلاع‌نگاشت ۴۱: شمای سازمانی-عملکردی انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم [۱]

همانطور که در اطلاع‌نگاشت ۴۱ مشاهده می‌شود، اعضای انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم به دو دسته اعضای کامل و اعضای وابسته تقسیم می‌شوند. اعضای کامل مشتمل بر فرهنگستان‌های علوم ملی یا منطقه‌ای هستند که به طور رسمی در انجمن عضویت دارند و در تصمیم‌گیری‌های کلیدی و سیاست‌گذاری‌های علمی نقش دارند. اعضای وابسته شامل سازمان‌ها، موسسات تحقیقاتی و نهادهای علمی هستند که به انجمن پیوسته‌اند، اما نقش مستقیمی در تصمیم‌گیری‌های کلان ندارند. این اعضا

1. National Academy of Sciences of Belarus

معمولاً در پروژه‌های علمی و همکاری‌های تحقیقاتی مشارکت دارند. این انجمن تا اکتبر ۲۰۲۱ دارای ۲۱ عضو کامل و ۶ عضو وابسته بوده و ۲۴ شورای علمی ذیل آن مشغول فعالیت بوده‌اند. اعضای کامل انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم عبارتند از:

- فرهنگستان ملی علوم آذربایجان (ANAS)^۱؛
- فرهنگستان ملی علوم ارمنستان (NAS RA)^۲؛
- فرهنگستان ملی علوم بلاروس (NASB)^۳؛
- فرهنگستان علوم و فناوری‌های ویتنام (VAST)^۴؛
- فرهنگستان ملی علوم گرجستان (GNAS)^۵؛
- فرهنگستان ملی علوم قزاقستان (NAS RK)^۶؛
- فرهنگستان علوم چین (CAS)^۷ (از سال ۲۰۱۸)؛
- فرهنگستان ملی علوم قرقیزستان (NAS KR)^۸؛
- فرهنگستان علوم مولداوی (ACM)^۹؛
- فرهنگستان علوم مغولستان (MAS)^{۱۰}؛
- فرهنگستان علوم روسیه (RAS)^{۱۱}؛
- فرهنگستان علوم تاجیکستان (NAST)^{۱۲}؛
- فرهنگستان علوم ترکمنستان (AST)^{۱۳}؛

-
1. Azerbaijan National Academy of Sciences
 2. Armenia National Academy of Sciences
 3. Vietnam Academy of Science and Technology
 4. Georgian National Academy of Sciences
 5. Kazakhstan National Academy of Sciences
 6. Chinese Academy of Sciences
 7. Kyrgyzstan National Academy of Sciences
 8. Moldova Academy of Sciences
 9. Mongolian Academy of Sciences
 10. Tajikistan Academy of Sciences
 11. Turkmenistan Academy of Sciences

- فرهنگستان علوم ازبکستان (ASU) ^۱؛
 - فرهنگستان ملی علوم اوکراین (NASU) ^۲؛
 - فرهنگستان علوم و هنرهای مونته‌نگرو (CANU) ^۳ (از سال ۲۰۱۸)؛
 - دانشگاه دولتی لومونوسوف مسکو (MSU) ^۴ (از سال ۲۰۲۰)؛
 - مرکز تحقیقات ملی «موسسه کورچاتوف» ^۵ (از سال ۲۰۲۰)؛
 - موسسه واحد تحقیقات هسته‌ای (IINR) ^۶ (از سال ۲۰۲۰)؛
 - موسسه فیزیک و فناوری مسکو (MIPT) ^۷ (دانشگاه دولتی) (از سال ۲۰۲۰)؛ و
 - بنیاد تحقیقات پایه روسیه (RFBR) ^۸ (از سال ۲۰۲۰).
- اعضای وابسته انجمن بین‌المللی فرهنگستان‌های علوم عبارتند از:
- بنیاد پژوهش‌های بنیادین جمهوری بلاروس ^۹؛
 - فرهنگستان علوم استان گوانگدونگ ^{۱۰} (جمهوری خلق چین) (از سال ۲۰۲۱)؛
 - فرهنگستان علوم استان جیانگشی (HAS) ^{۱۱} (جمهوری خلق چین) (از سال ۲۰۱۸)؛
 - فرهنگستان علوم استان هیلونگ جیانگ ^{۱۲} (جمهوری خلق چین) (از سال ۲۰۱۹)؛
 - فرهنگستان علوم استان شاندونگ ^{۱۳} (جمهوری خلق چین) (از سال ۲۰۱۹)؛ و
 - فرهنگستان علوم کشاورزی اوکراین ^{۱۴} (از سال ۲۰۱۸)؛

-
1. Uzbekistan Academy of Sciences
 2. Ukraine National Academy of Sciences
 3. Montenegrin Academy of Sciences and Arts
 4. M. V. Lomonosov Moscow State University
 5. National Research Centre "Kurchatov Institute"
 6. Joint Institute for Nuclear Research
 7. Moscow Institute of Physics and Technology
 8. Russian Foundation for Basic Research
 9. Belarusian Republican Foundation for Fundamental Research
 10. Guangdong Academy of Sciences
 11. Heilongjiang Academy of Science
 12. Heilongjiang Academy of Science
 13. Shandong Provincial Academy of Sciences
 14. Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

۵.۱۲. تعاملات روسیه و بلاروس در حوزه علم و فناوری

در سپتامبر ۲۰۱۹، توافقی میان فرهنگستان علوم روسیه و فرهنگستان ملی علوم بلاروس به دست آمد که هدف آن تدوین سندی مفهومی برای ایجاد فضای علمی و فناوری یکپارچه بود. این سند به طور ویژه بر طراحی سازوکارها و راهکارهای منسجم جهت اجرای مفاد اسناد سیاستی بنیادین دو کشور در حوزه علم و فناوری تمرکز دارد. در همین راستا، در نشست مشترک روسای فرهنگستان علوم روسیه و فرهنگستان ملی علوم بلاروس در سال ۲۰۲۱ در خصوص تدوین برنامه واحد تحقیقات پایه روسیه- بلاروس^۱ تصمیم‌گیری شد. این برنامه بر انجام تحقیقات پایه توسط روسیه و بلاروس در سال ۲۰۲۱ متمرکز است که باتوجه به مأموریت دولت روسیه در ایجاد یکپارچگی علمی و فناوری طراحی و تدوین خواهد شد. باتوجه به همسویی نسبی اولویت‌های علمی و فناورانه هر دو کشور، ایجاد یک پایگاه مشترک علمی و فناوری منطقی و طبیعی به نظر می‌رسد. درواقع، این ادغام زمینه‌ساز تشکیل نظام منسجمی خواهد شد که امکان بهره‌برداری مشترک از منابع، دانش و تحقیقات دو کشور را فراهم می‌کند و همکاری علمی میان آن‌ها را تقویت می‌نماید.

۶. شیوه‌های تبادل اطلاعات علم و فناوری در چارچوب اتحادیه اقتصادی

اوراسیا

اختیارات کمیسیون اقتصادی اوراسیا در زمینه همکاری‌های علم و فناوری در اسناد کلیدی اتحادیه به صورت نظام‌مند ثبت و ضبط نشده‌اند. به عنوان مثال، صحبت از این اختیارات تنها در ماده ۴ پیمان کمیسیون اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۹ می ۲۰۱۴ مطرح شده است که موضوع آن صرفاً در خصوص نوسازی جامعه به عنوان یکی از اهداف

1. Russia-Belarus Joint Basic Research Program

کلیدی اتحادیه است. در مصوبه شورای عالی اقتصادی اوراسیا به شماره ۱۲ مورخ ۱۱ دسامبر ۲۰۲۰ در چارچوب فصل ۸ با عنوان «ابعاد راهبردی توسعه همگرایی اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۲۵» بر لزوم تشریک مساعی برای ترغیب فعالیت‌های مشترک علمی-پژوهشی تاکید شده است. مطابق مصوبه شماره ۲۸ شورای عالی اقتصادی اوراسیا مورخ ۱۶ نوامبر ۲۰۱۵ نیز توسعه نوآورانه و نوسازی اقتصاد (سومین محور راهبرد) به عنوان یکی از اصلی‌ترین ابعاد توسعه اقتصادی اتحادیه اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۳۰ در نظر گرفته شده است. به همین ترتیب، در بیانیه توسعه آینده فرآیندهای همگرایی در چارچوب شورای اقتصادی اوراسیا بر ایجاد «مناطق نوآوری» و تقویت تحولات علمی-فناورانه تاکید شده است. اقدامات صورت گرفته در زمینه ایجاد «مناطق نوآوری» و تقویت تحولات علمی-فناورانه محور اصلی توسعه فرآیندهای همگرایی اتحادیه در آینده بوده و زمینه ساز پیشرفت علم و فناوری در گستره سرزمینی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا خواهند شد [۱].

شایان ذکر است شورای علم و فناوری^۱ وابسته به رئیس وزرای کمیسیون اقتصادی اوراسیا به عنوان محفلی برای بحث آزاد و پلتفرمی مشورتی برای بررسی طیف گسترده‌ای از موضوعات همگرایی اقتصادی اوراسیا و توسعه بیشتر اتحادیه اقتصادی اوراسیا تشکیل شده است. شورای مذکور شرایط لازم برای تسهیل در شکل‌گیری و گسترش کمیسیون‌های مرتبط با پژوهش‌های علمی و اجرای پروژه‌های تحقیقاتی را فراهم می‌سازد و نقش موثری در سامان‌دهی و هدایت این فرآیندها ایفا می‌کند. به طور کلی، شورا زمینه ارتقای همکاری‌های علمی و نوآوری‌های پژوهشی را هموار می‌سازد [۱].

۱.۶. توسعه علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا براساس حوزه‌های

تخصصی

توسعه علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا به صورت هدفمند و متناسب با نیازهای راهبردی کشورهای عضو در حوزه‌های تخصصی مانند صنایع، معادن، کشاورزی، انرژی و فناوری اطلاعات دنبال می‌شود. درواقع، این اتحادیه با تاکید بر دیپلماسی علمی و نوآوری کاربردی تلاش دارد شکاف‌های فناورانه را کاهش داده و ظرفیت‌های بومی را تقویت کند.

شایان ذکر است در حوزه صنعت و معدن، فناوری‌های استخراج، فرآوری مواد معدنی و تولید ماشین‌آلات سنگین موردتاکید قرار دارد و در بخش کشاورزی، توسعه فناوری‌های هوشمند، بهینه‌سازی مصرف آب و تولید بذره‌های مقاوم از اولویت‌های اصلی به‌شمار می‌رود. به‌علاوه، شرکت‌های دانش‌بنیان در حال ایفای نقش پررنگ‌تری در صادرات فناوری هستند.

همانطور که پیشتر هم عنوان شد، نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهند که ضعف زیرساخت‌های علمی در برخی کشورهای عضو انگیزه‌ای برای ایجاد شبکه‌های تبادل اطلاعات علم و فناوری و اجرای پروژه‌های مشترک میان‌مدت و بلندمدت فراهم کرده است. بنابراین، ماموریت‌های تعیین‌شده برای کشورها در خصوص توسعه علم و فناوری در اتحادیه اقتصادی اوراسیا جنبه‌های صنعتی هم دارند و برای بخش‌های مختلف ازجمله صنایع تولیدی، مجتمع‌های کشاورزی و سامانه‌های حمل‌ونقل تعریف شده‌اند. این رویکرد به‌منظور ارتقای فناوری، افزایش بهره‌وری و تقویت نوآوری در این بخش‌ها طراحی شده است [۱].

۲.۶. توسعه علم و فناوری در زمینه همکاری‌های صنعتی

در بند ۹ از ماده ۹۲ از فصل ۲۴ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۹ می ۲۰۱۴ با عنوان «صنعت»، ابزارهای تحقق همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه مشخص شده‌اند. مطابق مصوبه شماره ۵ شورای بین‌دولتی اوراسیا مورخ ۳۰ آوریل ۲۰۲۱ با عنوان «ابعاد اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب شورای اقتصادی اوراسیا تا افق ۲۰۲۵»^۱ نیز بر توسعه پلتفرم‌های فناوری و مراکز تعیین صلاحیت^۱ (محور سوم) تاکید شده است. درواقع، محور سوم بر ایجاد زیرساخت‌های فناوری متمرکز است که امکان همکاری‌های صنعتی گسترده‌تر را فراهم می‌کنند. مراکز تعیین صلاحیت نیز نقش مهمی در استانداردسازی و ارزیابی فناوری‌های نوین ایفا خواهند کرد. این مراکز به توسعه مهارت‌ها، اعتبارسنجی نوآوری‌ها و تضمین کیفیت محصولات صنعتی کمک می‌کنند.

به‌طورکلی، افزایش رقابت‌پذیری صنایع منطقه‌ای، تقویت همکاری‌های فناورانه و ایجاد زیست‌بوم نوآوری پایدار در اتحادیه اقتصادی اوراسیا هدف اصلی پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا محسوب می‌شود. همه این موارد می‌توانند به توسعه فناوری‌های پیشرفته، حمایت از صنایع نوظهور و ارتقای سطح علمی و صنعتی در منطقه کمک کنند. بدین‌منظور تلاش شده است پلتفرم‌های تخصصی در راستای تامین اهداف پیمان اتحادیه در حوزه صنعتی ایجاد شود. به‌طورکلی، تضمین سازوکارهای نظام‌مند برای گردآوری و تجمیع دستاوردهای پیشرفته علمی و فناورانه در سطوح ملی و بین‌المللی، تقویت ظرفیت علمی کشورهای عضو جهت پاسخ‌گویی به مأموریت‌های کاربردی حوزه علم و فناوری، و همچنین تدوین و بهره‌برداری از محصولات و فناوری‌های نوآورانه در فرآیندهای تولید صنعتی از اهداف کلیدی پلتفرم‌های فناوری اوراسیا به‌شمار می‌رود [۱].

1. Competency Assessment Centers

۳.۶. توسعه علم و فناوری در زمینه مجتمع‌های کشاورزی صنعتی

مطابق ماده ۹۵ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا (زیربند ۶ از بند ۱) که در ۲۹ می ۲۰۱۴ به تصویب رسید، توسعه علم و فناوری در مجتمع‌های کشاورزی صنعتی به عنوان یکی از ابعاد اصلی سیاست کشاورزی صنعتی در چارچوب این توافق نامه تعیین شده است. این بند بر اهمیت پیشرفت فناوری‌های نوین و افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و صنایع وابسته تأکید دارد.

همکاری‌های کشورهای عضو در زمینه کشاورزی صنعتی از طریق فعالیت‌های تحقیق و توسعه فناورانه مشترک محقق می‌شوند. در مصوبه شماره ۱ شورای بین‌دولتی مورخ ۲۶ می ۲۰۱۷ نیز نحوه سازمان‌دهی پژوهش‌ها و شیوه تأمین مالی آن‌ها و همچنین سازوکار تعاملات کشورهای عضو و کمیسیون اقتصادی اوراسیا در توسعه علم و فناوری در زمینه کشاورزی صنعتی بیان شده است [۱].

شایان ذکر است فهرستی از فعالیت‌های تحقیق و توسعه فناورانه با هدف توسعه علوم کشاورزی بر مبنای پیشنهادات کشورهای اتحادیه برای دوره‌ای پنج‌ساله تدوین می‌شود. در تنظیم این فهرست میزان توسعه نوآرانه کشاورزی، بهبود سیاست‌های علم، فناوری و نوآوری کشورهای عضو در زمینه کشاورزی صنعتی و همچنین اهداف و مأموریت‌های اتحادیه در خصوص توسعه کشاورزی صنعتی مورد توجه قرار دارند. فهرست فعالیت‌های تحقیق و توسعه کشورهای عضو در زمینه کشاورزی صنعتی برای دوره ۲۰۲۱-۲۰۲۵ با فرمان وزرای کمیسیون به شماره ۱۷۶ مورخ ۱۵ دسامبر ۲۰۲۰ تأیید و ابلاغ شده است. افزون بر این، فهرستی جامع از پژوهش‌های ملی در حوزه کشاورزی صنعتی طی پنج سال آینده تدوین خواهد شد. در پژوهش‌هایی که در چارچوب تحقیق و توسعه فناورانه انجام می‌شوند یا در دست برنامه‌ریزی هستند، زمان‌بندی‌های اجرایی و سازمان‌های

متولی در سطح اتحادیه نیز به دقت مشخص شده‌اند. این کار با هدف تقویت نوآوری‌های علمی، ارتقای بهره‌وری بخش کشاورزی و هماهنگ‌سازی تحقیقات میان کشورهای عضو صورت می‌گیرد. در نتیجه، امکان اطلاع‌رسانی متقابل کشورهای عضو با هدف ارتقای اثربخشی تعاملات خود در زمینه مسائل کلیدی مربوط به توسعه کشاورزی و استفاده بهینه از ظرفیت علم و فناوری آن‌ها در این حوزه میسر می‌شود [۱].

۴.۶. توسعه علم و فناوری در زمینه حمل‌ونقل

در ماده ۸۶ پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۹ می ۲۰۱۴ (زیربند ۷ بند ۳) توسعه علم و نوآوری در زمینه حمل‌ونقل به عنوان اولویت کلیدی در سیاست حمل‌ونقل کشورهای اتحادیه معرفی شده‌است. در مصوبه شماره ۱۹ شورای عالی اقتصادی اوراسیا مورخ ۲۶ دسامبر ۲۰۱۶ با عنوان «ابعاد اصلی و مراحل اجرایی سیاست حمل‌ونقل کشورهای اتحادیه» نیز مبانی توسعه علم، فناوری و نوآوری در زمینه حمل‌ونقل تبیین شده‌است.

۷. برنامه‌ها و پروژه‌های نوآورانه کشورهای عضو اتحادیه در زمینه توسعه علم و فناوری

کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با اجرای طرح‌ها و پروژه‌های نوآورانه در حوزه علم و فناوری در مسیر تقویت ظرفیت‌های داخلی و کاهش وابستگی به فناوری‌های خارجی گام برداشته‌اند. این اقدامات در چارچوب سیاست‌های مشترک اتحادیه از جمله ایجاد فضای علمی یکپارچه، تبادل اطلاعات پژوهشی و حمایت از پروژه‌های میان‌مدت و بلندمدت دنبال می‌شوند. با این حال، وجود ضمانت‌های اجرایی نهادینه‌شده برای اجرای پروژه‌ها یکی از عوامل کلیدی برای تحقق موثر این اهداف در نظر گرفته می‌شود. نحوه تامین منابع مالی و میزان تخصیص بودجه به طرح‌ها نیز تاثیر چشمگیری در موفقیت این برنامه‌ها دارد. در ادامه، این موارد به طور خلاصه شرح داده می‌شوند.

◆ ضمانت اجرایی سازمانی و بنیادین برای اجرای پروژه‌ها

نقشه‌راه اجرایی‌سازی راهبردهای توسعه همگرایی اقتصادی اوراسیا که به واسطه فرمان شورای عالی کمیسیون اقتصادی اوراسیا به شماره ۴ مورخ ۵ آوریل ۲۰۲۱ تصویب شده است، سند کلیدی در زمینه توسعه علم و فناوری کشورهای عضو تا سال ۲۰۲۵ محسوب می‌شود. برنامه‌های اجراشده در این سند شامل اقدامات و سازوکارهای همکاری‌های حوزه علم و فناوری هستند که برای تحقق اهداف مشترک میان اعضای اتحادیه طراحی شده‌اند. این اقدامات در راستای تقویت تحقیقات، توسعه فناوری‌های نوین، و تسهیل تبادل دانش میان کشورهای عضو به شرح زیر تدوین شده‌اند:

- پیش‌بینی بلندمدت روند توسعه علم و فناوری اتحادیه و پیریزی اولویت‌ها و برنامه‌های هدف در این حوزه؛
- تدوین و اجرای برنامه راهبردی توسعه علم و فناوری که چارچوب فعالیت‌ها را برای دوره‌ای بلندمدت تعیین می‌کند؛
- ایجاد سازوکارهای موثر جهت اجرای پروژه‌های مشترک زیرساختی و تشکیل کنسرسیوم‌های علم و فناوری؛
- ارائه توصیه‌های لازم در زمینه توسعه علم و فناوری؛
- پایش روند تحقیق و توسعه فناورانه در شرکت‌های نوآور و کاربست روش‌های پیشرفته پیش‌بینی فناورانه توسط کمیسیون اقتصادی اوراسیا به منظور تضمین دسترسی اطلاعاتی برای توسعه اقتصادی کشورهای عضو براساس فناوری‌های نوین، تبادل اطلاعات مربوط به طرح‌ها و برنامه‌های پژوهشی در زمینه تحقیقات پایه و کاربردی علمی به صورت متقابل انجام خواهد شد. این اقدام با هدف

هم‌افزایی علمی، ارتقای سطح تحقیقات، و تقویت همکاری‌های فناورانه میان کشورهای عضو صورت می‌گیرد؛

● انجام تحقیقات مشترک در زمینه توسعه علم، فناوری و نوآوری توسط کشورهای عضو بر مبنای اولویت‌های مشترک؛

● اطلاع‌رسانی متقابل در خصوص برنامه‌های کشورهای اتحادیه در زمینه تحقیقات پایه و کاربردی؛

● سازمان‌دهی تحقیقات مشترک و پروژه‌های نوآورانه در حوزه‌هایی که برای دو طرف سودمند هستند؛

● اجرای برنامه دانش‌افزایی پژوهشگران (از جمله کارشناسان و کارشناسان ارشد) از طریق برگزاری دوره‌های کارآموزی متقابل در سازمان‌ها و موسسات آموزش عالی کشورهای عضو؛

● ایجاد پایگاه ملی داده‌های اطلاعاتی در زمینه علم و فناوری براساس کدگذاری واحد بین‌دولتی. گفتنی است چنین پایگاهی برای جمع‌آوری، سازمان‌دهی و اشتراک‌گذاری داده‌های علمی و فناورانه میان کشورهای عضو اتحادیه مورد استفاده قرار می‌گیرد. کدگذاری واحد بین‌دولتی به معنای استفاده از استانداردهای مشترک برای دسته‌بندی و پردازش داده‌هاست، به طوری که اطلاعات به شکلی هماهنگ و قابل تبادل بین نهادهای علمی، پژوهشی و صنعتی کشورهای عضو ثبت و مدیریت شود. به طور کلی، یکپارچگی اطلاعاتی، سهولت دسترسی به داده‌های علمی، و ارتقای همکاری‌های تحقیقاتی در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی هدف اصلی این سیستم بر شمرده می‌شود. این امر امکان تحلیل دقیق‌تر داده‌ها، بهینه‌سازی روندهای پژوهشی و توسعه فناوری‌های نوین را فراهم می‌کند؛

- به‌کارگیری ابزارهای بانک توسعه اوراسیا (EBD)^۱ و صندوق تثبیت و توسعه اوراسیا (EFSD)^۲ به‌منظور شبیه‌سازی و ارزیابی کاربرد فناوری‌های نوین در زمینه صرفه‌جویی در انرژی و مدیریت منابع. این ابتکار با هدف بهینه‌سازی مصرف انرژی، کاهش هزینه‌ها، و افزایش بهره‌وری منابع طراحی شده است؛
- اشاعه و انتشار فناوری‌های هوشمند بهره‌وری انرژی؛
- تبادل تجارب و اطلاعات مربوط به شیوه‌های عملی تحقق اهداف توسعه پایدار و برنامه‌های اقتصاد سبز؛
- ارتقای تعاملات کشورهای عضو در حوزه صرفه‌جویی انرژی، بهره‌وری انرژی، استفاده از منابع تجدیدپذیر و حفاظت از محیط‌زیست؛
- تدوین و تنظیم چارچوبی کارآمد برای کاربرد اصول اقتصاد سبز در کشورهای عضو اتحادیه با هدف ترویج توسعه پایدار، کاهش تأثیرات زیست‌محیطی، و بهینه‌سازی استفاده از منابع طبیعی. این مفهوم بر ادغام راهبردهای اقتصادی با شیوه‌های زیست‌محیطی کارآمد تأکید دارد تا زمینه‌ساز تحول پایدار در بخش‌های مختلف اقتصادی شود؛
- اجرای پروژه‌های فناورانه بزرگ‌مقیاس و مشترک با هدف تقویت همگرایی اوراسیا. این پروژه‌ها با ایجاد هماهنگی میان کشورهای عضو و جذب حمایت نهادهای بین‌المللی همچون بانک توسعه اوراسیا و صندوق تثبیت و توسعه اوراسیا موجب پیشبرد نوآوری‌های علمی و فناورانه و تقویت همکاری‌های منطقه‌ای خواهند شد.
- ایجاد طرح‌هایی بر مبنای راهکارهای نوآورانه و پیشرفته توسط موسسات و مراکز علمی کشورهای عضو در قالب یک راهکار اجرایی یکپارچه در چارچوب همگرایی

1. Eurasian Development Bank

2. Eurasian Fund for Stabilization and Development

اوراسیا. این طرح‌ها امکان بهره‌گیری از روش‌های جدید تعامل میان حوزه علم و فناوری با کسب و کارها را فراهم می‌آورند. این طرح‌ها همچنین موجب ارتقای دانش عملی در حوزه تحقیق و توسعه در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تسهیل روند تجاری‌سازی نوآوری‌ها، و ایجاد ارتباطات خلاقانه با سایر حوزه‌ها خواهند شد. علاوه بر این، چنین رویکردی می‌تواند به عنوان محرکی مضاعف برای گسترش همکاری‌های بین‌دولتی، توسعه اقتصادی و افزایش رقابت‌پذیری کشورهای عضو اتحادیه عمل کند.

● اجرای پروژه‌های نوآورانه و بسیار فناورانه در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا با متمرکزسازی منابع کشورهای عضو و سازمان‌های حمایتی کمیسیون اقتصادی اوراسیا در ترویج پروژه‌ها از طریق بررسی آن‌ها در نشست‌ها. در این راستا، یک مسیر مشخص از مرحله ایده‌پردازی تا تصمیم‌گیری نهایی برای اجرای برنامه‌های تدوین شده ترسیم شده است که با پیمودن این مسیر می‌توان به بهترین نتیجه ممکن از اجرای طرح‌ها دست یافت. این مسیر شامل چندین عنصر کلیدی است که به طور خلاصه عبارتند از: (۱) نهادهای مشورتی تخصصی صنایع (کمیته‌های مشورتی ذیل وزرای کمیسیون اقتصادی اوراسیا)، (۲) محافل بحث و تبادل نظر (شورای علم و فناوری ذیل ریاست وزرای کمیسیون، کمیته مشورتی در امور تعاملات کمیسیون اقتصادی اوراسیا و شورای تجاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا) و (۳) نهادهای اتحادیه از جمله شورای بین‌دولتی اوراسیا و شورای عالی اقتصادی اوراسیا.

● کمیسیون اقتصادی اوراسیا امکان اطلاع‌رسانی به‌هنگام نهادها و سازمان‌های دولتی کشورهای عضو در حوزه‌های مختلف را فراهم می‌کند. این حوزه‌ها شامل تجارت و همکاری‌های اقتصادی، سیاست‌های مالی و بانکی، توسعه زیرساخت‌ها، انرژی، حمل‌ونقل و سرمایه‌گذاری مشترک می‌شوند. این اقدام امکان برقراری گفتگو در

سطوح عالی مدیران تصمیم‌گیر را فراهم می‌سازد، حمایت نهادهای دولتی برای ترویج پروژه‌های اجرایی در قلمرو کشورهای عضو را جذب می‌کند، و سازمان‌های کلیدی سیستم‌ساز این کشورها را به مشارکت فعال در اجرای پروژه‌ها ترغیب می‌نماید.

به‌طور کلی، کسب تجربه عملی در زمینه تجاری‌سازی نتایج فعالیت‌های علمی و پژوهشی و ترویج همکاری‌های موثر با جامعه کارآفرین کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در جریان اجرای پروژه‌های نمونه (پایلوت) هدف از اجرای این برنامه محسوب می‌شود. با تعیین بنیاد اسکولکوا به‌عنوان اپراتور «برنامه بین‌المللی همکاری نوآورانه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع»، این برنامه بستر نهادی قدرتمندی برای تسریع روند همگرایی اقتصادی اوراسیا فراهم می‌آورد. بنیاد اسکولکوا با اتکا به تجربه موفق در زمینه ایجاد خوشه‌های فناوری و زیست‌بوم‌های نوآوری وظیفه هماهنگی کنسرسیوم‌های تحقیق و توسعه فرامرزی، برگزاری کارگاه‌های تخصصی و ترویج تبادل بهترین شیوه‌ها را برعهده می‌گیرد. درمجموع، با همسوسازی استانداردهای نظارتی، یکسان‌سازی نظام‌های مالکیت فکری و تسهیل سازوکارهای تامین مالی مشترک امکان گسترش سریع پروژه‌های پایلوت در کشورهای عضو فراهم شده و ضمن تقویت ادغام بازار، مسیر روشنی برای رشد نوآفرین‌های نوظهور و مشارکت اثربخش سیاست‌گذاران و بخش خصوصی در تحقق اهداف «محورهای راهبردی توسعه همگرایی اقتصادی اوراسیا» ترسیم می‌شود [۱].

♦ تامین مالی پروژه‌ها

مطابق پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و چارچوب برنامه و آئین‌نامه بودجه اتحادیه که به‌موجب مصوبه شماره ۷۸ مورخ ۱۰ اکتبر ۲۰۱۴ به تایید شورای عالی اقتصادی اوراسیا رسید، بودجه اتحادیه به تامین مالی مستقیم برای اجرای برنامه‌های

مشترک در حوزه‌های علم، فناوری و نوآوری اختصاص داده نمی‌شود. این محدودیت نشان می‌دهد که پروژه‌های مرتبط باید از منابع جایگزین یا حمایت‌های دیگر برای اجرایی شدن بهره ببرند [۱].

در کنار محدودیت‌های موجود در تامین مالی برنامه‌های علمی و نوآورانه از محل بودجه رسمی اتحادیه اقتصادی اوراسیا، این امکان فراهم شده است که منابع مالی لازم برای اجرای برنامه‌های بین‌دولتی تخصص‌محور، به‌ویژه در حوزه صنعت، از طریق سازوکارهای جداگانه و همکاری‌های دوجانبه یا چندجانبه میان کشورها تامین شود. این شیوه انعطاف‌پذیر زمینه مشارکت موثرتر کشورها در پروژه‌های فناورانه مشترک را فراهم می‌سازد. این امر مطابق مصوبه شورای بین‌دولتی اوراسیا به شماره ۱ مورخ ۲ فوریه ۲۰۱۸ مورد توجه قرار گرفته و چارچوب‌های لازم برای حمایت از این نوع طرح‌ها تعیین شده است [۱]. بدین ترتیب، تامین مالی برنامه‌های حوزه صنعت از محل منابع بودجه کشورهای عضو و یا منابع مالی خارج از ردیف‌های بودجه انجام می‌پذیرد. نحوه تامین مالی هر برنامه در داخل آن برنامه تعیین می‌شود و چنانچه منابع بودجه‌ای مشخصی برای اجرای آن اختصاص یابد، برنامه در قالب طرح‌های دولتی اجرا شده و تابع قوانین و مقررات مربوطه خواهد بود. در مواردی که مشارکت‌کنندگان عضو پلتفرم فناوری اوراسیا باشند، امکان بهره‌گیری از منابع مالی غیربودجه‌ای از جمله مشارکت سازمان‌های دولتی و غیردولتی فعال در بخش‌های اقتصادی نیز فراهم می‌شود. این امر خود انعطاف‌پذیری بیشتری در اجرای پروژه‌های علمی و فناورانه ایجاد خواهد کرد [۲۶].

کمیسیون در توسعه ابزارهای حمایتی برای پروژه‌های نوآورانه نقش راهبری آن‌ها را در سطح فراملی برعهده دارد و مسئول تعریف، اخذ تاییدیه، تامین مالی و اجرای پروژه‌های مشترک میان اتحادیه و کشورهای عضو است [۲۲].

شایان ذکر است بانک توسعه اوراسیا، صندوق تثبیت و توسعه اوراسیا و مرکز تامین مالی بین المللی آستانه (AIFC)^۱ مهم ترین منابع تامین مالی پروژه های نوآورانه و فناورانه در اتحادیه اقتصادی اوراسیا به شمار می آیند.

Astana International Financial Centre

Eurasian Development Bank

۱.۷. نمونه هایی از پروژه های فراملیتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اولین درخواست های مرتبط با پروژه های نوآورانه کمیسیون اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱ بررسی شد. این پروژه ها حوزه های مختلفی نظیر انرژی، شبکه های رایانه ای نسل جدید، پزشکی، پسماندهای خانگی، ساخت ابزارآلات و همچنین استفاده از فناوری های اطلاعات و ارتباطات را پوشش می دهند و اجرای آنها توسط شورای علم و فناوری تحت ریاست وزرای کمیسیون اقتصادی اوراسیا به تایید و تصویب می رسند [۱]. در حال حاضر، پروژه های نوآورانه و فناورانه متعددی توسط کشورهای اتحادیه در دست انجام هستند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می شود:

پروژه کار بدون مرز^۲: اولین پروژه دیجیتال مشترک کشورهای عضو در فضای اوراسیا است که از اول جولای ۲۰۲۱ در مقیاس تجاری به بهره برداری رسید. این پروژه یک سامانه بین المللی برای جستجوی فرصت های شغلی است که امکان دسترسی به اطلاعات مرتبط با موقعیت های کاری موجود و افراد جویای کار را فراهم می کند. این سامانه با استفاده از نظام های اطلاع رسانی کشورهای عضو اتحادیه به معرفی فرصت های شغلی

1. Astana International Financial Centre
2. Work Without Borders

و تسهیل ارتباط بین کارفرمایان و نیروی کار کمک می‌کند. در راستای ارتقای تعاملات بازارهای کار در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پروژه مذکور با استفاده از ابزارهای دیجیتال و توسعه عملکرد سیستم‌های اطلاع‌رسانی ملی به واسطه افزودن امکانات برای جستجوی رزومه و کاریابی در تمامی کشورهای اتحادیه اجرایی شده است. در پروژه کار بدون مرز، سامانه‌های اطلاعاتی در حوزه علم و فناوری پنج کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا فعال شده‌اند [۱].

نرم‌افزار کاربردی مسافرت بدون کوید ۱۹: این نرم‌افزار کاربردی با هدف کاهش خطر سرایت کوید-۱۹ به قلمرو کشورهای اتحادیه طراحی و اجرا شد. این نرم‌افزار کاربردی اصالت گواهی‌های دیجیتال در خصوص اعلام نتایج منفی تست کوید ۱۹ را صحنه‌گذاری می‌کند. همه کشورهای عضو اتحادیه به همراه کشور تاجیکستان به این نرم‌افزار متصل شدند و در هریک از این کشورها هم مراکز تست ویروس کرونا و صدور گواهی متصل به سامانه ایجاد شد [۱].

برنامه بین‌دولتی نظام یکپارچه کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در خصوص تولید و ارائه محصولات و خدمات فضایی و (سامانه) اطلاعات جغرافیایی برمبنای منابع ملی داده‌های سنجش از دور زمین: شورای بین‌دولتی اوراسیا در ۱۷ جولای ۲۰۲۰ با اجرای اولین پروژه همکاری مشترک کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در زمینه ارائه خدمات فضایی و اطلاعات جغرافیایی برمبنای داده‌های سنجش از دور زمین موافقت کرد. اجرای این پروژه برای دوره ۲۰۲۱ - ۲۰۲۵ در نظر گرفته شده است. به منظور تحقق این هدف، کشورهای عضو اتحادیه و کمیسیون اقتصادی اوراسیا نسبت به یکپارچه‌سازی منظومه‌های ماهواره‌ای که فعال هستند و یا در آینده فعال خواهند شد تحت یک سیستم هماهنگ اقدام خواهند کرد. این فرآیند شامل ایجاد یک بانک مشترک تصاویر

ماهواره‌ای است که داده‌های دریافت شده از ماهواره‌های ملی را گردآوری و جمع‌بندی می‌کند. این ابتکار امکان بهبود تحلیل داده‌های فضایی و استفاده بهینه از اطلاعات ماهواره‌ای برای اهداف مختلف را فراهم می‌آورد. در نتیجه، پهنه پوشش مناطق تحت نظارت به‌طور قابل توجهی گسترش می‌یابد و بسامد جمع‌آوری و انتقال سریع اطلاعات مورد نیاز کاربران نیز به همین نسبت افزایش خواهد یافت. فناوری سنجش از دور زمین از فضا به‌منزله ابزاری بسیار دقیق و سریع برای مطالعه زمین است که امکان مدیریت و استفاده کارآمد از منابع و ذخایر کره خاکی را میسر می‌سازد. این برنامه بین‌دولتی با ایجاد فضای اقتصادی یکپارچه امکان بهره‌برداری مشترک از ظرفیت‌های صنعتی و علم و فناوری کشورهای عضو اتحادیه و تجاری‌سازی و بازاریابی آن‌ها را فراهم می‌کند. افزون‌بر آن، این برنامه با تسهیل مشارکت تمامی اعضا از جمله ارمنستان و قرقیزستان که فاقد ماهواره اختصاصی هستند، امکان دستیابی به مزایای فناوری فضایی برای تمامی کشورها را میسر ساخته و تمامی مشارکت‌کنندگان صرف‌نظر از تاسیسات و توان فناورانه خود می‌توانند از مزایای این ابتکار منتفع شوند [۲۷].

برنامه بین‌دولتی با هدف افزایش کارایی تاسیسات صنعتی و بهینه‌سازی تولید

نامتمرکز انرژی در کشورهای عضو اتحادیه: این برنامه مشتمل بر چهار زیربرنامه به تفکیک مأموریت‌های دارای اولویت است. به‌طور کلی، توسعه فناوری‌های پیشرفته برای تولید و ذخیره‌سازی انرژی با رعایت استانداردهای زیست‌محیطی با هدف ایجاد منابع انرژی ایمن و پایدار که کمترین تاثیر منفی را بر طبیعت داشته باشند، تضمین ارتقای مطلوبیت و همگرایی اثربخش تجهیزات برقی با انواع منابع تجدیدپذیر و تولید نامتمرکز انرژی^۱، ایجاد سیستم تامین برق تضمینی توان پایین برپایه منابع

۱. تولید نامتمرکز انرژی که به‌عنوان تولید پراکنده نیز شناخته می‌شود، به فرآیند تولید برق از منابع کوچک و محلی اشاره دارد که در نزدیکی محل مصرف قرار دارند.

تجدیدپذیر انرژی و توربین‌های گازی توان پایینی که با انواع سوخت‌های محلی کار می‌کنند، طراحی و ساخت مواد اولیه جدید آینده‌دار برای عایق‌کاری و ساخت تجهیزات مناسب برای تولید نامتمرکز انرژی از اهداف اصلی این برنامه به‌شمار می‌آیند. گفتنی است بیش از ۳۰ سازمان تولیدی و علمی-آموزشی کشورهای عضو اتحادیه در اجرای این برنامه بین‌دولتی مشارکت دارند. با اجرای این برنامه انتظار می‌رود امکان طراحی و تولید تجهیزات تخصصی فراهم شود که پایش و مدیریت بهینه تاسیسات تولید نامتمرکز انرژی را تسهیل می‌کنند و به بهبود عملکرد، افزایش بهره‌وری و ارتقای سطح پایداری سیستم‌های انرژی غیرمتمرکز کمک می‌کنند. افزون‌برآن، با اجرای این برنامه امکان طراحی و اجرای سیستم یکپارچه تجهیزات انرژی که میان مولدهای مختلف تجدیدپذیر و تولید نامتمرکز انرژی ارتباط برقرار می‌کنند و همچنین طراحی و اجرای سیستم انبارش برای تامین امنیت انرژی و حفظ محیط‌زیست نیز میسر خواهد شد [۵۵].

۸. همکاری‌های بین‌المللی حوزه علم، فناوری و نوآوری با کشورهای ثالث غیر عضو اتحادیه

اتحادیه اقتصادی اوراسیا در راستای تقویت ظرفیت‌های علمی و فناوریانه خود نسبت به همکاری با کشورهای ثالث غیر عضو مبادرت می‌ورزد. این همکاری‌ها عمدتاً در قالب تفاهم‌نامه‌های دوجانبه، پروژه‌های مشترک تحقیقاتی، تبادل اطلاعات علمی و مشارکت در نمایشگاه‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی محقق می‌شوند.

برخی از این همکاری‌ها با کشورهایمانند چین، هند، ایران و کشورهای جنوب شرق آسیا شکل گرفته‌اند و حوزه‌هایی چون فناوری‌های نوظهور، انرژی‌های تجدیدپذیر، کشاورزی هوشمند و امنیت غذایی را دربرمی‌گیرند. افزون‌برآن، برخی کشورهای ثالث

از طریق پلتفرم‌های فناوری اوراسیا یا مشارکت در پروژه‌های بین‌دولتی در اجرای طرح‌های علمی و نوآورانه نقش آفرینی می‌کنند.

در مجموع، این نوع همکاری‌ها به انتقال دانش و فناوری کمک می‌کنند و به‌طور همزمان زمینه‌ساز دیپلماسی علمی و توسعه پایدار منطقه‌ای نیز هستند. از این روی، برنامه‌های متعددی بر مبنای اهداف مورد نظر کشورهای عضو طراحی و تدوین شده‌اند که در ادامه، برخی از آن‌ها را از نظر خواهیم گذراند.

♦ برنامه بین‌دولتی همکاری نوآورانه کشورهای مشارکت‌کننده در کشورهای

مستقل مشترک المنافع تا سال ۲۰۳۰

این برنامه در ۶ نوامبر ۲۰۲۰ به تصویب شورای سران دولت‌های کشورهای مستقل مشترک المنافع رسید. به‌طور کلی، ۱۱ ابتکار کلیدی ذیل این برنامه پیشنهاد شده‌اند که امکان تقویت چشمگیر امکانات دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی و موسسات نوآور خرد و متوسط برای سازمان‌دهی امور مشترک، تشدید تجاری‌سازی پروژه‌های نوآورانه، و گسترش صادرات خدمات فنی-مهندسی و خدمات نوآورانه کشورهای مستقل مشترک المنافع به بازارهای جهانی را فراهم می‌سازند. شایان ذکر است همکاری در حوزه‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، زیست‌پزشکی، بوم‌شناسی، حمل‌ونقل، فضا، انرژی‌های نو و آموزش در این برنامه مورد تأکید قرار دارند [۵۹].

♦ اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد

اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد که با عنوان برنامه «دستیابی به آینده‌ای بهتر و باثبات‌تر برای همه» نیز شناخته می‌شود، مشتمل بر مجموعه‌ای از ۱۷ هدف مرتبط با یکدیگر هستند که توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد از سال ۲۰۱۵ تدوین و عملیاتی شد. به‌طور کلی، ۱۶۹ ماموریت ذیل این برنامه تعریف شده‌است (اطلاع‌نگاشت ۴۲).

اطلاع‌نگاشت ۴۲: اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد

۱	پایان دادن به فقر در تمامی اشکال آن؛	۲	پایان دادن به گرسنگی و دستیابی به امنیت غذایی؛
۳	تضمین زندگی سالم و ارتقای رفاه برای همه؛	۴	ارائه آموزش باکیفیت و فراگیر برای همه؛
۵	تضمین برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران؛	۶	دسترسی به آب سالم و بهداشت؛
۷	دسترسی به انرژی پایدار و مقرون به صرفه؛	۸	ارتقای رشد اقتصادی پایدار و اشتغال مناسب؛
۹	توسعه زیرساخت‌ها، صنعت و نوآوری؛	۱۰	کاهش نابرابری‌ها در داخل و بین کشورها؛
۱۱	ارتقای شهرها و جوامع پایدار و مقاوم؛	۱۲	تضمین الگوهای پایدار مصرف و تولید؛
۱۳	اقدام فوری برای مقابله با تغییرات اقلیمی؛	۱۴	حفاظت از اکوسیستم‌های دریایی؛
۱۵	حفاظت از اکوسیستم‌های زمینی؛	۱۶	ترویج صلح، عدالت و تشکیلات قدرتمند؛
۱۷	تقویت همکاری‌های جهانی برای توسعه پایدار.		

شایان ذکر است در بخش‌های مختلفی از اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد که به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا اشاره دارند، به موضوع همکاری‌های حوزه علم و فناوری اتحادیه اقتصادی اوراسیا با کشورهای دیگر پرداخته شده است. در اینجا به بخش‌هایی که مرتبط با اهداف توسعه پایدار هستند، اشاره می‌شود:

هدف شماره ۴: آموزش باکیفیت؛

هدف شماره ۷: گسترش دسترسی به تامین انرژی ارزان، مطلوب و پیشرفته، افزایش سهم انرژی از منابع تجدیدپذیر در تراز انرژی جهانی و توسعه انرژی‌های پاک به لحاظ بوم‌شناسی؛

هدف شماره ۸: اجرای ماموریت‌ها در راستای ارتقای بهره‌وری تولید، فعالیت‌های نوآورانه و نوسازی حوزه علم و فناوری (ماموریت ۸/۲، ۸/۳ و ۸/۵)؛

هدف شماره ۹: اجرای ماموریت‌ها در راستای صنعتی‌سازی، نوسازی زیرساخت‌ها، افزایش ظرفیت‌های صنعتی و ارتقای دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات (۹/۲، ۹/۴، ۹/۵، ۹/۶ و ۹/۷)؛

هدف شماره ۱۲: تضمین الگوهای پایدار تولید و مصرف با استفاده از علوم و فناوری‌های نوین (۱۲، الف).

لازم به ذکر است براساس آخرین گزارش عملکرد منتشرشده توسط سازمان ملل متحد، این برنامه به شدت از زمان‌بندی خود عقب است و اکثر کشورها همکاری و همراهی لازم در نیل به اهداف نهایی آن را از خود نشان نمی‌دهند [۵۹].

۹. اولویت‌های صنعتی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا

به منظور دستیابی به بالاترین سطح هم‌افزایی در تعاملات صنعتی میان کشورهای عضو، کمیسیون اقتصادی اوراسیا با مشارکت کشورهای عضو به بررسی و تحلیل اولویت‌های ملی در حوزه‌های اقتصادی مختلف پرداخته است. این تحلیل براساس محتوای پیوست شماره ۱ سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا» انجام شده است. این فرآیند با هدف ارائه توصیه‌های راهبردی برای برنامه‌ریزی و توسعه همکاری‌های صنعتی آتی ضمن توجه به منافع مشترک اعضا و ارتقای کیفیت تعاملات موثر در این عرصه توسط کمیسیون اقتصادی اوراسیا پیگیری می‌شود [۱].

کشورهای عضو به‌منظور اجرای توصیه‌های ارائه‌شده می‌توانند در اجرای سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا» در راستای تامین منافع ملی کشورهای متبوع خود مشارکت داشته باشند. به‌طورکلی، این اولویت‌ها در دو گروه اولویت‌های صنعتی و اولویت‌های علم، فناوری و نوآوری به شرح زیر دسته‌بندی شده‌اند:

۱) اولویت‌های صنعتی

- صنایع هوافضا و موتورسازی؛
- خودروسازی؛
- تولید وسایل نقلیه الکتریکی و اجزا و متعلقات آن همراه با زیرساخت شارژ [۶۸]؛
- شیمی کشاورزی؛
- صنعت فرآوری الماس، جواهرات و ساعت؛
- انرژی هیدروژنی [۶۹]؛
- انرژی تجدیدپذیر [۷۰]؛
- صنایع سبک [۷۱]؛
- صنعت چوب و فرآورده‌های چوبی، صنعت کاغذ و سلولزی؛
- صنایع پزشکی و زیست‌شناسی؛
- متالورژی (سیاه و رنگین) [۷۲]؛
- ساخت تجهیزات و ماشین‌آلات راه‌آهن [۷۳]؛
- ساخت تجهیزات و ماشین‌آلات صنعت معدن [۷۴]؛
- ساخت تجهیزات و ماشین‌آلات صنایع نفت و پتروشیمی؛
- تولید مواد غذایی؛

- ساخت ماشین‌آلات کشاورزی [۷۵]؛
- تولید مصالح ساختمانی [۷۶]؛
- ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات برقی؛
- صنایع رادیو الکترونیک؛
- صنایع موشکی و فضایی؛
- صنعت ماشین‌ابزار [۷۶]؛
- مجتمع‌های سوخت و انرژی؛
- مهندسی دقیق (ابزارهای دقیق صنعتی، تجهیزات الکترونیکی، برق، صنایع نوری و فوتونیک)؛
- داروسازی؛
- صنایع شیمیایی و مهندسی شیمی [۷۸]؛
- مهندسی قدرت [۷۹].

۲) اولویت‌های علم، فناوری و نوآوری

- چاپ سه بعدی؛
- زیست‌فناوری؛
- طراحی صنعتی؛
- فناوری‌های اینترنتی در صنعت؛
- فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و رایانه؛
- فناوری‌های داده‌های بزرگ و ابررایانه؛
- فناوری‌های کوانتومی؛
- فناوری‌های شناختی، هوش مصنوعی، تجهیزات رباتیک؛

- کامپوزیت‌ها و مواد اولیه جدید؛
- فناوری‌های فضایی؛
- فناوری نانو [۸۰]؛
- فناوری‌های حفاظت از محیط‌زیست و مدیریت منطقی منابع و ذخایر طبیعی [۱].

جدول ۱۰: فرصت‌های همکاری مشترک کشورهای عضو در زمینه علم و فناوری

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی‌سازی تخصصی، کشور دریافت‌کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
 فناوری‌های کشاورزی	سهم کالا و خدمات حوزه کشاورزی، شکار و کل صادرات در سال ۲۰۲۰:			سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات در بخش علوم کشاورزی و زیست فناوری: ۲/۲ درصد
	جمهوری قرقیزستان ۷/۶ درصد			سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات در بخش دامپزشکی: ۰/۴۲ درصد
	سهم محصولات غذایی از کل صادرات: جمهوری بلاروس ۱۷/۳ درصد، جمهوری قرقیزستان ۵/۴ درصد	-	سهم جمهوری قزاقستان از تعداد انتشارات در بخش کشاورزی و زیست فناوری: ۱/۰ درصد	سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات در بخش زیست‌شیمی، ژنتیک و زیست‌مولکولی: ۱/۹۵ درصد
	سهم کشاورزی، صنایع چوب و شیلات از کل ارزش افزوده ناخالص: جمهوری ارمنستان ۱۳/۵ درصد، جمهوری بلاروس ۷/۸ درصد، جمهوری قرقیزستان ۱۴ درصد			(فدراسیون روسیه به نسبت عملکرد خوب و پایداری در حوزه ثبت پتنت‌ها در کلاس A23L دارد، به‌ویژه در زمینه مواد غذایی و آشامیدنی‌هایی که در دیگر کلاس‌ها طبقه‌بندی نشده‌اند)

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی‌سازی تخصصی، کشور دریافت‌کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
 فناوری‌های مورد استفاده در صنایع معدنی	سهم نفت و گاز طبیعی از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: ۴۵/۵ درصد، جمهوری قزاقستان			
	فدراسیون روسیه ۳۰/۸ درصد			
	سهم معادن فلزات از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: ۲۹/۳ درصد، جمهوری قزاقستان			
	جمهوری ارمنستان ۸/۴ درصد			
	سهم فلزات اصلی از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: ۸/۱ درصد، جمهوری قزاقستان	جمهوری بلاروس، جمهوری قزاقستان و فدراسیون روسیه: متالورژی	سهم جمهوری قزاقستان از کل انتشارات در بخش علوم زمین: ۳۱/۰ درصد	سهم فدراسیون روسیه از کل انتشارات در بخش علوم زمین: ۶/۹۷ درصد
	جمهوری ارمنستان ۹/۳ درصد			
	فدراسیون روسیه ۱۵/۵ درصد، فدراسیون روسیه ۱۲/۶ درصد			
	سهم استخراج و فرآوری مواد معدنی در تولید ناخالص داخلی: جمهوری قزاقستان			

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی‌سازی تخصصی، کشور دریافت‌کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
 شیمی، پتروشیمی و علم مواد	سهم کک نفتی و فرآورده‌های نفتی از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: جمهوری بلاروس ۱۰/۷ درصد، فدراسیون روسیه ۱۴ درصد	جمهوری بلاروس، جمهوری قزاقستان، فدراسیون روسیه؛ پتروشیمی	جمهوری بلاروس و جمهوری قزاقستان	سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات در بخش فناوری‌های شیمیایی: ۳/۷ درصد
	سهم مواد شیمیایی اصلی و محصولات شیمیایی از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: جمهوری بلاروس ۱۵/۲ درصد، جمهوری قزاقستان ۵/۴ درصد و فدراسیون روسیه ۶ درصد	جمهوری بلاروس، فدراسیون روسیه؛ کامپوزیت‌ها جمهوری بلاروس و فدراسیون روسیه؛ نانوفناوری‌ها جمهوری قزاقستان؛ شیمی کشاورزی؛ تولید مواد شیمیایی برای مصرف صنعتی	بلاروس و جمهوری قزاقستان	سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات در بخش علم مواد (به ترتیب): ۱۶/۰ درصد و ۱۷/۰ درصد

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی‌سازی تخصصی، کشور دریافت‌کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
 فناوری‌های مورد نیاز در صنایع	سهم ماشین‌ابزار و تجهیزاتی که در دیگر دسته‌بندی‌ها ذکر نشده‌اند، از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: جمهوری ازبکستان ۷/۱ درصد سهم وسایل نقلیه خودرویی، تریلی‌ها و نیم‌تریلی‌ها از کل صادرات در سال ۲۰۲۰: جمهوری بلاروس ۴/۸ درصد	جمهوری ارمنستان، جمهوری بلاروس، جمهوری قزاقستان، جمهوری قرقیزستان، فدراسیون روسیه	سهم جمهوری قزاقستان از تعداد کل انتشارات جهانی در بخش فناوری‌های مهندسی: ۱۶/۰ درصد سهم جمهوری بلاروس و جمهوری قزاقستان از تعداد انتشارات جهانی در بخش ریاضیات (به ترتیب): ۱۲/۰ درصد و ۱۹/۰ درصد	سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات جهانی در بخش فناوری‌های مهندسی: ۳/۴۷ درصد سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات جهانی در بخش ریاضیات: ۴/۵۳ درصد

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری‌های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی‌سازی تخصصی، کشور دریافت‌کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
جمهوری ارمنستان (با حجم صادرات ۲۷۳۰ میلیون دلاری در سال ۲۰۱۸ در جایگاه سوم در فهرست رسته‌های صنعتی بسیار فناورانه قرار داشت)، جمهوری بلاروس (با حجم صادرات ۲۴۹/۵ میلیون دلاری در سال ۲۰۱۸ در جایگاه اول در فهرست رسته‌های بسیار فناورانه قرار داشت)، جمهوری قزاقستان (با حجم صادرات ۳۸/۸ میلیون دلاری در سال ۲۰۱۸ در جایگاه دوم در فهرست رسته‌های بسیار فناورانه قرار داشت) فدراسیون روسیه (با حجم ۸۷۶/۸ میلیون دلاری در سال ۲۰۱۸ در جایگاه سوم در فهرست رسته‌های بسیار فناورانه قرار داشت)	جمهوری ارمنستان، جمهوری بلاروس، فدراسیون روسیه	سهم جمهوری قزاقستان و فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات جهانی در بخش داروشناسی، سم‌شناسی و داروسازی (به ترتیب): ۱۳/۰ درصد و ۶۲/۷ درصد	فدراسیون روسیه عملکرد بسیار خوبی در ثبت پتنت‌ها در کلاس‌های ذیل دارد: A61K - مواد دارویی برای پزشکی دهان، فک و صورت و اهداف آرایشی؛ A61P - مواد دارویی مواد شیمیایی دارای اثر فعال درمانی	

داروسازی

توسعه علم و فناوری	مقیاس بزرگی هر بخش صنعتی براساس سهم آن از صادرات و میزان ارزش افزوده ناخالص	اولویت براساس سند «محورهای اصلی همکاری های صنعتی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا»	بومی سازی تخصصی، کشور دریافت کننده	پیشنهاد بهبود: مجری طرح
 فناوری های اطلاعات و ارتباطات	اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای همه فعالان صنعتی در همه کشورهای عضو مطلوب و جذاب است. بیشترین سهم در این حوزه را اطلاعات و مخابرات دارد و سهم جمهوری بلاروس از ارزش افزوده ناخالص آن ۷/۱ درصد است.	جمهوری بلاروس، فدراسیون روسیه	سهم جمهوری قزاقستان از تعداد انتشارات جهانی در بخش تخصص پزشکی: ۰/۱۳ درصد ارائه درخواست های گاه و بیگاه جمهوری بلاروس در خصوص ثبت اختراع در حوزه پردازش داده های دیجیتال	سهم فدراسیون روسیه از تعداد انتشارات جهانی در بخش علوم رایانه: ۲/۶۹ درصد فدراسیون روسیه شمار زیادی پتنت در حوزه پردازش داده های دیجیتال ثبت کرده است

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

در اینجا با بررسی اسناد راهبردی ملی توسعه علم، فناوری و نوآوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، جمع بندی کلی از اهداف و توانمندی های در حال توسعه این کشورها در حوزه علم، فناوری و نوآوری ارائه شده است. این جدول به خوبی بیانگر نقاط ضعف، نقاط قوت، برتری ها و شکاف های موجود در حوزه علم، فناوری و نوآوری بین کشورهای عضو است.

جدول ۱۱: اولویت‌های کشورهای عضو در اسناد راهبردی ملی توسعه علم، فناوری و نوآوری

۱. ابعاد اصلی سیاست علم و فناوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	جمهوری ارمنستان	جمهوری بلاروس	جمهوری قزاقستان	جمهوری قرقیزستان	فدراسیون روسیه
۱ اقتصاد دیجیتال	+	+	+	+	+
دولت الکترونیک	+	+	+	+	+
دیجیتال‌سازی خدمات دولتی	+	+	+	+	+
دیجیتال‌سازی خدمات مالی	+	+	+	+	+
دیجیتال‌سازی فرآیندهای تولیدی		+			+
نگهداری پایگاه‌های داده‌ها		+			+
هوش مصنوعی			+		+
سیستم‌های رباتیک		+	+		+
«پروفایل دیجیتال» ^۱ یکسان شهروندان		+	+	+	+
۲ نانوفناوری‌ها و زیست‌فناوری‌ها		+			+
فناوری‌های زیست‌کاتالیزتی ^۲ ، زیست‌سنتزی ^۳ و زیست‌حسگری ^۴					+
فناوری‌های سلولی					+
مدل‌سازی رایانه‌ای نانومواد، نانودستگاه‌ها، نانوفناوری‌ها					+
فناوری‌های شناختی زیستی و نانو					+
فناوری‌های زیست‌مهندسی					+

1. Digital Profile
2. Biocatalytic Technologies
3. Biosynthesis
4. Biosensing

فدراسیون روسیه	جمهوری قرقیزستان	جمهوری قزاقستان	جمهوری بلاروس	جمهوری ارمنستان	ابعاد اصلی سیاست علم و فناوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	رتبه
+					فناوری‌های مهندسی زیست‌شناختی	
+					فناوری‌های تشخیص نانومواد و نانو تجهیزات	
+					فناوری‌های نانودستگاه‌ها و تجهیزات ریزسیستم‌ها	
+		+		+	۳ پزشکی	
+					فناوری‌های ژنوم، پروتئینی و پساژنومی	
+		+			پزشکی دیجیتال	
+		+		+	۴ داروسازی	
+		+		+	۵ شیمی، پتروشیمی	
+		+			فرآوری بسیار بالا در منابع انرژی	
+		+		+	مواد جدید	
+		+			تولید مواد سوختی-روغنی	
+	+	+		+	۶ صنایع استخراجی	
+					صرفه‌جویی در ذخایر	
+					فرآوری بسیار فناورانه‌تر مواد خام	
					۷ صنایع تبدیلی	
		+			نوسازی فناورانه بخش‌های صنعتی با بهره‌گیری از هوش مصنوعی	

فناوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	جمهوری ارمنستان	جمهوری بلاروس	جمهوری قزاقستان	جمهوری قرقیزستان	فدراسیون روسیه	ابعاد اصلی سیاست علم و فناوری
۸ انرژی	+	+	+	+	+	
انواع منابع انرژی نو		+			+	
انرژی هسته‌ای					+	
بهره‌وری انرژی		+			+	
صرفه‌جویی در مصرف انرژی		+			+	
ذخیره‌سازی انرژی (دستگاه‌های ذخیره‌سازی الکترونیکی با ظرفیت بالا، سلول‌های سوختی)		+				
انتقال و حمل انرژی					+	
۹ ساختمان		+				
فناوری‌های جدید ساختمانی		+				
مصالح جدید ساختمانی		+				
سازه‌های جدید ساختمانی		+				
۱۰ زیست‌بوم		+		+	+	
کاهش گازهای گلخانه‌ای		+	+		+	
راهبری منطقی محیط‌زیست		+				
۱۱ طراحی و ساخت ماشین‌آلات		+				
۱۲ طراحی و ساخت ابزارآلات		+				

ابعاد اصلی سیاست علم و فناوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا					شماره
 فدراسیون روسیه	 جمهوری قرقیزستان	 جمهوری قزاقستان	 جمهوری بلاروس	 جمهوری ارمنستان	
+					۱۳ کشاورزی
+					اصلاح نباتات کشاورزی و اصلاح نژاد حیوانات
					دامپزشکی
					ماشین آلات و تجهیزات کشاورزی
					کشاورزی دقیق
+					انبارش و پردازش محصولات کشاورزی
					افزایش بازدهی محصولات کشاورزی و توسعه دامپروری
+	+	+		+	۱۴ صنعت غذایی
					افزایش توان صادراتی محصولات
					بهبود کیفیت محصولات
					نوسازی موسسات موجود
+		+	+		۱۵ فضا
+					استفاده از سامانه های اطلاعات زمین برای راهبری موثر منابع آبی و زمین ها و بیابان زدایی
					۱۶ صنایع سبک
+					نساجی و پوشاک
					چرم و پوست

ابعاد اصلی سیاست علم و فناوری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا					ردیف
 فدراسیون روسیه	 جمهوری قزاقستان	 جمهوری قرقیزستان	 جمهوری بلاروس	 جمهوری ارمنستان	
۱۷ حمل و نقل					+
ایجاد نظام حمل و نقل بین‌المللی					+
ترویج حمل و نقل پرسرعت					+
۱۸ گردشگری					+
ایجاد زیرساخت گردشگری					+
۱۹ تامین امنیت افراد، جامعه و کشور					+
مبارزه با تهدیدات فناورانه، زیست‌زنی، فرهنگی-اجتماعی، تروریسم، افراط‌گرایی در جهان بینی و همچنین تهدیدات سایبری و سایر منابع خطر برای جامعه، زیست‌بوم و کشور					

منبع: <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>

بخش سوم

روابط همکاری ج.ا.ایران و
اتحادیه اقتصادی اوراسیا

۱. پیشینه تعامل ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

اتحادیه اقتصادی اوراسیا از مهم‌ترین شکل‌های منطقه‌ای در همسایگی ایران به‌شمار می‌رود که باتوجه به اشتراکات فراوان فرهنگی، سیاسی و ژئوپلیتیکی از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برای ایران برخوردار است. توافق با این اتحادیه یکی از مهم‌ترین تجربه‌های راهبردی ایران در همکاری با یک اتحادیه اقتصادی منطقه‌ای محسوب می‌شود و از جامع‌ترین و مفصل‌ترین موافقت‌نامه‌های تجاری کشور در مقطع کنونی در نظر گرفته می‌شود [۸۱]. پیشنهاد عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا اولین بار در ۲۹ می ۲۰۱۵ مطرح شد و سپس کمیسیون اقتصادی اوراسیا نخستین نشست‌های خود را با هدف بررسی و امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد با ایران آغاز کرد [۸۱]. گفتنی است سازمان توسعه تجارت ایران وابسته به وزارت صنعت، معدن و تجارت مسئولیت انجام مذاکرات را عهده‌دار شد. گزارش سازمان توسعه تجارت ایران حاکی از آن است که مذاکرات عقد تجارت آزاد با اوراسیا از سال ۲۰۱۵ کلید خورده است [۸۲].

آن‌گونه که در کتاب «روسیه: جامعه، سیاست و حکومت»^۱ بیان شده است، دکتر مهدی سنایی سفیر وقت ایران در فدراسیون روسیه در سال ۲۰۱۶ در ملاقات با ایگور شووالوف^۲ معاون اول وقت نخست‌وزیر روسیه نیز موضوع پیوستن ایران به این اتحادیه را طرح کرد و سپس به صورت رسمی به اتحادیه اوراسیا پیشنهاد ایجاد منطقه آزاد تجاری میان ایران و این اتحادیه را مطرح نمود. جالب این‌که این پیشنهاد از جانب کشورهای عضو اتحادیه نیز مورد استقبال قرار گرفت و موافقت‌نامه موقت طی دو سال مذاکرات فشرده و پیوسته و ارزیابی کمی و کیفی فهرست کالاهای موردعلاقه و تعیین نرخ تعرفه ترجیحی برای آن‌ها سرانجام در ۱۷ می ۲۰۱۸ در شهر آستانه قزاقستان به امضا رسید [۸۳].

1. Russia: Society, Politics, and Government

2. Shuvalov Igor

۱.۱. عضویت ایران به عنوان عضو ناظر اتحادیه اقتصادی اوراسیا

ایران در حاشیه پنجمین نشست شورای عالی توسعه اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مسکو در ۲۸ دسامبر ۲۰۲۴ به طور رسمی به عنوان عضو ناظر در اتحادیه اقتصادی اوراسیا پذیرفته شد. در این نشست سران پنج کشور عضو پروتکل الحاق ایران به عنوان ناظر را (با مشارکت ویدئوکنفرانسی نخست وزیر ارمنستان) امضا کردند [۹۲].

روسیه نیز با استقبال ویژه و حمایت کامل از تمایل ایران برای دریافت وضعیت ناظر، بر اهمیت استفاده بهینه از ظرفیت کشورهای عضو تاکید کرد. هدف از عضویت ایران در این اتحادیه شامل ایجاد یک فضای تجاری-سیاسی قابل پیش بینی است که علاوه بر تقویت مبادلات دوجانبه، روند توسعه دالان بین المللی شمال جنوب را نیز شتاب بخشد [۸۶].

ایران با کسب جایگاه ناظر در اتحادیه اقتصادی اوراسیا می تواند در نشست های نهادهای این اتحادیه شرکت کرده و به اسناد و اطلاعات مرتبط با دستورکار و طرح های همگرایی اقتصادی دسترسی یابد. این امر بسترساز گفت و گوی نظام مند و همه جانبه و همچنین نزدیک سازی سیاست های اقتصادی پیش رو میان ایران و اتحادیه شده است. در حال حاضر، کشورهای ازبکستان، کوبا و مولداوی نیز از وضعیت ناظر در این اتحادیه بهره مند هستند [۸۶].

۲.۱. موافقت نامه موقت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا

موافقت نامه موقت منتج به ایجاد منطقه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن از یک سوی و جمهوری اسلامی ایران از دیگر سوی^۱ (از این پس موافقت نامه موقت نامیده می شود) در ۱۷ می ۲۰۱۸ به امضا رسید و در ۲۷ اکتبر ۲۰۱۹ لازم الاجرا شد [۸۴]. موافقت نامه موقت دربرگیرنده ۹ فصل اصلی است که شامل موارد

1. The Provisional Agreement Led to the Establishment of a Free Trade Zone between the Eurasian Economic Union and its Member States on one side, and the Islamic Republic of Iran on the other hand

زیر می‌شود: اصول کلی، مبادله کالا، سازوکارهای تجاری، موانع فنی در مسیر تجارت، الزامات بهداشتی و قرنطینه گیاهی، قواعد مبدأ، تسهیل فرآیندهای تجاری، حل و فصل اختلافات و مقررات نهایی [۸۵].

دو طرف طی مذاکرات گسترده به توافق رسیدند که تعرفه‌های ترجیحی برای طیف گسترده‌ای از کالاهای صادراتی ایران به پنج کشور عضو اتحادیه (ارمنستان، بلاروس، قرقیزستان، قزاقستان و روسیه) و همچنین واردات کالا از این کشورها به ایران اعمال شود. براساس این موافقت‌نامه موقت، ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا امتیازات گمرکی خاصی دریافت کرد و کشورهای این اتحادیه هم این امکان را داشتند تا حجم صادرات خود به ایران را افزایش دهند. ایران با بهره‌مندی از امتیازات حاصل از این موافقت‌نامه این فرصت را پیدا کرد که میزان صادرات کالاهای خود به پنج کشور عضو اتحادیه اوراسیا را به‌طور چشمگیری افزایش دهد. این امتیازات ۵۰۲ قلم کالای مختلف در حوزه‌های مواد غذایی، مواد مصرفی شیمیایی، محصولات ساختمانی، صدور خدمات فنی و مهندسی، محصولات صنعتی و محصولات کشاورزی از سوی اتحادیه اوراسیا و ۳۶ قلم کالا در همان موارد مشابه از سوی ایران را دربرمی‌گرفت که در مجموع، کل اقلام مشمول موافقت‌نامه ۸۶۲ مورد بود [۸۳].

براساس گزارش منتشرشده از سوی سازمان توسعه تجارت ایران در تاریخ ۲۶ دسامبر ۲۰۲۳، حجم کل مبادلات تجاری میان دو طرف پس از امضای موافقت‌نامه موقت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا افزایش چشمگیری داشته‌است. به‌ویژه، صادرات ایران به کشورهای عضو اتحادیه در سومین سال اجرای این موافقت‌نامه نسبت به دوره مشابه پیش از اجرای آن با رشد ۶۳ درصدی همراه بوده‌است [۸۲]. به‌طورمشابه، براساس گزارشی که در ۲۰ آگوست ۲۰۲۴ از سوی وزارت توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه منتشر

شد، موافقت‌نامه موقت منجر به بیش از دو برابر شدن حجم مبادلات تجاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا شده است [۸۶].

براساس گزارش سازمان توسعه تجارت ایران، بخش عمده‌ای از واردات ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا را کالاهای اساسی نظیر غلات، گندم، و ذرت دامی تشکیل داده است. افزون بر آن، محصولات کشاورزی در سال‌های اخیر دست‌کم ۷۰ درصد از تجارت میان دو طرف را دربرگرفته‌اند. با این حال، کالاهای صنعتی با ارزش افزوده بالا نیز از ژوئن ۲۰۲۲ وارد ترکیب صادراتی ایران به این اتحادیه شده و سهم آن‌ها در صادرات روبه‌افزایش است [۸۲]. با توجه به این که اعتبار موافقت‌نامه موقت در اواخر اکتبر ۲۰۲۲ به پایان می‌رسید، پروتکلی در ۱۴ مارس ۲۰۲۲ در تهران به امضا رسید که به موجب آن، اجرای این موافقت‌نامه برای مدت سه سال دیگر یا تا زمان لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه تجارت آزاد (هرکدام که زودتر محقق شود) تمدید شد [۸۴]. بر این اساس، موافقت‌نامه موقت تا ۲۷ اکتبر ۲۰۲۵ تمدید شد [۸۷]. این پروتکل در ۲۵ اکتبر ۲۰۲۲ لازم‌الاجرا شد و بدین ترتیب، الزامات تجارت ترجیحی همچنان بدون وقفه بین کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران ادامه پیدا کرد [۸۴].

۳.۱. موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن

از یک سو و ج.ا. ایران از سوی دیگر

سازمان توسعه تجارت ایران در ادامه مسیر همکاری‌های خود روند مذاکرات برای تبدیل موافقت‌نامه موقت به موافقت‌نامه تجارت آزاد را آغاز کرد. تیم مذاکره‌کننده ایران در فاصله سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۳ بیش از ۳۰ دور گفت‌وگوی رسمی با پنج کشور عضو اتحادیه اوراسیا برگزار کرده است که از این میان، ۶ نشست به صورت حضوری و سایر جلسات از طریق ویدئوکنفرانس انجام شده‌اند [۸۲]. سرانجام در پی مذاکرات گسترده و برگزاری بیش از ۳۰ دور گفت‌وگو میان ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا، موافقت‌نامه

تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن از یک سو و ج.ا.ایران از سوی دیگر^۱ در ۲۵ دسامبر ۲۰۲۳ و در حاشیه نشست شورای عالی اقتصادی اوراسیا در شهر سن پترزبورگ به امضا رسید. این موافقت‌نامه پس از طی مراحل قانونی و اجرایی لازم جایگزین موافقت‌نامه موقت پیشین شد و از ۱۵ می ۲۰۲۵ لازم‌الاجرا شد [۸۴]. برآوردها حاکی از آن است که حجم تجارت میان ایران و روسیه نیز با امضای این موافقت‌نامه با رشد ۲۰ درصدی تا سال ۲۰۲۵ همراه خواهد بود [۸۶]. موافقت‌نامه تجارت آزاد بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن و جمهوری اسلامی ایران مشتمل بر ۱۱ فصل به شرح زیر است:

فصل ۱: مقررات اصلی و کلیات^۲

فصل ۲: تجارت کالاها^۳

فصل ۳: تدابیر حمایت از بازار داخلی^۴

فصل ۴: موانع فنی در تجارت^۵

فصل ۵: تدابیر بهداشتی و بهداشت نباتات^۶

فصل ۶: قوانین تعیین مبدا کالاها^۷

فصل ۷: تسهیل رویه‌های تجاری و همکاری گمرکی^۸

فصل ۸: حل و فصل اختلافات^۹

فصل ۹: تدارکات دولت^{۱۰}

1. Free Trade Agreement between the Eurasian Economic Union and Its Member States, on the one hand, and the Islamic Republic of Iran, on the other hand

2. Chapter 1. Institutional and General provisions

3. Chapter 2. Trade in Goods

4. Chapter 3: Trade Remedies

5. Chapter 4. Technical Barriers to Trade

6. Chapter 5 Sanitary and Phytosanitary Measures

7. Chapter 6. Rules of Origin

8. Chapter 7. Trade Facilitation and Customs Cooperation

9. Chapter 8. Dispute Settlement

10. Chapter 9. Government Procurement

فصل ۱۰: همکاری‌های بخشی^۱ (به‌ویژه در بخش‌های مختلف صنعتی)

فصل ۱۱: مقررات پایانی^۲ [۱۵].

این موافقت‌نامه براساس قواعد سازمان تجارت جهانی چارچوبی جدید برای گسترش روابط تجاری فدراسیون روسیه (به‌عنوان یکی از اعضای برجسته اتحادیه اقتصادی اوراسیا) و ج.ا.ایران (که عضو سازمان تجارت جهانی نیست) فراهم می‌کند. با ایجاد دسترسی پیش‌بینی‌پذیر و ترجیحی برای کالاهای صادرشده از روسیه و دیگر اعضای اتحادیه به بازار ایران، این توافق جایگزین موافقت‌نامه موقت سابق- که تنها شامل ۵۰۲ کد تعرفه گمرکی از طرف اوراسیا و ۳۶ کد از طرف ایران بود- شده‌است. در حال حاضر، رژیم ترجیحی تقریباً تمام حجم تجارت روسیه با ایران را دربرمی‌گیرد و باتوجه به فقدان ساختار پیشرفته توافقات ترجیحی در ایران می‌توان دریافت که فرصت منحصربه‌فردی برای صادرکنندگان روسی ایجاد می‌کند تا در یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای منطقه- با صنعت ساخت‌وساز توسعه‌یافته و بازار وارداتی متنوع- حضور فعال داشته‌باشند؛ امری که حتی در شرایط ژئوپلیتیکی پیچیده نیز می‌تواند اهمیت این موافقت‌نامه را بیش‌ازپیش نشان دهد [۹۶].

♦ تصویب قانون فدرال موافقت‌نامه تجارت آزاد بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و

اعضای آن و جمهوری اسلامی ایران در روسیه

یکی از پیش‌شرط‌های لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه تجارت آزاد، تایید آن در مجالس قانون‌گذاری کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و همچنین تصویب آن در مجلس شورای اسلامی ایران بود. اگرچه این روند با صرف زمانی نسبتاً طولانی همراه بود، اما درنهایت در تمامی کشورهای طرف توافق به سرانجام رسید [۸۹]. رئیس‌جمهور روسیه قانون فدرال در مورد تصویب موافقت‌نامه تجارت آزاد بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و

1. Chapter 10. Sectoral Cooperation

2. Chapter 11 Final Provisions

اعضای آن و جمهوری اسلامی ایران را در تاریخ ۱۲ ژوئن ۲۰۲۴ امضا کرد. این قانون فدرال در ۲۸ می ۲۰۲۴ تأییدیه دوماً دولتی (SD)^۱ و در ۵ ژوئن ۲۰۲۴ نیز تأییدیه شورای فدراسیون (FC)^۲ (سنای روسیه) را اخذ کرد. براساس این قانون فدرال، موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و اعضای آن و جمهوری اسلامی ایران که در تاریخ ۲۵ دسامبر ۲۰۲۳ در سن پترزبورگ به امضا رسید، به تصویب رسید. به‌طور کلی، آزادسازی و تسهیل مبادلات کالایی میان طرفین از طریق کاهش یا حذف موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و تجاری، ترغیب توسعه و تنوع تجارت و تقویت همکاری‌های نزدیک‌تر در حوزه‌های مشمول توافق را می‌توان از اهداف این موافقت‌نامه برشمرد [۹۰، ۹۱].

موضوع شایان توجه این است که ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور غیرعضو سازمان تجارت جهانی در قالب موافقت‌نامه تجارت آزاد با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا همکاری خواهد کرد. درواقع، این موضوع به طرفین اجازه می‌دهد تا بدون پایبندی به الزامات سازمان تجارت جهانی، اصول تجارت آزاد را به‌صورت مستقل و انعطاف‌پذیر اجرا کنند [۸۸].

♦ تصویب برنامه اقدام در شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا با هدف اجرای

موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ج.ا. ایران (تاریخ ۲۵

دسامبر ۲۰۲۳)

برنامه اقدام اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد میان اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ج.ا. ایران در نهمین نشست شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا مورخ ۱۲ آوریل ۲۰۲۴ ذیل مصوبه شماره ۹ به تأیید رسید که حاوی سه بند شامل تأیید نهایی برنامه اجرایی، تسریع فرآیندهای داخلی کشورهای عضو و تعیین تاریخ لازم‌الاجرا شدن موافقت‌نامه است و مهم‌ترین موارد ذیل را دربرمی‌گیرد:

1. State Duma
2. Federal Council

● تایید برنامه اقدام برای اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران [با هدف تسهیل مبادلات تجاری و اقتصادی بین کشورهای عضو اتحادیه و ایران]؛

● درخواست از دولت‌های کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تسریع در تشریفات داخلی درخصوص تایید موافقت‌نامه در مجالس و پارلمان‌های کشورهای طرف معاهده [درواقع، شورای اقتصادی اوراسیا به موجب این برنامه اقدام از کشورهای عضو خواسته است تا فرآیندهای داخلی لازم برای اجرای این موافقت‌نامه را تسریع بخشند]؛

● اجرای این تصمیم بلافاصله پس از تصویب آن در تاریخ ۱۲ آوریل ۲۰۲۴. گفتنی است درادامه این مصوبه، برنامه اقدام مربوطه به منظور اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا پیوست شده است. جدول برنامه در وب‌گاه <https://www.alta.ru/tamdoc/22sr0126> قابل دسترسی است [۹۳].

◆ همکاری کارآفرینان کشورهای اوراسیا و ج.ا.ایران در چارچوب موافقت‌نامه

تجارت آزاد

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیا برنامه اقدامی برای اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد میان این اتحادیه و ج.ا.ایران تصویب کرده است که با تعمیق همکاری‌های بخش‌های تجاری دو طرف زمینه را برای ادامه تعامل کارآفرینان ایران و کشورهای عضو اوراسیا در چارچوب این موافقت‌نامه هموار می‌سازد. به منظور تقویت و تعمیق گفت‌وگوهای شورای تجاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۱ با ایران، یادداشت همکاری امضا شده در ۲۵ دسامبر ۲۰۱۹ میان شورای تجاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا و

1. Business Council of the Eurasian Economic Union

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران بازنگاری شده و با تفاهم‌نامه‌ای جدید جایگزین خواهد شد. درواقع، این سند در چارچوب اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد (۲۵ دسامبر ۲۰۲۳) تدوین می‌شود و با هدف ارتقای سازوکارهای هماهنگی، تسهیل دسترسی به بازارها، کاهش موانع تجاری و ایجاد سازوکار مشترک جهت نظارت بر اجرای توافق‌ها طراحی خواهد شد. فعالیت‌های این پلتفرم در حوزه‌های متنوعی انجام می‌شود که به‌عنوان نمونه می‌توان به همکاری در حمل‌ونقل و توسعه حمل‌ونقل چندوجهی، اجرای پروژه‌های مشترک تحقیق و توسعه علمی، ایجاد پیوندهای تعاونی میان شرکت‌ها، اجرای طرح‌های مجتمع سوخت و انرژی، بهینه‌سازی مصرف و ارتقای بهره‌وری با استفاده از منابع تجدیدپذیر و همچنین توسعه همکاری در بخش‌های آموزش، پزشکی و مخابرات اشاره کرد. پیشنهادهای ارائه‌شده توسط جوامع تجاری از طریق کمیته مشترکی که به‌منظور بررسی اجرای موافقت‌نامه و تعمیق روابط تجاری بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا تشکیل شده است، مورد ارزیابی قرار خواهند گرفت. علاوه بر این، طرفین برنامه‌ای جامع برای فعالیت‌های مشترک سازمان‌های ترویج تجارت تدوین خواهند کرد که برگزاری نشست‌های تجاری، نمایشگاه‌ها و مجمع‌های اقتصادی و تجاری از جمله این فعالیت‌ها به‌شمار می‌آیند [۹۴].

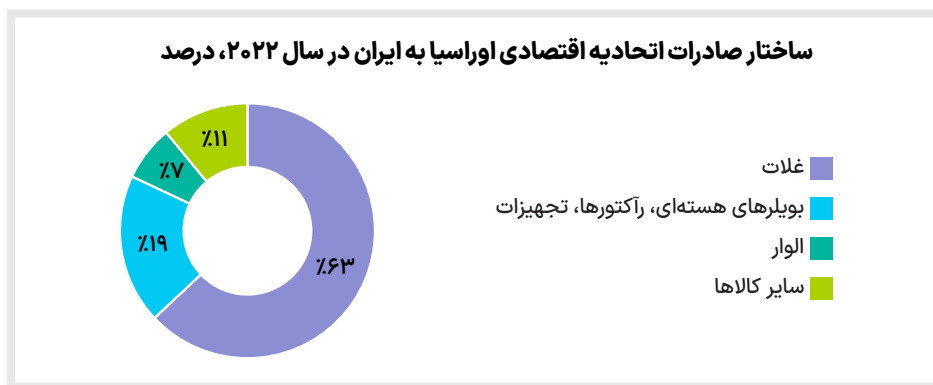
۲. ساختار تجارت ج.ا.ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲

اطلاع‌نگاشت ۴۳: مشخصات کلی اقتصاد ایران در سال ۲۰۲۲

با وجود محدودیت‌های تحریمی، صادرات نفت و فرآورده‌های نفتی ایران طی سال‌های اخیر ثبات خود را حفظ کرده‌است. این در حالی است که واردات، به‌ویژه واردات کالاهای صنعتی، بیش از سایر بخش‌ها تحت تاثیر منفی تحریم‌ها قرار گرفته‌است و در نتیجه، تامین طیف وسیعی از محصولات وارداتی با مشکل مواجه شده‌است. افزون بر این، ثبات نسبی در صادرات نفتی به تدریج زمینه‌ساز تمرکز بر توسعه صادرات غیرنفتی از جمله محصولات پتروشیمی، محصولات معدنی و صنایع غذایی شده و در واردات صنعتی نیز ایران را به سمت تقویت تولید داخلی، ارتقای زنجیره تامین بومی و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای رهنمون کرده‌است [۹۶].

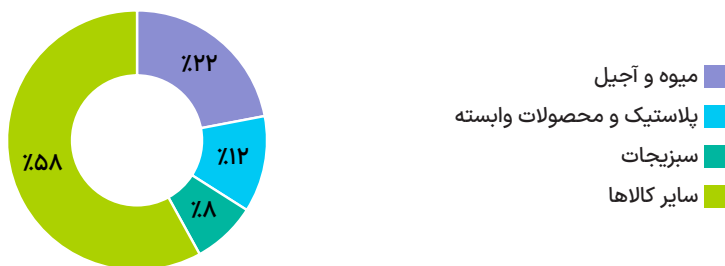
نمودارهای زیر نمایانگر ساختار تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲ هستند. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که بیشترین میزان واردات ایران از این اتحادیه در این سال مربوط به غلات و به عبارتی کالاهایی بوده‌است که تعرفه وارداتی آن‌ها تحت شمول معافیت‌های موافقت‌نامه موقت (تجارت ترجیحی) قرار نداشتند. این در حالی است که کالاهای اصلی صادراتی ایران مشمول تعرفه‌های صفر یا کاهش یافته در چارچوب این موافقت‌نامه بودند [۸۸].

نمودار ۲۲: ساختار صادرات اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ایران در سال ۲۰۲۲، درصد

منبع: <https://russiancouncil.ru/papers/RIAC-EAEU-WorkingPaper83.pdf>

ساختار واردات اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ایران در سال ۲۰۲۲، درصد

نمودار ۲۳: ساختار واردات اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ایران در سال ۲۰۲۲، درصد

منبع: <https://russiancouncil.ru/papers/RIAC-EAEU-WorkingPaper83.pdf>

شایان ذکر است اجرای کارآمد موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا مستلزم رفع برخی نگرانی‌ها از آینده پیش‌روی تجار و تولیدکنندگان، تسهیل برخی امور جاری و اجرایی و رفع برخی موانع بعضاً دیرینه است که در ادامه، سرفصل‌هایی از آن‌ها را از نظر می‌گذرانیم.

♦ توافق‌نامه مبارزه با تبعیض علیه کالاهای روسی

براساس این موافقت‌نامه، ایران متعهد شده است که میان کالاهای تولید روسیه یا کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کالاهای داخلی یا کشورهای ثالث هیچ‌گونه تبعیضی قائل نشود. به علاوه، تمامی امتیازات تعرفه‌ای، عوارض گمرکی، مالیات‌های داخلی و سایر تشریفات واردات و صادرات که ایران به هر کشور دیگری می‌دهد، به‌طور فوری و بدون قید و شرط به کالاهای مشابه از روسیه یا اتحادیه اقتصادی اوراسیا تسری خواهد یافت و ایران موظف است دست‌کم همان شرایط اعطاشده به کالاهای داخلی خود را برای آنان نیز فراهم کند [۹۶].

◆ تسهیل رویه‌های گمرکی

در راستای تسهیل تجارت و تسریع ترخیص کالا، طرفین متعهد شده‌اند تا در صورت امکان ظرف حداکثر ۴۸ ساعت از ثبت اظهارنامه گمرکی نسبت به ترخیص کالای خود اقدام کنند و سامانه‌های الکترونیکی ثبت و پردازش اطلاعات گمرکی پیش از ورود کالا را برقرار یا حفظ نمایند. ترتیبات ویژه‌ای نیز برای محموله‌های اکسپرس و کالاهای فسادپذیر پیش‌بینی شده تا با اولویت در ترخیص روبرو شوند. قوانین گمرکی حق خوداظهاری را به صادرکنندگان و واردکنندگان می‌دهد و شرط استفاده اجباری از نمایندگان گمرکی حذف شده است. به همین ترتیب، سازوکارهایی برای صدور نظرات مقدماتی درباره طبقه‌بندی تعرفه‌ای و مبدا کالا و همچنین ممنوعیت درخواست بازرسی پیش از بازرگری در این موارد در نظر گرفته شده است. مدارک تاییدکننده - اعم از کاغذی و الکترونیکی - بدون الزام در ارائه اصل یا کپی اظهارنامه صادراتی کشور مبدا پذیرفته می‌شوند. در حوزه ترانزیت نیز هریک از طرفین ملزم است با تسهیل تشریفات گمرکی و به رسمیت شناختن متقابل اسناد، عبور کالاها و وسایل نقلیه به/ یا از کشورهای ثالث را تسهیل نماید [۹۶].

◆ گواهی مبدا

صادرکننده برای شمول الزامات ترجیحی باید گواهی مبدا کالا را چنانچه در موافقت‌نامه (ضمیمه شماره ۳ موافقت‌نامه) بیان شده است، تکمیل کرده و به مرجع گمرک مقصد صادراتی خود ارائه کند. در روسیه نیز همچون ایران گواهی مبداها توسط اتاق بازرگانی و صنایع^۱ صادر می‌شود. لازم به ذکر است که الزامات ترجیحی واردات تنها در صورتی برای فعالین اقتصادی فعال می‌شود که کالا مستقیماً از خاک طرف صادرکننده به سرزمین طرف واردکننده موافقت‌نامه ارسال شده باشد [۹۶].

1. Chamber of Commerce and Industry

♦ تدارکات دولت

مطابق مفاد این موافقت‌نامه، طرفین موظف شده‌اند کلیه قوانین، مقررات و اطلاعات مربوط به خریدهای دولتی را در منابع مندرج در ضمیمه ۶ منتشر کنند. اطلاعات مرتبط با مقررات خرید دولتی در ایران در تارنمای <https://setadiran.ir/setad/cms> در دسترس است [۹۶].

♦ رژیم صادراتی برای کالاهای روسی

تعهدات تعرفه‌ای ایران شامل ۸۹ درصد (۴۷۴۴ کد) از فهرست کالاهای تعرفه‌ای ایران است و چهار نوع معافیت را دربرمی‌گیرد:

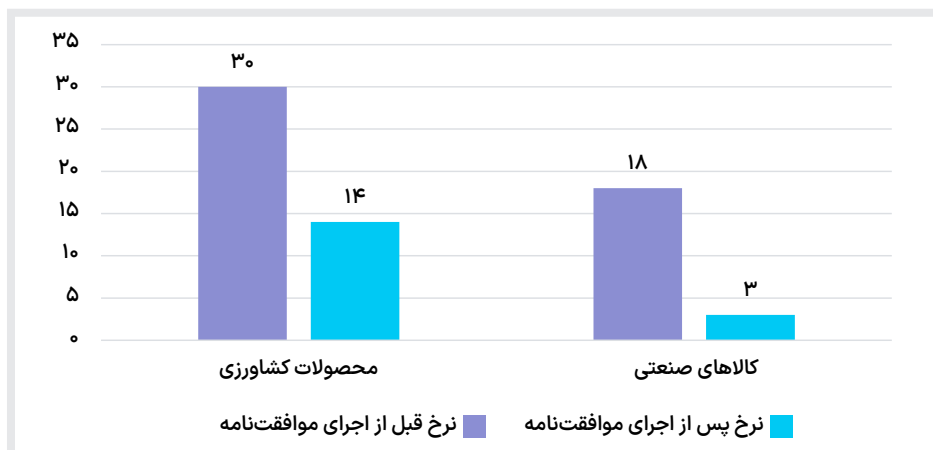
حذف تعرفه‌ها: حذف تعرفه‌ها باعث شده‌است کالاهای روسی در بازار ایران نسبت به واردات از سایر کشورهای ثالث در موقعیت رقابتی برتری قرار گیرند. این نخستین توافقی است که ایران با آن موافقت کرده‌است و پیش‌بینی می‌شود تعرفه‌ها به‌طور کامل حذف شوند که به‌عنوان نمونه می‌توان به لغو نرخ اجباری حداقل ۴ درصد ارزش گمرکی اشاره کرد که در قوانین قبلی الزامی بود.

کاهش نرخ تعرفه‌ها: این توافق باعث می‌شود کالاهای روسی در بازار ایران در برابر محصولاتی که از کشورهای ثالث فاقد موافقت‌نامه‌ای مشابه وارد می‌شوند، در موقعیت رقابتی برتری قرار گیرند.

سهمیه‌های تعرفه‌ای: این موافقت‌نامه اجازه می‌دهد کالاها تا سقف‌های تعیین‌شده بدون پرداخت تعرفه وارد شوند. در نتیجه، کالاهای روسی در بازار ایران نسبت به محصولاتی که از کشورهای ثالث و بدون بهره‌مندی از چنین رژیم تعرفه‌ای وارد می‌شوند، در موقعیت رقابتی برتری قرار می‌گیرند.

«انجماد» نرخ تعرفه‌ها در سطح مشخص: با تعیین سقف مجاز تعرفه‌ها، دسترسی به

بازار قابل پیش‌بینی می‌شود. البته این اقدام به‌تنهایی مزیت رقابتی صادرکنندگان روسی در برابر تامین‌کنندگان کشورهای ثالث را تضمین نمی‌کند. شایان ذکر است حمایت تعرفه‌ای ایران برای کالاهای روسی طبق شرایط موافقت‌نامه به‌طور متوسط از ۲۰/۴ درصد به ۴/۵ درصد کاهش می‌یابد [۹۶].

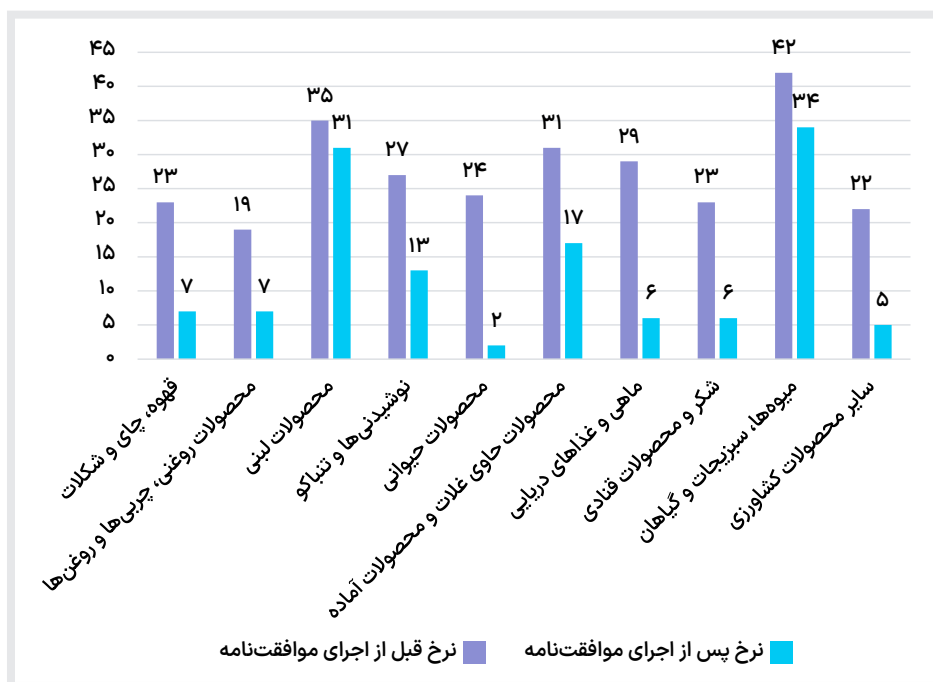
نمودار ۲۴: تغییر سطح حمایت تعرفه‌ای ایران برای کالاهای روسی پس از اجرای موافقت‌نامه تجارت آزاد

منبع: https://www.economy.gov.ru/material/file/6e551f4abf10d65d78ecdb7995e707f6/obzor_soglasheniya_o_svobodnoy_torgovle_mezhdu_eaes_i_iranom.pdf?ysclid=lqp4pmp1s0222735378

♦ ویژگی‌های صادرات کالاهای کشاورزی به ایران

صادرات محصولات کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ایران عمدتاً شامل اقلامی چون خشکبار و میوه‌های خوراکی (طبقه‌بندی HS 08)، غلات، روغن‌های خوراکی و لبنیات است که از امتیاز تعرفه‌ای موافقت‌نامه تجارت آزاد برخوردارند و تا سقف‌های مشخص بدون پرداخت یا با نرخ کاهش یافته عوارض وارد می‌شوند. به‌منظور حفظ کیفیت و جلوگیری از فساد، برخی اقلام فاسدشدنی به زنجیره سرد نیاز دارند و ارائه گواهی‌های بهداشتی-قرنطینه‌ای برای آن‌ها الزامی است. افزون‌برآن،

بسته‌بندی باید برچسب فارسی شامل اطلاعات مبدأ، وزن خالص و تاریخ انقضا را داشته‌باشد. روند ترخیص کالا با امکان ثبت و پردازش الکترونیکی اظهارنامه، خوداظهاری و اولویت‌بخشی به محموله‌های اکسپرس ظرف ۴۸ ساعت تسهیل شده‌است. تقاضای فصلی- به‌ویژه برای خشکبار در پاییز- حجم عمده واردات را به بنادر انزلی و بندرعباس معطوف می‌سازد و پرداخت‌ها معمولاً از طریق اعتبار اسنادی برحسب دلار یا روبل صورت می‌گیرد. این ویژگی‌ها همراه با پیش‌بینی‌پذیری سقف تعرفه‌ها و به‌رسمیت‌شناختن بیش از ۷۷۰ کد کالا، صادرات کشاورزی اوراسیا را در بازار متنوع ایران رقابتی کرده‌است.

نمودار ۲۵: تغییر سطح حمایت تعرفه‌ای ایران برای گروه‌های اصلی کالاهای کشاورزی

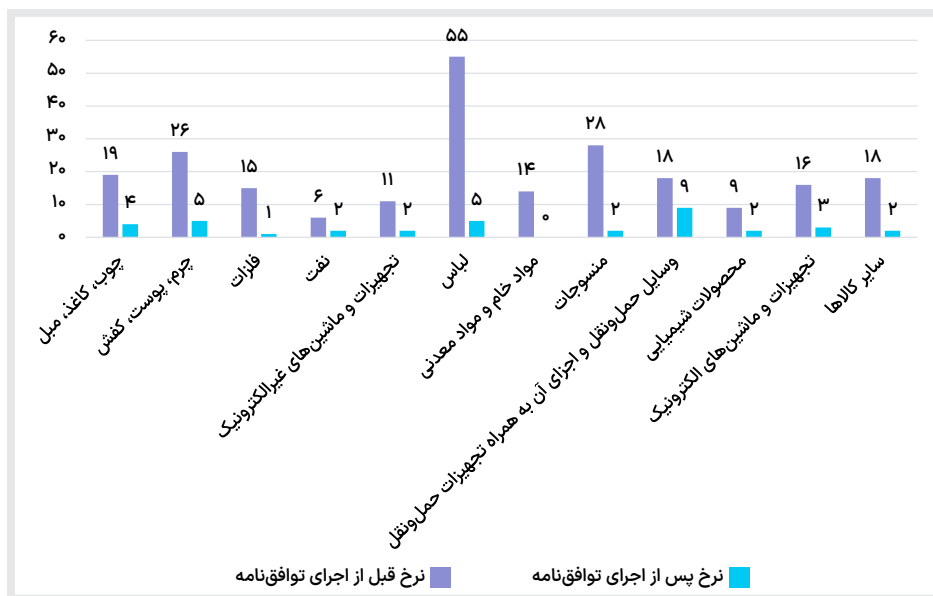
منبع: https://www.economy.gov.ru/material/file/6e551f4abf10d65d78ecdb7995e707f6/obzor_soglasheniya_o_svobodnoy_torgovle_mezhdu_eaes_i_iranom.pdf?ysclid=lqp4pmp1s0222735378

♦ تدابیر بهداشتی و بهداشت نباتات

طرفین متعهد شدند که هرگونه تدابیر بهداشتی یا قرنطینه‌ای نباتات فقط در حد ضرورت برای حفظ سلامت انسان، حیوان و گیاه و برپایه اصول و شواهد علمی اعمال شود و در صورت فقدان دلایل علمی کافی اجرای مقررات مربوط به آن‌ها متوقف شود. در تدوین و اجرای این تدابیر باید به داده‌های علمی مرتبط و شرایط منطقه‌ای توجه شود و روش‌های ارزیابی ریسک مورد استفاده سازمان‌های بین‌المللی نیز لحاظ شود. به منظور تضمین شفافیت، تمامی مقررات بهداشتی و قرنطینه‌ای نباتات در وب‌گاه مراجع ذی‌صلاح منتشر خواهد شد. چنانچه استاندارد، راهنما یا توصیه بین‌المللی موجود نباشد یا محتوای تدابیر پیشنهادی به‌طور چشمگیری با آن‌ها متفاوت باشد و تاثیر قابل توجهی بر تجارت طرف دیگر بگذارد، طراح این تدابیر موظف است فرصت لازم (حداقل ۶۰ روز) برای اعلام نظرات مکتوب را در اختیار طرف مقابل قرار دهد [۹۶].

♦ ویژگی‌های صادرات کالاهای صنعتی به ایران

صادرات کالاهای صنعتی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ایران عمدتاً از ماشین‌آلات سنگین، تجهیزات برقی و الکترونیکی، قطعات خودرو، محصولات شیمیایی و فلزات تشکیل شده است که از امتیاز تعرفه‌ای موافقت‌نامه تجارت آزاد بهره‌مند هستند و تا سقف‌های مشخص با نرخ صفر یا کاهش یافته وارد می‌شوند. حمل و نقل چندوجهی از مسیر شمال جنوب، انعطاف در روش‌های پرداخت (روبل، دلار یا اعتبارات اسنادی) و پذیرش الکترونیکی یا کاغذی مدارک تاییدکننده از جمله ویژگی‌های کلیدی این جریان تجاری هستند که همراه با ثبات سقف تعرفه‌ها و پیش‌بینی‌پذیری شرایط بازار، رقابت‌پذیری کالاهای صنعتی اوراسیا در ایران را ارتقا می‌بخشند.

نمودار ۲۶: تغییرات سطح حمایت تعرفه‌ای ایران برای گروه‌های عمده کالاهای صنعتی

منبع: https://www.economy.gov.ru/material/file/6e551f4abf10d65d78ecdb7995e707f6/obzor_soglasheniya_o_svodnoy_torgovle_mezhdu_eaes_i_iranom.pdf?ysclid=lqp4pmp1s0222735378

♦ تنظیم مقررات فنی

طبق این موافقت‌نامه طرفین متعهد شدند که مقررات فنی کالاهای تجاری دوطرفه بر مبنای استانداردهای بین‌المللی موجود تدوین شوند و به گونه‌ای تدوین نشوند که موانع اضافی ایجاد کنند. فرآیندهای ارزیابی انطباق باید به سرعت و در سطحی فراتر از محصولات داخلی مشابه انجام شوند و نتیجه این ارزیابی‌ها در صورت تضمین کیفیت - حتی در صورت تفاوت در روش‌های ارزیابی - باید به رسمیت شناخته شوند. به منظور تضمین شفافیت، کلیه مقررات فنی و رویه‌های ارزیابی انطباق باید فوراً منتشر شوند و جز در موارد خاص باید حداقل ۱۸۰ روز پس از انتشار لازم‌الاجرا شوند تا تولیدکنندگان طی این بازه زمانی فرصت تطبیق با شرایط و الزامات جدید را داشته باشند. در مواردی که استاندارد

یا راهنمای بین‌المللی متناسب با موضوع وجود نداشته باشد و یا پیش‌نویس مقررات فنی یا شرایط انطباق آن‌ها با محصول با وضعیت موجود در یکی از کشورها اختلاف قابل توجهی داشته باشد و تاثیر مهمی بر تجارت متقابل بگذارد، کشور تدوین‌کننده موظف است زمان لازم برای استعلام نظرات مکتوب طرف‌های دیگر را جهت بررسی و اعلام نظر ایشان در خصوص پیش‌نویس فراهم کند. حداقل زمان لازم برای تامین این هدف ۶۰ روز پس از انتشار محتوای پیش‌نویس خواهد بود [۹۶].

♦ در نظر گرفتن منافع تولیدکنندگان داخلی در صورت تشدید رقابت در بازار داخلی

در چارچوب موافقت‌نامه تجارت آزاد با اتحادیه اقتصادی اوراسیا، واردات معاف از تعرفه تا سقف تقریبی ۴۲۰ میلیون دلار (بخش عمده‌ای از کالاهای کشاورزی و صنعتی حساس) باعث افزایش شدت رقابت در بازار داخلی می‌شود. از این رو، دولت می‌تواند در کنار بهره‌گیری از ابزارهای مجاز مقابله‌ای (مانند محدودیت‌های موقتی یا تعرفه نرخ-سهم در فهرست کالاهای حساس) و اجرای سازوکارهای ضد دامپینگ، اعطای مشوق‌های تجاری و حمایتی را برای تولیدکنندگان ایرانی در نظر بگیرد. این حمایت‌ها شامل اعطای تسهیلات اعتباری بلندمدت و کم‌بهره، ارائه برنامه‌های آموزشی و انتقال فناوری برای ارتقای بهره‌وری، تشویق به ایجاد زنجیره‌های ارزش افزوده داخلی و اعطای یارانه یا معافیت مالیاتی موقت به واحدهای کوچک و متوسط می‌شوند تا ضمن حفظ مزیت مصرف‌کنندگان از قیمت‌های رقابتی، پایه تولید ملی نیز مستحکم بماند.

♦ موارد استثنا از رژیم تجارت آزاد

بر اساس مفاد موافقت‌نامه تجارت آزاد، کالاهای حساس از رژیم تجارت آزاد خارج شده‌اند و تعهدی برای کاهش سطح حمایت تعرفه‌ای آن‌ها پیش‌بینی نشده است. فهرست این استثنائات در پیوست شماره ۱ موافقت‌نامه ارائه شده است [۹۶].

♦ امکان اعمال تدابیر حمایتی

براساس موافقت‌نامه تجارت آزاد، تدابیر حمایتی دوجانبه‌ای پیش‌بینی شده‌است تا طرفین در صورت بروز خسارت جدی یا تهدید صنعت اقتصادی ناشی از کاهش یا لغو تعرفه‌های گمرکی بتوانند به میزان لازم اقدامات جبرانی را اعمال کنند. افزون‌برآن، استفاده از تدابیر ضد دامپینگ، جبران خسارت و حمایت‌های ویژه نیز در چارچوب این موافقت‌نامه گنجانده شده‌است [۹۶].

♦ نظام حل و فصل اختلافات

در موافقت‌نامه تجارت آزاد سازوکارهای موثری برای حل و فصل اختلافات پیش‌بینی شده‌است. اختلافات ابتدا از طریق مشاوره و گفت‌وگو و سپس با دخالت میانجی‌گران و در نهایت و در صورت لزوم با ارجاع موضوع به کمیته داوری رفع می‌شوند. اجرای فوری آرای کمیته داوری برای طرفین الزامی است و اگر رأی صادره اجرا نشود، طرف زیان‌دیده می‌تواند امتیازات مندرج در موافقت‌نامه را تعلیق کند. جبران خسارت و/یا تعلیق امتیازات تنها تا زمان لغو یا اصلاح اقدام مغایر با مفاد موافقت‌نامه ادامه خواهد داشت [۹۶].

۳. مزایای موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای ایران

وسایر اعضا

مطابق موافقت‌نامه تجارت آزاد اتحادیه اقتصادی اوراسیا با ایران تقریباً ۹۰ درصد محصولات از پرداخت عوارض گمرکی معاف هستند که سهم آن در تجارت دوجانبه بین طرفین بیش از ۹۵ درصد است [۱۷]. پایگاه اطلاع‌رسانی دولت ج.ا.ایران طی گزارشی این رقم را به طور دقیق ۸۷ درصد اعلام کرده‌است. این گزارش نشان می‌دهد که تعرفه گمرکی حدود ۸۷ درصد اقلام در بازار اوراسیا برای صادرات ایران براساس موافقت‌نامه تجارت

آزاد به صفر رسیده و شرایط لازم برای گسترش صادرات ایران فراهم شده است. گستره تنوع محصولاتی که تعرفه آن‌ها در طرف تجاری اوراسیایی به صفر خواهد رسید، در همه انواع حوزه‌ها و زیر بخش‌های اقتصادی پراکنده است. بنابراین، همه فعالین اقتصادی به‌زودی می‌توانند کالاهای خود را بدون پرداخت تعرفه گمرکی به این بازار بزرگ صادر کنند. براین اساس، درصد تعرفه‌های گمرکی تحت پوشش موافقت‌نامه که برای صادرات ایران صفر خواهد شد برای سنگ‌های قیمتی، کفش و اشیای هنری معادل ۱۰۰ درصد، محصولات نباتی و مصنوعات سنگ، گچ، سیمان، سرامیک و شیشه معادل ۹۷ درصد، فلزات معمولی و مصنوعات آن‌ها و محصولات معدنی معادل ۹۵ درصد، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی و ادوات برقی و خمیرچوب یا سایر مواد الیافی سلولزی شامل کاغذ یا مقوا معادل ۹۴ درصد، چوب و اشیای چوبی معادل ۹۳ درصد، مواد نساجی و مصنوعات از این مواد معادل ۹۱ درصد، محصولات غذایی شامل نوشابه‌ها و آبگون‌ها معادل ۸۹ درصد، مواد پلاستیکی و اشیای ساخته‌شده از این مواد معادل ۸۲ درصد، وسایل نقلیه زمینی، هوایی، آبی و تجهیزات مرتبط معادل ۷۸ درصد، پوست خام، چرم، پوست‌های نرم و اشیای ساخته‌شده از این مواد معادل ۷۸ درصد و محصولات صنایع شیمیایی معادل ۶۴ درصد خواهد بود [۸۲].

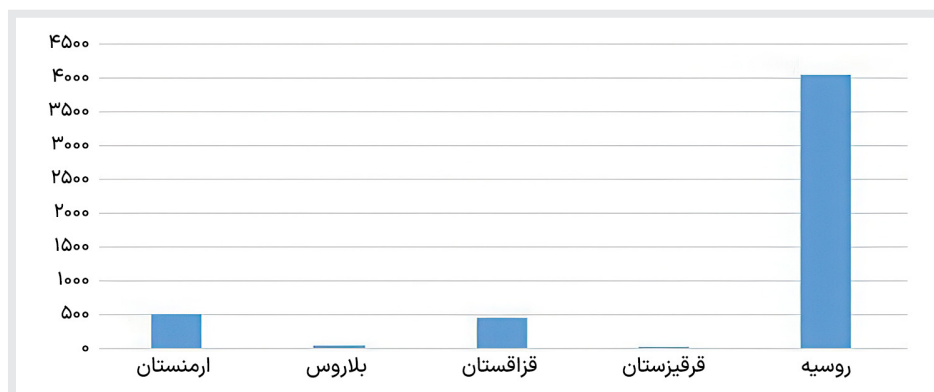
انتظار می‌رود که منطقه تجارت آزاد حجم تجارت را افزایش دهد، زیرا موافقت‌نامه موقت بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران که در سال ۲۰۱۹ اجرایی شد، موجب دو برابر شدن حجم مبادلات متقابل شد و گردش کل کالا از ۲/۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۶/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسید. براساس موافقت‌نامه تجارت آزاد، شرایط انحصاری برای صادرات محصولات ضروری مانند غلات، ذرت، گوشت گاو و گوسفند به بازار ایران برای تولیدکنندگان کشاورزی اتحادیه اقتصادی اوراسیا فراهم خواهد شد،

رژیم بدون تعرفه برای طیف گسترده‌ای از کالاهای صنعتی برقرار خواهد شد، و طرفین موافقت‌نامه‌های غیرتعرفه‌ای امضا خواهند کرد. موافقت‌نامه موقت بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران تنها ۳۶ ردیف کالایی از ۱۲ هزار ردیف را پوشش می‌دهد. انتظار می‌رود که کل حجم تجارت مطابق موافقت‌نامه جدید تجارت آزاد به ۱۸ تا ۲۰ میلیارد دلار در طول ۵ تا ۷ سال افزایش یابد [۱۷].

با انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا که- برپایه واردات چشمگیر اعضا به‌ویژه روسیه از بازارهای جهانی استوار است- پیش‌بینی می‌شود حجم مبادلات دوجانبه از طریق تقویت سرمایه‌گذاری‌ها، گسترش تولید مشترک و توسعه زیرساخت‌های تجاری تا سقف حدود ۳۰ میلیارد دلار افزایش یابد [۸۲].

ایران یک بازار بسته است و میانگین تعرفه وارداتی آن ۳۰ درصد است. به‌موجب موافقت‌نامه تجارت آزاد و شرایط منطقه تجارت آزاد، میانگین تعرفه به ۴/۵ درصد کاهش می‌یابد که این امر سالانه ۳۸۰ میلیون دلار صرفه‌جویی در عوارض را ممکن می‌سازد. میانگین تعرفه برای کالاهای ایرانی از ۶/۶ درصد به ۰/۸ درصد کاهش می‌یابد. اتحادیه اقتصادی اوراسیا ترجیحات را در بیش از ۱۲۰ ردیف در بخش کشاورزی ارائه می‌دهد، درحالی‌که ترجیحات ایران تنها حدود ۱۰۰ ردیف را تحت پوشش قرار می‌دهد. حدود ۴۰ درصد از محصولات کشاورزی و غذایی مانند جو و ذرت که بیشترین واردات کالاهای فیما بین را به خود اختصاص داده‌اند، مشمول الزامات ترجیحات گمرکی کالاهای ایرانی نیستند. بیشترین ترجیحات مربوط به برنج و گندم سیاه است، اما سهم آن‌ها در واردات ایران بسیار ناچیز است. درعین حال، اتحادیه اقتصادی اوراسیا تعرفه ۴۰ ردیف از اقلام فهرست تجارت خارجی ایران که از قضا

عناوین کلیدی صادراتی کشور هستند را حذف خواهد کرد. محاسبات صورت گرفته براساس داده‌های مرکز تجارت بین‌الملل (ITC)^۱ در سال ۲۰۲۴ نشان می‌دهند که کل حجم تجارت ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱ معادل ۵۰۴۱ میلیون دلار بوده است (نمودار ۲۷) [۹۷].

نمودار ۲۷: تجارت ایران با اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۱، میلیون دلار

منبع: موسسه پژوهش‌های اوراسیای آلماتی (Eurasian Research Institute in Almaty)، داده‌های مرکز تجارت بین‌الملل در سال ۲۰۲۴

eurasian-research.org/publication/can-the-eaeu-and-iran-fta-boost-eurasian-trade/?lang=ru

ارزش صادرات تهران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۲۲ به ۱,۶۲۰ میلیون دلار و ارزش واردات آن از اتحادیه به ۳,۴۲۱ میلیون دلار رسید. ایران دارای مازاد تجاری با ارمنستان، بلاروس و قرقیزستان است، هرچند تجارت ایران با بلاروس و قرقیزستان ناچیز است. ارزش صادرات ایران به ارمنستان و واردات آن از ارمنستان در سال ۲۰۲۱ به ترتیب ۴۳۸ و ۶۵ میلیون دلار بود. صادرات ارمنستان به ایران عمدتاً شامل سوخت‌های معدنی (۷۰ درصد) می‌شود، درحالی‌که واردات آن همچنان متنوع است و شامل سوخت‌های معدنی، آهن و فولاد، پلاستیک، مواد شیمیایی غیرآلی، محصولات

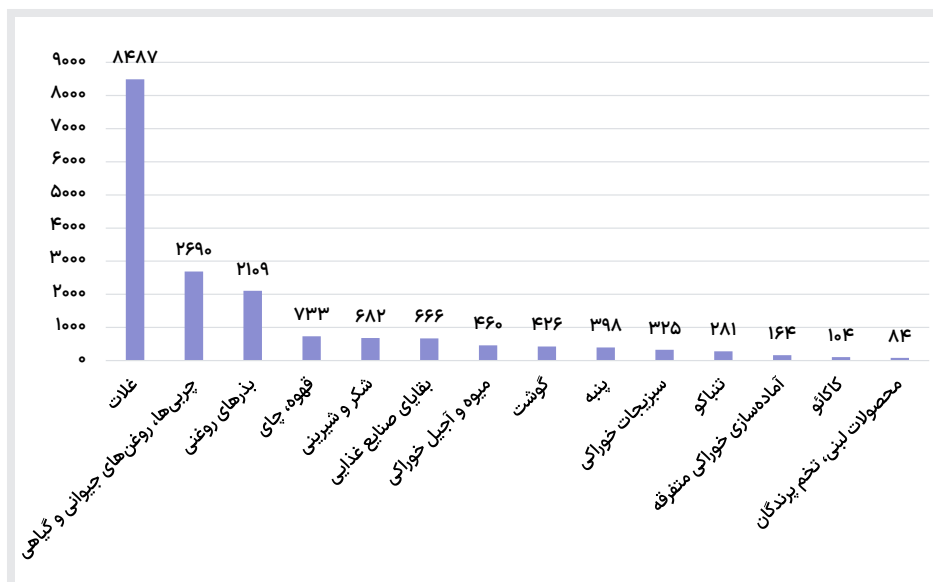
1. International Trade Centre

کشاورزی و سایر کالاها می‌شود. ارزش صادرات قزاقستان به ایران از ۲۷۵ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ به ۳۱۸ میلیون دلار در سال ۲۰۲۲ افزایش یافت. جالب‌توجه است که سهم غلات در کل صادرات این کشور به ایران حدود ۹۷ درصد است. ارزش واردات قزاقستان از ایران در سال ۲۰۲۲ نیز از ۱۶۶ به ۲۱۰ میلیون دلار افزایش یافت. محصولات وارداتی قزاقستان از ایران متنوع است و شامل پلاستیک، محصولات کشاورزی (میوه و آجیل)، محصولات سرامیکی، مواد شیمیایی آلی و سایر محصولات می‌شود [۱۷].

به‌همین ترتیب، ارزش صادرات روسیه به ایران از ۱/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ به ۳/۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ افزایش یافت. صادرات روسیه در سال ۲۰۱۹ عمدتاً شامل محصولات کشاورزی از جمله غلات، دانه آفتابگردان، روغن سویا، گوشت و سبزیجات (بیش از ۸۰ درصد) بود. در مقابل، واردات روسیه از ایران در سال ۲۰۱۹ از ۳۹۱ میلیون دلار به ۹۷۲ میلیون دلار افزایش یافت. واردات روسیه در سال مذکور شامل محصولات کشاورزی (بیش از ۷۷ درصد) بود. ایران در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا عمدتاً با روسیه تجارت می‌کند و به عبارتی، ۸۰ درصد از کل حجم تجارت آن را تشکیل می‌دهد. پس از روسیه نیز کشورهای ارمنستان (۱۰ درصد)، قزاقستان (۸/۷ درصد)، بلاروس (۶/۰ درصد) و قرقیزستان (۵/۰ درصد) قرار دارند. نکته مهم این است که سهم ایران در کل حجم تجارت کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا همچنان ناچیز است. به عنوان مثال، این شاخص در سال ۲۰۲۱ برای قزاقستان ۴/۰ درصد و برای روسیه ۵/۰ درصد بود. بنابراین، این سوال مطرح است که این موافقت‌نامه تجارت آزاد می‌تواند تجارت دوجانبه بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران را تحریک کند و بر تجارت اوراسیا تاثیر مثبت بگذارد یا خیر. گفتنی است پاسخ به این سوال مستلزم ارزیابی بازار ایران و تحلیل ساختار واردات آن است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود [۹۷].

۴. ارزیابی بازار ایران و تحلیل ساختار واردات آن

کل واردات ایران در سال ۲۰۲۲ نزدیک به ۵۹ میلیارد دلار بوده است. میزان واردات محصولات کشاورزی ایران در سال ۲۰۲۲ در نمودار زیر نشان داده شده است [۹۷].

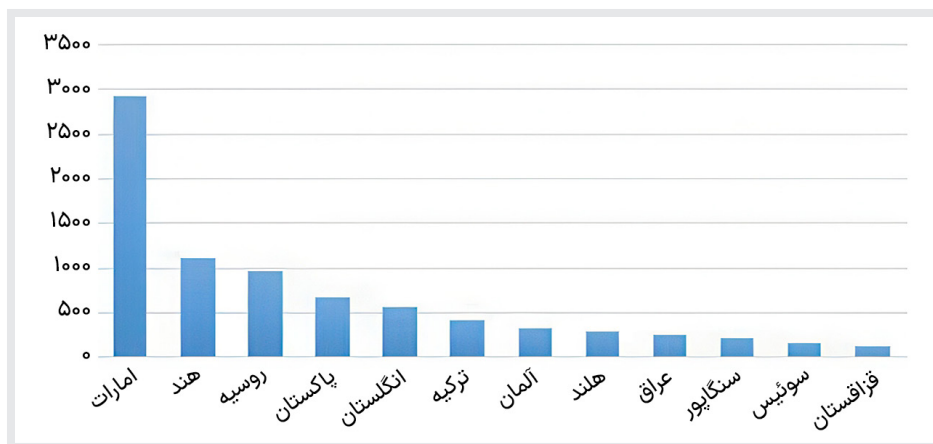

نمودار ۲۸: واردات ایران براساس کالاهای مجزا، میلیون دلار

منبع: موسسه مطالعات اوراسیا (Eurasian Research Institute)

eurasian-research.org/publication/can-the-eaeu-and-iran-fta-boost-eurasian-trade/?lang=ru

ارزش واردات غلات از اتحادیه اقتصادی اوراسیا به ایران در سال ۲۰۲۲ به ۸/۵ میلیارد دلار یا ۱۴/۵ درصد کل واردات رسید. ارزش واردات چربی‌های حیوانی و گیاهی و همچنین روغن و دانه‌های روغنی در سال ۲۰۲۲ به ترتیب ۲/۷ میلیارد دلار (۴/۶ درصد) و ۱/۲ میلیارد دلار (۳/۶ درصد) بوده است. بازار ایران همچنین فرصت خوبی برای تولیدکنندگان شکر و شیرینی، گوشت، پنبه، سبزیجات و بسیاری دیگر از محصولات غذایی است [۹۷]. به طور کلی، نتایج تجزیه و تحلیل ساختار غلات وارداتی و تامین‌کنندگان اصلی بیانگر این است که فرصت‌های صادراتی مهمی برای تولیدکنندگان اوراسیا وجود دارد [۹۷].

نمودار ۲۹: واردات غلات ایران به تفکیک کشورها در سال ۲۰۲۲، میلیون دلار

منبع: موسسه مطالعات اوراسیا

eurasian-research.org/publication/can-the-eaeu-and-iran-fta-boost-eurasian-trade/?lang=ru

ایران علاوه بر گندم که عمده‌ترین محصولات صادراتی به بازار ایران از روسیه و قزاقستان است، حجم قابل توجهی ذرت و برنج نیز از این کشورها وارد می‌کند. به‌ویژه، واردات ذرت ایران در سال ۲۰۲۲ از امارات معادل ۲,۲۶۳ میلیون دلار، از روسیه معادل ۱۴۲ میلیون دلار، از انگلیس معادل ۳۱۰ میلیون دلار، از ترکیه معادل ۲۲۷ میلیون دلار و از آلمان معادل ۲۶ میلیون دلار بوده است. قزاقستان ذرت به ایران صادر نکرد، اما ۱۰۷ میلیون دلار گندم و مسلین و ۱۶ میلیون دلار جو صادر کرد. تامین‌کنندگان برنج برای ایران در این سال نیز شامل هند (۱,۱۱۱ میلیون دلار) و پاکستان (۶۶۸ میلیون دلار) بودند [۹۷]. ایران در سال ۲۰۲۲ چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و گیاهی را از ترکیه (۸۱۴ میلیون دلار)، امارات (۵۲۲ میلیون دلار) و مالزی (۳۳۲ میلیون دلار) وارد کرد. ارزش واردات همین محصولات از روسیه و قزاقستان به ایران نیز به ترتیب ۵۱ و ۴ میلیون دلار بوده است. ایران عمدتاً دانه‌های روغنی مورد نیاز خود را از امارات، سوئیس و انگلیس وارد می‌کند. شایان ذکر است که تامین‌کنندگان اصلی گوشت به بازار ایران در سال ۲۰۲۲ شامل برزیل

(۵۵ درصد)، ترکیه (۲۲ درصد) و امارات (۱۲ درصد) بودند. سهم روسیه در این سال نیز حدود ۱/۴ درصد بود [۹۷]. روابط دوجانبه میان روسیه و ایران عامل مهمی در توسعه همکاری‌های تجاری است. روسیه و ایران دیدگاه ژئوپلیتیکی مشابهی دارند و سیستم‌های ایدئولوژیک و قدرت آتلانتیک به رهبری ایالات متحده را به چالش می‌کشند و از دیدگاهی از نوعی نظم بین‌المللی حمایت می‌کنند که بین‌المللی‌گرایی مستقل را بر مداخله‌گرایی لیبرال ترجیح می‌دهد. افزون‌برآن، روسیه تامین‌کننده مهم سیستم‌های پیشرفته تسلیحات، تجهیزات نظامی و فناوری در ایران است و حتی پس از درگیری اوکراین و روسیه، همکاری‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فناورانه میان دو کشور گسترش و تعمیق یافته است و موافقت‌نامه‌های مهمی میان آن‌ها منعقد شده است. به عنوان مثال، موافقت‌نامه بین‌دولتی روسیه-ایران در زمینه همکاری در تامین مالی طراحی و ساخت و تامین کالاها و خدمات برای احداث راه‌آهن رشت-آستارا در ۱۷ می ۲۰۲۳ به امضا رسید. قطعه ۱۶۲ کیلومتری راه‌آهن رشت-آستارا در ایران آخرین قطعه ناتمام مسیر غربی دالان حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب است. این قطعه ارتباط ریلی از طریق روسیه، آذربایجان و ایران از اوست-لوگا^۱ و سن‌پترزبورگ تا بندرعباس در خلیج فارس را تکمیل خواهد کرد. گازپروم و شرکت ملی نفت ایران نیز در جولای ۲۰۲۲ یادداشت تفاهم همکاری راهبردی را امضا کردند. این سند شامل اطلاعاتی با موضوع تجزیه و تحلیل امکان‌سنجی همکاری در توسعه میادین گازی و نفتی در ایران، مبادله گاز طبیعی و فرآورده‌های نفتی، اجرای پروژه‌های بزرگ و کوچک تولید گاز طبیعی مایع، ساخت خطوط لوله انتقال گاز و همچنین همکاری‌های علمی و فناورانه است و پرداختن عملیاتی به آن‌ها را تضمین می‌کند. بنابراین، موافقت‌نامه تجارت آزاد امضا شده گام دیگری در مسیر شراکت سیاسی

1. Ust-Luga/ Усть-Луги

و اقتصادی همه‌جانبه میان روسیه و ایران است [۱۷]. شایان ذکر است اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌ویژه قزاقستان نیز می‌توانند از موافقت‌نامه تجارت آزاد سود ببرند. درواقع، حجم واردات محصولات کشاورزی و مواد غذایی ایران فرصت عظیمی را برای قزاقستان به‌دلیل نزدیکی بازار ایران فراهم می‌کند. تولیدکنندگان قزاقستانی می‌توانند از راه‌آهن قزاقستان-ترکمنستان-ایران یا بنادر دریای خزر استفاده کنند. ترجیحات موافقت‌نامه تجارت آزاد و ارتباطات زیرساختی، تولیدکنندگان قزاقستانی را در بازار ایران رقابتی‌تر می‌کند. تکمیل ساخت دالان حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب هم فرصت تجاری دیگری برای تولیدکنندگان این کشور فراهم می‌کند. ازاین‌رو، قزاقستان باید تنوع‌بخشی به عرضه مواد غذایی را با تمرکز بر ذرت، دانه‌های روغنی، گوشت و لبنیات در دستورکار خود قرار دهد. موافقت‌نامه تجارت آزاد همچنین می‌تواند فرصتی برای افزایش تجارت متقابل میان قرقیزستان و ایران به ارمغان آورد که برای قزاقستان به‌عنوان کشور ترانزیت نیز مفید است. علاوه‌بر واردات محصولات کشاورزی، قزاقستان باید نیازهای صنعتی و فناورانه ایران را تحلیل کرده و بر توسعه و عرضه محصولات فناورانه پیشرفته متمرکز شود. بنابراین، تحریک تجارت اوراسیا، نفوذ در بازار ایران و استفاده بهینه از فرصت‌های موافقت‌نامه تجارت آزاد مستلزم آن است که قزاقستان و سایر اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا با سرمایه‌گذاری بر روی ظرفیت‌های تولیدی و فناورانه شرکت‌های داخلی خود به رقابت‌پذیری بیشتری دست یابند. تولیدکنندگان ایرانی نیز می‌توانند از موافقت‌نامه تجارت آزاد سود ببرند. درواقع، این امر می‌تواند عرضه محصولات کشاورزی و صنعتی مانند خودرو را افزایش داده و رقابت در بازار اتحادیه اقتصادی اوراسیا را تشدید کند. به‌طورکلی، افزایش حجم تجارت دوجانبه تاثیر مثبتی بر هر دو طرف خواهد داشت و به توسعه اقتصادی آن‌ها کمک خواهد کرد [۱۷].

۵. تاثیر احتمالی موافقت نامه تجارت آزاد بر صنعت خودروی ایران

موافقت نامه تجارت آزاد میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا می تواند به عنوان محرک مناسبی برای صنعت خودروی ایران عمل کند. مطابق سازمان بین المللی تولیدکنندگان وسایل نقلیه موتوری (OICA)^۱، ایران در سال ۲۰۲۲ در رتبه ششم جهان از نظر رشد تولید خودرو قرار داشت. به ویژه، تولید خودرو در ایران در سال ۲۰۲۲ به میزان ۱۹ درصد افزایش یافت. به بیان دقیق تر، این کشور ۱,۰۶۴ میلیون خودرو در سال ۲۰۲۲ تولید کرد، در حالی که این رقم در سال ۲۰۲۱ برابر با ۸۹۴ هزار دستگاه بود. باین حال، بخش خودرو ایران با چالش های ناشی از تحریم ها مواجه است. گفتنی است نرخ عرضه خودرو در این کشور پایین و قیمت ها بالاست. مهم ترین عامل در اینجا کمبود نقدینگی مورد نیاز در بخش خودرو است که بزرگ ترین بخش مولد کشور در حوزه ای غیر از انرژی است. لازم به ذکر است که صنعت خودروسازی ایران پس از نفت و گاز بزرگ ترین بخش از صنعت کشور است که ۴ درصد از تولید ناخالص داخلی و ۵۰۰ هزار نفر نیروی کار کشور را در برمی گیرد. تولید خودرو در سال ۲۰۱۷ به ۱/۵ میلیون دستگاه رسید که یکی از بالاترین سطوح در طول تاریخ بود، حال آنکه این رقم در سال های بعد به کمتر از یک میلیون دستگاه در سال کاهش یافت. از یک طرف، ایران به منظور مقابله با بحرانی که بر قیمت ها در ایران تاثیر گذاشته است، ممنوعیت واردات خودرو را مورد ارزیابی مجدد قرار داده و واردات محدود خودروهای جدید از چین را مجاز اعلام کرده است. ایران در مورد کلیت صدور مجوز برای واردات خودروهای دست دوم از دیگر کشورها نیز بررسی هایی انجام داده است. از طرف دیگر، بازار روسیه به دلیل تحریم ها و خروج بسیاری از برندهای اروپایی و ژاپنی از این

1. International Organization of Motor Vehicle Manufacturers

کشور همچنان برای تولیدکنندگان خودرو ایرانی جذاب باقی مانده است؛ موضوعی که نهایتاً به نتیجه مطلوب ختم نشد و تلاش‌های ایران در ورود به بازار خودروی روسیه هنوز به کسب موفقیتی چشمگیر منتهی نشده است. این درحالی است که برخی زیرساخت‌های به جا مانده از خودروسازان اروپایی خارج شده از بازار تولید خودروی روسیه می‌توانند فرصتی برای ورود خودروسازان ایرانی به این بازار بزرگ مهیا کنند [۱۷].

۶. بررسی برخی مطالعات انجام شده برای تحلیل عضویت ایران در اتحادیه

اقتصادی اوراسیا

ایران و دیگر کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر پایه اشتراکات فرهنگی و تاریخی خود همواره به دنبال توسعه روابط دیرینه خود بوده‌اند. بخش تجارت هم از این قاعده مستثنی نیست. اما از آنجا که با وجود همه این اشتراکات هیچگاه مناسبات تجاری ایشان در حد مطلوب و موردانتظار نبوده است، موافقت‌نامه تجارت آزاد را می‌توان به‌عنوان محرک اصلی طرف‌ها در فراهم‌سازی امکان توسعه روابط اقتصادی دانست. در همین بستر است که گسترش روابط سیاسی ایران و روسیه به‌عنوان محورهای اصلی سیاسی-اقتصادی در اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال‌های اخیر باعث تمایل بیشتر دو کشور به برقراری و گسترش فعالیت‌های تجاری و اقتصادی شده است. موافقت‌نامه‌های تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا (موافقت‌نامه موقت و موافقت‌نامه تجارت آزاد) در این چارچوب می‌توانند تبعات اقتصادی متفاوتی برای ایران داشته باشند. براین اساس، در این بخش گزارش سعی شده است نتایج پژوهش‌های تخصصی پیرامون مناسبات تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌طور خلاصه شرح داده شود.

مقاله‌ای با عنوان «نقش اتحادیه اقتصادی اوراسیا در توسعه تجارت خارجی ایران» در سال ۱۴۰۱ منتشر شده است که در آن به مزایای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، نقش اتحادیه اقتصادی اوراسیا در تجارت خارجی ایران و چالش‌ها و توصیه‌های سیاستی پرداخته شده است. نتایج این مقاله نشان می‌دهند که توافق با اتحادیه اقتصادی اوراسیا که به سرعت در حال تبدیل به یکی از قطب‌های مهم اقتصادی و سیاسی جهان است، علاوه بر جنبه‌های اقتصادی و تجاری، منافع سیاسی قابل توجهی برای طرفین به همراه دارد. همگرایی منطقه‌ای تاثیر قابل توجهی بر ثبات و امنیت اقتصادی دارد و به دلیل نزدیکی و دسترسی ایران به این اتحادیه می‌توان گفت این کشور از فرصت‌های همکاری گسترده‌تری در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، بانکی، حمل و نقل، خدمات فنی و مهندسی و غیره برخوردار است. با توجه به ظرفیت تجاری موجود بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا باید به این نکته اشاره کرد که این اتحادیه قابلیت تبدیل شدن به بازاری بزرگ و مطمئن برای کالاهای صادراتی ایران را داراست. افزون بر آن، اتحادیه به عنوان یک نهاد واحد در مذاکرات بین‌المللی عمل می‌کند و این امکان را فراهم می‌آورد که ایران به جای مذاکره جداگانه با هر کشور، به صورت جمعی با اعضای اتحادیه تعامل کند. در این مقاله چنین نتیجه‌گیری شده است که ایران باید به تعرفه‌های گمرکی خود توجه داشته باشد. اگر تعرفه‌های ایران بالاتر از تعرفه‌های اتحادیه باشد، تعاملات تجاری دچار مشکل خواهد شد و اگر هم از حد متناسب پایین‌تر باشد، ابزاری برای کسب برتری و تفوق اقتصادی طرف مقابل خواهد بود [۹۸]. در سال ۱۴۰۱ مقاله‌ای با عنوان «منافع اقتصادی ایران از گسترش روابط تجاری خود با اتحادیه اقتصادی اوراسیا: براساس الگوی پروژه تحلیل تجارت جهانی پویا (GDyn)»^۱

1. Global Trade Analysis Project-Dynamic (GTAP-Dynamic)

منتشر شده است. در این مقاله پژوهشگران آثار کاهش تعرفه‌های وارداتی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر رفاه، تراز تجاری و تغییر در هزینه‌کرد کشورها بابت نیروی کار ماهر و غیرماهر را مورد واکاوی قرار داده‌اند. براساس الگوی پروژه تحلیل تجارت جهانی پویا (GDyn) و نسخه ۱۰ پایگاه داده‌های آن طی دو سناریو (کاهش ۵۰ درصدی و کاهش ۱۰۰ درصدی نرخ تعرفه‌ها) انتظار می‌رود هزینه‌های این حوزه در یک افق بلندمدت دستخوش تغییرات اساسی شود. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بخش غلات و محصولات زراعی به دلیل حجم تجارت بالا و تعرفه بالاتر، بخش صنایع غذایی فرآوری شده به دلیل حجم تجارت بالا، بخش منسوجات و پوشاک به دلیل تعرفه بالاتر و بخش خدمات نیز به دلیل حجم تجارت بالاتر از بخش‌های مهم و اثرگذار در موافقت‌نامه تجاری ایران و اوراسیا هستند. به‌طورکلی، این پژوهش حاوی توصیه‌های سیاستی متعددی به شرح زیر است:

- کاهش تعرفه‌ها در بخش‌های نام‌برده باید با دقت بالایی انجام شود.
- باتوجه به حجم تجارت بسیار پایین ایران و اوراسیا (۴ درصد واردات ایران از اوراسیا، ۲/۲۸ درصد صادرات ایران به اوراسیا، ۴۲٪ درصد واردات اوراسیا از ایران و ۴۹٪ درصد صادرات اوراسیا به ایران)، کاهش تعرفه‌ها تغییرات ناچیزی ایجاد می‌کند.
- پیشنهاد می‌شود کاهش تعرفه‌ها به صورت تدریجی و طی چند سال انجام شود.
- چنانچه هدف موردنظر افزایش صادرات و ارزآوری است، این امر محقق نخواهد شد و باید شرایط و امکاناتی فراهم شود که بتوان از فرصت‌ها و ظرفیت‌های منطقه بیشتر بهره‌مند شد و حجم تجارت را افزایش داد.
- درمجموع، این پژوهش تاکید دارد که با وجود اثرات محدود کاهش تعرفه‌ها به دلیل حجم پایین تجارت، این موافقت‌نامه می‌تواند فرصتی برای توسعه روابط

اقتصادی باشد. اما درعین حال نیاز به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری برای افزایش حجم مبادلات تجاری براساس این موافقت‌نامه حس می‌شود [۹۹].

عنوان پژوهش بعدی «ارزیابی بازار اتحادیه اقتصادی اوراسیا جهت صادرات محصولات از کشور ایران» است که در سال ۱۴۰۰ منتشر شده است. در این پژوهش، با استفاده از داده‌های سالانه ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹، شاخص آلن^۱، شاخص اکمال تجاری آنکتاد^۲، و ظرفیت ساده تجاری و مزیت نسبی آشکارشده به بررسی امکان گسترش صادرات کالاهای ایران به کشورهای عضو این اتحادیه پرداخته شده است. باتوجه به افزایش همکاری‌های تجاری ایران با اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سال ۱۳۹۸، این پژوهش به بررسی امکان توسعه صادرات ایران به این بازار پرداخته است. یافته‌های این گزارش نشان از افزایش شدت و امکان توسعه صادرات از ایران به بازار اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سال ۱۳۹۴ تاکنون را دارند. هرچند این مساله در مورد همه کالاها صدق نکرده و برخی از اقلام همچون سرفصل ۰۸ (خشکبار و میوه‌های خوراکی) دارای پتانسیل صادراتی بالاتر نسبت به سایر کالاها هستند. در این گزارش پیشنهاد شده است که ایران باید اقدامات لازم برای افزایش صادرات به اتحادیه اوراسیا را انجام دهد. برخی از این اقدامات عبارتند از: همکاری بیشتر بخش دولتی و خصوصی ایران برای رفع موانع توسعه صادرات، آشنایی با فرهنگ کسب و کار کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا، هدف‌گذاری بازاریابی محصولات ایران در بازارهای مهم مواد غذایی این کشورها، حضور رایزنان بازرگانی ایران در کشورهای عضو برای بازاریابی، توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل شمال ایران با جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، اولویت‌بندی توسعه صادرات به کشورهای نزدیک مرزی مانند ارمنستان، قزاقستان و روسیه. در این مقاله چنین نتیجه‌گیری شده است که ایران با همکاری بخش

1. Allen Index

2. UNCTAD Trade Complementarity Index

دولتی و خصوصی، آشنایی با بازارها، توسعه زیرساخت‌ها و اولویت‌بندی کشورها می‌تواند گام‌های موثری در افزایش صادرات غیرنفتی ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا بردارد [۱۰]. ایران با توجه به شرایط تحریم‌های اقتصادی از سوی اردوگاه غرب باید در جهت هم‌افزایی با سایر اقتصادهای جهان و استفاده بهینه از مزیت‌های تولیدات دیگر کشورها گام بردارد. اهمیت پرداختن به این موضوع در پژوهش «بررسی راهبرد چندجانبه‌گرایی تجارت خارجی در ایران: مطالعه عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای» مورد توجه قرار گرفته است. در واقع، این مقاله به بررسی مقایسه‌ای راهبرد چندجانبه‌گرایی ایران در بخش تجارت خارجی با تمرکز بر اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد توسعه همکاری و تلاش برای پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای ایران باید از اولویت بیشتری نسبت به سازمان همکاری شانگهای برخوردار باشد. واقعیت این است که با توجه به برخورداری از مرز آبی و خاکی با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و همچنین تاریخچه و روابط فرهنگی-اقتصادی، پیوستن ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا نسبت به سازمان همکاری شانگهای از اولویت بیشتری برخوردار است. براین اساس، چندجانبه‌گرایی به عنوان ابزاری برای گسترش روابط اقتصادی با کشورهای مختلف، به ویژه در شرایط تحریم‌های غرب، از اهمیت بالایی برخوردار است. این رویکرد می‌تواند به افزایش فرصت‌های استفاده از بازارهای مختلف از جمله بازار کالاها، خدمات، نیروی کار و بازار مالی کمک کند. پژوهشگران در این مقاله با استفاده از روش فرآیند تحلیل سلسله‌مراتب و نرم‌افزار اکسپرت چویز^۱ اظهار نظر ۱۰ خبره را مورد تجزیه و تحلیل قرار

داده‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که سیاست چندجانبه‌گرایی در تجارت خارجی ایران باید با توجه به عوامل سیاسی و اقتصادی پیگیری شود تا به بهبود وضعیت اقتصادی کشور کمک کند. شایان ذکر است در میان عوامل سیاسی، عدم وجود تنش سیاسی میان اعضای این دو نهاد منطقه‌ای و ثبات سیاسی اعضا از اولویت‌های اصلی در انتخاب یکی از این دو نهاد قلمداد می‌شوند. به همین ترتیب، در میان عوامل اقتصادی نیز اندازه حجم اقتصاد (اندازه تولید ناخالص داخلی) و رشد بخش صنعت کشورهای عضو معیارهای مهمی برای انتخاب یکی از دو همگرایی اقتصادی هستند. افزون بر آن، نتایج این تحقیق نشان می‌دهند تعداد افراد زیر خط فقر در کشورهای عضو نیز بر وضعیت اجتماعی و اخلاق اقتصادی آن‌ها تاثیرگذار است. در این گزارش همچنین به تحریم‌های بین‌المللی و عدم وجود زیرساخت‌های مناسب حمل و نقل به عنوان چالش‌های اصلی ایران جهت عضویت دائم در مجامع اقتصادی و استفاده حداکثری از ظرفیت‌های مجامع اقتصادی اشاره شده است [۱۰۲].

«فرصت‌ها و چالش‌های عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی» نام مقاله‌ای است که در سال ۱۴۰۱ منتشر شده است. در این مقاله به فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی ایران در پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیا پرداخته شده است. بدیهی است که پیوستن ایران به این اتحادیه می‌تواند تاثیرات قابل توجهی بر تجارت و اقتصاد کشور داشته باشد [۱۰۲]. در شرایط تحریم، این موافقت‌نامه به ایران این امکان را می‌دهد که از ظرفیت‌های اقتصادی بالایی برخوردار شود و گام‌های موثری در جهت توسعه مبادلات تجاری به ویژه صادرات به کشورهای همسایه بردارد. نتایج این تحقیق حاکی از مزایای اقتصادی این موافقت‌نامه به شرح زیر است:

کاهش تعرفه‌ها: ایران با کاهش و حذف تعرفه‌ها می‌تواند به بازارهای جدیدی دسترسی پیدا کند و صادرات خود را افزایش دهد؛

توسعه بازارهای مشترک با استفاده از موقعیت جغرافیایی: ایران به جهت قرار گرفتن در مسیر ترانزیتی بین دریای خزر در شمال و خلیج فارس در جنوب و موقعیت ترانزیتی شرق و غرب می‌تواند از این ظرفیت برای توسعه بازارهای مشترک و ترانزیت کالاهای کشورهای عضو اتحادیه استفاده کند؛

کاهش هزینه تولید: با توجه به کاهش ارزش پول ملی ایران، کالاهای ایرانی می‌توانند با قیمت پایین‌تری به مشتریان کشورهای اوراسیایی عرضه شوند که این موضوع یک مزیت رقابتی برای ایران محسوب می‌شود؛

استفاده از ارز ملی: ایران با افزایش سهم پرداخت‌های تجاری خود با ارز ملی به ۷۰ درصد می‌تواند از دلار کمتری استفاده کند که این موضوع در شرایط تحریم برای تجار ایرانی امیدبخش است.

نتایج این گزارش نشان می‌دهند که ایران طی همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند به بازارهایی دسترسی پیدا کند که اقتصادهای آن‌ها برای تجارت با ایران مناسب‌تر از اقتصادهای غربی است. درعین حال، ایران باید به تعرفه‌های گمرکی توجه داشته باشد. اگر تعرفه‌های گمرکی ایران بالاتر از حد معمول باشد، تعاملات تجاری ممکن است با شکست مواجه شود. ایران همچنین باید در کنار همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا از دیگر شرکای اقتصادی خود مانند اتحادیه اروپا و چین نیز غافل نشود تا بتواند حوزه عملکرد خود را گسترش دهد. در این گزارش همچنین به فرصت‌ها و چالش‌های سیاسی عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا پرداخته شده است که در اطلاع‌نگاشت زیر، برخی از آن‌ها به‌طور خلاصه شرح داده می‌شوند.

اطلاع‌نگاشت ۴۴: فرصت‌ها و چالش‌های سیاسی عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا [۲۲ و ۱۰۲]

فرصت‌ها

عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند موجب تقویت روابط آن با روسیه شود. این همکاری در بحران‌های سوریه و عراق و مقابله با سازمان تروریستی دولت اسلامی عراق و شام موسوم به داعش (ISIL) و استفاده روسیه از پایگاه نظامی در ایران و فروش سامانه موشکی اس-۳۰۰ نمود یافته‌است.

عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند موجب افزایش نقش ایران در تحولات منطقه‌ای شود و برونز و اعتبار آن بیفزاید.

ایران و روسیه می‌توانند در پی روابط اقتصادی اتحادیه اقتصادی اوراسیا گام بعدی را در گسترش همکاری‌های راهبردی و امنیتی خود بردارند.

چالش‌ها

نگرانی‌های برخی از کشورهای همسایه مانند آذربایجان، ازبکستان، اوکراین، گرجستان و مولداوی از این‌که روسیه در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا در پی گسترش نفوذ خود در منطقه باشد؛

دوری از متحداتی مانند اتحادیه اروپا و چین به‌عنوان خریداران محصولات ایران؛

عدم کاهش موانع گمرکی به اندازه موردانتظار؛

افزایش قدرت، جایگاه و منافع روسیه به‌عنوان بزرگ‌ترین عضو اتحادیه؛ و

امکان وابستگی بیش از حد ایران به روسیه و غفلت از همکاری با سایر کشورها و سازمان‌ها.

«فرصت‌ها و چالش‌های همکاری‌های ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا» نام مقاله‌ای است که در سال ۱۳۹۸ منتشر شده است. در این گزارش بیان شده است که موافقت‌نامه ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا مفصل‌ترین و جامع‌ترین موافقت‌نامه‌ای است که تاکنون ایران منعقد کرده است و سهم ایران در کل تجارت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا- به جز ارمنستان- کمتر از ۱ درصد است.

در سال ۲۰۲۲، مقاله‌ای از پژوهشگران روس با عنوان «چشم‌انداز همکاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش انرژی» منتشر شد. نتایج این تحقیق حکایت از آن دارد که در صورت عملی‌شدن این همکاری و همگرایی و هم‌افزایی ظرفیت‌های مشترک ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش انرژی، بر اعتبار و جایگاه آن‌ها در سطح جهانی به شدت خواهد افزود. در این گزارش بیان شده است که باتوجه به این‌که ایران همچنان با تحریم‌های بین‌المللی مواجه است، صنعت انرژی این کشور نیازمند یک نیروی محرکه برای رشد و توسعه است که این امر می‌تواند در قالب تعامل و گسترش روابط با اتحادیه اقتصادی اوراسیا تحقق یابد.

مطابق یافته‌های این گزارش، اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارای ظرفیت‌های گسترده‌ای در حوزه انرژی است و از این رو، توسعه پایدار همکاری‌های حوزه انرژی- در داخل و فراتر از مرزهای اتحادیه- از مهم‌ترین محورهای سیاست‌های همکاری این نهاد منطقه‌ای به شمار می‌رود. با این حال، تحقق این هدف مستلزم توجه به تفاوت دیدگاه‌های کشورهای عضو و غیرعضو دائم اتحادیه از جمله ایران در حوزه سیاست‌گذاری انرژی است. ایران تعامل با اتحادیه اقتصادی اوراسیا را در سطح منطقه‌ای در اولویت سیاست خارجی خود قرار داده است. از این رو، ظرفیت انرژی موجود در کشورهای عضو این اتحادیه به ویژه در صورت عضویت

احتمالی ایران می‌تواند بستر مساعدی برای شکل‌گیری همکاری‌های سازنده در این حوزه باشد.

براساس این گزارش، پروژه‌ای برای ادغام سیستم‌های انرژی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا از سال ۲۰۱۷ در حال اجراست که اتصال شبکه برق ایران به این اتحادیه از طریق خطوط انتقال برق روسیه به ارمنستان و سپس به مناطق مرزی ایران را دنبال می‌کند. این طرح می‌تواند به رفع مشکلات دسترسی به برق در منطقه کمک شایانی کند. مطابق برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده، هر دو خط انتقال دارای ولتاژی معادل ۴۰۰ کیلوولت خواهند بود. بخش مربوط به مسیر ارمنستان تا مرز ایران به‌طور کامل توسط طرف ایرانی تامین مالی می‌شود. به‌طور کلی، ادغام شبکه انرژی ایران در سیستم انرژی اتحادیه اقتصادی اوراسیا مزایای اقتصادی متعددی برای کشورهای صادرکننده از طریق بهره‌گیری بهینه از منابع خود دربردارد و این امکان را فراهم می‌کند که این کشورها بتوانند در صورت نیاز کمبودهای احتمالی انرژی خود را جبران کنند.

در این گزارش به صنعت نفت و گاز طبیعی به‌عنوان یکی از محورهای کلیدی همکاری میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا اشاره شده است. موقعیت ژئوپلیتیکی منحصربه‌فرد ایران این امکان را برای کشورهای تولیدکننده نفت و گاز عضو اتحادیه فراهم می‌سازد تا با بهره‌گیری از مسیرهای ترانزیتی خلیج فارس به بازارهای جدیدی دست یابند. به‌طور کلی، معاملات در حوزه نفت و گاز می‌تواند زمینه‌ساز صادرات این منابع به بازار کشورهای جنوب شرق آسیا باشد. حقیقت این است که استفاده از مسیرهای جنوبی فاصله دریایی را به‌طور قابل‌توجهی کاهش می‌دهد و درعین حال، از بروز اختلال در روند تامین انرژی (به‌ویژه اختلال‌های ناشی از یخبندان در مسیرهای شمالی) جلوگیری می‌کند.

در این گزارش ضمن تاکید بر اهمیت راهبردی همکاری‌های ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه انرژی و ظرفیت عظیمی که در این زمینه نهفته است، به این مساله پرداخته شده است که ایجاد منطقه تجارت آزاد میان ایران و اتحادیه گامی موثر در راستای تامین منافع تمامی طرف‌های مشارکت‌کننده در این موافقت‌نامه به‌ویژه فدراسیون روسیه و جمهوری ارمنستان به‌شمار می‌رود. درواقع، چنین توافق‌هایی همراه با اقدامات مشترک دو طرف زمینه بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت‌های اقتصادی ایران و اعضای اتحادیه در حوزه انرژی را فراهم می‌سازند. افزون‌برآن، این همکاری‌ها به ایجاد نوعی از نظام پایدار امنیت انرژی کمک می‌کنند که در برابر نوسانات و فشارهای ناشی از عوامل خارجی مقاومت کرده و استقلال عملکردی طرفین را همچنان حفظ خواهد کرد.

در این گزارش به روابط مشارکتی نزدیک ارمنستان با ایران در حوزه انرژی اشاره شده است. پروژه‌های مرتبط به نیروگاه آبی مغری (یا نیروگاه ارس)^۱ در مرز ایران و ارمنستان یکی از نمونه‌های موفق همکاری این دو کشور در حوزه انرژی است. با اجرای این پروژه انتظار می‌رود که ظرفیت این نیروگاه به حدود ۱۰۰ مگاوات و تولید سالانه آن به حدود ۷۰۰ تا ۸۰۰ میلیون کیلووات ساعت برسد که حجم قابل توجهی برای ارمنستان است. این نیروگاه یکی از دو نیروگاه آبی خواهد بود که به صورت متوالی ساخته می‌شوند. نیروگاه دوم در خاک ایران ساخته خواهد شد. ایران برنامه‌ریزی کرده است که به مدت ۱۵ سال تمام برق تولیدی در نیروگاه مغری را وارد کند. البته این پروژه با فرازوفرودهای بسیاری روبرو بوده و هم‌اکنون متوقف شده است. مطابق یافته‌های این گزارش، صادرات گاز از ایران به ارمنستان و واردات برق از ارمنستان به ایران نمونه دیگر همکاری این دو کشور در حوزه انرژی است. بر مبنای توافق دوجانبه، گاز ارسالی به نیروگاه حرارتی ایروان انتقال می‌یابد و

1. Meghri Hydroelectric Project (Aras Watershed Dam)

در آنجا ۴/۵ کیلووات ساعت برق از هر مترمکعب گاز تولید می‌شود. بخش عمده‌ای از این برق مجدداً به ایران صادر می‌شود و مازاد آن در بازار داخلی ارمنستان مورد استفاده قرار می‌گیرد. البته ایران همچنان با چالش‌های متعددی در تامین برق برخی مناطق خود مواجه است که اغلب ناشی از فرسودگی شبکه‌های انتقال برق بوده و تا ۱۰ درصد از انرژی انتقال یافته را از بین می‌برد. از این رو، این شرایط می‌تواند فرصت مناسبی برای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌ویژه روسیه فراهم آورد تا با ارائه پروژه‌های نوسازی شبکه برق ایران نقش فعالی ایفا کند که بی‌تردید تأثیری مثبت بر مناسبات بین‌دولتی خواهد داشت.

نتایج این گزارش حاکی از آن است که تعاملات در زمینه انرژی هسته‌ای نیز جایگاه مهمی در روابط ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا دارد. در این راستا، کارشناسان بر این باورند که فدراسیون روسیه به‌طور جدی در جهت توسعه روابط اقتصادی و تجاری سودمند با ایران تلاش می‌کند و عملاً بازار انرژی هسته‌ای ایران را در اختیار دارد؛ بازاری که به دلیل تحریم‌ها، شرکت‌های غربی امکان فعالیت در آن را ندارند و قادر به راه‌اندازی نیروگاه‌های هسته‌ای یا برقراری روابط تجاری رسمی با ایران نیستند. در حال حاضر، ایران به‌عنوان بزرگ‌ترین مشتری پروژه‌های هسته‌ای روسیه شناخته می‌شود که این مساله با انتقاد ایالات متحده آمریکا مواجه شده است. واشنگتن معتقد است این همکاری‌ها ممکن است به انتقال فناوری‌هایی منجر شود که توان بالقوه ایران برای تولید سلاح هسته‌ای را افزایش دهد و در نتیجه، ثبات منطقه را با چالش مواجه سازد. در مقابل، روسیه با استناد به نظارت کامل نهادهای بین‌المللی ذی‌ربط تأکید دارد که این همکاری‌ها به شکل قانونی و کنترل‌شده تحقق می‌یابند. باتوجه به یافته‌های این گزارش می‌توان دریافت که یکی از پروژه‌های شاخص در این زمینه شامل تکمیل نخستین واحد نیروگاه هسته‌ای بوشهر است که با سرمایه‌گذاری چند میلیارد دلاری روسیه صورت گرفت. این

نیروگاه در ابتدا توسط شرکت آلمانی زیمنس در اواخر دهه ۱۹۷۰ احداث شد، اما این شرکت با وقوع انقلاب اسلامی و اعمال تحریم‌های غرب از ادامه فعالیت خود انصراف داد و سپس، روسیه مسئولیت تکمیل راکتور را برعهده گرفت و آن را به‌طور کامل بازطراحی کرد. در حال حاضر، پروژه «بوشهر-۲» در دست اجراست که موضوع آن‌ها عملاً احداث واحدهای دوم و سوم نیروگاه هسته‌ای بوشهر به‌ترتیب تا سال ۲۰۲۴ و ۲۰۲۶ است. ظرفیت پیش‌بینی‌شده برای این دو واحد جدید در مجموع ۱,۲۰۰ مگاوات است.

مطابق یافته‌های این گزارش، چنین برنامه‌ریزی شده‌است که تا سال ۲۰۲۵ چندین بازار مشترک ازجمله بازارهای یکپارچه در حوزه انرژی همچون گاز، نفت و برق درون اتحادیه اقتصادی اوراسیا شکل گیرد. در این چارچوب، مشارکت ایران به‌عنوان عضوی کامل از این اتحادیه می‌تواند زمینه مساعدی برای گسترش همکاری‌های حوزه انرژی در آینده فراهم آورد. در صورت موفقیت در راه‌اندازی بازار یکپارچه انرژی در چارچوب اتحادیه اقتصادی اوراسیا و دستیابی به نتایج مثبت در حوزه تجارت متقابل انرژی می‌توان انتظار داشت که پروژه‌های یادشده نقش موثری در تامین انرژی کشورهای عضو این اتحادیه به‌ویژه در مواجهه با شرایط پیش‌بینی‌نشده یا بحرانی ایفا کنند. به‌علاوه، زیرساخت‌های ارتباطی شکل‌گرفته می‌توانند بستر بهره‌برداری کشورهای ثالث از این سیستم انرژی را نیز فراهم آورند [۱۰۳].

بخش چهارم جمع‌بندی

همکاری ج.ا.ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا را می‌توان نخستین تجربه جدی ایران در پیوستن به یک معاهده تجاری چندجانبه پس از انقلاب اسلامی دانست؛ تجربه‌ای که از منظر راهبردی و اقتصادی اهمیت بالایی دارد. ایجاد منطقه تجارت آزاد میان طرفین منافع کشورهای عضو به‌ویژه فدراسیون روسیه و ارمنستان را تأمین کرده و حتی می‌تواند در آینده زمینه‌ساز بهره‌برداری موثر از ظرفیت‌های انرژی ایران و سایر اعضای اتحادیه باشد. درواقع، این امر امکان شکل‌گیری نظامی پایدار در حوزه امنیت انرژی را فراهم می‌آورد که در برابر فشارهای خارجی مقاومت داشته و به استقلال عملکرد کشورهای مشارکت‌کننده کمک می‌کند. چنین الگویی نه تنها موجب تقویت همکاری‌های اقتصادی و تجاری می‌شود، بلکه ایران را در مسیر ادغام تدریجی در ساختارهای اقتصادی منطقه‌ای قرار می‌دهد و جایگاه آن را در معادلات تجاری و انرژی منطقه ارتقا می‌بخشد.

مزایای همکاری ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا فراتر از ابعاد صرفاً اقتصادی است. بی‌تردید، پیوندهای جغرافیای فرهنگی و جغرافیای سیاسی میان طرف‌ها یکی از مزیت‌های کلیدی آن است. ج.ا.ایران با بسیاری از کشورهای عضو این اتحادیه به‌ویژه روسیه، ارمنستان، قزاقستان و قرقیزستان دارای اشتراکات تمدنی، فرهنگی، زبانی و تاریخی است. این اشتراکات نه تنها در قالب مناسبات مردمی و روابط دیرینه جلوه‌گر می‌شوند، بلکه در سطح رسمی نیز امکان تسهیل درک متقابل، اعتمادسازی سیاسی و زمینه‌سازی برای همکاری‌های پایدار را فراهم می‌آورند.

ایران باتوجه به موقعیت جغرافیایی خود به‌عنوان حلقه واسط میان آسیای مرکزی، قفقاز و خلیج فارس به یکی از گره‌های راهبردی در شبکه ترانزیتی منطقه تبدیل شده است. مسیرهای زمینی و ریلی متصل‌کننده ایران با کشورهای اوراسیا می‌تواند

نقشی بی‌بدیل در کاهش هزینه‌های تجارت، تسریع انتقال کالا و دسترسی مستقیم به بازارهای آسیای جنوبی و جنوب شرقی ایفا کند. در نتیجه، ایران با برخورداری از چنین ویژگی‌هایی به‌عنوان شریک تجاری و همزمان یک بازیگر ژئوپلیتیکی کلیدی در منظومه همکاری‌های اوراسیایی در نظر گرفته می‌شود. واقعیت این است که همگرایی ایران و اوراسیا تنها در حوزه تجارت خلاصه نمی‌شود، بلکه ریشه در لایه‌های عمیق‌تری از هم‌پوشانی فرهنگی و منافع راهبردی مشترک دارد. به بیان دقیق‌تر، این عوامل جغرافیایی و تمدنی می‌توانند به‌منزله یک «کاتالیزور طبیعی» در تعمیق مناسبات اقتصادی عمل کنند و بستر بهره‌گیری ایران از حمایت‌های سیاسی و اقتصادی بیشتر از سوی اعضای اتحادیه در مجامع بین‌المللی را فراهم آورند.

از آنجا که تمامی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سازمان تجارت جهانی (WTO) نیز عضویت دارند، چارچوب حقوقی و ساختار مقرراتی این اتحادیه تا حد زیادی با قواعد و استانداردهای بین‌المللی این سازمان هم‌راستا و هماهنگ است. این همسویی به‌ویژه در حوزه‌هایی همچون تسهیل تجارت، کاهش تدریجی تعرفه‌ها، تعیین قواعد مبدأ کالا، ارزش‌گذاری گمرکی و شفاف‌سازی فرآیندهای تجاری نمود بارزی دارد. از این‌رو، ج.ا. ایران که طی دهه‌های گذشته به‌واسطه تحریم‌های گسترده بین‌المللی با محدودیت‌های فراوانی در تعاملات اقتصادی جهانی مواجه بوده است، از طریق مشارکت در سازوکارهای این اتحادیه و بهره‌برداری از بسترهای موجود می‌تواند گام‌های موثری در جهت تطبیق تدریجی اقتصاد خود با قواعد حاکم بر نظم اقتصاد جهانی بردارد. این روند نه تنها زمینه‌ساز آشنایی و تمرین عملی با الزامات ساختاری اقتصاد بین‌الملل در سطحی قابل مدیریت و در مقیاسی کوچک‌تر است، بلکه می‌تواند مقدمات لازم برای کاهش هزینه‌های مبادله، جذب

سرمایه‌گذاری خارجی و ورود هدفمندتر به بازارهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را نیز فراهم آورد. به عبارتی، اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند برای ایران به مثابه یک پل انتقالی میان وضعیت کنونی اقتصاد تحریمی و شرایط مطلوب عضویت و حضور فعال در نظام تجارت جهانی عمل کند. درواقع، ایران می‌تواند از همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا به عنوان فرصتی راهبردی برای ورود تدریجی به زنجیره ارزش جهانی بهره‌برداری کند؛ فرصتی که از بستر تعامل با یک اتحادیه منطقه‌ای در حال توسعه، اما همگام با ساختارهای بین‌المللی، به دست می‌آید.

از سوی دیگر، دسترسی آسان ایران به بازار کشورهای عضو از طریق مسیرهای زمینی و ریلی مشترک امکان مشارکت موثر در زنجیره تامین منطقه‌ای و کاهش هزینه‌های مبادله را فراهم می‌سازد. ایران همچنین با برخورداری از منابع غنی انرژی و مواد اولیه قادر است به قطب تولید صنایع پایین دستی و صادرات محور تبدیل شود و آن‌ها را از طریق همکاری با اوراسیا به بازارهای شرق اروپا، آسیای مرکزی و حتی چین صادر کند. افزون بر این، ایران با بهره‌گیری از ظرفیت فناوری و تجربه کشورهای عضو می‌تواند کیفیت تولیدات داخلی خود را افزایش دهد و توان رقابتی خود در بازارهای جهانی را ارتقا بخشد. البته در اینجا لزوم توسعه ناوگان بومی حمل و نقل جاده‌ای و ریلی و زیرساخت‌های یکپارچه گمرکی با این اتحادیه نباید مغفول بماند. درنهایت، چنین الگویی به ایران امکان می‌دهد تا حتی در شرایط تحریم بتواند از طریق مشارکت در زنجیره‌های منطقه‌ای نقش موثری در اقتصاد جهانی ایفا کند. اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای ایران به منزله آزمایشگاهی منطقه‌ای برای تمرین تعامل با نظم نوین اقتصادی بدون مواجهه مستقیم با فشارهای ساختاری بازارهای غربی محسوب می‌شود.

همکاری‌های حوزه علم، فناوری و نوآوری میان ج.ا.ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند به فرصتی راهبردی برای ارتقای جایگاه منطقه‌ای ایران در اقتصاد دانش‌بنیان تبدیل شود. انتقال دانش فنی و فناوری‌های پیشرفته به‌ویژه از سوی کشورهای چون روسیه و قزاقستان که در حوزه‌هایی نظیر انرژی هسته‌ای، فناوری‌های زیستی، صنایع دفاعی، نانو فناوری و هوافضا پیشرفت‌های چشمگیری داشته‌اند، یکی از محورهای مهم این همکاری قلمداد می‌شود. به‌همین ترتیب، اجرای پروژه‌های مشترک تحقیقاتی و صنعتی میان ایران و اعضای اتحادیه امکان بومی‌سازی دانش و توسعه ظرفیت‌های فناورانه در داخل کشور را برای همه طرف‌ها فراهم می‌آورد. از سوی دیگر، توسعه همکاری‌های دانشگاهی، تبادل اساتید و دانشجویان، مشارکت در شبکه‌های تحقیقاتی منطقه‌ای و بین‌المللی، و برگزاری کنفرانس‌های علمی مشترک می‌تواند به بین‌المللی‌سازی آموزش عالی و ارتقای جایگاه علمی ایران کمک کند. در همین راستا، تقویت پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد و حمایت از تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی، ایران را در مسیر تبدیل ایده به ثروت قرار می‌دهد. افزون‌بر آن‌ها، ایران با بهره‌مندی از زیست‌بوم روبه‌رشد شرکت‌های دانش‌بنیان و نوآفرین‌های فناور می‌تواند از این همکاری برای صادرات محصولات نوآورانه، جذب سرمایه‌گذاری مشترک و دسترسی به بازارهای منطقه‌ای بهره‌ببرد. حوزه‌هایی مانند فناوری اطلاعات، سلامت دیجیتال، تجهیزات پزشکی و کشاورزی هوشمند از جمله حوزه‌هایی هستند که ظرفیت بالایی برای رشد در این بستر دارند. در مجموع، اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند برای ایران نقشی فراتر از یک شریک تجاری ایفا کند و به یک شتاب‌دهنده علمی و فناورانه در سطح منطقه‌ای تبدیل شود که زیرساخت‌های اقتصاد دانش‌بنیان در بطن آن شکل گیرد و مسیر حرکت ایران به‌سوی تحول فناورانه و نوآورانه را هموار سازد.

۱. پیشنهادهایی برای اولویت‌های علمی و فناوریانه ایران در چارچوب همکاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا

♦ فناوری‌های پیشرفته و راهبردی

فناوری‌های فضایی و هوافضا: مشارکت در پروژه‌های پرتاب ماهواره، توسعه سامانه‌های مخابراتی و استفاده از داده‌های فضایی برای کشاورزی و محیط‌زیست؛

فناوری‌های نانو و زیست‌فناوری: توسعه محصولات نانو در پزشکی، کشاورزی، و محیط‌زیست با استفاده از دانش بومی و بازسازی مشترک در اوراسیا.

♦ انرژی‌های نو و هسته‌ای

تحقیق و توسعه در انرژی‌های تجدیدپذیر: تبادل دانش در زمینه بهره‌برداری از انرژی خورشیدی، بادی و زمین‌گرمایی به‌ویژه در مناطق مرزی ایران؛
ایمنی هسته‌ای و استفاده صلح‌آمیز از انرژی اتمی: ایجاد کارگروه‌های علمی مشترک برای انتقال تجربیات فنی و ارتقای استانداردهای حوزه انرژی.

♦ نوآوری دیجیتال و اقتصاد هوشمند

هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و داده‌های بزرگ: تمرکز بر کاربردهای صنعتی، خدماتی و کشاورزی و مشارکت در پروژه‌های هوشمندسازی زیرساخت‌ها؛
امنیت سایبری و اقتصاد دیجیتال: طراحی راهکارهای بومی برای تبادل امن اطلاعات، بانکداری دیجیتال و تجارت الکترونیک با کشورهای عضو.

♦ فناوری‌های پیشرفته حوزه سلامت و پزشکی

• همکاری در تولید تجهیزات پزشکی پیشرفته، داروهای زیستی، سامانه‌های تشخیص از راه دور و توسعه سلامت دیجیتال؛

- صادرات خدمات پزشکی و مهندسی پزشکی به کشورهای عضو اوراسیا با توجه به ظرفیت انسانی و علمی ایران.

◆ کشاورزی هوشمند و فناوری‌های زیست‌محیطی

- تبادل فناوری در زمینه مدیریت منابع آب، کشت گلخانه‌ای، تولیدات ارگانیک و مقابله با تغییرات اقلیمی؛
 - ایجاد خوشه‌های فناورانه کشاورزی با مشارکت ایران و کشورهای آسیای مرکزی.
- شایان ذکر است ایران و اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیا به‌ویژه روسیه به‌تازگی پروژه‌هایی در حوزه علم، فناوری و نوآوری تعریف کرده‌اند که نشان‌دهنده گسترش همکاری‌های فناورانه و صنعتی میان طرفین است. این اقدامات نشان می‌دهند که همکاری‌های علمی و فناورانه ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا وارد مرحله‌ای عملیاتی شده و می‌تواند به تقویت زیرساخت‌های نوآوری و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در کشور کمک کند. براین اساس می‌توان گفت که اهتمام به ایجاد تعامل و پیگیری مناسبات با نهادهای تاثیرگذاری همچون اتحادیه صنعتگران و کارآفرینان روسیه و همچنین مرکز صادرات روسیه می‌تواند نقش موثری در انتقال فناوری‌های صنعتی میان دو کشور داشته باشد.

در ادامه، برخی پیشنهادها مشخص برای گسترش همکاری‌های ایران با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در حوزه علم، فناوری و نوآوری شرح داده می‌شوند که می‌توانند هم ابعاد عملیاتی پروژه‌های جاری را تقویت کنند و هم مسیر آینده این همکاری‌ها را روشن‌تر سازند.

◆ تشکیل کمیته مشترک نوآوری و فناوری:

ایجاد کمیته‌ای دائمی میان ایران و دبیرخانه اتحادیه اوراسیا با حضور نمایندگان

پارک‌های علم و فناوری، دانشگاه‌ها، شرکت‌های دانش‌بنیان و نهادهای دولتی می‌توانند فرآیند شناسایی نیازهای فناورانه و تعریف پروژه‌های مشترک را تسریع کنند.

♦ توسعه خطوط تولید مشترک فناور محور:

سرمایه‌گذاری مشترک برای راه‌اندازی خطوط تولید محصولات فناورانه در ایران با هدف صادرات به بازار اوراسیا (به عنوان مثال، تجهیزات پزشکی، سامانه‌های هوشمند صنعتی یا فناوری‌های سبز) می‌تواند هم به اشتغال و ارزش‌افزایی داخلی کمک کند و هم به تقویت پیوند اقتصادی میان طرفین منجر شود. از دیگر مزایای این ایده، تولید براساس استانداردهای دقیق، خاص و سختگیرانه کشورهای عضو اتحادیه است که سالیان متمادی به عنوان مانع ورود کالاهای باکیفیت ایرانی به این بازار در دسترس شده است.

♦ ایجاد مرکز نوآوری چندملیتی اوراسیا - ایران:

استقرار مرکز منطقه‌ای نوآوری با حضور شرکت‌ها و دانشگاه‌های ایرانی و اوراسیایی در یکی از مناطق آزاد ایران می‌تواند به عنوان کانونی برای تبادل دانش، جذب نوآفرین‌های بین‌المللی، و شتاب‌دهی پروژه‌های مشترک عمل کند.

♦ تعریف پروژه‌های پژوهشی میان مدت در حوزه‌های راهبردی از قبیل:

- توسعه سامانه‌های هوشمند کشاورزی با قرقیزستان و قزاقستان؛
 - همکاری در ساخت حسگرهای زیستی و نانویی با روسیه؛
 - اجرای پروژه‌های انرژی پاک با ارمنستان و بلاروس؛
 - تسهیل حضور شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در نمایشگاه‌ها و بازارهای اوراسیا.
- تسهیل حضور شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در نمایشگاه‌ها و بازارهای کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا یکی از اقدامات کلیدی در مسیر توسعه تعاملات فناورانه

است. در همین راستا، نمایشگاه بین‌المللی تجارت با اوراسیا موسوم به اوراسیا اکسپو^۱ به عنوان یکی از تازه‌ترین و مهم‌ترین رویدادهای تخصصی در این حوزه شناخته می‌شود که در سال‌های اخیر به صورت سالانه در تهران و در محل دائمی نمایشگاه‌های بین‌المللی برگزار می‌شود. این نمایشگاه می‌تواند بستر مناسبی برای برپایی غرفه‌های بخش تخصصی «علم، فناوری و نوآوری» باشد و زمینه را برای معرفی توانمندی‌های فناورانه ایران و کشورهای اوراسیا فراهم کند. افزون بر آن، برگزاری مجمع‌های تخصصی، نشست‌های علمی و پنل‌های جانبی با موضوعات مرتبط با فناوری‌های نوین، نوآوری‌های صنعتی، سرمایه‌گذاری‌های خطرپذیر و تبادل دانش می‌تواند به تعمیق تعاملات علمی و توسعه همکاری‌های فناورانه میان بازیگران دو طرف منجر شود.

در انتها امید است با مطالعه و بررسی موارد فوق الذکر بتوان به جهش تجاری و اقتصادی ایران با کشورهای منطقه و در نتیجه، ارتقای بیش‌ازپیش جایگاه کشور عزیزمان ایران در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی کمک شایانی کرد.

منابع

- [1] Eurasian Economic Integration: Theory and practice - Moscow: Prospect, 2023. - 648p <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/c9e/Evraziyskaya-ekonomicheskaya-integratsiya-uchebnik.pdf>
- [2] Валеева С. Ш. ЕАЭС как пример регионального таможенного союза в условиях становления многополярного мира //Современные исследования основных направлений гуманитарных и естественных наук (секция «ТАМОЖЕННОЕ ДЕЛО»): сборник. – 2017. – С. 54. https://kazan.ruc.su/upload/KAZAN_UPLOAD/NIR/kazan-konferentsii/6_Sbornik_sekcii_TD_2-3_marta_2017.pdf
- [3] Новиков Д. П. Большое евразийское партнерство: возможное региональное влияние и интересы России //Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. – 2018. – Т. 13. – №. 3. – С. 82-96. <https://cyberleninka.ru/article/n/bolshoe-evraziyskoe-partnerstvo-vozmozhnoe-regionalnoe-vliyanie-i-interesy-rossii/pdf>
- [4] <http://diplomaticdictionary.com>
- [5] Восемь принципов Большого Евразийского партнерства: [сайт]. - 2020. - 25 сентября. - URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/vosem-printsipov-bolshogo-evraziyskogo-partnerstva/>
- [6] О российской инициативе Большого Евразийского партнерства // МИД России: [сайт]. - 2023. - 15 июня. - URL: https://mid.ru/ru/activity/coordinating_and_advisory_body/head_of_subjects_council/materialy-o-vypolnenii-rekomendacij-zasedaniy-sgs/xxxvi-zasedanie-sgs/1767070/
- [7] فرهنگ معاصر انگلیسی-فارسی هزاره، فرهنگ معاصر، تهران، ۱۳۸۷
- [8] <http://publication.pravo.gov.ru/file/pdf?eoNumber=0001201512160035>

[9] https://www.economy.gov.ru/material/file/8b7594d3b3872de6ab2e6b44b-0d4cc04/Dogovor_%20sg_1999.pdf

[10] <https://mid.ru/ru/maps/by/1861243/>

[11] Комлева Н. А. Иран: геополитический портрет //Электронное научное издание Альманах Пространство и Время. – 2016. – Т. 13. – №. 1. – С. 5. <https://cyberleninka.ru/article/n/iran-geopoliticheskiy-portret/pdf>

[12] https://eec.eaeunion.org/comission/departement/dep_razv_integr/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo/o-statuse-gosudarstva-nablyudatelya.php

[13] <http://www.eaeunion.org/#about-history>

[14] <https://journal.tinkoff.ru/eeu/#two>

[۱۵] آندورنوا، EAEU: ظرفیت و محدودیت برای رهبری منطقه‌ای و جهانی // خبرنامه سازمان‌های بین‌المللی. جلد ۲، ۲۰۱۶. صفحات ۷-۲۳

[۱۶] بوتورینا، زاخاروف. در باب مبانی EAEU // همگرایی اوراسیایی. ۲۰۱۵. شماره ۲. ص ۵۲-۶۸

[17] <https://eec.eaeunion.org/news/itogi-zasedaniya-vysshego-evraziyskogo-ekonomicheskogo-soveta-8-maya-2024-g>

[18] Доклад Е. Э. К. О приоритетах и долгосрочном прогнозе научно-технического развития Евразийского экономического союза. – 2022. https://eec.eaeunion.org/upload/clcr/doklad_8.2.1.pdf

[19] Грибанич В. М., Суханов А. А. Импортзамещение в нефтегазовой промышленности стран ЕАЭС: достижения и перспективы //Иновации и инвестиции. – 2018. – №. 9. – С. 84-86. <https://cyberleninka.ru/article/n/importozameschenie-v-neftegazovoy-promyshlennosti-stran-eaes-dostizheniya-i-perspektivy/pdf>

[20] https://eec.eaeunion.org/comission/departement/dep_stat/tradestat/analytics/tradereport.php

[21] <https://unctad.org/statistics>

[22] <https://eec.eaeunion.org/comission/collegium/>

[23] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/ef8/ixygbob0o9pvcm5vjrb0sl4v-j4pgoiq7/dogovor_o_eaes_2024.pdf

[24] http://sudsng.org/download_files/statdocs/statut_evrazes_2010.pdf

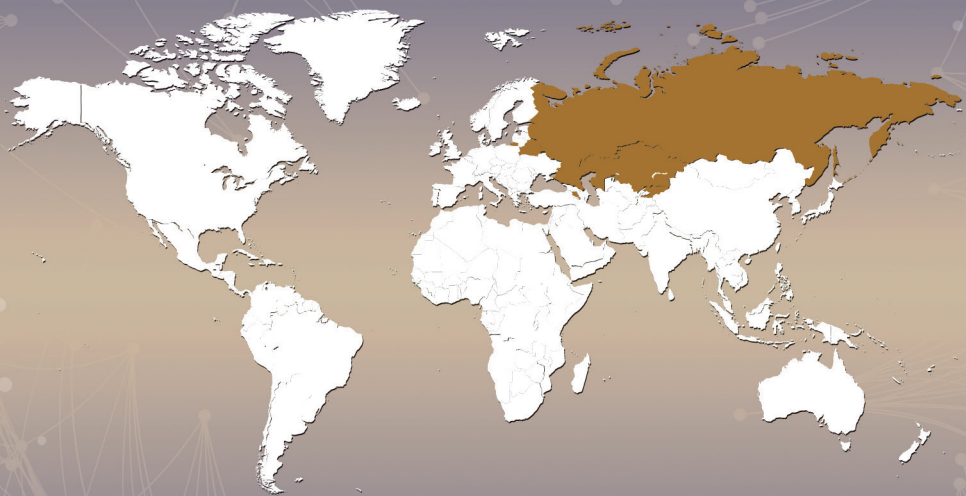
- [25] <http://courteurasian.org>
- [26] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/44c/Reestr-NIOKR-2021_2025.pdf
- [27] https://eec.eaeunion.org/upload/clcr/doklad_8.2.1.pdf
- [28] <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/58b/Onstp.pdf>
- [29] <https://eec.eaeunion.org/news/iran-zainteresovan-v-poluchenii-statusa-gosudarstva-nablyudatelya-pri-eaes/>
- [30] <http://www.eaeunion.org/#>
- [31] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/822/Doklad_Kitay_short_17.08.pdf
- [32] https://www.unescap.org/sites/default/files/EEC_2.pdf
- [33] <https://russiancouncil.ru/papers/EAEU2025-Paper-ru.pdf>
- [34] <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/f98/Doklad-Mesto-EAES-v-mire.pdf>
- [35] <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/07e/Mezhdunarodnye-reytingi-EAES.-Itogi-2021-goda.pdf>
- [36] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0017298/itia_11102014_doc.pdf
- [37] <http://static.government.ru/media/files/sPxkpM94A6i5LGEFUNWy4snPm-mzW0DxA.pdf>
- [38]
- [39] https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/01143146/err_26122023_17_doc.pdf
- [40] https://eec.eaeunion.org/comission/departement/dep_stat/union_stat/current_stat/money_and_credit/statistical_compilations/finstat2023.pdf
- [41] https://eec.eaeunion.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Brief_Statistics_Yearbook_2023.pdf
- [42] <https://tradepol.hse.ru/mirror/pubs/share/922769050.pdf>
- [43] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/61a/Osnovnye-orientiry-2024_2025.pdf
- [44] https://eec.eaeunion.org/upload/files/paos/library/eaes_voprosy_otvety.pdf
- [45] Статистика Евразийского Экономического Союза, ЕЭК, Москва - 2024 URL: https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/d1a/jl2tiplu1soi2l2r756bki5qth909z0t/Sbornik_karman_2024.pdf

- [46] https://eec.eaeunion.org/comission/departement/dep_stat/union_stat/current_stat/payment_balance/express_payments_2023.pdf
- [47] <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>
- [48] GDP 2023 URL: <https://datacatalogfiles.worldbank.org/ddh-published/0038130/DR0046441/GDP.pdf?versionId=2024-07-01T12:42:23.8710032Z>
- [49] <https://www.imf.org/en/Home>
- [50] <http://static.government.ru/media/files/PqzpRfozEf6AY4iMiUGkmcWlrax-AMbdl.pdf>
- [51] <https://www.imf.org/imf/weodatabase/downloadreport?c=911,913,429,916,917,922,&s=PPPGDP,NGDPRPPPPC,PPPPC,PPPSH,&sy=2018&ey=2023&ssm=0&scsm=1&sc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1&wsid=9aed6cc0-c6e8-42a6-8e2f-ee6e9ba4c40b>
- [52] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/69d/Doklad_obmen_planami_nir_8.2.2_.pdf.pdf
- [53] <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/b29/tsifrovaya-torgovlya.pdf>
- [54] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/d9c/Proekt-Zayavleniya_na_podpisanii.pdf
- [55] <https://www.mjil.ru/jour/article/download/369/269>
- [56] Артак Камалян: «В 2024 году в ЕАЭС заработает новый механизм поддержки промкооперации»
- [57] Презентация механизмов поддержки полмкоопераций ЕАЭС_05.07.2024 URL: https://eec.eaeunion.org/upload/files/dep_prom/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B0_05.07.2024.pptx
- [58] <https://eec.eaeunion.org/>
- [59] https://eec.eaeunion.org/comission/departement/dep_makroec_pol/sci-tech/npa-nts.php
- [60] https://www.irica.ir/file_manager/2779386/download/1/2779386.htm
- [61] <https://www.irica.ir/> گمرک جمهوری اسلامی ایران

- [62] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/508/icd_29052017_1.pdf
- [63] <https://eabr.org/upload/iblock/ceb/Rezyume.pdf>
- [64] <https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/0a1/Doklad-o-deyatelnosti-ETP.docx>
- [65] https://eabr.org/upload/iblock/c99/EDB_Infrastructure-Trends_RU_2024_03_21.cleaned.pdf
- [66] https://eabr.org/upload/iblock/3d0/EABR_prezentatsiya_trendy_infrastruktury_rus.pdf
- [67] https://eabr.org/upload/iblock/bc9/EDB_Review_2024_10.pdf
- [68] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/avtomobilestroenie.php
- [69] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/vodorodnaya-energetika
- [70] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/vozobnovlyaemaya-energetika/
- [71] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/legprom.php
- [72] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/metallurgy.php
- [73] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/trains.php
- [74] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/miningmachine.php
- [75] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/shtech.php
- [76] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/building-materials.php
- [77] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/stanki.php
- [78] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/khimneftkhim.php

- [79] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/energomash.php
- [80] https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_prom/prioritetnye-vidy-ekonomicheskoy-deyatelnosti/nano.php
- [81] https://pg.um.ac.ir/article_40652.html
- [82] <https://dolat.ir/detail/431772>
- [۸۳] سنایی، مهدی (۱۴۰۱)، روسیه، جامعه، سیاست و حکومت، سمت، تهران، صص ۳۴۱-۳۴۲
- [84] <https://eec.eaeunion.org/comission/department/dotp/torgovye-soglasheniya/iran.php>
- [85] <https://www.magiran.com/paper/2134121/-/های-همکاری-چالش-ها-و-فرصت-ها-و-اتحادیه-اقتصادی-اوراسیا>
- [86] https://economy.gov.ru/material/news/gosudarstva_chleny_eaes_podderzhali_namerenie_irana_poluchit_status_gosudarstva_nablyudatelya_pri_soyuze.html
- [87] <https://tradepol.hse.ru/mirror/pubs/share/922769050.pdf>
- [88] <https://russiancouncil.ru/papers/RIAC-EAEU-WorkingPaper83.pdf>
- [89] <https://russia.mfa.gov.ir/portal/newsview/737084/-/ایران-و-اتحادیه-اوراسیا-موافقتنامه-تجارت-آزاد-امضا-کردند>
- [90] <http://kremlin.ru/acts/news/74258>
- [91] <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202406120006>
- [92] <https://eec.eaeunion.org/news/speech/zal-vyzhidaniya-v-evraziyskoy-komissii-privetstvuyut-namerenie-irana-stat-nablyudatelem-pri-eaes/>
- [93] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/H24EV00009R>
- [94] <https://eec.eaeunion.org/news/predprinimateli-stran-eaes-i-irana-prodolzhat-sotrudnichestvo-v-ramkakh-soglasheniya-o-svobodnoy-tor/>
- [95] https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/820/SST-EAES_IRI.pdf
- [96] https://www.economy.gov.ru/material/file/6e551f4abf10d65d78ecd-b7995e707f6/obzor_soglasheniya_o_svobodnoy_torgovle_mezhdu_eaes_i_iranom.pdf?ysclid=lqp4pmp1s0222735378
- [97] <https://www.eurasian-research.org/publication/can-the-eaeu-and-iran-fta-boost-eurasian-trade/?lang=ru>

- [98] https://pg.um.ac.ir/article_40652.html
- [99] https://ecoj.tabrizu.ac.ir/article_13384_8f788e1b9006a75714a5eb841493675b.pdf
- [100] https://barresybazargani.itsr.ir/article_247016.html
- [101] https://nashr.majles.ir/article_446.html?lang=fa
- [102] https://www.dpiq.ir/article_194814_f7d51ba05027040ee5907472fe646326.pdf
- [103] <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sotrudnichestva-eaes-i-irana-v-energeticheskoy-sfere-1>

مؤسسه پندگاران توسعه فناوری و نوآوری ایرانیان